

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Machiavelli

Askerlik Sanatı

STRATEJİ-YÖNETİM DİZİSİ

DİZİNİN DİĞER KİTAPLARI:

- 1) SAVAŞ HİLELERİ - 1 / Harro von Senger
- 2) SAVAŞ HİLELERİ - 2 / Harro von Senger
- 3) SAVAŞ HİLELERİ - 3 / Harro von Senger
- 4) YÖNETİCİNİN KANUNU / Don Schmincke
- 5) SAVAŞ SANATI / Sun Tzu
- 6) SAVAŞ SANATINDA USTALAŞMAK / Liang-Ji
- 7) LİDERLİK SANATI / Thomas Cleary
- 8) JAPON SAVAŞ SANATI / Thomas Cleary
- 9) BEŞ ÇEMBER KİTABI / Miyamoto Musashi
- 10) PRENS / Machiavelli
- 11) YÖNETİCİLER İÇİN 36 STRATEGEM / Harro von Senger
- 12) ASKERİ YAZILAR / Jacques de Guibert

*Kültür
Kapısını*



Açar.

Anahtar Kitaplar Yayınevi

Çatalçeşme Sokak No: 46 Huzur Apt. Kat: 2, 34110 Cağaloğlu/İstanbul

Tel: (0212) 526 89 17

www.anahtarkitaplar.com bilgi@anahtarkitaplar.com

MACHIAVELLI

ASKERLİK SANATI

Çeviren:
Nazım Güvenç

Nazım Güvenç, Hasanoğlu Köy Enstitüsü öğretmen bir ailenin çocuğu olarak Mersin’de doğdu. İstanbul’da Talat Paşa İlkokulundan mezun olduktan sonra ortaokul ve lise eğitimini Saint-Benoit Fransız Koleji’nde; yüksek öğrenimini Paris III - Sorbonne Nouvelle Üniversitesi’nde çağdaş edebiyat dalında yaptı.

Yayınevi editörlüğü ve ansiklopedi yazarlığıyla başladığı çalışma hayatına, *Cumhuriyet* gazetesi Dış Haberler Servisi’ne geçerek **gazetecilik** dalında devam etti. Daha sonra İstanbul Sanayi Odası’nda Avrupa Topluluğu ile ilişkilerden sorumlu Genel Sekreter danışmanı görevini üstlendi. ● dönemde kazandığı Avrupa Komisyonu Jean Monnet Bursu’yla Paris XIII - Villetaneuse Üniversitesi’nde yüksek lisans düzeyinde “Avrupa ekonomisi, şirket stratejileri ve makro ekonomik çevre” programını izledi (1992 - 1993).

Türkiye’ye dönüşünde *Günaydın* gazetesinde Dış Haberler Müdürü olarak çalıştı. Daha sonra *Ekonomik Trend* dergisinde Uluslararası Ekonomi Editörü, *Ekonomide Hürses* gazetesinde Finans Editörü oldu ve *Paranın Yönü* başlığıyla günlük ekonomi ve finans yorumları yazdı. Güvenç 2000 yılında *Dünya* gazetesinde Emtia Borsaları Editörü oldu ve 2007 Haziranı’nda emekliye ayrıldı, ancak gazetecilikten kopmadı. *Bizim Anadolu* gazetesinde genel yayın yönetmeni ve 2013’te bir yıl boyunca günlük *Aydınlık* gazetesinde Ekonomi sayfası editörü olarak gazeteciliği bir süre daha sürdürdü.

Bu yoğun çalışma sürecinde Güvenç ayrıca su inceleme kitaplarını da yazdı:

Genel Hesaplaşma (1980 Haziran), *Kıbrıs Sorunu, Yunanistan ve Türkiye* (1984 Şubat), *Küreselleşme ve Türkiye* (1998 Kasım), *Keynes ve Keynesizm* (1999), *Hayek ve Hayekizm* (1999), *Yine, Yeni, Yeniden CHP* (2002 Nisan, Anahtar Kitaplar), *Türkiye’nin Geleceği ve CHP* (2008 Mart, Anahtar Kitaplar). Güvenç’in ayrıca Machiavelli’den *Prens* ve yine Machiavelli’den *Askerlik Sanatı* çevirileri (Anahtar Kitaplar) var.

2004’ten beri Nâzımhan imzasıyla Edebiyat düzleminde de Türk dili, şiir ve öykü dallarında telif ve tercüme eserler vermektedir.



ASKERLİK SANATI
MACHIAVELLI

Çeviren
Nazım Güvenç

Kitabın Özgün Adı
Dell'arte della Guerra

Bu kitabın hiçbir bölümü, tanıtım amaçlı kısa alıntılar hariç,
yayıncısının yazılı izni olmadan kullanılamaz.

Yayın Hakları

© Bollati Boringhieri, 1992
© Anahtar Kitaplar, 2002

Bollati Boringhieri, 1992 basımından çevrilmiştir.

Baskı ve Cilt

Modanlı Matbaacılık Mustafa Modanlıoğlu
Davutpaşa Cad. No: 83 Güven İş Merkezi
C Blok / 294 Topkapı-Zeytinburnu / İSTANBUL
Tel: (0212) 999 58 84
e-mail: m.modanli@hotmail.com
Matbaa Sertifika No: 34636

Üçüncü Basım Ocak 2018

ISBN 978-975-8612-10-9

Sertifika No: 10763

Anahtar Kitaplar Yayınevi,
E Yayınları Tic. Ltd. Şti.'nin tescilli markasıdır.

MACHIAVELLI

ASKERLIK SANATI



SUNUŞ

Nazım Güvenç

1

Machiavelli ve *Arte della guerra*'sı

Dell'arte della guerra [Savaş Sanatı Üstüne] Niccolo Machiavelli'nin sağlığında yayımlanmış ilk ve tek siyasal içerikli kitabıdır. Bununla birlikte 1521 yılında ilk kez gün yüzü gören bu kitap Machiavelli'nin ancak ölümünden sonra yayımlanabilen *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* [Titus Livius'un (Roma Tarihi Hakkındaki Eserinin) İlk On Bölümü Üstüne Söyleşiler] ve *Il Principe* [Prens] adlı temel kitaplarının bir yan ürünü gibidir. Çünkü Machiavelli ilkin *Discorsi*'yi kaleme almaya başlar (Mart 1513), sonra güncel pratik nedenlerle ona ara verip (Haziran 1513) hızla, daha kısa ve "iktidar" konusuna odaklanmış *Prens*'i yazıp bitirir (Aralık 1513). Elyazması halindeki kopyaları dar bir çevrede dağıtılan *Prens*'in ardından yeniden esas olarak "siyasal rejim" konusunu işlediği *Discorsi*'yi yazmaya koyulur. İşte bu süreçte ve yine güncel, pratik nedenlerle ona bir kez daha ara verip *Arte*'yi yazmak gereğini duyar.

Öyle anlaşıyor ki Machiavelli'nin gözünde, *Discorsi* esas olarak *kuramsal* bir eser olmaya adaydır. Hayli uzun ve ayrıntılı olacaktır. *Discorsi*'yi yazarken siyasal rejimlerin karşılaştırmalı bir çözümlemesini ve İtalya için gereken siyasal düzenin ne olduğunun açıklanmasını, savunulmasını kuramsal akılyürütmelerle

doğrulayan geniş hacimli bir çalışma yapmak vardır kafasında. Ne var ki Machiavelli bir masa başı düşündürü olmaktan ziyade eylem yanı ağır basan bir “siyaset / iktidar teknokratı” gibi davranmaya eğilimli olduğu için iki kez bu çalışmasına ara vermiş, ilkin *Prens*’i, sonra *Savaş Sanatı*’nı yazıp bitirmeyi tercih etmiştir.

Anımsatalım ki Machiavelli siyasal içerikli kitaplar yazmaya Floransa’nın dış ve iç güvenlik işlerinden sorumlu sekreter olarak 1498-1512 yılları boyunca görev yaptığı cumhuriyet yönetiminin devrilmesiyle birlikte görevini yitirmesinden hemen sonra başlamış ve bunu yaparken bir amacı da iktidara yeniden gelen yüz küsur yıllık Medici’ler ailesine kendisini kabul ettirerek görevine geri dönmek olmuştur.

Machiavelli bir siyasal lider değildir, daha doğrusu olmayı aklından bile geçirmemiştir. O’nun kendisine biçtiği rol, iktidardaki önderin “akıl hocası” ve “yürütmenin başı” olmahtır. Machiavelli, esas olarak cumhuriyetçidir, zaten cumhuriyetçi bir iktidar altında görev yapmıştır ama o’nun için asıl öncelik (Floransa’dan başlayarak) “İtalya’nın kurtuluşu”dur ve bunun gerçekleşmesini, bir Önder’den bekler. Bu önderin veya o’nun deyişle *Prens*’in¹, ülkeyi cumhuriyetle yönetmesi veya monarşi yönetiminin başı olarak bir *bey* (signore) olması ikincil bir konudur. O’nun gözünde önemli olan, Önder’in tüm İtalyanlar’ı tek

¹ Anımsatalım ki prens sözcüğünün İtalyanca karşılığı *Principe* [principe okunur] aslında Latince *pri* kökünden türeyen tüm sözcükler gibi *ilk olmak, birinci sırada bulunmak, önde gitmek* anlamlarını taşır. Latince *Principatus* da bu anlamdadır ve sonradan ad değişimiyle [metonimiyle /mecazla] bir soyluluk ünvanı olarak “prens” anlamını da kazanmıştır. Latinceden türemiş diller olan İtalyanca’da (ve İspanyolca’da) *principe*, Fransızca’da *prince* [prens] daha ziyade bir soyluluk ünvanı olarak kullanılagelmiş, (Türkçedeki *sultan* gibi) hem baştaki hükümdarı hem de onun çocuklarını belirtmiştir. Machiavelli, *principe* [prens] derken cinas yapmakta, bağlama göre sözcüğün hem kök anlamını (ilk sırada, önde, önder) hem de mecazî anlamını (prens) kullanmaktadır. Türkçede *prens*’in bu kök anlamı açıkça gözükmediği için “önder” anlamıyla bağ kurulamamakta ve dolayısıyla Machiavelli’nin “prens”den söz ederken sadece soylu birini, hükümdarı kastettiği yanlışına düşülebilmektedir.

bir yönetim altında toplamayı hedef alması ve “doğru bir yönetim tarzı” uygulamasıdır ki Machiavelli hem tüm ömrünce bu hedefe yönelecek (veya yönelteceği) bir adam, bir bey, bir prens ... aramıştır; hem de “doğru yönetim tarzı”nın, ve iktidara gelmenin, iktidarda kalmanın, iktidarı o hedef doğrultusunda kullanmanın reçetesini elinde tuttuğuna inanmıştır. Onun için de, kişisel ikbalini düşünerek değil, “canımdan çok seviyorum” dediği vatanına hizmet için, iktidarı belirttiğimiz yönde güdüleyebilmek için Medici’lerin gözüne de girmeye çalışmış, yeni yönetimin kendisini “iktidardan düşmüş bir cumhuriyetçi” olarak değil, iktidarı kullanmasını bilen, güvenlikle ilgili işlerden iyi anlayan bir “siyaset teknisyeni, teknokratı” yani bilgisini, becerisini, hizmetini efendi ayırt etmeksizin kullanmaya hazır biri gibi algılamasını arzulamıştır.

1516 Mayısında *Lorenzo de’ Medici*’ye elyazması halinde sunulan *Prens* hak ettiği ilgiyi bulmaz. Üç yıl sonra Lorenzo ölüp, Floransa’nın dizginlerini bu kez Kardinal *Giulio de’ Medici* ele alınca Machiavelli şansını bir daha denemeye karar verir ve hemen *Savaş Sanatı*’nı yazmaya koyulur. Kitabın konu edindiği sorunsal o günlerin kargaşa içinde ve büyüklü küçüklü devletlere, beyliklere bölünmüş İtalya’sının en can alıcı derdine ilişkindir ve Machiavelli hastalığa teşhis koymanın ötesinde tedavi için neler yapılması gerektiğini de etraflıca anlatmaktadır.

On altıncı yüzyıl İtalya’sı on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine dek kurtulamayacağı bir siyasal parçalanmışlık içindedir. Yarımada üzerindeki irili ufaklı kent devletleri birbiriyle her türlü gerekçeyle didiştirdiği gibi birbirlerine karşı İtalya dışındaki güçleri de kullanmakta ama aslında o güçler tarafından kullanılmaktadır. İspanya, o dönemde başta Napoli olmak üzere İtalyan yarımadasının güney yarısına fiilen egemen durumdadır. İspanya ile rekabet halindeki Fransa, ta Napoli’ye kadar İtalya’nın kuzey yarısını orduları için yol geçen hanına çevirmiştir. Fransız orduları ikide birde İtalya’ya girmekte ve ciddi bir direnişle karşılaşmadan ilerleyebilmektedir. İtalya’nın Kutsal Roma-Germen İmparator-

luğu adıyla anılan, lakin imparatorluk adının çağrıştıracakđı gücünden hayli şey yitirmiş komşuları bile İtalya'yı taciz etmekten geri durmamaktadır.

Devir, Batı'da toplumsal yapının siyasal parçalanmışlığı doğurduğu ve beslediği bir devirdir. Merkezî olmayan bir feodal ekonomik düzenin oluşturduğu altyapı üzerinde birbiriyle daha ziyade çatışan iki rakip iktidar olma ekseni ve söylemi vardır. Biri, "soylu kan"ı gerekçe göstererek otorite kuran, birbirleri ile ilişkilerinde kâh dost, kâh düşman, çoğu zaman rakip, zaman zaman müttefik soylu aileler, beyler ve soylu olmasalar da emirleri altında silahlı adamlar bulunan *condottiero*'lar; öbürü, "Tanrı'nın yeryüzündeki vekili" olmak iddiasına yaslanan Papa, yani Katolik Kilisesi, yani Vatikan devleti. Bunlar birbirleri aleyhine büyümek için çaba göstetseler de, hiçbirisi ötekileri egemenliği altına alıp, bütün İtalyan yarımadasını kapsayan tek bir merkezî otorite, iktidar olabilecek güçte değildir. Dahası küçük hesaplar peşinde koşmaktan böyle büyük bir vizyona da sahip değillerdir. Machiavelli bir ara İspanyol kökenli Papa VI. *Alexander Borgia*'nın oğlu, Montova Dükü *Cesare Borgia*'ya bu misyona en uygun kişi olarak belbağlar ama o'nun erken ölümü Machiavelli'nin de hayallerini suya düşürür.

Öte yandan, parçalanma ve içten çürüme o derecededir ki iktidar olmak, başkaları üzerinde egemenlik kurabilmek için "soylu bir aile"den gelmek de fiilen gerekli olmaktan çıkmıştır. Zekâsı, gücü, iradesi ve bir parça da talihi olan biri, ister bir *condottiero*, hatta isterse toplumun en alt tabakasından olsun bir şekilde iktidara gelebilir, kendisine bir beylik kurabilir. Bunun, İtalya'nın bütünlüğü açısından bakınca temel bir zaaf olduğu açıktır, çünkü iktidar kavgaları parçalanmışlığı beslemekte, sadece zaman zaman iktidardaki bey veya aile değişmektedir.

Machiavelli'nin ayırt edici özelliği işte bu zaaf ortamını, bu "İtalya'yı yiyip bitiren iç kavgayı olumlu bir yöne kanalize etmek için çaba göstermesi, birbiri yemeye sınırlı ve bu uğurda yabancılarla bile işbirliği yapmaya yol açan dar kafalılığı, feodal zihniyeti aşip "ulusal" birliği sağlamayı hedef almasıdır.

Ama bunun için, en önce, bir kentin veya bir ailenin, bir prensin sağlam, güçlü bir iktidar odağı haline gelmesi gerekmektedir; ikincisi, bu iktidarın başkalarıyla mücadele hedefinin ek-sine İtalyan birliğini gerçekleştirme amacını koyması gerekmektedir. Machiavelli, *Prens*'te, hem *nasıl iktidara gelir ve var olan iktidar nasıl beceriyle kullanılır* dersi vermiş; hem de "İtalyan birliği" hedefini göstererek kendinde o gücü gören tüm İtalyanlara, başta Floransa kentinde iktidarı yeniden ele geçirmiş Medici ailesi olmak üzere çağında bulunmuştu. *Prens*'in ilk elyazma nüshası Lorenzo de'Medici'ye verilmişti. Ne çare ki dipsiz bir kuyuya atılmış bir taş gibi hiç yankı bulmamıştı; ama sonra başka nüshaları da el altından dağıtılmıştı.

Savaş sanatı, işte bu bağlamda, *Prens*'e kıyasla -fotoğrafçıların bir resmin belli bir bölümünü kadrajlamaları gibi- hedefin küçültüldüğü, konusu daha sınırlı bir kitaptır; fakat aynı zamanda, o belli bölümün daha yakın plandan incelendiği, daha büyültülmüş bir görünümünün işlenmesidir. Zira, ordu veya "milis" konusunu Machiavelli, *Prens*'te de ele alır, *Discorsi*'de de; ama orada işin *teknik*ine girmez, sadece siyaseten nasıl olması gerektiği üzerinde durur. Çeşitli beylerin emrinde "paralı askerler"e veya sefere çıkmak gerektiğinde alelacele devşirilen birliklere karşıdır, bunun zararlarını ve sakıncalarını sergiler; ve ister cumhuriyetle yönetilsin, isterse krallıkla bir kentin, kent devletinin tek bir ordusu, bir milis gücü olmasını ve bunun sürekli bir ordu şeklinde örgütlenmesini savunur.

Prens'te bu çerçevede sözü edilen ordu ve askerlik konusu *Arte*'de olanca genişliğiyle ele alınıp işlenir. Onun içindir ki eserin adı sonuçta *Savaş Sanatı* olmakla birlikte, Machiavelli önce bir ordunun nasıl kurulması, askere kimlerin, nasıl alınması gerektiği konusuyla başlar. Sonra ordunun veya *milis* gücünün (Machiavelli, paralı askerlerden oluşan ordulardan ayırt etmek üzere bu terime de yer verir) nasıl talim ettirileceği, nasıl disiplin sağlanacağı ve talim, terbiye ve disiplinin yani paralı ordularda olmayan özelliklerin önem ve yararı üzerinde durur. Ancak ondan sonra gerçek anlamda savaşın yürüyüşten cenk düzenine dek ve savaş hileleri de

dahil olmak üzere için *savaş sanatı* denebilecek boyutuna geçer. Kitapta savaştan önce, bir kurum olarak ordu ve askerlik de ele alındığı için olsa gerek, bazı mektuplarda ondan Latince *De re militari* [Askerlik Üstüne] olarak da söz edilir.

“İtalyan birliği”nin kurulması gerçekçi olmayan, erişilmez bir hayal midir? Sadece Machiavelli’nin kafasından çıkmış bir fikir midir?

Bu birliğin ancak 1871 yılında kurulduğu ama bugün bile Kuzey İtalya’yı oluşturan bazı kentlerin ayrılmak, bağımsız olmak arzusunu seslendirdikleri göz önünde tutulursa Machiavelli’nin zamanına göre erken veya gerçekçi olmayan bir hedef ortaya attığı yargısına varmak mümkündür. Nitekim bu kanaatte olanlar az değildir. Ama unutmamak gerekir ki 6 Aralık 1491’de Fransa’da Kral VIII. Charles’ın Anne de Bretagne ile evlenmesiyle Brötanya bölgesi de merkezî yönetim altına girmiş ve Fransız birliğinin hiç değilse coğrafi planda gerçekleşmesi yönünde çok büyük bir adım atılmıştır. 2 Ocak 1492’de Granada’nın katoliklerin eline geçmesiyle de İspanyol birliği sağlanmış, orada da merkezî bir iktidar kurulmuştur. Doğrudur, her iki devlette ve özellikle de Fransa’da henüz kral ile öteki soylular arasında taht kavgası kral lehine sonuçlanmış olmaktan uzaktı; mezhep çatışması kanayan bir yaraydı. Bütün bunların aşıp Fransa toprakları üzerinde ulusal birlik ve bütünlüğün sağlanması, güçlü bir merkezî devlet yapısının kurulması, bir Fransız ulusunun ortaya çıkması, yerel dillerin marjinalleşip tek bir resmî dil olarak Fransızca’nın hem siyaseten ve hukuken kendini kabul ettirmesi, hem de dil yapısı itibarıyla şekillenmesi protestanların kılıçtan geçirilmesinden, taht kavgalarının sona ermesinden, krallığın devrilmesinden, Kilise’nin iktidarının yıkılmasından, Napolyon döneminin, III. Cumhuriyet döneminin katı merkeziyetçi uygulamalarından geçen, hayli kanlı bir süreç sonunda olabilmektedir. Hatta bir bakıma De Gaulle’ün Beşinci Cumhuriyet Anayasası bile bu sürecin bir parçası sayılabilir. Yani Fransa’nın coğrafi ve siyasal birlik ve bütünlüğünün sağlanması, yerelliklerin aşıldığı bir Fransız ulusunun ve lehçe farklarının aşıldığı bir Fransız dilinin ortaya çıkması Machiavelli’nin yaşadığı dö-

nemin çok sonralarına sarkan bir evrimle olmuştur. Her yanıyla tamamlanması ise 20. yüzyılın ikinci yarısına dek uzanan bir süreçtir.

Benzeri bir süreci İspanya'nın tarihinde de gözlemlemek mümkündür. Keza İngiltere'nin "Büyük Britanya", "Birleşik Krallık" adlarını alması da bu merkezîleşmenin (yerellik ve etnik özelliklerin eritilmeden) gerçekleştirilmesinin bir örneğidir. İki yüz yıl sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulması en başta on iki eyaletin güçlerini biraraya getirmeleriyle olabilmıştır... Kısacası tarihsel evrimin belli bir aşamasında bir devletin güçlenmesinin rotası: "İktidar" olmayı, coğrafî ve insanî yerelliklerin, farklılıkların şu veya bu şekilde aşıldığı bir merkezîleşme ve bütünleşme öngören geniş bir vizyon içinde amaçlamaktan geçmektedir. Bu vizyona erken sahip olanlar, bu süreçte ön alanlar -hele bir de ekonomik yaşamda isabetli adımlar atmasını bilmişlerse- ötekilerden öne geçebilmişlerdir. Son 500 yılın tarihi bunun somut kanıtıdır.

Bu açıdan bakınca, Machiavelli'nin zamanının gerçeğini hiç değilse iktidar bağlamında çok iyi gördüğünü, Fransız ve İspanyol örneklerini çok iyi kavradığını ve çok isabetli bir teşhis koyduğunu, çok doğru bir vizyon sahibi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. *Prens* bunun siyasal bildirisi idi; *Ne Yapmalı?* sorusuna verilmiş somut bir yanıtı. *Savaş Sanatı* ise, aynı konuda, *Nasıl Yapmalı?* sorusuna da işin en önemli ve belirleyici parçasıyla ilgili olarak verilmiş somut bir yanıtı. Machiavelli, iktidarın, lafla değil güçle elde edildiğini, elde tutulduğunu çok iyi biliyor; ordusu olmayan birinin peygamber bile olsa kalıcı bir iktidar sağlayamayacağını, kazara iktidara gelir gibi olduğunda bile uzun boylu tutunamayacağını hiç sözünü sakınmadan, iki yüzlülük etmeden açık açık savunuyordu. Devri için bu, çok temel bir ilkti.

O devirde İtalya'da, Fransa ve İspanya'nın başardığı kadar bile bir merkezî iktidar kurmanın, İtalyanların birlik ve bütünlüğünü sağlamanın mümkün olup olmadığı ise baştan sırt çevrilecek bir hedef değil, gerçekleşmesi için çaba göstermek gereken bir ülkü olmalıydı ve Machiavelli kendi devrinde bu ülküyü yüreğinde en çok duyan, beyninde en çok işleyen ve uğrunda ömrünü harcadığı

kişiydi. Bunun o devirde yaygın bir kabul görmediği, insanların o toplumsal, siyasal parçalanmışlığın verdiği şartlanma içinde büyük düşünemedikleri kesindir. Keza İtalya yarımadası üzerinde o devirde Fransa ve İspanya'dakinden çok daha fazla sayıda kendi başına buyruk iktidar odağı olduğu da bir gerçektir. Bu koşullarda "İtalyan birliği" gereğini duyanlar daha ziyade üretim ve ticaret yapanlar yani pazarın darlığından, her yerde farklı ölçüler olmasından, yasaklar, gümrük duvarları bulunmasından ötürü kazançları zora düşenlerdi. O devirden kalma bazı yazışmalarda iş adamlarının bu parçalanmışlığın neden olduğu engellerden yakındıkları görülmektedir. Ama bu yakınma, İtalyan birliğini gerçekleştirmeyi bir siyasal ülkü yapacak kadar da olgunlaşmış ve güçlü değildi.

Öte yandan, *Dante*, *Petrarca* gibi bazı şairler bu ülküyü eserlerinde dile getirmişlerdir. Hatta Machiavelli, *Prens*'te İtalya'nın kurtuluşu için İtalyan birliği çağrısını yaptığı son bölümde Petrarca'nın dizeleriyle kitabı bitirir. Ama Dante¹ de, Petrarca² da 1300'li yılların büyük şairleridir ve Machiavelli'nin zamanına dek geçen sürede (üstelik özellikle Dante İtalyan birliği fikrini yaymak için çok uğraşmış ve bütün İtalyanlar'a ortak tek bir İtalyanca'nın şekillenmesinde büyük katkısı olmasına rağmen) bu ülkü, aydın kesiminde de pek taraftar bulmamıştır. Aydınların büyük çoğunluğu soyluların çevresinde ve himayesinde yaşayıp eser vermeyi yeğlemişlerdir; başka türlüşünü düşünememiş veya göze alamamışlardır. Machiavelli ile aynı devirde yaşamış bir başka büyük edebiyatçı, ünlü *Öfkeli Roland* destansı şiirinin yazarı Ariosto³ bile

¹ **Dante Alighieri**, (1265-1321), Floransa doğumlu şair. "İtalyan şiirinin babası" olarak kabul edilir, aynı zamanda Floransa lehçesinin bir yazı dili olması için çaba göstermiştir.

² **Francesco Petrarca**, (1304-1374), şair ve hümanist bir edip. Aynı zamanda tarihçi, arkeolog, eski elyazmaları araştırmacısı olarak da sivrildi. Asıl ünü 1470 yılında *Canzoniere* başlığı altında derlenip kitaplaştırılarak yayımlanmış şiir ve sonelerinden gelir.

³ **Ludovico Ariosto**, (1474-1533), Rönesans devri İtalya'sının önde gelen ve devrin edebiyatına esin gücüyle, zengin nüansları olan üslubuyla damgasını vurmuş bir şairidir.

bütün yakınmasına, özgürce yazamamaktan ötürü dert yanmasına rağmen saray çevresinin dışına çıkamamış, ve eski şövalyelik erdemlerini övüp, devrindeki yozlaşmayı eleştirmekle yetinen ama siyasal bir içerik vermekten dikkatle kaçındığı salt edebî eserler yazmakla kalmıştır. Machiavelli'nin kendisinin de İtalyan birliği ülküsü için bile olsa Medici ailesinin himayesini elde etmeye çabaladığı göz önünde tutulursa buna da şaşmamak gerekir. Kuşkusuz bu tablo, Machiavelli'nin aynı zamanda ne kadar “yalnız bir aydın” olduğunu da gösterir -kendisinin aramadığı, yeğlemediği, seçmediği lakin katlanmak durumunda kaldığı bir yalnızlık.

Elbetteki dostları vardır ve Machiavelli vefalı bir dosttur. Bununla birlikte, *Savaş Sanatı*'nın dostlar arasında geçen bir konuşma biçiminde kaleme alınmış olmasını bu dostluğa ve vefa duygusuna bağlamamak gerekir. Metni okurken görüleceği üzere, *Savaş Sanatı*, devrin güzelliğiyle ünlü bir malikânesinin (Palazzo Rucellai-Rucellai Sarayı) daha da güzel bahçesinde (Orti Oricellari) yapılan bir sohbetin adeta tutanağı gibidir. Katılanlar, Machiavelli ve sevgili dostlarıdır.

Machiavelli, devrin hümanist aydınlarının daha doğrusu o devirde henüz “aydın” kavramı olmadığı için o anlamda kullanılan bir adla ediplerinin sık sık buluşup edebiyat, felsefe ve seyrek olarak siyaset sohbetleri yaptıkları bu bahçeye gidip gelmeye 1516 yılında başlar. 1517'de yine bu bahçede, dostlarına *Discorsi*'den bölümler okur. *Arte*'yi yazmaya ise 1519'da koyulur, ertesi yıl bitirir. Kitabın konusu olan askerlik ve savaş sanatı üzerine sohbet aslında 1516 yılında yapılmış olduğu halde, Machiavelli onu kaleme almaya üç yıl sonra oturur. Gerekçesi: Askerlik ve savaş üzerine sohbet ettikleri, fikir alışverişi yaptıkları o güzel bahçenin sahibi *Cosimo Rucellai*'nin 1519'da, erken bir yaşta ölmesidir. Cosimo, ölüm döşeğinde, ardında kendisine şan verecek, adını kalıcılaştıracak bir şey yapmadan ölmekten hayıflanınca, Machiavelli, bir iki yıl önce o'nun bahçesinde birkaç arkadaş toplanıp askerlik üzerine yaptıkları konuşmaları, o sırada Cosimo'nun nasıl mantıklı, nasıl yerinde sorularla sohbetin baş kahramanı, *condottiero Fabrizio Colonna*'nın bilgisini, deneyimlerini, düşüncelerini

adeta sağdığını anımsar ve sevgili dostunun sorularına da yervererek bu sohbeti kâğıda dökmeye karar verir.

Machiavelli, hakkında estirilen onca karalayıcı fırtınanın düştündürebileceğinin tersine tam bir gönül adamıdır. Siyasette, acımasızlığa varan gerçekçiliği ve açık sözlülüğü, insanların kötülük ve zaafı üstüne yargıları ile siyaset ve iktidara ilişkin saptamaları o'nun aklının eseridir. Ama o aynı zamanda dostları için ve güçsüz, masum kitleler için, halk için, “vatani” için, sımsıcak duygularla dolu bir kalbe de sahiptir. Siyasette, nasıl ki beyninin, sadece beyninin sesini dinlerse, özel yaşamında, dostlarıyla olan ilişkilerinde de gönlünün sesine kulak verir. Cosimo Rucellai’ye jesti, *Arte*’nin birinci bölümünde yer almakla birlikte aslında bir “önsöz veya sunuş” yazısı niteliğinde bir girişle dile getirdiği derin üzüntüsünün ve dostluk duygularının içten bir yansımasıdır. Bunu kimse yadsıyamaz. Ama öte yandan, Machiavelli *önce ve öncelikle* bir “akıl adamı”dır. Bu kitabı yazmasının tek gerekçesi dostuna bir jest yapmak, o'nun ne kadar değerli biri olduğuna sonraki kuşaklar nezdinde tanıklık etmek değildir. Öyle olsaydı, o zaman, edebî içerikli bir eser kaleme alırdı. Bunda da yeteneği olduğuna yazdığı çok sayıda şiirleri ve şarkı sözleri değilse de, mizahî bir öyküsü ve özellikle de bazı tiyatro oyunları yeterli bir kanıttır. Ama o, bunun yerine siyasal bir işlevi de olacak şekilde askerî konularda bir eser yazmayı ve üstelik dar bir çevrede elyazması nüshalarını dağıtmak yerine daha geniş bir okuyucu kitlesine erişmeyi öngörerek kitap halinde bastırmayı göze aldıysa bunda hiç kuşkusuz “bir dosta yapılmış jest”ten daha fazla bir neden vardır. Konuya daha yakından bakalım.

Machiavelli, İkinci Sekreter olarak cumhuriyet hükümetinde görev yaptığı sırada milisle ilgili düşüncelerini kısmen de olsa hayata geçirmek fırsatını bulmuş ve sadece hükümetin emrinde olan, ücretini bir beyden, bir *condottiero*’dan değil de hükümetten alan ve sadece sefere çıkma veya savaş sırasında devşirilip derlenen değil de sürekli silah altında tutulan, yaşları 20-40 arası askerlerden oluşan, düzenli, talimli, disiplinli bir “öz ordu”, bir milis gücü yaratmıştı. Ve bu milis, o dönemde bazı çatışmalarda da

görev almış, kiminde başarıya katkıda bulunmuş, kiminde pek etkili olamamıştı. Ama bunda, o güne dek ancak daha ziyade çeteleri andıran bir tarzda hareket eden paralı asker birlikleri ile soyluların derlediği ordularda silah altına girmeye alışmış kentli ve köylülerin disipline, talim terbiyeye direnen yapıları; ve yine aynı nedenle Machiavelli'nin öngördüğü yapıda bir milis gücüne komuta edecek, disiplin aşılayacak, talim yaptıracak yetenek ve bilgide yetişmiş komutanların bulunmayışı birinci derecede rol oynamıştı. İkinci ve doğrusu daha az etkili olmayan bir neden de soyluların ve *condottiero*'ların kendilerine bağımlı olmayan bir silahlı gücün ortaya çıkmasından hiç de hoşnut olmayışlarıydı. Cumhuriyet rejimi altında fazla itiraz edememişler, baltalayamamışlardı ama tam da cumhuriyetçilerin, Machiavelli'nin *Prens*'te kullandığı deyişle, bu "öz askerler"i belirttiğimiz nedenlerle etkili bir güç haline getirememiş oluşlarının da kolaylaştırmasıyla (ve Floransa üzerine yürüten İspanyolların desteğiyle) yönetimi yeniden ellerine geçirebilmişler, cumhuriyet rejimine son vermişlerdi (16 Eylül 1512). İktidara dönen Medici ailesi üç gün içinde milis gücünü lağvetmiş (19 Eylül 1512), çok geçmeden de Machiavelli'yi tüm görevlerinden almıştı (7 Kasım 1512).

Yukarıda Machiavelli'nin bu tarihten itibaren yeniden yönetime alınmak için çeşitli girişimlerde bulunduğunu ve çaba gösterdiğini kısaca anımsatmıştık. Bu yönde bir umut ışığı 19 Mayıs 1514'te Medici yönetiminin bir emirname yayınlayarak sadece piyadelere oluşan bir ulusal milis gücü kurmaya girişmesiyle çakar. Machiavelli'nin yönetimdeyken yaptığıyla bire bir örtüşmese de çok benzemektedir ve sonuçta tam da Machiavelli'nin hep savunduğu doğrultudadır. Dolayısıyla Machiavelli yeniden kendisine görev verileceği konusunda umutlanır. Nitekim *II. Guiliano* bu milis gücüyle ilgili olarak o'ndan yararlanmak istediğini Papa *X. Leo*'ya açar ama kesin bir vetoyla karşılaşır (1515). Machiavelli yılmaz; yumuşak bir toprakla yüz yüze olduğunu, biraz daha kazarsa yeniden yönetime gelecek şekilde içinde bulunduğu gözden düşme tünelinden çıkacağına inanır. *Discorsi*'yi yazmaya ara verip alelacele *Prens*'i kaleme alması bu sıradadır. (Zaten *Prens*'i

de ilkin *II. Guiliano*'ya ithaf etmek ister. Ama o'nun ölümü üzerine Floransa yönetiminin başına geçen *II. Lorenzo* bu onura nail olur; lakin kitabın kapağını bile açmaz!)

Öte yandan, bu milisin kurulmasıyla birlikte Machiavelli'nin hep savunageldiği bir ordu anlayışı, ve yine o'nun yönetimde iken uygulamaya koyduğu fakat yukarıda değindiğimiz nedenlerle pek de başarılı olmayan girişimi yeniden gündeme gelmiştir. *Orti Oricellari*'de dostlarıyla birlikte bu milis konusunu tartışması tam da o günlerdedir (1516). Ne var ki Machiavelli'nin ordu anlayışı hem o'nun fiilen denediği biçimiyle, hem de Medici yönetiminde uygulamaya konan ulusal piyade milisi biçimiyle özellikle soylular tarafından kıyasıya eleştirilmektedir. Sonunda bu milise de son verilir. Machiavelli'nin *Arte*'yi yazmaya koyulması da o günlere rastlar (1519). Sevgili arkadaşı *Cosimo Rucellai*'nin beklenmedik ölümü ve Machiavelli'nin o'nun anısına bir jest yapmak isteği aslında sadece güzel bir vesiledir. Machiavelli bir taşla birkaç kuş vurmak arzusundadır. Jest bir yana asıl kendi milis davasını savunmak, eleştirilere yanıt vermek, bu konuda yeniden ön plana çıkmak ve olabilirse bundan bir kaldıraç gibi yararlanarak yeniden yönetime gelmek hedefleri arasındadır.

Ve bu kez *Prens*'e oranla daha bir sakıncanlıkla hareket etmektedir. *Prens*'te eserini *Lorenzo de'Medici*'ye sunarken gösterdiği alçakgönüllüğünün dışında büyük bir özgüvenle davranmış, görüşlerini keskin bir dille ve çarpıcı formüllerle dile getirmekten kaçınmamıştı. Aynı yargıyı *Discorsi* için de söylemek mümkündür. *Arte* ise bu bakımdan çok farklıdır; onda *Prens*'in keskinliği, *Discorsi*'nin kapsamı yoktur. Okuyucu bu eserlerde bulduğu özlü ve çarpıcı ifadelere bu kez rastlamaz. *Arte*, yazılışı itibariyle *Prens*'ten sonra ve *Discorsi*'den önce ama aynı düşünme ve yazma süreci içinde olduğuna göre bunu Machiavelli'nin bir tercihi olarak değerlendirmek gerekir. Bir başka deyişle, Machiavelli öbür iki eserine kıyasla daha yalın, daha düz bir kitap yazmayı, görüşlerini pek sivri olmayan ve yumuşak bir üslupla iletmeyi bilerek seçmiş olmalıdır, ortada bir eksiklik değil, bilinçli bir tercih vardır.

Bunu birbirine bağılı iki nedenle açıklamak mümkündür. Birincisi, Machiavelli herhalde pek de ön planda gözükmek istememiştir. Bunun için görünüşteki gerekçesi de hazır ve anlaşılır bir şeydir: Konu, askerlik ve savaş sanatıyla ilgilidir ve meslekten bir asker, bir komutan olmayan Machiavelli, sözü, kendisinden daha yetkili birine bırakmıştır. Machiavelli'nin bilinçli olarak verdiği izlenim budur. Ama bu görünüşe kanmak için o'nu hiç tanımamak gerekir. Çünkü Machiavelli en başta kendisi bu kanaatte değildir. Meslekten bir asker olup olmamak o'nun kendi ve içten gözünde ancak ikinci dereceden bir ayrıntıdır. Çünkü kendisi siyaset kadar askerlik konusuna da kafa patlatmış, çok sayıda kitap okuyup incelemiş ve nihayet yönetimde iken askerlik ve ordu kurumuyla ilgili raporlar, yazılar yazmıştır. Özellikle de milis gücü kurulmasını öngören iki "emirname"si (veya günümüzün diliyle "yasa gücünde kararname"si) kapsamı ve yaklaşımıyla çok dikkat çekicidir ve Machiavelli'nin konuya ne kadar egemen olduğunu açıkça göstermektedir. Biri, 6 Aralık 1506 tarihli *La provvigione prima per le fanterie* [Piyade Milisi İçin Birinci Emirname]; öbürü, 30 Mart 1512 tarihli *La provvigione seconda per le milizie a cavallo* [Atlı Milis İçin İkinci Emirname].

Birinci Emirname, bir Dokuzlar Komitesi kurulmasını öngörüyordu ve başkanlığına Machiavelli getirilmişti. Altı ay içinde Floransa kenti dışında kalan varoşlardan ve kırsaldan en az on bin asker devşirilmesi, silahlandırılması, ordu oluşturacak şekilde yapılandırılması ve talim ettirilmesi ile görevliydi. Keza ikinci Emirname de aynı komiteye yine aynı koşullarda yıl sonuna kadar beş yüz hafif atlı devşirme görevi vermişti. Her ikisinde de Machiavelli askerlerin başına atanan komutanların seçimi de dahil A'dan Z'ye herşeyle bizzat ilgilenmiştir. Dokuzlar Komitesi'nin onayladığı ve günümüze kadar kalmış komutan listelerinin altında "*Daha önce bizzat Niccolo Machiavelli tarafından araştırılmış ve seçilmiştir*" ibaresinin yer aldığı görülmektedir.¹ Görüş sahibi olmadan önce bilgi sahibidir; üstelik bir milis gücü oluşturanın

¹ **George Mounin**, *Machiavel*, s. 125, Ed. du Seuil, Paris, 1966.

yani tam da savunduğu görüşü hayata geçirmenin idarî diyebileceğimiz boyutu da dahil olmak üzere pratiği içinde birinci sırada bulunmuştur.

O devirde Machiavelli karşıtlığıyla kendini tanıtabilmiş birinin ne derece doğru olduğu çok kuşkulu¹ bir iddiasına göre, güya Machiavelli (“Kara Çeteler’in Giovanni” lakaplı) *Giovanni de’ Medici*’nin önünde üç bin mevcutlu bir milis gücüne gösteri yaptırmak istemiş de iki saati aşkın bir süre kan ter içinde kaldığı halde askerleri hizaya sokamamış, sonra gülerek bu sahneyi izleyen Giovanni müdahale edip, askerlere komuta etme pratiğinin verdiği rahatlıkla bir iki azarlama ve buyrukla birkaç dakika içinde hepsini düzene sokmuşmuş.² Doğru bile olsa bu neyi değiştirir? Alaylı/mektepli tartışması hep yapılagelmıştır. Elbette okulun önemi ve gereği yadsınamaz. Ama okul, esas itibariyle sıradan kişiler içindir, hatta tutucu bir zihniyet egemense öğrencileri büsbütün sıradanlaştırma tehlikesi bile vardır -aralarından birçok sıradışı kimse çıkmış olsa da. Machiavelli ise besbelli sıradışı bir yetenektir, o’nun için “alaylı” olmak bir engel değildir.³ Sonuçta meslekten askerlerden daha fazla askerlikle ve savaş sanatıyla ilgili yapıtlar okuduğu, kendisini kafaca yetiştirdiği ve bu konuya hayli

¹ Belirtmek gerekir mi acaba ki bu kuşkuyu dile getiren bir tek bu satırların yazarı değildir.

² İddiayı aktaran **Christian Bec**, *Machiavelli*, s. 273, Ed. Balland, 1985.

³ 20. yüzyıldan örnek verelim: Kızıl Ordu’nun kurucusu Troçki, harp okulunun yakınından bile geçmemişti. Keza Kızıl Ordu’nun iç savaş sırasında parlamış ve Beyaz Ordu’nun veya yabancı işgalci güçlerin ordularını dağıtan, hezimete uğratan ünlü komutanları (Tukaçevski’ler, Frunze’ler vb.) hiçbir kurmay okulundan yetişmemiş oldukları halde üstün bir askerlik ve komutanlık yeteneği sergileyebilmişlerdi. Askerlik sanatında felsefî derinliği de olan çok güzel metinler kaleme almış ve yıllarca Çin Kızıl Ordusunun başında Japonları ve Çan Kay Şek ordularını yenmiş olan Mao bir kütüphane memuruydu. Vietnam’lı ünlü General Giap, Harp Akademisi’nden değil, lise tarih öğretmenliğinden gelme biriydi. Ama hepsi de sıradışı yeteneklerdi. O düzeyde artık *ama onlar bu işin okulunda yetişmemişler* diye itirazda bulunmak ancak bu itirazı yapanı küçültecek bir çekememezlik tepkisi olur, bilimsellik değil.

kafa yorduğu bellidir. Kısacası konusuna egemen biridir ve bunun için yeteneği de, bilgisi de yeterince vardır. Sadece *Arte* değil, *Prens* ve *Discorsi*'de de yeri geldikçe askerlik ve savaş sanatı hakkında yazdıkları bunun somut kanıtlarıdır.

Öte yandan, elbette bir milis gücü oluşturulmasına karşı çıkanlar Machiavelli'nin "meslekten asker" olmayışını istismar etmekten geri durmuyorlar ve her fırsatta o'nun askerlikten anlamadığı için milis istediğini iddia ediyorlardı. Machiavelli'nin disiplin, talim, terbiye, cenk düzeni gibi konularda yaptığı uyarılara, önerilere doyurucu bir yanıt veremeyenler, işin kolayını (böyle durumlarda her zaman ve her yerde olduğu gibi) konuyu saptırmakta, *ama o asker değil ki, ne anlar askerlikten* türünden gerekçelerle minder dışına çıkmakta buluyorlardı.¹

Machiavelli *Savaş Sanatı*'nı devrin en ünlü *condottiero*'larından biri ile askerlikten anlamayan genç dostları arasında sorulu cevaplı bir sohbet şeklinde yazarak ve kendisini ilk sayfa dışında soru sorarken bile göstermeyerek daha baştan bu tür bel altı darbelerin önünü tıkamış oluyordu. Genç dostlarına askerlik ve savaş sanatı üzerinde adeta ders veren *Fabrizio Colonna* cenk alanında kendini kanıtlamış bir asker, bir komutandır yani o'nun söylediklerine *askerlikten anlamaz* diye burun kıvrırmak, itiraz etmek için böyle zavalıca bir bahaneye sığınmak mümkün değildir. Machiavelli için bu nokta elbetteki çok önemlidir zira Fabrizio Colonna ile görüşleri büyük ölçüde uyuşmaktadır. Dolayısıyla Machiavelli, kendisi söylese dinletemeyeceği veya ikna edici olamayacağı, karşıtlarının sırf tartışmadan bile kaçınarak *asker değil* bahanesinin ardına saklanmalarına çanak tutacak görüşlerini Fabrizio'nun² ağzından iletmış oluyordu -tam da o'nun politik manevra yeteneğine, kıvraklığına yakışan bir davranış.

¹ İşin ilginç, tartışılan konunun hem de özüne itirazda bulunanların çoğu kendileri de konunun uzmanı değillerdir. Yani itirazlarına gerekçe yaptıkları kendi mantıklarıyla çelişirler ama bunu tasa etmezler!

² Metinde, soyadıyla değil de adıyla hitap edildiği için kafa karıştırmak amacıyla biz de o'ndan *Fabrizio* diye söz etmeyi yeğliyoruz.

Ancak bundan Fabrizio'nun kitapta tamamen Machiavelli'nin görüşlerini dile getirdiğini, *o'nun temsili sesi* olduğunu, (bir başka deyişle, Machiavelli'nin aslında Fabrizio'nun belki de hiç aklından geçirmediği veya paylaşmadığı bazı görüşleri de kitapta o'na söylettiği) sonucunu çıkartmak yanlış olur. Keza Fabrizio'nun dediği her şeyin Machiavelli'nin gerçek düşüncesini yansıttığı kanısına varmak da doğru olmaz. Oysa Machiavelli üzerinde çalışmış, özellikle de *Arte*'yi incelemiş bazı Batılı yazarların bu eğilimlerde oldukları dikkati çekiyor.

Kimi, Colonna'nın bir *condottiero*, yani “paralı askerlerden oluşan bir silahlı birlik komutanı” olduğuna işaret ederek, *kitaptaki* Fabrizio'nun tarihsel gerçeğe uymadığını, “yapma” [fictif] bir kişilik olduğunu, “paralı askerliğe son verilmesini savunmasının” o'nun kişiliğine aykırı düştüğünü iddia ediyor. Örnek olsun, Machiavelli üstüne dikkate değer bir inceleme kaleme almış olan Borsellino'ya göre, kitapta esas oyuncu rolünü oynayan Fabrizio Colonna “melankolik, vatansız, deneyim ve bilgelik yüklü, lakin paralı askerlere komuta ettiği için o'na verilmek istenen “biçimi” taşıyabilecek “madde”den yoksun biridir.”¹ Gilbert'e göre ise, kitaptaki tiplerin dile getirdiği düşünceler ve sohbetin geçtiği dekor o devirden ziyade Antik Çağı yansıtmaktadır. Yani Machiavelli, “anakronik bir kurgu yapmıştır” demeye getiriyor. Kendi ifadesiyle şöyle: “Sonunda insan sormadan edemiyor, sohbeti yapanlar acaba Rönesans devri adamları mıdır, yoksa antik devrin adamları mı, ve dilegettikleri düşünceler bugüne mi gönderme yapıyor yoksa geçmişe mi?”²

Kanımızca bu ve buna benzer eleştiriler haksız ve yanlıştır. Machiavelli'nin Antik Çağın erdemlerini ve kurumlarını övdüğü, özellikle askerlikte Roma lejyonunu örnek gösterdiği doğrudur. Fabrizio'nun da aynı yönde konuşması o'nun *Machiavelli'nin sesi* olduğu anlamına gelmez. O devrin İtalya'sında askerlik kuru-

¹ Niccolo Borsellino, *Machiavelli*, s. 154, Bari, Ed. Laterza, 1973.

² Felix Gilbert, *Machiavelli e il suo tempo*, s. 278, Ed. Mulino, Bologna, 1977.

munun berbat bir durumda olduğu, paralı askerliğin ordu kurumunu yozlaştırmış olduğu bir gerçektir. Birbirine hasım ordular cenk meydanında savaşır gibi yapıyorlar ama fiiliyatta neredeyse kimsenin burnu kanamıyordu! Nasılsa paralarını alıyorlardı. Niye canlarını tehlikeye atıyorlardı ki? Hele paralarını alamazlarsa hiç savaşmıyorlardı! Siyasal bir dava, bir ölkü söz konusu değildi. En temel bazı askerî sözcüklerin kök anlamları bu gerçeğe yeterli bir ışık tutacak güçtedir. Sözelimi Fabrizio'nun bir bakıma rütbesi diyebileceğimiz İtalyanca *condottiero* sözcüğü *condotta* sözcüğünden türemedir ve o devirdeki düz anlamıyla bir *kontrat* [sözleşme] *imzalamış kişi* demektir. Gerçekten de bu *condottiero*'lar askerî hizmet verdikleri prensler veya kentlerle belli bir bedel karşılığında sözleşme imzalarlardı. Ama hizmetleri sırasında da yani başka *condottiero*'lar ile savaşlarında “mallarına”, yani askerlerine demek istiyoruz, fazla zarar gelmemesine dikkat ederlerdi. Zaten kendilerine maliyeti yüksekti. Karşılarındaki *condottiero*'ların durumları ve tasaları da öyle olduğu için yukarıda belirttiğimiz üzere 1400'lü yıllarda özellikle de İtalyanların kendi aralarındaki cenklerde şiddet ve akan kan miktarı çok düşük düzeylerdeydi.¹ Machiavelli, *Arte* ve *Discorsi*'den sonra yazdığı *Le Istorie fiorentine* [Floransa Tarihi] adlı kitabında bu tür savaşlardan hayli küçümseyerek örnekler verir:

“[Zagonara cenginde] sadece *Ludovico degli Obizzi* ile iki adamı öldüler, attan düşüp çamurda boğuldukları için. ...[Anghiari cenginde] sadece bir tek kişi öldü, yaralandığı veya buna benzer soylu bir nedenle değil, attan düşüp ayak altında ezildiği için. ...[Molinella cenginde] kimse ölmedi, sadece birkaç at yaralandı ve her iki taraftan birkaç tutsak alındı.”² Anlaşılacağı üzere, Machiavelli, savaşa çetin ve kanlı bir çatışma olursa “savaş” demektedir.

¹ **Alexandre Sanguinetti**, *Histoire du soldat*, s. 132, Ed. Ramsey, Paris, 1979.

² **Machiavelli**, *Histoires florentines*, s. IV, 6; V, 33; VII. 20, Ed. Gallimard-coll. Pleiade, Paris, 1972.

“Asker” sözcüğünün İtalyanca karşılığı olan ve yine 1400’lü yıllarda ancak dile giren *il soldato* sözcüğünün kök anlamı da aydınlatıcıdır. Sonraları İtalyanca’dan Fransızca’ya (le soldat), İspanyolca’ya (el soldado), İngilizce’ye (a soldier) ve daha başka Batı dillerine de geçerek yayılan bu sözcük yine İtalyanca *il soldo* [metelik/para/ücret] sözcüğünden türemiştir ve düz anlamı itibariyle *paralı/ücretli* veya *para alan/ücret alan* anlamına gelir.

Machiavelli “askerlik erdemini” yozlaştıran bu düzene karşıdır. Kuşkusuz askerlere elbette bir para ödenecektir ama bu, onları askerî önderlerin elinde *paralı asker* konumundan çıkartıp baştaki önderin veya cumhuriyetin hizmetinde ücretli (maaşlı) asker konumuna getirecektir. Bu görüşü Fabrizio Colonna’nın da paylaşması hiç de olmayacak bir şey değildir. Fabrizio o devirden kalma birçok metinde belirtildiği üzere hakiki bir asker, Antik Roma askerî gelenegini bilen ve elinden geldiğince yaşatmaya çalışan, yürekli, erdemli bir komutandır. Paralı askerlerin başında olması *condottiero* düzeninin askerlik açısından zaaf ve yozluğunu görüp teslim etmesini, değişimden yana tavır almasını ille de engelleyecek bir şey değildir.¹ Öte yandan, besbelli ki Machiavelli ile görüşleri büyük ölçüde uyuşmaktaydı. Güçlü bir olasılıkla Machiavelli vermek istediği esas mesaj açısından çok da önemli olmayan bazı konularda o’ndan farklı düşünüyordu. Metinde Fabrizio’yu sıkıştıran ve o’nun yanıtlamakta güçlük çektiği, en azından yanıtlarının pek de ikna edici olmadığı bölümler yani çoğunlukla Cosimo’nun itirazlarına ve sorularına verdiği sıkıntılı, kararsız ve çelişkili yanıtlar kanımızca bunu yansıtmaktadır. Hatta sohbetin tam da böyle bir hal aldığı durumlarda Cosimo’nun dile getirdiği görüşleri Machiavelli’nin de paylaştığını veya belki de metinde Cosimo’nun ağzına Machiavelli’nin koyduğunu söylemek mümkündür. *Arte*’nin Fransızca çevirisine Giriş yazmış olan Harvey C. Mansfield Jr. da “Fabrizio ve Machiavelli karıştırılmamalıdır. (...)

¹ Mustafa Kemal de padişahın ordusunun bir subayıydı ama daha o yıllarda bile düzenin yozlaşmasının bilincindeydi ve kendi içinde cumhuriyet ideolojisini benimsemişti.

İncelikli sorularıyla Fabrizio'nun özgüvenini sarsan muhatapları o'nun uzun, hatta bir miktar kibirli ve zaman zaman tutarsız sözlerinden daha güvenilir ipuçları vermektedir. Machiavelli'nin tavrı hakkında" derken kanımızca haklı bir uyarıda bulunmaktadır.

Arte'de Machiavelli'nin öteki siyasal kitaplarındaki gibi çarpıcı, vurucu ifadeler bulunmayışının kanımızca ikinci nedeni ise aslında hiç başka ve zorakî tahminler yapmayı gerektirmeyecek kadar basit ve tam da Machiavelli'ye uyan bir şeydir, o da: Kitabının metnini oluşturan sohbetin muhatapları arasında kendisinin etkin bir rol almamış oluşudur. Bir başka deyişle, sohbette Machiavelli de hazır bulunmuştur ama kitaptaki rolü öteki konuşmacıların söylediklerini aktarmakla sınırlıdır. Dolayısıyla Machiavelli ancak kendi ağzından çıkabilecek o çarpıcı sözlerini çok haklı olarak başkalarının ağzına koymak istememiştir ya da gerçekten de sohbet sırasında söz alan dostları çarpıcı bir laf etmemişlerdir, Machiavelli de 1516 Eylülünde yapılmış bu sohbeti Cosimo'nun ölümünden hemen sonra 1519-1520'de kaleme alırken kullanılan ifadeleri orijinal üsluplarına sadık bir şekilde aktarmakla yetinmiştir. Bu yüzden *Arte* için söylenen "hiç de Makyavelce değil" yargısı, sadece bu anlamda, gerçeği yansıtmaktadır.

Machiavelli'nin kitapta maksatlı olarak geri planda kaldığını, o günlerin siyasal ortamında ve hele kendisi gözden düşmüş ve sabırla, çabayla, inatla, bin bir hesapla yeniden yönetim katına tırmanmaya çalışırken ılımlı bir dil kullanmayı, doğrudan kendisinin yerine eksikli bir şekilde de olsa görüşlerini başkalarının ağzından duyurmayı tercih ettiğini vurgulamıştık. Hesabı tutar, çünkü o devirde bir kitabın yayımlanabilmesi için Vatikan'ın vermesi gereken "imprimatur"u [*basıla izni*] elde etmiştir ve kitap 16 Ağustos 1521'de okurların önüne çıkar. Machiavelli'nin sağlığında resmen yayımlanmış tek siyasal eseridir bu. Bunun ötesinde, Vatikan'ın Machiavelli'ye yönelik kuşkuvarı tamamen geçmiş değildir ama Papalık makamına 18 Kasım 1523'te Kardinal *Giulio de' Medici*

¹ H. Mansfield, *Introduction*, in Machiavelli, *L'art de la guerre*, s. 43, Ed. Flammarion, Paris, 1991.

ci'nin seçilmesi (VII. Cleo adıyla) Machiavelli'nin umutlarını artıran bir gelişmedir. Zira Giulio, henüz kardinal iken Machiavelli'ye yakınlık göstermiş, *Floransa Tarihi*'ni yazma görevini vermişti. Papalığı sırasında ise özellikle Germen İmparatoru Şarl-kent'in ağır askerî baskısıyla yüz yüze gelince Machiavelli o'na bir ulusal milis gücü kurulmasını önerdi. Papa'nın buna baştan hayır diye kestirip atmak yerine olumlu sayılabilecek bir yaklaşımla konuyu bir kez de Romayna bölgesinin başındaki *Guicciardini* ile görüşmesini söylemesi Machiavelli'nin iktidara tırmanışında hayli yol almış olduğunu gösterir. Ne var ki aynı zamanda Machiavelli'nin de arkadaşı olan Guicciardini bu projeye karşı çıkar. Gerekçesi "gerçekçi olmayışı"dır. Bu görüşünü Papa'ya bir mektupla bildirir, ama elbette son kararı verecek olan Papa'dır. Papa'nın yanıtı bir türlü gelmez. Beklemekten sıkılan Machiavelli, bir türlü ikna edemediği dostunun yanından, Faenza'dan ayrılıp Floransa'ya döner. Yaklaşık üç yıl sonra, 15 Mart 1526'da Machiavelli (Papa'ya iletmesi niyetiyle) Guicciardini'ye bir mektup yazarak genç ve yürekli bir komutan olan Giovanni de' Medici'ye (yukarıda sözünü ettiğimiz, "Kara Çetelerin Giovanni" lakaplı) güçlü bir milis gücü oluşturması için gereken olanakların sağlanmasını önerir. Papa reddeder. Oysa Floransa dahil İtalya, özellikle de Papalığın merkezi Roma, dış düşmanların ağır tehdidi altındadır. Ama Papa, hem de Guicciardini'nin deyişiyle, "burnunun ucunu görmekten acizdir." Guicciardini'nin kendisi ne kadar ileriye görebilmektedir o da ayrı konu. Machiavelli'yle huyları hiç benzeşmez. Guicciardini de özünde cumhuriyetçi olan, sağlamcı bir siyasetçi ve zengin burjuvazinin temsilcisidir. Machiavelli'nin radikal çıkışlarını, keskin söylemini ve halka sempatisini hiç paylaşmaz. O'nun önerisi soyluların tiranlık yönetimi ile halk kitlelerinin cumhuriyeti arasında bir orta yol bulmaktır ve bu yönde soyluları temsilen tepede bir önder, halkı temsilen bir Kurul ve burjuvaziyi temsilen de Kurul'un içinden çıkmış dar bir Konsey'den (yürütme organı) oluşan üçlü bir yönetim düzenidir. Ama o'nun bu tasarısı da kâğıt üzerinde kalır...

Görüldüğü üzere, Machiavelli hem yönetime dönüş çabalarını ısrarla sürdürmekte hem de yaklaşan dış tehlike karşısında kurtuluş çaresi olarak “ulusal bir milis gücü yaratmak” fikrini ısrarla savunmaktadır. 1526 Nisanı'nda Machiavelli bu kez Papa'yı Floransa'nın surlarını berkitmeye ve kaleleri savunma konumuna geçirmeye ikna eder. Üstelik 9 Mayıs'ta bu amaçla bir komisyon kurulur ve başına da Machiavelli atanır. Herhalde o günün akşamı Machiavelli, yıllar sonra yeniden üstlendiği bu siyasal-askerî görevinden ötürü, keyifle birkaç kadeh (belki de şişe!) şarap içmiştir. (İyi yemekten hoşlandığı, şarabın iyisinden anladığı biliniyor.) Haziran ayından itibaren Lombardiya'ya, Papa'nın Guicciardini'nin genel komutası altında bulunan askerî birliklerine gidip katılır. Ne ki bu eylem ve iktidar vaat eden ışık çok sürmez. Papa, dış düşmanlarla savaşmayı değil, uzlaşmayı tercih eder. Zaten Machiavelli'nin yukarıda değindiğimiz bir “ulusal milis gücü” kurulması ve başına da genç komutan Giovanni de'Medici'nin getirilmesi önerisini reddetmesi bu yönde bir ilk işaret olmuştur. Daha sonra Machiavelli'ye savunma önlemlerini belirlemek ve yürütmekle ilgili bir komisyon kurdurması kararsızlığının, üzerindeki baskıları hafifletmenin bir yoludur. Ama kişiliğindeki ve zihniyetindeki ağır basan özellik dar görüşlülüğü, korkaklığı ve uzlaşmacılığıdır. Nitekim Eylül ayında Papa Napoli'yi işgal altında tutan İspanyollar'la Roma'da bir ateşkes imzalar ve Roma'daki birliklerini terhis eder!

İspanyollar hiç gecikmeden saldırırlar, Papa'nın sarayını talan ederler ve kendisini tutsak alırlar. Papa, İspanyollar'a boyun eğerek Lombardiya'daki askerî birliklerine çekilmeleri emrini verir. Bunun üzerine yukarıda Machiavelli'nin *milis kuralım* önerisini pek olumlu karşılamadığını ve gerçekçi bulmadığını belirttiğimiz Guicciardini de askerlerini Piacenza'ya geri çeker. Çaresiz kalan Machiavelli de Floransa'ya geri döner. 25 Kasım'da Machiavelli'nin bir umudu daha kırılır: Direniş için bel bağladığı Giovanni de'Medici, Kuzey İtalya'da Frundsberg'in komutası altındaki Germen birliklerinin Po Nehri'ni aşıp İtalya'ya girmelerini engellemeye çalışırken aldığı yaradan ölür. Bu sırada Machiavelli Floransa hükümeti adına Guicciardini ile temasları sürdürmektedir. 2 Aralık

1526 ile 20 Nisan 1527 tarihleri arasında Modena, Parma ve Bologna'da Guicciardini ile buluşarak durumu görüşür. Machiavelli'nin sık sık Guicciardini'nin yanına gönderilmesindeki amaç Papa'ya bağlı birliklerin gerektiğinde Floransa'nın savunmasına yardım edip edemeyeceklerini değerlendirmektir.

Bu arada İspanyollar ile ittifak halindeki Germen birliklerinin askerî baskısı artmıştır ve önlerindeki ilk hedef Floransa'dır. Machiavelli 22 Nisan'da Floransa'ya döner. Ama kuzeyden inen düşman Floransa'yı atlayıp doğruca Roma'ya saldırır (6 Mayıs 1527). Roma feci şekilde talan edilir, yağmalanır. Papa Roma yakınlarında bir şatoya kapatılır. Roma'nın düştüğü ve talan edildiği haberi 11 Mayıs'ta Floransa'da duyulur. Machiavelli bu kez derhal Roma'nın kuzeyinde Papa'lık filosunun demirli olduğu Civitavecchia'ya gider. Amacı Papa'nın serbest bırakılmasını sağlamak üzere bir pazarlık kozu oluşturmaktır. Ama bu arada Floransa'da Medici ailesine iktidardan el çektilir. Kentin ilerigelenleri Roma'dan sonra talan sırasının Floransa'ya gelmesini önlemek için başa Alman-İspanyol ittifakına ters düşmeyen bir yönetim getirmeyi uygun görmüşlerdir. Cumhuriyet yönetimi yeniden kurulur.

Yeni yönetim derhal Machiavelli'ye bir mektup göndererek Floransa adına hiçbir şey yapmamasını bildirir. O da çaresiz, ve Papa ile bunca zamandır boşu boşuna işbirliği yapmaya çalışıp adını yok yere "*Medici'lerin adamı*"na çıkarttığına yanarak, yorgun bezgin bir halde, ve yolda kendisine eşlik eden Piero Carnesecchi'nin anlattığına göre uzun uzun iç çekerek Floransa'ya döner. Yeni Cumhuriyetçiler, Eskiler'e Mediciler'le uzlaşmaya çalışmış oldukları gerekçesiyle sırt çevirirler. 10 Haziran'da yeni bir "On'lar Komitesi" seçildiğinde yeniden görev almak istediğini bildiren Machiavelli'ye sadece 12 oy çıkar. Karşısında ise 555 oy vardır.

20 Haziran'da midesine kramplar girer, 22 Haziran 1527'de mahzun ve küskün bir ruh hali içinde ölür.

Arte'den önce ve sonra “savaş sanatı”

Arte'nin yazılışının ve yayınlanışının arka planındaki bu siyasal hususlar kitabın *askerî açıdan* değerinden elbetteki bağımsızdır. Ama bir eser, hele *Arte* gibi belli bir zamanda gündemdeki bir siyasal sorunla ilgili ve düşünsel ağırlığı olan bir eser, açık ve örtük içeriği olsun, önem ve değeri olsun sadece kendisi içinde kalarak anlaşılabilir, dolayısıyla ilk sayfasının ilk cümlesi ile son sayfasının son cümlesi arasındaki metinle sınırlı bir şey değildir. Böyle eserlerin canlılığı, yaşarlığı yazarının ölümünden sonra da ve devirlerin çok değişmiş olmasına rağmen yeniden yayınlamak gereğinin duyulması, yararlanılarak okunması: Bir yandan, kendilerine kadar gelebilmiş eski eserlerdeki yaşayan unsurları içselleştirmeleri, o çiçekleri de kullanarak yeni bir buket, yeni bir aranjman yapmaları; öte yandan, geleceğe dönük olarak kendileri de yeni çiçeklerin tohumlarını içermeleri sayesindedir.

Bu gözle bakıldığında, *Arte*'yi askerî düşünce tarihi içindeki yerine oturtmak, özgünlüğünü ve önemini sergilemek için, hem Machiavelli'nin beslendiği kaynakları kısaca da olsa gözden geçirmek; hem de o'nun kendisinden sonra gelenleri nasıl ve ne ölçüde etkilemiş olduğuna bir göz atmak gerekir. Bu bağlamda, eserin askerî açıdan önemli ve değerli yanları kadar zayıf ve isabetsiz yanları da belirginleşecek, 2000 yılı itibarıyla 480 yıl önce yazılmış bu eserin doğru değerlendirilmesi, daha iyi kavranması kolaylaşacaktır. Bu vesileyle okuyucu askerlik kurumunun ve askerî düşüncenin -Batı dünyası ile sınırlı bir çerçevede de olsa- aldığı yolun kilometre taşlarını, dönüm noktalarını izleyebilecektir.

Machiavelli, siyasal düşünce tarihinde siyasete *bilimsel*, dolayısıyla *nesnel* bir biçimde yaklaşmanın, dinin ve etiğin prizmasından değil de sadece iktidara gelmek, iktidarda tutunmak, iktidarı

kullanmak amacına yönelik olarak güncel pratiğin penceresinden bakmanın *öncüsü*, *başlatıcısı* olarak değerlendirilegelmektedir. Siyasal rejim bağlamında kimi zaman Fransız *Jean Bodin*'e¹ veya İngiliz *Thomas Hobbes*'a² bu öncülük payesini yakıştıranlar varsa da genel kanaat o'nlardan 100, 150 yıl önce yaşamış ve eser vermiş, *Prens*'le adını yüzyıllardır yalan yanlış bilinse de, yerli yersiz kullanılsa da *makyavelizm* diye bir kavram düzeyine yükseltmiş biri olarak Machiavelli'nin düşünce tarihine siyasal bilim kapısını açtığıdır. Buna itiraz edecek değiliz. Yukarıda koyduğumuz kayıtlar yani siyaseti din, ahlak, kader gibi o güne değin geçerli prizmalardan geçirerek değil de, sadece amaca yönelik olarak adeta kendi "teknigi" içinde ele almış olması anlamında bu doğrudur ve bu, hiç de azımsanacak bir şey değildir. Çünkü o güne gelinceye dek aralarında Dante'nin *De Monarchia* [Monarşi Üstüne] adlı kitabı da olmak üzere pek çok eserde iktidar ve siyaset, hükümet etme biçimi gibi konular işlenmişti ama hep yukarıda andığımız sakat yaklaşımla. Buna karşılık Machiavelli de tarihsel olguları karşılaştırmının, Eskiler'in görüşlerini yaşadığı devire uyarlamanın ve iktidar mücadelesinde güç ilişkilerinin yanısıra insan psikolojisini de hesaba katmanın ötesine geçen, daha derine inen bir çözümleme yapmayı eksik bırakmıştır. Hele ekonomik etkenleri tamamen göz ardı eder. Bu bakımdan diyebiliriz ki özellikle *Prens*'in, siyaset bilimi yanında *siyaset sanatına* katkısı daha fazladır.

Oysa vurgulamaya değer çünkü görece daha az bilinen bir başka nokta şudur ki: Machiavelli, *Arte*'yle de askerlik düşüncesinde Modern Çağ'ın bir öncüsü, başlatıcısı olmuştur. Lakin bu

¹ **Jean Bodin** (1530-1596), *Les six livres de la république* [Cumhuriyetin Altı Kitabı] başlığıyla 1576 yılında yayınlanan eserinde egemenlik kavramını "tanrısal hak" dışında ele almıştır. Mezhepler üstü ve merkezî bir krallık rejimini savunmuştur. "Ulusal birlik" davasının öncü kuramcıları arasında sayılır.

² **Thomas Hobbes**, (1588-1679), devleti bir canavara benzettiği *Leviathan* (1651) başlıklı eserinde Modern Çağ'ı açan Newton'cu bakış açısını siyaset kuramına taşımış, dine ve Tanrı'ya dayalı yaklaşımı bir yana atmıştır.

alandaki katkısı “savaş sanatı” düzleminde strateji veya taktik üstüne yeni görüşler ortaya atmak veya sonradan “jeopolitik” denecek bilgidalı [disiplin] düzleminde öncü nitelik taşıyacak birtakım kuramlar geliştirmek şeklinde değildir. *Arte*’de askerlik sanatına ilişkin birçok reçete vardır ama bunların hiçbiri Machiavelli’nin kendi özgün buluşu sayılamaz. Keza taktikle ilgili olarak, o’nun, yaratıcı bir yeni sentez yapmış olduğunu, Eskiler’in görüşlerini günün koşulları ve yeni silahlarına başarılı bir şekilde uyarlamış olduğunu da söyleyemeyiz. Hatta tam tersine, eski Roma ordusu modelini yeniden canlandırmaya yönelik ve pek haksız sayılamayacak tutkusu yüzünden kendi devrinde var olan topçunun rolünü -bu modelin tam olarak kullanılmasını kısıtladığı için olsa gerek- önemsizleştirmeye çalışmıştır. Topçunun o devirde yaratıcı bir tabya düzeninde kullanılmadığı doğrudur. Ama Machiavelli de bu ateşli silahın potansiyelini kavramak, daha verimli kullanmak yerine eski Roma ordusu modelinin ve savaş düzenlerinin uygulanmasında, açıkça söylemese de, neredeyse ayakbağı gözüyle baktığı için topçuya daha sonraki yılların haksız çıkartacağı kadar ikincil bir rol biçer. Bu nedenle, *Arte*’de, *Prens*’in siyaset sanatına olan katkısına benzer ve o derecede bir katkıyı savaş sanatıyla ilgili olarak bulamayız. Askerî düşünceye Machiavelli’nin asıl katkısı askerlik kurumunun yeniden yapılandırılmasına temellik edecek birtakım ilke ve görüşleri dile getirmiş yahut seslendirilmesine aracılık etmesi olmuştur ki bu da hiç küçümsenecek bir şey değildir. Çünkü o devir Batı’da askerlik kurumunun gerçekten yerine göre az veya çok ölçüde yozlaşmış olduğu ama her yerde hem siyasal iktidarla ilişkisi açısından, hem de halk kitleleri ile ilişkisi açısından yeniden yapılanmaya şiddetle gereksinimi olan bir haldeydi. *Arte*’nin önemi savaş sanatından ziyade *askerlik kurumu* ile ilgilidir ve Machiavelli’nin ordunun yeni bir örgütlenmesi, askeriyenin siyasal iktidar içindeki yer ve rolünün yeniden belirlenmesi, tanımlanması hakkındaki görüşleri o’nun devrinde İtalya’da bile değil, esas olarak sadece Floransa’da, o da çok kısıtlı bir çerçevede ve geçici olarak uygulanmaya konmuşsa da çok geçmeden İtalya dışında başkalarının dikkatini çekmiş ve o Avrupa

devletleri (koşulların da dürtmesiyle) birbiri ardına bu görüşlerden esinlenerek ordularını yeni baştan düzenleme yolunu tutmuşlardır...

Doğrudur, *Arte*'deki diyalogların kahramanları Machiavelli'den başkalarıdır; o ise onlar'ın konuşmalarının tutanak kâtibi gibi kayda geçiricisi rolündedir. Ne var ki o görüşleri Machiavelli de çok büyük ölçüde paylaşmaktadır ve onları kitaplaştıran gerek kendi devrinin, gerekse sonraki kuşakların bilgisine, bilincine taşıyan ve *Arte*'nin yaygın bir şekilde, dikkatle, önemle okunmasına *Prens*'le, *Discorsi*'yle kazandığı prestijinin takviyesini sağlayan da o'dur. Aynı eser, o sohbetlerin kahramanlarının adıyla yayımlanmış olsaydı besbelli ki bu derecede önemsenmeyecek, dolayısıyla sonraki okur kuşakları üzerinde bir etkisi olmayacaktı. Oysa *Arte*'nin *Machiavelli*'nin adından, ününden, teslim edilen öneminden, değerinden ötürü sonraki kuşaklar üzerinde, hem de İtalyanlar'dan çok yabancılar üzerinde görmezden gelinemeyecek, hafife alınamayacak bir etkisi olmuştur.

Machiavelli'de “utopia” yazmak eğilimi hiç yoktur. *Thomas Morus*'un ünlü *Utopia*'sının yayımlandığı 1516 yılında o da *Prens*'i elyazması halinde tamamlayıp Lorenzo de'Medici'ye sunmuştu. Ne o kitabında, ne de *Arte*'de ve *Discorsi*'de okuyucuyu görüşlerinin doğruluğuna, geçerliliğine ikna etmek amacıyla uydurulmuş bir *hayalî ülke* ve orada yürürlükte olan bir *ideal düzen* tasarımı bulunmaz.¹ Buna karşılık, okuyucuyu ikna etmek üzere Machiavelli Antik Çağ'ı *örnek* gösterir. Zaman zaman örnek göstermenin ötesine geçtiği, olmayan bir zamanda olmayan bir ülkede ideal bir düzen resmetmediyse de Eski Zaman'ın bazı kurumlarını yer yer *idealize ettiği* [idealleştirdiği] belki söylenebilir. Ama böylesi bölümler seyrek olduğu gibi, esas olarak, Eski Çağ ile kendi zamanının sorunlarını, gereksinimlerini ve koşullarını kıyasladığı, eleştirel bir mantıkla akılyürüttüğü de bir gerçektir. Zaten onun içindir ki Eski'ye, Eski Düzen'e *düpedüz geri dönüş, eskiyi diriltme* arzusu gibi “gerici” bir tavır almaz. Onun yerine,

¹ Bilindiği üzere, *utopia* Latince “yokülke” / “olmayan ülke” demektir.

Eski'nin iyi yanlarının günün gerçeklerine yaratıcı bir bakışla *uyarlanması*, ve bu yolla bir *yeniden doğuş* [Rönesans] gerçekleştirilmeyi savunmak, kısacası *yenilikçi*, *yenilenmeci* bir tavır alış söz konusudur. Bu özelliğiyle de Machiavelli tam bir “Rönesans aydını”dır ve *Orta Çağ'dan kopuş* ile *Yeni Çağ'ın temellerinin atıldığı* o ilginç, o çok renkli *geçiş dönemi*'nin en parlak, en önde gelen kişiliklerinden biridir.

Machiavelli'nin yaşadığı devir, bu nokta üzerinde biraz daha durmamızda yarar var, yani esas olarak XVI. yüzyıl: Orta Çağ'ın tüm kurumlarıyla hızla tarih sahnesinden silinip gittiği¹ ama Modern Çağ'ın, Modernite'nin *düşünme tarzı* olarak ve *yeni bir düzen* olarak henüz tam anlamıyla şekillenmediği, sadece ilk eskizlerinin çizildiği, temellerinin, tohumlarının atıldığı bir zaman dilimidir. O devrin aydınları Orta Çağ'a bir tepki olarak yerleşik düşünme tarzını terk etmek istediklerinde çok doğal olarak henüz “özgün sayılabilecek bir yeni yaklaşım” meydana getirecek kültürel birikimden yoksundular. Orta Çağ'ın, içinden çıkmaya çalıştıkları o çürümüş düzenin, o ölü toprağının bildik birikiminin yerine koyabilecekleri alternatifi ancak Orta Çağ *öncésinin* birikiminde aradılar. Orta Çağ da aslında o İlk Çağ'ın/Eski Çağ'ın bir yadsınmasıydı, ona bir tepkiydi. Şimdi Orta Çağ'a tepkide İlk Çağ'ın birikiminden bir sıçrama tahtası, daha ileriye sıçramak üzere ayak vurulacak bir duvar olarak yararlanmak gündemdeydi. Antik Çağ yazarlarının, filozoflarının, erdemlerinin yeniden keşfi, anımsanması bunun sonucuydu. Bu anlamda, Rönesans [yeniden-doğuş]: Ölü Eski Çağ'ın dirilişi değil, Yeni Çağ'ın, kültürel bir soyaçekim olgusuyla Eski Çağ'ın birtakım unsurlarını devralarak [tevarüs ederek] doğmasıydı. Yine bu anlamda Rönesans'ı Orta Çağ'ın çocuğu, ama özellikle ilk çocukluk döneminde, Antik Çağ'a çekmiş bir torunu gibi görebiliriz. Yani Antik Çağ ile Rönesans arasında bir “filiation” [soy bağı] vardır, yoksa bir ölünün dirilmesi, bir “hortlama olgusu” değil, ve Machiavelli de tam da böyle düşünmektedir. O'ndaki Eski Çağ'ı yüceltme, hiç de *animist düşünce*den kişilerdeki gibi

¹ 1453'te Bizans'ın yıkılışı son'un simgesel bir başlangıcı sayılabilir.

Hristiyan Orta Çağ'a karşı Çok-tanrıci [païen / putperest] *Gelenek* düşüncesini diriltmek, yeniden canlandırmak, hortlatmak amacına dönük değildir. Tam tersine, *yeni bir sentez* yaratmaya yöneliktir. O böyle bir bakışla Eski Çağ'ın yazarlarında esin kaynağı bulur, erdemlerini ve bazı kurumlarını savunur. Animistler ise Orta Çağ'a karşı oldukları gibi ve kadar Rönesans'a da karşı çıkmışlardır.¹ *Jean Jaurès*'in bambaşka bir bağlamda kullandığı bir benzetmeyi ödünç alarak diyebiliriz ki modern zamanların animistleri, çok-tanrıci Eski Çağ'ın *küllerini* kendi zamanlarına taşımak çabasındaydılar, Machiavelli ise *ateşini*...

Elbette, daha önce de değindiğimiz gibi, Machiavelli İlk Çağ'ın yazarlarında, düşünürlerinde, siyasal ve askerî yöneticilerinde esin kaynağı bulan tek kişi değildir. O'nun zamanında bu tavır aslında İtalya'da daha Dante'nin devrinden beri ilk filizlerini vermiş olarak hayli yaygınlaşmıştı ve sanattan felsefeye dek geniş bir düşünsel yelpazede kendini gösteriyordu. Keza devrinin siyasal sorunlarına, bir bütün olarak İtalya'nın hastalığına yer yer kendisinininkine benzer teşhisler koyan başkaları da vardı. Örnek olarak sadece askerlik alanıyla kendimizi sınırlarsak, daha 1468 yılında *Platina*, *De vero Principe* (Türkçe'ye "Prens'e Doğruyu Söylemek" diye mealen çevrilebilecek) manidar başlıklı kitabında, "İtalya'nın etki-

¹ İlk Çağ animizmine/çok-tanrıciğine dönmek isteyenler, yani onların "Gelenek" [Tradition] adını verdikleri düşünme ve inanma tarzına sahip olanlar sadece Machiavelli'nin devrinde, Orta Çağ'ın cesedinin hızla çözülüp dağıldığı ortamda yeniden güçlenme fırsatını bulmuş olanlarla sınırlı değildir. Animist düşünce özellikle çeşitli gizli tarikatlar yoluyla 20. yüzyılda da boy göstermiştir. Hitler'in de üyesi olduğu çok gizli *Thule* tarikatı bunun bir örneğidir. (Bu çok az bilinen oysa dikkate değer konu için bkz. L. Pauwels / J. Bergler, *Evrenin Sahipleri*, Altın Kitaplar, 1974 ve özellikle Aytunç Altındal, *Hitler*, Yeni Avrasya Yayınları, 2000.) Felsefi planda da özellikle, (ve kendi düzleminde büyüklüğünü kabul etmemiz gereken) İtalyan düşünür **Julius Evola**'nın (1898-1974) eserleriyle yeni bir canlılık kazanmıştır. Öte yandan, yine Machiavelli'nin zamanında Orta Çağ'ın en koyu karanlık döneminin düzenine geri dönüşü savunan Hristiyan köktendinci rejim muhalifleri, gericiler de vardı. Fanatik papaz *Girolamo Savonarole* bunlara tipik bir örnektir.

sini ve gücünü silah kullanmayı doğru dürüst bilmemekten daha olumsuz etkileyen bir şey yoktur” diye yazmıştı.¹ Yine, “Machiavelli’den önce, *Matteo Palmieri* (1406-1475) gibi Floransalı devlet adamları paralı askerliği eleştirmişler ve tüm yurttaşların silahlandırılması çağrısında bulunmuşlardı. *Patricius* (1412-1494) gibi hümanistler de tüm gençlerin zorunlu olarak askerî talimden geçirilmelerini tavsiye etmişlerdi. Devirlerindeki laçkalığa ve askerî kahramanlık duygusunun kalmamış oluşuna hayıflanıyorlar ve tüccar zihniyeti çağdaşlarının siyasal sorunlara kayıtsız kalmasının başlıca nedeni olarak görüyorlardı.”²

Machiavelli’nin farkı: Sorunun moral/ahlakî boyutuna da dikkati çekmekle birlikte, hastalığı buna indirgememesi ve daha geniş bir açıdan konuya yaklaşmasıdır. Yukarıda, Machiavelli’nin siyasal bilim düzleminde ekonomik etkenleri hesaba katmaktaki eksikliğine; askerlik sanatı düzleminde ise henüz/hâlâ emekleme aşamasındaki topçuyu değerlendirmekteki “dar görüşlülüğüne” (bunu ileride tartışacağız) işaret etmiştik. Buna rağmen sorunları *siyaset ile askerlik, siyasal düzen ile askerî kurumlar, savaşın hedefi ile askerlik tekniğine, taktiğine ilişkin özellikler* bağlamında birbirleriyle ilişkisi içinde ve bir bütün olarak ele almasıyla o zamana değinki geleneksel yaklaşımın ilerisine geçer. *Prens*’te nasıl *iktidar* gerçeğini belirleyen *görünmez ama hissedilir yasaları* açığa çıkartmaya çalışmışsa, *Arte*’de de *askerlik ve savaş* olgusunu belirleyen benzeri yasaları toparlayıp sergileme çabasıdır. Olguların, “sadece fiili olguların” (kendi deyişi) gerisindeki *yasaları anlamaya, ortaya çıkartmaya* yönelik bu çaba, yani *inancın ve önyargının yerine akli ve analizi geçiren* bu bakış tarzı tam da Rönesans’ın düşünsel iklimine uygundur ve Modern Çağ’ın, Modernite’nin, hatta bir bakıma, Modernizmin öncüsü olarak o’nun özgülülüğüdür. *Felix Gilbert*, bunu, “Machiavelli’nin zihninde, bir savaşın başarısı bir düşünsel problemin çözümüne bağlıydı.

¹ *Les Maîtres de la stratégie* (yay. hazr. Edward Mead Earle), içinde **F. Gilbert**, “Machiavel: la renaissance de l’art de la guerre” başlıklı makale, s. 32, Ed. Flammarion / Champs, Paris, 1980.

² A.g.e., s. 32.

O devirde *strateji* terimi yoktu ise de bu yaklaşım *stratejik düşüncenin doğuşunu* işaretliyordu” diyerek özetlemektedir.¹

Machiavelli’nin Yeni Çağ’ın veya modern düşüncenin bir öncüsü, onu besleyen bir yazar ve düşünür oluşu kendisinden sonra gelen ve Yeni Çağ’ın tam da içinde yaşayan ve modern kurumlara sahip olma gereksinimini o dönemin İtalya’sından (küçükülü büyüklü İtalyan devletlerinden) daha fazla duyan, Modern Çağ’a uygun yeni veya yeniden yapılandırılmış kurumlar oluşturma becerisini gösteren ülkelerin düşünür ve yönetenlerinin o’ndan esinlenmelerinde, hatta iki yüz yıl sonra bile düpedüz düşünsel olarak yararlanmalarında sağlam bir kanıt bulur.

Siyasetle ilgili olarak ve özellikle *Prens* ile *Discorsi* çerçevesinde Hegel’in, Fichte’nin, Rousseau’nun, Montesquieu’nün ve daha birçoklarının Machiavelli’den beğenip övmenin ötesinde etkilendikleri görece iyi bilinen bir şeydir. Buna karşılık, *Arte*’nin etkisi, kimleri ne kadar derin etkilemiş olduğu pek bilinmez. Hatta düşünce tarihi kitaplarında *Prens* ve *Discorsi*’nin yeri ve rolü konu edilir ama çoğu zaman *Arte*’nin etkisi gözden kaçırılır, dolayısıyla Machiavelli’nin kendisinden sonraki kuşaklar üzerinde özellikle askeriyeyle ilgili olarak etkisi göz ardı edilmiş olur.

Askerî düşünce tarihi kitaplarında ve seçkilerinde ise Machiavelli’nin daha ziyade *savaş sanatı*yla ilgili yazdıkları üzerinde durulur, o tür parçalara yer verilir. Oysa yukarıda belirttiğimiz gibi Machiavelli’nin askerî yazıları arasında en az önemli ve en az özgün olan bölümler bunlardır. Dolayısıyla Machiavelli’nin askerî yazılarının ve elbetteki bunların başında *Arte*’nin asıl önemi ve etkisi yani askeriye kurumunun Modern Çağ’da yeniden yapılandırılmasında oynadığı rol yine karanlıkta kalmış olur.

Gerçekte, Machiavelli’nin etkisi genellikle sanılanın çok üzerindedir. “*Savaş Sanatı*, askerî yazının bir klasiği oldu. XVI. yüzyılda en az yedi kez yayımlanmış ve Avrupa dillerinin çoğuna çevrilmişti. Montaigne, o’nu bir askerlik uzmanı olarak Sezar’ın,

¹ A.g.e., s. 35. İtalikler bizim.

Polybe'in ve Commynes'in yanına koyuyordu. Farklılaşan savaş biçimleri ön plana başkalarını geçirdiyse de Machiavelli, XVII. yüzyılda da hâlâ sık sık anılan bir yazardı. XVIII. yüzyılda Mareşal De Saxe, "*Rêveries sur l'art de la guerre*" [Savaş Sanatı Üstüne Hayaller] kitabını (1757) yazarken o'ndan çok esinlenmişti ve *Algorotti*, Büyük Frederick'in, Avrupa'yı şaşkına çeviren taktiklerini o'ndan öğrenmiş olduğu kanısındaydı. Askerî sorunlarla uğraşan insanların çoğu gibi, Jefferson da Machiavelli'nin yapıtını edinmişti ve 1812 savaşı Amerika'da askerî sorunlara ilgiyi artırdıca *Savaş Sanatı*'nın özel bir Amerikan basımı yapılmıştı."¹

Peki Machiavelli'nin kaynakları kimlerdi? O'nun askerî düşüncesinin şekillenmesinde kimlerin, nelerin önemli payı vardı?

Kendi yaşamı sırasında siyasal ve askerî gözlemlerini, yani doğrudan kendi deneyimlerini ve kendi zamanında başkalarında gözlemlediği şeyleri, kısacası dersler çıkarttığı, sonuçlara vardığı doğrudan ve dolaylı pratiğini bir yana bırakırsak, Machiavelli'nin esas kaynaklarını iki kümeye ayırmak mümkündür: Biri, tarih kitapları, anılar ve yaşam öyküleri; öbürü, askerî yazılar. Ama her ikisinde de esas ağırlık Antik Çağ'ın Grek ve Latin yazarlarındadır.

Tarihe geçmiş olaylar Machiavelli için hem birer akılyürütme, sonuç çıkartma, bir başka deyişle, analiz ve sentez yapma aracıdır, hem de gerektiğinde görüşünü veya aktardığı bir düşünceyi desteklemek üzere kullandığı örneklerdir. Dolayısıyla tarihçiler Machiavelli'nin çok önem verdiği bir kaynaktır. Ama doğrudan askerî konularda kalem oynatmış, askerlik sanatı üzerinde görüşler dile getirmiş düşünürler de o'nun ilgi ve bilgi alanındadır. Sadece *Arte*'de değil, başka yapıtlarında da askerlik ve savaşla ilgili düşüncelerini, görüşlerini andığı, alıntılar yaptığı yazarları topluca hesaba katacak olursak, ilk sırayı Antik Çağ Grek filozoflarına

¹ Felix Gilbert, a.g.e., s. 30, 31.

vermek gerekir çünkü genellikle gözden kaçır ama bunların çoğu aynı zamanda birer askerî düşünürdü.

Gerçekten de o devirde filozofların bakış açıları devlet işlerini ve askerlik sorunlarını da kapsayan bir genişlikteydi, sadece metafizik spekülasyonlarla yetinmiyorlardı; ve savaş, onlar için beyinlerini çalıştırmanın çok seçkin bir alanıydı. *Heraklitos* (İ.Ö. 530-470) yaşamı *sonsuz bir savaş* olarak görürdü. *Sokrates* (İ.Ö. 470-399) askerliğin kurmaylık yanına eğilmiş ve daha o tarihte “Savaş Sanatı nedir?” sorusunu sormuştu. Kendisinin verdiği yanıt: “Komuta etme sanatıdır” şeklindeydi ve bu, Yunanca *strateji* teriminin ilk, kökensel [etimolojik] anlamıydı. Yunanca *taktik* sözcüğü de kökensel anlamıyla “askerî birliklerin dizilişi” demektir. *O devirde strateji ve taktik dersleri Atina’da filozoflar tarafından verilirdi ve komutan olmak için bu dersleri okumuş olarak Akademi’den mezun olmak gerekirdi. Yani Felsefe Akademisi ile Harp Akademisi bir veya biraradaydı.*

Machiavelli’nin esinlendiği filozoflardan *Platon* (İ.Ö. 429-347) da sadece dövüşen askeri, değer olarak alt sırada görür, komutan olmak için ise filozof olmak gerektiğini savunurdu. Sokrates’in askeriye ve askerlik sanatıyla ilgili görüşlerini alıp geliştiren Platon ve başlangıçta o’nun tilmizi olan *Aristoteles* (İ.Ö. 384-322) gençlerin beden eğitimi almaları ve askerlik öncesi sıkı bir askerliğe hazırlık devresi geçirmeleri gerektiğini söylerlerdi. Ve yine anımsatmak gerekir ki o devirde paralı askerlerden gayrı Atina’da olsun, Isparta’da olsun askerlik *yurttaşların* görevidi; düzenli ve sürekli bir ordu vardı. Machiavelli’nin Atina demokrasisinin bu örneğini olumlu bulduğu ve esinlendiği kesindir.

Bu Antik Grek filozofları arasında Machiavelli’nin doğal olarak en çok etkilendiği ve yararlandığı ise *Ksenofon*’dur (İ.Ö. 430-355). Çünkü Sokrates’in öğrencilerinden biri olan Ksenofon hem bir filozof, hem bir general, hem de katıldığı savaşın öyküsünü bizzat yazmış bir tarihçiydi. O’nun komuta ettiği bir *ricat* [geriçekiliş] anlatısı olan *Anabase* [On Binlerin Geriçekilişi] savaş tarihinin bugün de zevkle ve ilgiyle okunan bir klasiğidir ve Machiavelli’nin de çok yararlandığı bir kaynaktır. Bir başka önemli kaynak da yine

Thebai'li filozof bir siyasal lider olan ve askerlik sanatı üstüne çok dikkate değer gözlemleri bulunan *Epaminondas*'dı (İ.Ö. 418-362). Peloponnesos Savaşları'nın (İ.Ö. 431-404) ünlü tarihçisi *Thukidides* (İ.Ö. 460-395) de Machiavelli'nin sık başvurduğu bir kaynaktır. Zaten Machiavelli, Antik Çağ'ın İran ve Kafkaslar'dan batıya bütün büyük savaşlarının öyküsünü iyi bildiği gibi, Grek *Homeros*'un *İlyada* ve *Odisea*'sı gibi edebî bir kaynağı da içerdiği cenk ve yiğitlik öykülerinden ötürü değerlendirmesini bilmiştir.

Antik Grek tarihine ve filozoflarına, devlet adamlarına ve tarihçilerine olan büyük ilgisine karşılık, Machiavelli'nin en çok borçlu olduğu kaynak ise hiç kuşkusuz iki Latin yazardı. Biri, daha genel planda yararlandığı, etkilendiği hatta en önemli (belki de gerçek anlamda *tek* demek daha doğru olur) kuramsal çalışmasını ayırdığı ünlü tarihçi *Titus Livius* (İ.Ö. 59-İ.S. 17); öbürü, İ.S. IV. yüzyılın sonlarında *Askerlik Üstüne* başlıklı bir büyük eserin yazarı olan *Vegetius*'tur. *Titus Livius*'un *Roma Tarihi* kitabı Machiavelli'nin adeta başucu kitabıdır. Roma örneğini savunurken ve aktarırken çoğunlukla bu eserden yararlanır. Roma tarihi ile ilgili olarak olsun, bazı önemli ve ünlü savaşları örnek göstermek istediğinde olsun yararlandığı kaynaklar arasında yine Latin tarihçi *Tacitus* (55-120) ile Yunan kökenli olmakla birlikte yaşamının çoğunu Roma'da geçirmiş ve Roma tarihini kaleme almış *Polybius*'u (İ.Ö.200-125) ve *savaş hileleri* üzerine önemli bir kitap (*Stratagemata*) yazmış olan *Frontinus*'u anmak gerekir. Ünlü *Jül Sezar* [Caius Julius Caesar] (İ.Ö. 101-44) ise bir devlet adamı, önder ve komutan olarak dikkate değer kişiliğinin yanı sıra *Galya Savaşı* hakkında yazdığı anı ve yorum karışık eseriyle (*De Bello Gallico*) Machiavelli'ye ışık tutan bir başka önemli kaynaktır.

Doğrudan doğruya “savaş sanatı” söz konusu olduğunda ise elbetteki *Vegetius*'un yeri bir başkadır. O kadar ki bazıları, Machiavelli'nin *Arte*'de *Vegetius*'un eserini özetlemiş olduğunu, bazıları *düpedüz aktarmış* olduğunu, iyice kötü niyetliler *düpedüz çalmış* olduğunu [intihal] iddia ederler. Oysa konuya nesnel bir biçimde yaklaşanlar, Machiavelli'nin doğal olarak *Vegetius*'dan çok yararlanmış olduğunu, ama bunun asla o'nu *düpedüz kopya* edecek

şekilde olmayıp, *Arte*'nin başka kaynaklardan da beslenen, güncel gelişmelerin ve sorunların prizmasından geçip çıkmış özgün bir eser olduğunda birleşmektedirler.¹ *Doğal olarak* dedik çünkü Vegetius'un kitabı Batı'da o güne dek, yani aşağı yukarı sekiz yüzyıllık bir zaman dilimi içinde oluşmuş, kaleme alınmış askerlik ve savaş sanatı birikimini en iyi toparlamış eserdir. Vazgeçilemez bir başvuru kaynağıdır.

Bunların yanında Machiavelli'nin zamanına yakın daha başka kaynaklar da vardır ama Orta Çağ'da ilerledikçe özgün ve dolayısıyla eskilerin tekrarı olmayan, yani Machiavelli'nin gerçekten yararlanabildiği eser sayısı azalmaktadır. Son olarak bir hususa daha değinmemiz doğru olacaktır: Machiavelli, gözlerini Yunan ve Latin Antik Çağ'ına çevirmesiyle; devrinin ve yakın geçmişin Avrupalı yazarlarını önemsemeyişi kadar Çinlilerin, Arapların, Moğolların ve Türklerin askerlik anlayışını da dışlamasıyla tipik bir "Rönesans aydını"dır, tipik bir "Batılı"dır. Gerçi Çinlilerin askerî düşüncesini bilmeyişinin çok geçerli bir özrü var. Bu alandaki en eski (İ.Ö. VI. yüzyıl) ve en önemli kaynak olan *Sun Tzu*'nun *Savaş Sanatı*² bir Avrupa dilinde ilk kez 1772 yılında, Paris'te yayınlandı, yani Machiavelli'nin ölümünden yaklaşık 250 yıl sonra.³ Buna karşılık, Avrupa'nın içlerine kadar ilerlemiş olan

¹ Vegetius'un *De Re Militari* [Askerlik Üstüne] adlı eserini bizzat okumak olanağını henüz bulamadığımız için ancak başkalarının değerlendirmesine uyuyoruz.

² *Sun Tzu, Savaş Sanatı*, (Türkçesi: Sibel Özbudun, Zeynep Ataman), Anahtar Kitaplar, 1992.

³ Belirtelim ki, dünya askerî düşünce tarihi üstüne yine esas olarak Batı merkezli ama başarılı bir çalışma yapmış olan Belçikalı General *Emile Wanty*'e göre, askerî düşünce tarihinin bugün de değer taşıyan bu en büyük eserinin Avrupa'da ilk yayınlanışında hiç yankısı olmamış. O sırada Avrupalı askerî çevreler, Fransız *Guibert*'in aynı yıl yayınlanmış olan *Taktik* [*Essai général de tactique*] kitabıyla ilgiliymişler (*Emile Wanty, L'Art de la guerre*, s. 16, Marabout Université, 1967.). *Guibert*'in bu önemli kitabı dahil askerî yazılarından geniş bir seçme Nazım Güvenç'in çevirisiyle Anahtar Kitaplar'dan çıkacaktır.

Araplar, Hunlar, Moğollar ve Türkler'le ilgili bulabileceği kaynaklar vardı. Kaldı ki Machiavelli'nin Osmanlı devlet düzenine ve yenicilerle ilişkin çok kısa göndermelerinden de olsa bilgi sahibi olduğunu gözlemliyoruz. Üstelik Türkler'in tehdidi ve akınlarına hedef olan İtalya'da *Osmanlı'nın bilinmeyişi* diye bir şey söz konusu olamaz. Sadece bir küçük gönderme dışında Osmanlı-Türk askerlik anlayışının hiç anılmaması ancak *iki ayrı dünyanın* varlığıyla izah edilebilir. Machiavelli askerlik düzeni ile toplumsal, siyasal düzen arasında, hatta savaşma tarzı ile yaşama tarzı arasında ilk bakışta pek göze gözükmese de derinden sıkı bir bağ olduğunun bilincinde olmalıdır ki apayrı bir dünya gibi gördüğü Doğu Dünyası'nın düzenlemelerini, yöntemlerini o dünyanın düzenini benimsemedikçe almanın bir işe yaramayacağını hesabını yapmış ve dolayısıyla hesap dışı bırakmıştır. Machiavelli'nin gözünde, Antik Çağ'ın Grek ve Latin düzenlemeleri, yöntemleri 1500'lü yılların İtalya'sına o devrin üstelik yer yer sınırdaş sayılabilecek Osmanlılar'ı da dahil olmak üzere Doğu Dünyası'ndan *daha yakındır. Yakınlığın, geçen süreyle değil paylaşılan organik süreçle* ölçüldüğü bir hesaplama ve *tarihi algılama* tarzı...

Bu noktada, artık Machiavelli'nin bu Antik Grek ve Latin kaynaklarında neler bulduğu üzerinde bir an durup açıklayıcı bilgiler vermekte yarar görüyoruz. Zira *Arte* okunurken görüleceği üzere, Machiavelli, örneklerini ve bu örneklerden çıkarttığı sonuçları olduğu gibi anlatmaktadır. O devrin okuyucusu için görece bildik gelen bu konuları değerlendirmekte güçlük ancak bakış açısının yeniliğinden, önerilerin genellikle güncel uygulamaya ters oluşundan ileri gelebilir. Sözgelimi Batı Antik Çağ'ının ordularının "falanj" denilen örgütlenmesi veya Antik Roma'nın lejyonları XVI. yüzyılın insanlarına bugünkü kadar yabancı değildi. Nasıl olsun ki, top bir yana bırakılırsa, askerlerin silahı hâlâ özünde kılıç-kalkan-kargı aşamasındaydı! O yüzden, metinde gerektikçe okuyucuya kolaylık olmak üzere dipnotlarıyla açıklayıcı bilgiler verdik, anımsatmalar yaptık ama *Arte*'yi okumaya geçmeden önce Machiavelli'nin kendi devrinin insanlarına anımsatmaya, yenileye-

rek canlandırmaya çalıştığı “Antik Çağ askerî gerçeği” hakkında kısaca da olsa önbilgiler vermek gereğini duyuyoruz.

Antik Çağ Grek dünyasına yani esas olarak Atina ve Isparta’ya baktığımızda, Machiavelli için İtalya adına esinlenmek üzere örneklik bir değer taşıyan devir elbetteki bu iki kent devletinin Pers işgalinden kurtulmuş, kendi çaplarında belli bir yurttaşlık ve vatan bilincinin olduğu, bu bağlamda askerliğin herkesin, daha doğrusu belli yaşlardaki tüm eli silah tutan erkeklerin sırtlaması gereken bir “kamu hizmeti” olarak görüldüğü devirdir. Ama bu devir aynı zamanda hem Persler ve Makedonyalılar’la çetin savaşların olduğu, hem de başta Atina ve Isparta olmak üzere irili ufaklı çok sayıda Yunan kentinin birbiriyle kanlı bir iç savaş yürüttüğü zamanları kapsar. Bu da aşağı yukarı İ.Ö. 500 ile -Büyük İskender zamanını da içine alacak şekilde- İ.Ö. 300 yılları arasında en fazla 200 yıllık bir süre demektir. Elbette bu sürede her şey mükemmel değildi ama yoğun savaşlar ve canlı bir düşünsel yaşam, özellikle de akılcı [rasyonalist] felsefenin boy göstermesi askerlik ve savaş sanatıyla ilgili zengin ve Batı’da yüzyıllarca yol gösterici olacak bir birikimin, bir geleneğin şekillenmesini sağladı.

Atina kent devletinde 16 yaşına gelen her erkek çocuğu “askerliğe hazırlık” eğitimi alır, 18-20 yaşını silah altında geçirirdi. Bunun 19 yaşından itibarenki bölümü ağır kargı taşıyan askerlerin meydana getirdiği ve Atina ordusunun belkemiğini oluşturan birliklerde geçerdi. Isparta kent devletinin askerlik kuralları çok daha sıkıydı. Her Ispartalı erkek 16-60 yaşları arasında “savaşçı” sayılırdı ve ideal bir savaşçının güç ve yeteneklerine sahip olmaya dönük bir eğitim alır ve yaşam tarzı sürerdi.

Machiavelli’nin örnek aldığı Roma devri de Roma kent devletinin tüm İtalya üzerinde egemenliğini kurduğu dönemle yani İ.Ö. 340’larda başlar ve İ.S. 180’lere, imparatorluğun kuzeyden gelen barbar akınları (esas olarak Germen kavimleri) karşısında sarsılmaya ve iktidarın askerî darbelerle belirlendiği döneme dek uzanır. Kuşkusuz bu parlak devir de her şeyiyle bir mükemmellik örneği olmaktan uzaktı ama özellikle askerlik açısından bakınca Machia-

velli'nin gözünde kendi devrinin İtalya'sından hemen her bakımdan çok daha ileri özelliklere sahipti. Bu uzun süre içinde Roma ordusu kimi zaman belli yurttaşların silah altına alınmasıyla “ulusal” ve “sürekli” bir ordu niteliği taşımıştı, kimi zaman da “profesyonel bir ordu” olmuştu yani askerliği 20 yıl boyunca yapılan bir “meslek” olarak benimseyenlerin meydana getirdiği bir ordu. Her iki hal de Machiavelli için kendi devrinin ancak sefere çıkılacağı veya bir düşman saldırısı olduğunda meydana getirilen ve cenk biter bitmez dağılan, dolayısıyla bir sürekliliği ve geleneği olmayan “ordu”larından da, askerliği “götürü bir hizmet” gibi parasını ödeyene sunulan bir “iş” olarak gören *condottiero*'ların birliklerinden veya yağmacı çetelerinden de üstündü.

Sorun sadece ordunun örgütlenmesi veya askerliğin yapısıyla da sınırlı değildi. En az onlar kadar önemli ve bu hususlarla da doğrudan ilgili bir husus daha vardı ki o da *savaşçılık zihniyeti* idi. Görüleceği üzere, Machiavelli bu konu üzerinde de uzun uzun durur¹ ve Antik Çağ insanı ile kendi devrinin insanını *savaşçılık* temelinde kıyaslar. Yanlış anlamalara yol açmamak için bir daha anımsatalım ki Machiavelli, Antik değerlerin aynen kendi devrine taşınmasını savunmayacak kadar bilinçli, ama kendi devrinin yozluklarının yerine bir alması [alternatif] önerirken bunu salt kendi kafasından atmayacak, “olmayan bir yer”de güya uygulanan birtakım reçeteler, kurallar, ... önermeyecek kadar gerçekçidir. Sadece, Antik Çağ'ın fiilen yaşanmış örneklerinden, değerlerinden esinlenmek, güç almak ister.

Antik Çağ'ın gerçek savaşçı zihniyeti *yüz yüze dövüşmeye* dayalı bir mertliktir. Bu açıdan en gözde, en “erkekçe” silah kılıç ve kargıdır. Fırlatmaya dayalı silahlar (yay, sapan, mızrak, vb.) hor görülür. Hele zamanla ortaya çıkan barutlu silahlar *mertliğin bozulması* sayılır. Bu açıdan *savaşçı giysilerinin* evrimi de ilginçtir. Toplumsal-kültürel bir aşama olarak *barbarlık*, daha doğrusu *yarı-barbarlık* aşamasındaki Batılı halklar neredeyse çıırılçıplak denecek kadar az örtünerek savaşmayı bir *yürekliklik* göstergisi olarak

¹ Bu hususa *Discorsi*'de de geniş olarak yer verir.

görüyorlardı. *Uygarlaştıkça* -teknğin de ilerlemesiyle- bu eğilimin yerini örtünmenin ötesinde, *korunmak* amacıyla zırh kuşanmak aldı. Başlangıçta vücudun belli bölgelerini kapatan üstüste konmuş demir plakalar veya ağlar, Orta Çağ'da, yerini vücudu ikinci bir giysi gibi saran ve her yerini tamamen kapatan zırha bıraktı. Yine başı korumak üzere Antik Çağ'da kullanılan miğfer veya tolganın yerine gözleri bile korumaya alan "demir maske"ler geçirildi.

Savaş giysilerindeki bu değişim korunmayı artırırken savaşmayı güçleştiriyordu ve bu da, tarihen iki farklı aşamada bulunan halkların cenginde henüz gerçek anlamda uygarlaşma aşamasına geçmemiş, "yarı-barbar" halklara bazen üstünlük sağlıyordu. Söz-gelimi kendi barbarlık aşamalarını çoktan geride bırakmış olan Romalılar'la çarpışan Galyalılar veya Germanler *mertliklerinin, yürekliliklerinin cisimleşmiş bir uzantısı olarak* Roma askerlerinin karşısında neredeyse *çıplak* çıkarak dövüşüyorlardı... Barbarlık aşamasında iken Romalılar da böyle dövüşmüşlerdi. Doğulu halk-lar da aşağı yukarı aynı süreçten geçmişlerdi. Başlangıçta onlar da yarı-çıplak savaşıırken sonraları korunmak amacıyla örtünmeyi önemsemişler ancak bunun için demirden, zırhtan ziyade kalın hayvan postlarını yeğlemişlerdi. İlk Çağ'da Batı Hunlar (Attila'nın askerleri) ve sonra Cengiz'in, Timur'un orduları buna somut örneklere. Özellikle Orta Çağ'da vücudu baştan başa zırhlarla kaplı Batılı/Hristiyan askerler karşısında Selçuklu ve Osmanlı Türklerin de, tıpkı daha önce Hunlar, Moğollar gibi kalın deri/post ağırlıklı giysilerle savaşmaları onlara hareket yeteneği sağlıyor, bu da çoğu kez cenkte karşı tarafa üstün gelmeyi kolaylaştırıyordu.

Dikkat edileceği üzere, zihniyet değişimi, savaşçılık anlayışı ile toplumların tarihsel evrimi ve yararlandıkları tekniklerin gelişimi belirgin bir koşutluk ve tutarlılık izlemektedir. Ancak bu, her zaman mutlak bir ilerleme, *daha iyiye gidiş* denebilecek bir doğrultuda olmamakta, *bazı alanlarda gerileme, yozlaşma* sayılabilecek özellikleri de beraberinde getirmektedir. Machiavelli'nin yaşadığı devirdeki Floransa, bir bütün olarak bakıldığında, elbet-teki Antik Çağ'ın Atina, Isparta, Efes, Milet, Roma gibi ünlü kent devletlerinden daha ileri-ydi. Ama Machiavelli'nin devrinin

Roma'sı, Floransa'sı, Antik Roma devletinin cumhuriyet veya imparatorluk devrinin başarılı dönemlerindeki haliyle kıyaslanamayacak kadar zayıftı. Lakin Atina'nın, Isparta'nın, Efes ve Milet'in tarih ve felsefe kitapları, söyleşileri dışında adı bile geçmiyordu...

Machiavelli'nin gözünde, tarihin düz ve hep yükselen, hep ileriye giden bir çizgisi yoktur. Aynı tarihsel zaman dilimi içinde çok sayıda halk birbirinden farklı tarihsel aşamaları eşitsiz bir güç ilişkisi içinde, barış veya savaş halinde, birlikte yaşarlar. Kimi yerde bazı halklar tarih sahnesinden tamamen çekilir veya başka bir halkın bünyesi içinde küçülüp gider; kimi yerde varlığını sürdürür ama uzun yıllara yayılmış bir süreçte sıradanlığı da, görkemi de, sefaleti de yaşar. Machiavelli, *Discorsi* adlı eserinde gerekçelerini anlattığı üzere, tarihin *çevrimsel* bir süreç izlediğini, her toplumun adeta kaçınılmaz olarak *yükselme* ve *alçalma* dönemlerinden geçtiğini, ama tarihin bu yükselme-alçalma çiftinin dünya coğrafyası üzerinde sürekli olarak *yer değiştirdiğini* savunur. Bunu daha somut ifade etmek için sözü o'na bırakalım:

“Geçmişi övmek ve bugünü yermek gibi bir alışkanlık olduğu doğrudur, ama bunun her zaman yanlış çıktığı doğru değildir. Çünkü zaman zaman insanların yargıları gerçeklerle çakışır, çünkü insanların işleri her zaman kâh inşilidir, kâh yıkışlı. Bir kentin ya da bir eyaletin birkaç usta adamın sayesinde siyasal dirlik içinde yaşadığı görülür; bir zaman, birkaç erdemli yöneticinin onları hep daha iyiye götürdüğü olur. O dönemde, öyle bir devlette doğmuş biri, eğer eski zamanları modern zamanlardan daha fazla överse haksızdır; ve hatasının nedeni yukarıda söylediklerimizdir. Ama bu kent ya da eyalette daha sonraları, işlerin kötüye gittiği bir zaman gelip çatığında doğmuş olanlar ise haksız değillerdir.

“Ve bu işlerin nasıl cereyan ettiğini düşündüğümde, o kanıya varıyorum ki dünya her zaman nasılsa hep öyle; aynı derecede iyi durum da var, kötü durum da; ama bu iyi durum ve bu kötü durum, bildiğimiz kadarıyla, eski krallıkların âdetlerinin değişmesiyle bir durumdan bir başka duruma geçmeleri ama dünyanın hep aynı

kalmasında da görüldüğü üzere, ülkeden ülkeye değişiyor. Tek fark iyi niteliklerin ilkin Asur'da kendine yer edinmesi, sonra Medler'e, daha sonra Persler'e yerleşmesi, ve oradan da İtalya'ya ve Roma'ya gelmesi; ve eğer Roma İmparatorluğu'ndan beri bir başka imparatorluk kalıcı olamadıysa ve dünyanın tüm erdemi orada toplandıysa; yine de bunun insanların erdem içinde yaşadıkları birçok ülkeye dağıldığı görülüyor: Franklar'ın Krallığı, Türkler'in Krallığı, Sultanınki¹ gibi; ve bugün Almanya halklarınınki gibi; ve daha önceleri Doğu Roma İmparatorluğunu yıkıp büyük işler yapan, dünya kadar yeri işgal eden şu Sarazenler² gibi. Bundan ötürü, Romalılar'ın çöküşünden sonra da tüm bu topraklarda herkesin onca arzuladığı ve bir o kadar övdüğü üstün nitelikler yine devam etti ve bunların bazılarında hâlâ ediyor.”³

İşte bu nedenle, Machiavelli, hem kendi devrinin, kendi yurdunun insanların yeniden yükselmek için gerekli erdeme, iyi niteliklere sahip olduğuna inanmaktadır, güvenmektedir, hem de bu değerli gizilgücün yeniden açığa çıkması için gerekli düzenin ve erdemlerin Antik Çağ'ın iyi örneklerinden yararlanarak anımsanabileceğini, yeniden yaratılabileceğini savunmaktadır. “Yozlaşma” mutlak olmayıp kurtulmak, yeniden düzelmek, yeniden yukarı çıkış çizgisine girmek mümkündür. Savaşçılık zihniyeti konusuna dönersek, tekniğin gelişmesi, düzenin gelişmesi genel olarak zihniyeti, alışkanlıkları, kısacası en kapsayıcı anlamıyla *kültürü* etkilemekte, değiştirmektedir. Tekniğin ilerlemesi ne kadar yavaş olsa da önlenemez bir süreç izler ve nitekim Batı'da Antik Çağ'ın

¹ Mısır Sultanlığı yani Memlûkler kastediliyor.

² Batılılar Orta Çağ'da Kuzey Afrika ve İspanya'daki Doğu Roma topraklarını işgal eden Arap Müslümanlar'a “Sarazen” diyorlardı. Machiavelli'nin sözünü ettiği fetihler Dört Halife dönemi, Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde yapılmıştı. “Daha önceleri” sözü de bu toprakların büyük bir bölümünün “Osmanlılar'ın eline geçişinden önceki dönem” demek oluyor.

³ **Machiavelli**, *Discorsi Sopra la Prima Deca di Tito Livio*, s. 210, 211, Einaudi Editore, 1983, Torino.

bireysel ve *piyade* savaşçı mertliğini Orta Çağ'da *at üstünde* sürdüren *şövalyelik*¹ de maddî zemininin altından kaybolmasıyla birlikte kaçınılmaz olarak sönmeye yüz tutar.

Askerî düzlemde “yozlaşma”: askerlik düzeniyle, ordu yapısıyla, savaş anlayışıyla, savaşçılık zihniyetiyle topyekündür. “Düzelme”nin de topyekün olması bir zorunluluktur. Machiavelli’den başkaları da “eski şövalyeliğin artık kalmadığı” nostaljik söylemini tutturmuşlardı.² Oysa Machiavelli sorunu şairce değil adeta toplum bilimci veya siyasal bilimci gibi ele alır -yani *askerlik düzeni* ve *ordunun yapılması* temelinde. *Savaşçılık zihniyetinin* sadece bir *zihniyet işi* olmadığını, *düzen ürünü* olduğunu doğru kavramıştır.

Onun içindir ki kendi devrinin koşullarından ötürü üç şey önerir:

1- Cumhuriyetin veya monarkın (kralın) emrinde olan (yani soyluların ve condottiero’ların değil), ücreti merkezî iktidar tarafından ödenen, geçici olarak değil, sürekli bir kurumsallığa sahip bir “öz ordu” kurmak (deyim o’nundur).

2- Bu orduda Antik Roma’nın *lejyon* temelindeki yapısını benimsemek.

3- Süvariye değil, yeniden piyadeye ağırlık ve öncelik vermek, süvari ve topçuyu piyadeye yardımcı kılmak.

¹ “Şövalyelik” konusunu daha ileride ele alacağız.

² Yukarıda andığımız, *Ariosto*’nun otuz yılda yazdığı şaheseri *Öfkeli Roland* (1532) bu sönen şövalyelik ruhuna bir ağıt gibidir. Hatta bu açıdan, bir bakıma, *Cervantes*’in *Don Kişot*’unun (1616) öncüsü sayılabilir, şu farkla ki *Öfkeli Roland* destansı bir manzumedir, *Don Kişot* bir roman. Devirlerin değişimi edebî biçimlerin de değişimini getirmiştir. Keza *Alexandre Dumas*’nın ünlü *Üç Silahşörler*’i, özellikle de üçüncü cildi için de aynı yargıya varmak mümkündür.

Şimdi bu hususlar üzerinde biraz duralım.

Antik Çağ'ın Batı'da klasikleşmiş ilk düzenli ordu yapılanması Grekler'deki *falanj* tarzıdır demiştik. Antik Roma'nın tarzı olan *lejyon*'u daha iyi kavramak için önce *falanj* incelemekte yarar var.

Grek askerî örgütlenmesinin temelini *falanj*¹ denilen ve kargılı askerlerden meydana gelen piyade birlikleri oluşturur. Falanjin yapıtaşı Grekçe'de "lochos" denilen *sıradır*. Bir *sıra* arka arkaya dizilmiş 24, 16 veya 8 askerden meydana gelir. Bu sıraların yan yana saf tutuşuyla dikdörtgen biçiminde, cephesi genellikle birkaç yüz metreyi bulan ve normal olarak 6-8 metre derinliğe sahip bir "falanj" şekillenir. Bu, "kalın sopa" demektir; oysa görünüşü, bu haliyle, aslında bir *sopadan* ziyade *yürüyen duvara* benzer. Ama askerler düşmanın üzerine hiç istiflerini bozmadan yürüdükleri ve göğüs göğüse geldiklerinde bile dağılmadan, tek bir vücut gibi darbe indirmeleri öngörüldüğü için *sopa* denmiş olsa gerektir. Bu birlik *ağır silahlı* askerlerden oluşur ve çarpışmada düşman üzerinde şok etkisi yaratma işlevini üstlenir. *Hoplit* denen her bir askerin silah olarak 2 metre uzunluğunda bir kargısı, kısa bir kılıcı, büyük yuvarlak bir kalkanı vardır. Başlarını bir miğferle korurlar. *Hafif silahlı* piyade ise ancak bir yardımcı güçtür, genellikle önemsenmez ve her zaman horlanır. Zaten onun mevcudunu yurttaşlar değil *metek* denilen ve kentte yaşayan ama yurttaşlık hak ve ayrıcalığına sahip olmayan yabancılar yani pek de güvenilmeyen ve hor görülen unsurlar meydana getirir. Bunların silahları da bu

¹ Askerlikle ilgili anlamında Türkçe'ye, Fransızca'daki sesletimiyle girip tutunmuş olan bu sözcük Yunanca/Latine *falaxa*'dan gelir ve aslında *kalın sopa* anlamını taşır. Bu ilk anlamıyla Arapça üzerinden Türkçe'ye *falaka* şeklinde girmiş olan sözcük, anlam genişlemesiyle, Antik Çağ'da ilkin Atina ve Isparta, daha sonra Makedonya askerî birliklerini adlandırmakta da kullanılmıştır.

toplumsal statülerine uygun olarak *fırlatma* silahı oldukları için *göğüs göğüse çarpışmadaki mertlikten yoksun* sayılan ve bu yüzden küçümsenen ok, yay ve sapandır. Süvari ise çok uzun bir zaman fiilen olmayacaktır.¹

Makedon falanji, bu yapının, Büyük İskender'in babası kral *İkinci Filip* tarafından geliştirilmiş bir sürümüdür. Kral Filip'in getirdiği başlıca üç yenilik vardı: Biri, falanjin yapısına ilişkindi. 16 askerlik *sıra* [lochos] yine temel alınıyordu ama yan yana bu sıraların birbirlerine eklenmesi ve eşgüdümü daha bir sistemli ve esnek hale getiriliyordu. Yan yana dört sıraya *tetrarchia*² deniyor, bunların dördünün birbirine kenetlenmesiyle de bir *syntagma* (16'ya 16'lık kare biçiminde bir tabur) meydana geliyordu. Bir falanjin bir hattı 16 *syntagma*'dan yani 256 ağır silahlı askerden (*hoplit*'ten) oluşuyordu. Filip'in yaptığı ikinci yenilik de silaha ilişkindi. Grekler'in 2 metre uzunluğundaki kargısının yerine *sarissa* denen ve boyu 6-7 metreyi bulan kargı kullanılıyordu. Üçüncü yenilik ise birliklerin konumlanışındaydı. Bu hesapça falanji meydana getiren 15 bin 360 mevcutlu ağır silahlı kütlenin gerisinde bir sırada 8 askerlik bir derinliğe sahip hafif silahlı, yani kılıç ve kısa kargı taşıyan piyadelerden oluşan bir yardımcı güç bulunuyordu. Yay ve sapan taşıyan, korumasız askerler ise falanjin önünde gidiyor, ok ve taş atarak çarpışmayı başlatıyor, sonra arkaya geçiyorlardı. Makedonlar'ın, Grekler'den bir farkı da usta süvari birliklerine sahip olmalarıydı. Bunlar da yine ağır ve hafif silahlı olmak üzere iki sınıftı. Ayrıca orduda mancınıklardan, yürüyen kulelerden oluşan ve kaleleri fethetmekte işe yarayan ek silahlar vardı.³

¹ **Emile Wanty**, a.g.e., s. 22.

² Grekçe *tetra* [dört] ve *arkhein* [komuta etmek] sözcüklerinden olma bir birleşik ad.

³ **Emile Wanty**, a.g.e., s. 30, 31.

Antik Roma ordusunun *lejyon*¹ denen ve Machiavelli'nin benimsenmesini önerdiği yapısı ise esas olarak yine *falanj* tarzına dayanıyordu. Ancak örgütlenmesi farklıydı. İlk sürümünde falanjdaki gibi *küttele etkisi* amaçlandığı için *principes* [ilkerler] denen birinci hatta iri yarı askerler konuyordu. Bunlar cirit ve kılıç taşıyorlardı. Onların ardında *astati* [mızraklılar] denen ve uzun mızraklarının yanı sıra kılıç taşıyan, en genç ve deneyimsiz askerler geliyordu. Üçüncü hatta ise *triari* [üçüncüler] denen ve en kıdemli, en deneyimli, seçkin askerler bulunuyordu.

Bu yapılanma İ.Ö. VI. yüzyılda benimsenmişti. Ama IV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yani Roma artık çevresine, hatta yer yer İtalya'nın dışına taşmaya başladığında, değişen dövüş tekniklerinin de etkisiyle lejyonun saf tutma sırası değişti. Birinci hatta olanlar (*principes*) ikinci hatta alınırken, *astati* denenler öne geçti. Falanjlının adeta *sabit* denebilecek bir dövüşme tarzları vardı: Blok halinde hareket ediyorlar ve bloğun hiç bozulmamasına çaba gösteriyorlardı. En ön safta birisi dövüş anında düşer, etkisiz kalırsa hemen arkasındaki onun yerini alıyordu. “Falanj, *sürü mantığına* dayalı bir yapılanmaydı. Tek tek savaşçıların bedensel ve moral gücünün asıl işlevi *bütünün* güç ve birliğini artırmaya yönelikti. Lejyonda ise bu anlayışın yerini dövüşün başlangıçtaki kütleli etkisini düşmanı ilkin sersemlettikten sonra *kılıç kılıca bireysel dövüş* geçmek anlayışı almıştı. Bunun sonucu olarak, ilk hatta, 1200 *astati* yer tutmaya başladı. Onun arkasına 1200 *principes* dizildi. Son hat da kıdemli savaşçılar olan 600 *triari*'den oluştu. Tümünün kısa kılıçları vardı. *Astati* ve *principes* ayrıca ikişer adet “pila” denilen cirit taşıyorlardı. İlkin yakın mesafeden bunları

¹ Latince *legio*'dan gelen bu sözcük Türkçe'ye Fransızca'daki *légion* sözcüğünün sesletimiyle geçmiştir. *Legio* “askere çağrılmış, silah altına alınmış” veya günümüz Türkçe'sindeki adlandırmayla *tertip* anlamına geliyordu. 1831'de Fransızlar'ın Cezayir'de savaştırmak üzere kurdukları ve büyük çoğunluğunu yabancıların meydana getirdiği *paralı askerî birliğe* de bu ad verildiğinden beri sözcük anlam kaymasına uğramıştır.

düşmanın üstüne atıyorlar, sonra göğüs göğüse çarpışmaya geçiyorlardı. *Triari* denen kıdemli savaşçılarda ise 1,80-2 metre uzunluğunda *pilum* denen kargı vardı.

“Bu 3000 kadar *ağır silahlı piyadenin* önünde her birinde yedi cirit ve bir kısa kılıç bulunan, işlevi çarpışmanın başında düşman saflarının dengesini bozmak için 1200 *hafif silahlı asker (veliti)* yürüyordu.”¹

Bu hatların her birinin aynı saf üzerinde iç eklemlenmesi belli bir hareket esnekliğine olanak sağlamak üzere küçük birimler halinde oluyordu. Lejyonun asker sayısı zaman içinde değişti. Klasik lejyon mevcudu 6000 oldu. Böyle bir lejyon, kendi içinde 100'er mevcutlu birlik anlamındaki *Centurie*, iki *centurie*'den oluşan *Manipule* ve üç *manipule*'den oluşan bir *Coorte* olarak bölümlenmişti ve dolayısıyla on coorte bir lejyon [*legio*] ediyordu. Bu on coorte yan yana aynı hat üzerinde diziliyorlardı. Bu arada belirtelim ki her bir *Centurie de Decurie* denilen onar kişilik birimlere bölünmüştü. Romalılar'da da süvarinin yeri ikincil önemdeydi. Atlı asker sayısı genelde piyadenin onda birinden bile daha azdı. Uzmanlar bunu lojistik nedenlerle açıklıyorlar. Bir hesaba göre, bir lejyon askerinin günlük tayını 1,5 kilo tutuyor; oysa bir atın günlük tayını bunun iki, hatta üç katını buluyor. Bunun maddî külfetinin yanında taşıma zorluğu da piyadeyi öne çıkarıyor.²

Arte'yi okurken görüleceği üzere, Machiavelli'nin devrinde ordular veya o işlevi görmek üzere biraraya getirilmiş askerler çoğu zaman bu kadar düzenli ve birbirine iyi eklemlenmiş yapılarla sahip olmaktan uzaktılar. Zaten onun için Machiavelli de kurulmasını önerdiği “öz ordu”ya, “ulusal milis”e düzenli, tutarlı aynı zamanda manevra yeteneği olan, esnek bir yapı kazandırmak istiyordu ve Roma'nın en güçlü devirlerinin klasik ordu yapılanması olan lejyon yapısını öneriyordu.

¹ Emile Wanty, a.g.e., s. 39, 40.

² Emile Wanty, a.g.e., s. 40.

Bu bağlamda son olarak bir de silahlar üzerinde biraz duralım. Antik askerî tarihi, silahlar açısından, *Kargı devri* (Grek ve Make-donlar) ve *Kılıç devri* (Romalılar) olarak ikiye ayırmak gelenekselleşmiştir. Ok, yay ve cirit gibi düşmanın üzerine uzaktan veya yakından fırlatılan silahlara ikincil bir önem verildiğine daha yukarıda değinmiştik. Ciridin menzili 30 metreyi bulabiliyordu; okun menzili 100 metrenin üstüne çıkabiliyordu. Bunlar atılıp düşman safları olabildiğince sersemletildikten sonra ağır silahlı birlikler düşmanla yüz yüze çarpışmaya koyulmaktadırlar. O sırada kullandıkları *kargı*, uzunluğuna göre, askere o kadarlık bir manevra alanı bırakmaktadır. Bunun 1,5 metreden az olmadığı biliniyor. Keza bazı kargı türlerinde çok daha uzun bir mesafenin bu şekilde *örtüldüğü* bir gerçektir. Kargı çok uzun süre, tâ XIV. yüzyıla kadar (sözelimi İsviçreliler'de) kullanılmış bir silahtır. Boyunun kısalmasına veya uzamasına göre, cirit, mızrak, gönder gibi değişik adlar almış ama çok uzun süre varolmuştur. Cenk sırasında kargı mesafesinden dövüşün de geride bırakılmasıyla gerçek anlamda yüz yüze çarpışma başlamakta ve işte o zaman kılıçlar çekilmektedir. Kalkan ise hem kargı ve oklu, ciritli, mızraklı dövüş sırasında, hem de kılıç kılıca çarpışmada korunma sağlamaktadır. Başlangıçta kalkan, bronzdan, daha sonra demirden yapılma büyük ve yuvarlaktı. Zamanla taşıma ve hareket yeteneğini artırmak üzere çapı küçüldü. Romalılar genelde küçük çaplı kalkanları yeğlediler. Zamanla yuvarlak kalkanların yerini dikdörtgen biçiminde olanlar aldı.

Kılıcın rolü Romalılar'ın devrinde kargınıninkini geçmişti. İlk sıralar demirden, kısa ve enli kılıçlar kullanılıyordu. Ancak bunlar çabuk yamuluyor ve köreliyordu. Zamanla hem kılıçların yapısı ve gücü gelişti, hem de biçimi değişti. Demirin gücü artırıldı, çelik kılıçlar çıktı. Enleri daralırken boyları uzadı, bir veya iki yanı keskin biçimler aldı. Hatta bazı türlerinde eni iyice daralarak yuvarlaklaştı, ucu sivri ve uzunca bir demir veya çelik parçası hali ni aldı. Kılıç yapımı gerçek bir zenaat, hatta sanat oldu.

Gelelim atlı savaşçılığa. Batılı ordularda süvarinin varlığı Antik Çağ'a dayanır. Grek, Roma, Batı ve Doğu Roma (Bizans) devirlerinde atlı savaşçılar vardır. Ancak bunların ordu yapılanması içindeki yeri ve cenkteki rolü başka halkların ordularına kıyasla, (sadece Çinli, Moğol, Pers ve Türklere değıl, Araplar'a ve Orta ve Batı Avrupa'daki barbar halklara yani Ostrogotlar, Vizigotlar genel adıyla anılan Germen halklara kıyasla da) ikincil kalmıştır. Oysa Batı Roma devletinin yıkılışından sonra kurulan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nda yani Germen barbar aşısıyla yeniden dirilen "uygar" Roma'nın birikimi ile "barbar" Germenlerin birikiminden oluşan bir sentezi taşıyan yönetimde atlı askerler öne çıktılar. Hele X. yüzyıldan itibaren bu iyice belirginleşti o kadar ki *savaşçı* veya *asker* ile *atlı savaşçı* giderek Latince'de aynı anlama gelmeye başladı.

X. yüzyılın sonlarında Latince *miles* sözcüğünün anlamı askercil bir içerik taşıır oldu. Genel olarak savaşçıları, özel olarak da atlı savaşçıları belirtmek üzere hukuksal ve idarî metinlerde *miles* sözcüğü kullanılmaya ve bu bağlamda *miles* [atlı savaşçı] ve *pedites* [yaya savaşçı-piyade¹] ayrımı yapılmaya başladı.² Oysa o zamana dek yani klasik Latince'de *miles* sözcüğü, her şeyden önce, *hizmet* demekti. Başlangıçta imparatorun hizmetlerini yapmakla ilgiliydi. Sonraları *Tanrı'ya hizmet* anlamında kullanılır oldu. Zamanla bu anlamı daraldı ve Tanrı'ya *dua ederek* veya daha başka şekillerde hizmet edenlerden farklı olarak *askerlik yoluyla, cengâverlikle hizmet edenleri* [*miles christianus*] belirtmek üzere *askercil* bir anlam kazandı. Bunun sonucu olarak, *milesle* aynı kökü paylaşan *militare* sözcüğü de başlangıcındaki barışçıl *hizmet etmek, kamu hizmeti görmek* anlamını tamamen yitirdi ve *savaşçılıkla* ilgili bir içerikle doldu. *Miles* sözcüğü de önce *atlı*

¹ Türkçe'ye Farsça'dan geçmiş bir sözcük olan *piyadenin* bu dilde ilk anlamının düpedüz *yaya* olduğunu anımsatalım.

² *Atlı/atlısavaşçı* anlamında o zamana dek Latince *cavallarius* sözcüğü kullanılıyordu. Bu sözcük de dilden düşmedi ama zamanla anlamı *atlı* karşılığıyla sınırlı olacak şekilde daraldı.

asker, sonra giderek (her sınıftan) *asker* ve topluca *ordu* anlamına geldi.¹ Böylece bu sözcük o zamana dek *savaş* ve *savaşçılık* olgularını ifade etmek üzere Latince'de kullanılan *bellum* [savaş] adının ve dilin evrimi içinde *belligero*, *bello*, *bellor* biçimlerini alan, *savaşmak* anlamına gelen fiilin yerine geçti (fiil biçimi: *mito*, *mitare*).² Üstelik ilk anlamı *yumruk yumruğa* veya *çıplak elle dövüş* demek olan yine Latince *pugna* sözcüğünü, zaman içinde *pugno*, *pugilo*, *pugilor* biçimlerine giren fiili, keza *bellator*, *pugnator* sözcüklerini giderek kullanımdan düşürdü. Ancak bunun kolay olmadığını ve özellikle yazarların, *miles* sözcüğünün *hizmet* şeklindeki ilk anlamının etkisinde kalarak, XI. yüzyılda bile yani hayli uzun bir süre klasik Latince'nin *savaşçılığı* adlandırmakta alışlagelen *bellator* ve *pugnator* [savaşçı, dövüşçü] sözcüklerini kullanmakta direndiklerini ekleyelim.³

Yazarların bu direncini kıran yine toplumsal olguların güçlü bir şekilde kendini dayatması oldu. *Atlı savaşçılığın* toplum içinde yükselmesi, ağırlığının artması ile *miles* sözcüğünün yukarıda belirtilen nedenle *atlı savaşçı* anlamını alması, giderek orduyla, askerlik kurumuyla, savaşçılıkla eşanlama gelen güçlü bir içeriğe kavuşması birbiriyle doğrudan bağlantılıdır. Orta Çağ düzeni üzerinde öndegelen bir uzman olan Georges Duby, *miles* sözcüğünün bu şekildeki anlam genişlemesini doğrudan doğruya askerlikle

¹ Nitekim Latince'den türeyen dillerde olsun, İngilizce'de olsun günümüzde de kısaca *asker* anlamındadır (Fransızca: *militaire*; İngilizce: *military*) ve bu dillerdeki *soldat/soldier* sözcükleriyle eşanlamlıdır. Türkçeye de geçmiş olan *militarizm* [siyasal yaşamda askerlerin/askercil anlayışın ağırlıklı olmasının savunuculuğunu yapmak] sözcüğü de bu kökten gelir.

² Bu fiil kökünden zamanla ikinci bir dal daha çıktı: Kısaca “*siyasal Hristiyanlık* gütmek” diyebileceğimiz bir anlamı da oluştu. Daha sonra da dinsel olmayan davaları da kapsayacak şekilde “bir dava uğruna örgütlü ve kararlı olarak mücadele etmek, savaşmak” anlamını kazandı. Türkçeye Fransızca'dan geçmiş *militan* sözcüğü bu anlamdadır.

³ Georges Duby, *La société chevaleresque*, s. 41-46. Ed. Champs Flammarion, 1988.

ilgili kurumların evrimiyle bağlantılandırırken bunu birbirini tamamlayan üç olgu ile açıklar: “Bir teknik olgu, yani süvarinin savaşta üstünlüğü; bir toplumsal olgu, yani soylu sayılan yaşam tarzı ile atın kullanımı arasındaki bağ; nihayet kurumsal bir olgu, yani silah taşımanın dar bir seçkin zümreyle sınırlandırılmış olması.”¹

Bu süreçte XI. yüzyılda Haçlı Seferleri baş gösterdi ve atlı savaşçılar yani *miles* bu kez Katolik Kilisesi’nin hizmetinde, *Tanrı’ya hizmet etmek için* sefere çıktılar. Özellikle Germenler arasında bir tür savaşçı Hristiyan tarikatlar daha X. yüzyılda kurulmuştu ve bunlar Kudüs’ün Müslümanlar’dan geri alınmasına yönelik Haçlı Seferleri’ni kışkırtmakta ve içinde etkin bir biçimde yer almakta öncülük ettiler. Kudüs’ün bir ara Hristiyanlar’ın eline geçmesinin ardından Hristiyan savaşçı tarikatlar kurmak başkaları, özellikle de Fransızlar arasında da yayıldı. Bunların çoğu Kudüs’te “hayır işleri” ile “savaşçılığı” birleştiren, birarada yürüten, açıkta faaliyet gösteren ama aralarına girmesi birtakım sıkı kurallara bağlı ve belli bir gizliliği olan örgütlerdi. Özellikle hastanelerde görev alarak hayır işleri yaparlardı ama aynı zamanda savaşçı olarak Hristiyanlık adına savaşarlardı. Bu faaliyetlerini finanse etmek için de geniş bir yelpazede ticarî faaliyette bulunurlardı. Ve bütün bunları yapmak için de siyasal otoriteden hayli cömert ayrıcalıklar elde ederlerdi.²

Konumuz açısından önemi bu tarikatların, aynı zamanda, esas olarak XIII. yüzyılda şahikasına varacak olan *şövalyeliğin* adeta tohumlarının ekilmesi gibi de yorumlanabilecek bir süreçte belirle-

¹ Georges Duby, a.g.e., s. 42.

² Bu tarikatlara en tipik örnekler *Malta Şövalyeleri* ile *Tapınak Şövalyeleri*’dir. *Malta Şövalyeleri* günümüzde de yasal bir örgüt olarak ama mason derneklerine benzer bir tarzda yarı-gizli bir etkinlik içindedirler. *Tapınak Şövalyeleri*’nin de varlığını çok daha büyük bir gizlilik içinde sürdürdüğü ileri sürülmektedir. Her iki örgütün de muazzam maddî ve parasal olanaklara sahip oldukları ve Batı’da siyaseti üst düzeyde perde arkasından yönlendirmeye çalıştıkları iddiaları vardır.

yici paylarının olmasıdır. Aslında “şövalyelik”¹ atlı veya atsız tüm savaşçılar arasında *ayrı* bir örgütlenme olarak VI. yüzyıldan beri vardır.² Fakat kıta Avrupa’sında ve özellikle de Hristiyan inancıyla şartlanmış olarak boy göstermesi X. yüzyıldan itibaren³ ve ilk Haçlı Seferleri ortamında yukarıda sözünü ettiğimiz şekilde yer yer dinsel bir tarikat, hatta bir tür “gizli örgüt” tarzına bürünerek de olmuştur. Bu tarikat mensupları kendilerine özgü savaşçılık zihniyetini yoktan var etmiş degillerdir. Geçmişten gelen cengâverlik birikiminin içinden kendilerine göre bir seçim yapmışlar, bunu belli bir mistik Hristiyan inanç sosuna batırmışlar ve toplumsal olarak soyluluktan bazı görenekleri benimsemişlerdir.

¹ “Şövalye” [chevalier] Fransızca bir sözcük olup *at* anlamına gelen “şöval”den [cheval] türemedir ve düz anlamı *atlı savaşçı* demektir. Orta Çağ’da feodal düzende *soylu*, *atlı savaşçılar* bu adı aldı. İlk Çağ’da Batı’da *piyade* savaşçılar önem taşırdı. Atlılar gerek sayıca, gerek orduda tuttıkları yer ve savaşta oynadıkları rolle ikincil bir öneme sahiptiler. Bu durum Orta Çağ’da değişti. Piyadeler hor görülen, ikinci sıradan savaşçılar durumuna gerilerken, *atlı savaşçılar* önem kazandı. Antik Çağ’ın yiğitlik anlayışını, yüce erdemlerini onlar temsil etmeye başladı. Sözcük bu anlamda ilkin Latince *cavallarius*’tan İtalyanca’da *cavaliere* şekliyle dile girdi, sonra Fransızca’ya geçti ve söz konusu statüyü adlandırmakta evrensel bir kavram oldu. Bir ara *miles* ile eşanlamlı olmuşlar sonra her sözcük kendi yoluna gitmiştir.

² Kuzey Avrupa’da, Galler ülkesinde ve Britanya’da (İngiltere) ünlü efsanevi *Kral Arthur* (veya *Artus*) ve o’nun *Yuvarlak Masa* “şövalyeleri”. Orta Çağ İngilizcesi’nde soylu kökenli olan ve askerî bir görev üstlenmiş bulunan kimselere verilen bir unvan olarak bu anlamda *knight* sözcüğü kullanılıyordu. Ancak bunlarda Hristiyanlıktan ziyade putperest, animist inanışlar ve törenler ağır basardı. “Sihirli kılıçlar”, büyücülük, şeytan vb. inanışsal unsurlar düşünme ve eylemlerine kılavuzluk ederdi. O devirde yerel kalmış bir olgu olduğu için olsa gerek dilde de yayılmamış, sonra özünde benzeri toplumsal statüden kimseleri adlandırmak üzere kara Avrupası’nda kullanılan *şövalye* sözcüğü yer etmiştir.

³ Charles Duby, ayrıntılı araştırmaları sonucunda bunun Fransa’da 970-1030 yılları arasında meydana geldiği yargısına varmış bulunuyor. Germen İmparatorluğu, İtalya ve İspanya gibi diğer Batı Avrupa topraklarında şövalyeliğin bir *toplumsal statü* olarak ortaya çıkışı ve gelişmesi Fransa’dakinden hem daha geç hem de daha cılız olmuştur.

Şövalyelik, toplum içinde soylulara yakın bir toplumsal statüdür, giderek *soyluluğun en alt katmanını* oluşturmuştur. Soyluluktan farkı: İlk sıralar, kan bağıyla babadan oğula geçme olmayıp ancak bireysel olarak gösterilen bir kahramanlıkla elde edilebilen ve soylu beyler tarafından törenle verilen bir onur ve statü olmasıdır. Ancak zamanla soyluluk ile şövalyelik belli ölçülerde de olsa birbirine karışmış, tarikat olma özelliği zorunlu olmaktan çıkmış, soyluların aynı zamanda (sırf soylu oldukları için) şövalye de oldukları anlayışı ve aynı zamanda şövalyelerin de sırf şövalye oldukları için soylulara eşdeğer sayılacakları anlayışı yer etmiştir. Dolayısıyla şövalyelik de babadan oğula geçen bir özellik kazanmıştır.

Bütün bu gelişmeler atlı savaşıncılığın piyadenin önüne geçmesi ile sıkı bir koşutluk içinde meydana gelmiştir. At besleyecek, seyis tutabilecek kadar zengin olanlar -ki Haçlı Savaşları öncesinde bunlar esas olarak soylular arasından çıkıyordu- toplumda egemen konumda olmayı askerî planda da kendilerine göre gerçekleştirmişler ve askerliği, silah taşımayı adeta kendi tekellerine almışlardı. Silah taşımak için mülk sahibi sınıftan olmak gerekiyordu. Yoksullar askerî birlikler içinde ancak seyislik, uşaklık, yardımcı hizmetler gibi ikincil birimlerde ve (kont, dük, baron, marki gibi çeşitli katmanlardan) soylu efendilerin belirlediği yer ve sınırlar içinde görev yapıyorlardı. Soylunun bizzat cenge gitmesi ve bilfiil savaşması, mertlik, yiğitlik, kahramanlık göstermesi *soyluluğun icaplarından biri* olmuştu.¹ Bu ortamda piyadenin önemi azaldı, ordular neredeyse tamamen atlı savaşçılardan oluştu.

Öte yandan, şunu da göz ardı edemeyiz ki: “Şövalyelik ideali sayesinde, silah kullanma işi o sertlik, hoyratlık devirlerinde soylu bir misyon düzeyine yükselmişti. İdeal kahraman artık saç sakalı birbirine karışmış, cengin heyecanı içinde dişlerini gıcırdatan ve gökgürültüsü gibi nara patlatan, dev yapılı bir savaşçı değil, ince, sırtım gibi ve dalgalı saçları düzgün kesilmiş, çalımlı bir genç

¹ Latince'den kopup ulusal dillerin şekillenmesine adeta beşiklik eden ünlü destanlar çoğunlukla bu soyluların aşk ve kahramanlık öyküleridir.

savaşçıydı. (...) Gerçi, bu şövalyelerin ancak hayli küçük bir bölümü ideallerinin bayrağını yükseğe kaldırmayı başarabiliyordu. Şövalyeliğin aslında bir kurumdan ziyade bir ideal olduğunun söylenmesi nedensiz değildir. (...) Dar bir seçkin zümreye ait olma duygusu ve kavga ve savaşa düşkünlükleri hiç kuşkusuz hakiki şövalyelik idealinin bir gerçek olmasını engellemiştir. Ama yöneltilebilecek tüm kınamalara rağmen şövalyelik daha önceki sert ve karanlık devirlerde olup bitenlere kıyasla daha sevimli ve daha renkli bir var oluş yolunda büyük bir ileri adım olmuştur.”¹

Yoksulların silaha sarılması ise ancak *çetelerde* söz konusuydu. İşin ilginç bu çeteler bile kimi zaman belli mertlik kuralları içinde hareket ediyorlar ve hatta soylulara karşı toplumsal bir muhalefeti temsil ediyorlardı.² Çetelerin tamamen halkın, köylünün canına, malına, ırzına karşı bir tehlike oluşturan çapulcular haline gelmesi yukarıda değindiğimiz toplumsal gerileme ve topyekün yozlaşma süreci içinde olmuştur ki aslında soylular da kendi çevrelerinde soyluluğun manevî değerlerinden uzak bir yozlaşmaya gitgide daha çok batmaktaydılar. Soyluluğun ve şövalyeliğin birbirine koşut ve karşılıklı etki içindeki evrimlerinde ekonomik zorlukların baş göstermesinin faturasını ilk ödeyenler ve toplum içindeki konumları daha erken, daha çok sarsılanlar şövalyeler oldu.

Şövalyelerin savaşlar aracılığıyla zenginleşmeleri veya zenginliklerini sürdürmeleri XIII. yüzyılın başlarından itibaren güçleşti, hatta savaşlar, tam tersine, onlar için çoğunlukla malî yıkım halini aldı. O koşullarda zenginlik getirici evlilikler yapmak olanağı da, büyük kardeş ayrıcalığından yararlanmak da, ailenin topraklarının yine aileye kan bağıyla bağlı kimselerin elinde kalmasını gözetmek de nadirattan oldu. Bir başka deyişle, şövalyeliğin XI. yüzyıldan itibaren yayılan özgün toplumsal tabanı XIII. yüzyıldan itibaren mum gibi erimeye başladı.

¹ **Carl Grimberg**, *Histoire universelle*, cilt 4, s. 187-190, Ed. Marabout Université, 1963.

² Orta Çağ İngiltere'sinin (XII. yüzyıl) ünlü halk kahramanı *Robin Hood* (ki soylu kökenlidir) bunların en idealleştirilmiş, simgeleşmiş ve evrensel bir üne kavuşmuş örneğidir.

XIV. ve XV. yüzyıllarda ekonomik krizin daha da ağırlaşmasıyla birlikte bu süreç büsbütün ivme kazandı. Gerek soylular, gerekse şövalyeler kızlarını zengin burjuvalarla evlendirmeye, ticarete atılmaya, serfleri üzerindeki vergileri daha ağırlaştırmaya yöneldiler.

Bu süreçte soyluluğun toplumsal tabanı silinmekten ziyade öz değiştirdi ve özellikle ruhban sınıftan önde gelenler ile zengin burjuvalar maddî çıkarlar karşılığında kral tarafından “soylu” ilan edildiler ve hakiki soyluların arasına alındılar. Şövalyelerin aileden gelme (kan bağıyla) hakiki soylular arasına kılıçları, cengâverlikleri sayesinde katılmaları soyluluk kurumuna özünde olumlu, güçlendirici bir etki yapmıştı ama daha sonraki bu katılmalar kurum olarak soyluluğu daha bir süre ayakta tutmaya yaradıysa da özünü kemirdi.

En erken etkilenen, -hatta belki *bozulan* demek yanlış sayılmaz- şövalyelik oldu. Şövalyeler artık kılıçlarıyla yeni diyarlar fethetmenin zorlaşması karşısında salonlarda çapkınlıklarıyla kalpleri fethetmeye koyuldular.

Gerçi şövalyeliğin en parlak zamanlarında da *cenk* ve *sevda* birarada giderdi. Daha ayrıntılı bir anlatımla, şövalyeliğin ilk devirlerinde (XI., XII. yüzyıllar) *Hristiyanlığa hizmet, vatan aşkı, kişisel yükselme hırısı, feodal onur* ve bütün bunların hizmetinde *yiğitlik, cengâverlik* gibi duygular, ülküler egemendi. XII. yüzyılın ortalarından itibaren bunlara *aşk* da eklendi. Hatta aşk en öne çıktı. Şövalye, âşık olduğu kadına kendini beğendirmek, o'nun kalbini fethetmek için yiğitlik göstermeye koyuldu. Ama bu aşk son derece *romantik* bir aşktı ve esas olarak *duygu* ve *sadakat* üzerine kuruluydu: *Âşıklar birbirlerini ölesiye severlerdi; ölüm bile onları ayıramazdı.*¹ O zamanlar, şövalyeler, uçarı bir çapkın olmaktan ziyade *sevdiği kadının kulu kölesi olan ateşli bir âşık* olmayı, cengâverlikle birlikte, yaşamlarının ülküsü sayarlardı.

¹ Daha IX. yüzyıldan başlayarak ağızdan ağıza yayılan uzun manzumeler destansı şiirler Hristiyanlık ülküsü ve bu uğurda gösterilen kahramanlıkları konu alırdı. XII. yüzyılın ortalarından itibaren şövalyelerle birlikte edebiyatın ana teması da değişti.

Savaş, maddî bir çıkar sağlamak şöyle dursun katılanların servetini eriten bir olgu halini alıp, bir onur ve övünme, bireysel olarak “kendini gerçekleştirme” aracı olmaktan çıkıp gözden hayli düşünce, eski kahramanlık devirlerinin *cenk ve sevda çifti* ayrıldı ve öz değişimine uğradı:

Cenk meydanının yerini sarayların, şatoların görkemli salonları aldı. Bir ülkü uğruna savaşmanın yerini kadınların kalbini fethetmek aldı. Kılıç kullanma hünerinin yerini *kur* yaparken dilini ustaca kullanmak aldı. Sevdanın yerini cinsellik tuttu. Sadakatin yerine çapkınlık geçti.¹ Şövalye cenk meydanında, *savaşta atına* eşlik ederdi. Şövalyenin yeni cenk meydanı sarayların içi olunca *dans etmekte kadına* eşlik etmeye başladı. Bunun sonucu olarak da *şövalye* sözcüğünün yanında yine *at* kökünden gelme *kavalye* [cavalier] sözcüğü boy gösterdi.

Elbette kibarlık, cinsellik, şatafatlı saray ortamı şövalyeliğin *kahramanlık* devrinde de vardı. Cenk etmek ve sevdalanmak şövalyeliğin *saraylı* devrinde de oldu. Nitelik farkını yaratan şey: Bu unsurların meydana getirdiği karışımındaki paylarının alt üst oluşudur. Bu alt üstlük de *toplumsal plandaki alt üstlüğü, ayakların baş olma sürecinin* bir yansımasıdır.

Yukarıda daha önce hor görülen, aşağılanan burjuvaların paralarının gücüyle ve soyluların yoksullaşmasıyla toplumda öne çıktıklarını belirtmiştik. Bunun doğal bir sonucu silah taşıma tekelinin soyluların ve onların bir parçası haline gelmiş bulunan şövalyelerin elinden çıkıp burjuvaları da kapsamı oldu. O kadar ki sonunda “savaşmak” *para karşılığında verilen bir hizmet* halini aldı.

¹ Bu sürecin edebiyata yansıması *epik* [destansı] edebiyatın yerini alan *saraylı* [courtoise] denen, esas olarak saray [cour] mensuplarına yönelik manzum eserlerle oldu. Fransızca sesletimi “kur” olan *cour* sözcüğünden türeme *courtois* [kurtua] sözcüğü hem saraylıları hem de onlara özgü ince nezaketi ve incelmis zevkleri, son derece kibar (zaman zaman kibirli) bir üslupla konuşmayı çağırıştırır. (Bir kadına çapkın bir üslupla iltifat etmek anlamında Türkçe’ye de geçmiş olan *kur yapmak* deyişi bu devirden ve bu ortamdan kalmadır.)

Daha önce anlattığımız *condottiero*'lar ortaya çıktı. *Paralı askerlik [soldato]* kurumu oluştu... Derebeylerin paralı hizmet alması bir ara çözümdü, günü kurtarmaya yönelik hizmeti dışarıdan, beylik dışından satın almak o hizmeti bizzat üretmekten daha hesaplıydı. Çünkü beyler birtakım feodal yükümlülüklerden kurtulmuş oluyorlardı. Kısacası şövalyelerin yanında onlara rakip bir sınıf olarak piyade yeniden önem kazanmaya başladı. Şövalyelik yani atlı savaşçılar bir askerî varlık olarak gitgide değer yitirmeye, güçten düşmeye başladılar. Fransız şövalyelerin Crecy (1346), Poitiers (1356) ve özellikle de Azincourt (1415) cenklerinde yenik düşmeleri bu silinmenin çarpıcı kilometre taşları oldu. Bu savaşlar, aynı zamanda, Machiavelli'nin, sevgili dostlarının ağzından *Arte*'de yazdıklarının ne kadar haklı olduğunu olgusal kanıtları da sayılabilir.

Gerçekten de Machiavelli'nin bu durumun bilincinde olduğu açıktır. *Prens*'te ve özellikle *Discorsi*'de kalıcı bir çözüm olarak *yurttaşların, yurttaşlığın* önemini vurgulaması ve bu toplumsal bozulmadan çıkış yolunun siyasette burjuvaların daha çok, daha belirleyici rol almalarından geçtiğini hissettirmesi, bir "öz ordu", (ulusal milis) kurulmasını savunması, *Arte*'de piyadenin yeniden ön plana çıkartılmasını önermesi ve olumlu örnek olarak Roma'nın daha ziyade cumhuriyet dönemindeki askerî yapılanmasını göstermesi bunun çok belirgin kanıtlarıdır.

Daha açarsak, Machiavelli'nin, bir ordunun toplumsal kaynağı ile toplumsal ve siyasal düzen arasındaki bağı; bu çerçevede iki öndegelen askerî sınıf piyade ve süvarinin ordu içinde ve cenkte tuttukları yer ve oynadıkları rolün bunlarla doğrudan ilişkisini çok iyi kavramış olduğu anlaşılmaktadır. Kısacası Machiavelli'nin süvari aleyhine piyadeyi öne çıkartmak istemesi, özünde Antik Roma ordusuna duyduğu hayranlığın, onu taklit etmek isteğinin bir sonucu olmayıp doğrudan doğruya siyasal ve toplumsal çözümlemesinin bir gereğidir, bir ürünüdür. *Duygusal* değil *akılcı* bir yaklaşımdır bu, ve XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış birisi için, ancak kutlanacak bir tavır alıştır.

Atlı savaşçı olmanın en üstün düzeyi ve piyadenin alternatifi olarak boy gösteren şövalyeliğin, Haçlı Seferleri (XI.-XIII. yy.) sırasında Batı'da gövemesi gibi, bir başka silah daha, yine aynı dönemde sahne almıştır: *Barut* veya *top*. Askerlik anlayışının ve kurumunun evrimini ana çizgileriyle de olsa özetlerken yer vermememiz demeyeceğimiz topçuyu, esas olarak, Machiavelli'nin topun savaştaki rolünü hayli küçümselediği eleştirileri bağlamında ele alacağız.

En başta şu noktanın altını çizmeliyiz: Barutun Avrupalılar tarafından değişik silahlarda kullanılması yani sadece topta değil, ilkel tabanca ve tüfeklerde kullanılması teknik olarak son derece yavaş gelişen bir evrim çizgisi izlemiştir. Bir başka deyişle, Machiavelli'nin zamanında bile bu silahlar bir cengin yazgısını değiştirebilecek, sahip olan tarafa düşman karşısında belirgin bir üstünlük sağlayacak yetenekte olmaktan henüz uzaktı ve görünür gelecekte ateş gücünün, taşıma kolaylığının, isabetliliğinin gelişeceği umudunu uyandıran bir belirti de yoktu. O zamanlar teknik bugünkü kadar hızlı gelişmiyordu. Dolayısıyla sonraki devirleri görmüş veya bilen kimseler olarak Machiavelli'yi topçunun önemini kavrayamamış olmaktan ötürü eleştirenler sadece haksız değil, hatta gülünçtür. şu olguyu gözden kaçırmamak gerekir: "*Topçunun kullanımı, başka silahlara kıyasla, XVIII. yüzyılın ortasında XVI. ve XX. yüzyıl arasındaki herhangi bir başka dönemde olduğundan çok daha hızla ilerleme gösterdi.*"¹ Ve buna rağmen, Prusya Kralı *Büyük Frederick* gibi ünlü "Prusya askerlik zihniyetini" yaratmış, Prusya ordusunu kurmuş ve devrinin askerlik anlayışını yenilemiş, yani askerlikten çok iyi anlayan bir önder, üstelik Machiavelli'nin zamanından aşağı yukarı 250 yıl sonra bile "*topçunun 'bir sınıf' olmadığını, sadece piyade ve süvarinin astı, 'yardımcı bir sınıf' olduğunu*"² savunmuşsa, Machiavelli'yi 250 yıl sonrasını, 1750'lerde, 1760'larda topçuda meydana gelen devrimci değişiklikleri öngöremedi diye eleştirmenin mantıklı bir yanı var mıdır?

¹ *Les Maîtres de la stratégie* (yay. haz. Edward Mead Earle) içinde **R. R. Palmer**, "*Frédéric le Grand, Guibert, Bulow: de la guerre dynastique à la guerre nationale*", s. 74, 75, Ed. Flammarion/Champs, Paris, 1980.

² **R. R. Palmer**, a.g.e., s. 75.

Machiavelli'nin yaşadığı devirde o'nun yakından bildiği Agnadel (1509), Ravenna (1512), Marignan (1515) cenklerinde topçunun ön planda rol oynadığı doğrudur. Lakin *Arte*'yi okurken görüleceği gibi, Machiavelli bu savaşlarda topçudan küçümsemeyle söz eder, varlığının sadece gürültüsüyle hasmın morali üzerinde yıpratıcı bir etki yaptığını işaret eder ama bunun dışında piyadenin saldırısını yavaşlattığını savunur. Her ne ise şu kesin ki Machiavelli'nin asıl üzerinde durduğu konu askerlerin iyi talim görmüş olmaları, sıkı disiplinli olmaları, düzenli ve sürekli bir ordunun var olmasıdır. Ve o devirde asıl eksikliği çekilen, asıl sorun yaratan olgular da bunlardır. Bunlar olmadan da en iyi silah bile verimli olmaz. Nitekim 1750'lerde ve Avrupa'nın birçok yerinde 1850'lerde bile askerlikte karşılaşılan en önemli sorun hâlâ askerlerin disiplin ve talimiydi.¹ Machiavelli'nin 1515'te topçunun ve topun, ateşli silahların önemini, rolünü fazla hafife aldığını ve yanılğıya düştüğünü bir an varsaysak bile hastalığın gerçek nedenini doğru teşhis etmekle ve doğru çözümler önermekle, kanaatimizce, çok daha önemli, çok daha değerli bir tavır ortaya koymuştur.

Bu noktada Machiavelli'nin *farkını*, *özgünlüğünü* ve Modernist bir bakış açısından *öncülüğünü* doğru kavrayabilmek için, o'nun, Floransa başta olmak üzere genelde İtalya için önerdiği, savunduğu "siyasal ve askerî reform"un taşıdığı anlamı -buraya değin verilen bilgiler ışığında, bazı hususları yeniden ele alarak- biraz daha açmak gereğini duyuyoruz. Çünkü kimileri Machiavelli'nin *körü-körüne bir Antik Roma hayranı* olduğunu ileri sürmüşler, *gerici* demeseler de, zamanını veya kendisinden sonraki kuşakları etkileyecek kadar *öncü bir rol oynamadığını* savunmuşlardır. Oysa bu da doğru değildir. İki bakımdan doğru değildir:

1- Machiavelli'nin Antik Çağ'a, özellikle de askerlik ve siyasal düzen düzleminde Antik Roma'ya bakışı romantik değil, gerçekçidir. Bunun en güçlü ve somut kanıtı o'ndan aşağı yukarı üç yüz yıl sonra Antik Grek'e romantik gözlüklerle bakan aydınlar ile kıyasta bulunabilir.

¹ Bu konuya birazdan eğileceğiz.

2- Machiavelli'nin ordu ve askerlik ile ilgili reform önerileri eskiye dönüşü değil, Roma'nın olumlu örneklerinden esinlenerek yeni ve çağdaş bir düzen getirmeyi öngörmektedir. Kendi zamanında bunu İtalya'da gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. Ama önerilerinin ne kadar gerçekçi ve yerinde olduğunun en güçlü ve somut kanıtı gerçekçi bir yaklaşımla ordularını modernleştiren devletlerin uygulamalarını Machiavelli'nin önerileriyle kıyasta bulunabilir.

Kısacası Machiavelli'nin düşüncelerinin geçerliliğini iki ayrı teste tutmak mümkündür: Biri, Antik Çağ'ı örnek alma yaklaşımını eski Roma değil de eski Grek birikimi zemininde en uç noktalarına dek götürülenlerin deneyimi; öbürü, ordularını modernleştirenlerin deneyimi.

Karşılaştırmaya birincisinden başlayalım. Machiavelli sorunu sadece bir *zihniyet sorunu* veya *tarihsel aidiyet* yahut *kan bağı* sorunu olarak görmez ve çözümünü bunlarda aramaz. O'na göre çözüm: Zihniyet değişikliğini de içermekle birlikte, asıl bu değişimi de tetikleyecek olan *siyasal düzeni ve kurumları değiştirmektedir*. Machiavelli, bunu gerçekleştirmek üzere bir *önderin* çıkmasına bel bağlar. (*Prens*, buna yöneliktir.) O'nun gözünde, yenilikçi, siyaset sanatına ve savaş sanatına egemen, yürekli, zeki bir "önder"i¹ varlığı siyasal yönetim biçiminden yani cumhuriyet mi monarşi mi tercihinden daha fazla önem taşır.

Siyasal düzen hakkındaki görüşlerini en kapsamlı şekilde açıkladığı *Discorsi* adlı kitabından da anlaşılacağı üzere, kişisel tercihi daha ziyade cumhuriyet olmakla birlikte, hangi yönetimde olursa olsun *virtu sahibi*² bir "önder"i¹, bir *Prens*'in başta oluşunu

¹ *Principe* sözcüğünün kök anlamının *önder/filker* olduğunu anımsayın.

² Machiavelli'nin belki de en çok kullandığı sözcük olan İtalyanca *virtu* günümüzde *erdem* anlamına gelmektedir. Ancak Türkçe veya İngilizce (*virtue*), Fransızca (*vertue*) gibi başka dillerde bugünkü anlamından farklı olarak, o devirde, bu sözcük *iyilik*, *dürüstlük* [fazilet] ve özellikle kadınlar için cinsel konularda sıkı *ahlak kurallarına bağlılık* [iffet] anlamının yanı sıra, hatta daha da fazla olarak, Latince *virtus* kökündeki anlamına uygun olarak *cesaret*, *güçlülük*, *beceriklilik*, *atılganlık* anlamlarının da tümünü birarada taşıyordu. Yani Machiavelli'nin "muktedir bir önder"de aradığı özelliklerin çoğunu bu tek sözcük ifade ediyordu.

belirleyici bulmasından ötürü krallık yönetimiyle de uyuşabilir, uzlaşabilir¹ -krallık altındaki düzenin bile belli iyi, doğru yönetim özellikleri taşıması kaydıyla.² Machiavelli, bu düzenin nasıl olması gerektiği konusundaki görüşlerini kısmen *Prens*'te, esas olarak *Discorsi*'de açıklamıştır. *Arte*'de başkalarını konuşturarak sergilediği *askerlik düzeni* hakkındaki görüşleri: Metin okunurken görüleceği üzere, o günkü düzenin ölçülü, dikkatli bir eleştirisidir ve bunun yanında, özellikle Antik Çağ'ın bazı o'na göre olumlu örneklerinin temelinde günün gereklerine uydurulmuş birtakım çözüm yollarıdır. Bunlar da en başta askere alma düzeninden başlar, ordunun *tüm yurttaşların ordusu*, *milis* olmasına uzanır, ordunun yapılanmasını ve iyi eğitilmesini, talim ettirilmesini kapsar. *Zihniyet* yani çapulculuktan, çetecilikten uzak, cesaret, yiğitlik, özveri, disiplin, vatan aşkı gibi değerler üzerine oturmuş bir *savaşçılık erdemi* ancak bu kurumsal düzenlemelerin bir sonucu olarak yeniden kendini fiiliyatta gösterebilir...

Evet *Machiavelli*, çok sevdiği büyük İtalyan şairi *Petrarca*'nın (1304-1374) *Prens*'in sonuna aldığı dizelerinde dediği gibi “*eski değerler İtalyanlar'ın kalbinde hâlâ yaşıyor*” inancındadır ama bunun bir emirle, ateşli bir çağrıyla veya sırf İtalyan oldukları, o Antik İtalyanlar ile aralarında “kan bağı” bulunduğu için yeniden fışkır(tı)layacağıının, ilkin düzenin, kurumsal zeminin bu değerlerin yeniden oluşmasına elverir bir hale getirilmesi gerektiğinin çok iyi bilincindedir.

Ne var ki Machiavelli'nin *Prens*'teki çağrısına kulak asan olmadı. Ancak aşağı yukarı 350 yıl sonra İtalya, Machiavelli'nin dilediği gibi siyasal birliğini, bütünlüğünü sağladı. Çok daha sonra da İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde bir cumhuriyet yönetimine ve modern bir siyasal düzene geçebildi. Ama İtalyan devletinin ordusu bu süreçte, *Il Duce* [başbuğ] Mussolini'nin faşist önderliği ve

¹ O'nun çok saptırılmış olan *amacın araca önceliği* ilkesi de esas olarak bu bağlamda değerlendirilmelidir.

² Günümüzde Avrupa'da monarşiyle yönetilen birçok ülkenin güya cumhuriyetle yönetilen birçok ülkeden daha iyi bir düzene sahip olması da Machiavelli'nin görüşü doğrultusunda bir örnek sayılabilir.

yönetimi yani militarizmin, savaşçıl değerlerin yüceltildiği devir de dahil olmak üzere hiçbir zaman Antik Roma'nın savaşçılığını, cengâverliğini tutturamadı. Buna karşılık Machiavelli'den az sonra, daha yukarıda da kısaca değindiğimiz üzere, *modernleşme sürecine* girmiş birçok devlet tam da o'nun arzuladığı yönde ve o'nun önerdiği birçok yöntemi izleyerek *modern* bir askerlik kurumu yaratmak, *modern* bir ordu kurmak yolunda dev adımlar attı.

Neden Machiavelli'nin vatani İtalya'nın bunu başarmakta onca geç ve yetersiz kaldığını incelemek bu Sunuş'un konusu dışına düşer. Ama Avrupa'daki olumlu ve başarılı örnekleri aşağıda kısaca da olsa sergileyerek Machiavelli'nin ve *Arte*'nin etkisine, yani daha önce de işaret ettiğimiz üzere, hayli gölgede kalmış bir gerçeğe daha gür bir ışık tutmak istiyoruz. Fakat daha önce, çok somut bir tarihsel *ters-örneğin*, Machiavelli ile ilgisi hiç kurulmayan¹ oysa tam da Antik değerlerin *nostaljik özlemi* içindeki bazı *moder-nist* Batılı aydınların Machiavelli'nin Antik Romalılar'a sevgisini *andırır* biçimde Antik Grekleri idealize ederek [yücelterek] 1800'lerde Osmanlı yönetimi altındaki Yunanlılar'ı *özgürlük savaşı* vermeye cesaretlendirmeleri ama bunu tam da o Yunanlılar ile Antik Grekler arasında bir *kan bağı* olduğu ve dolayısıyla üzerlerindeki “cehalet ve pislik örtüleri” kaldırıldığı takdirde altından adeta otomatik olarak “Eski Yunanlılar” çıkacağı varsayımıyla yaptıkları için *koca bir hüsrana* uğramalarının öyküsünü kısaca anımsatmak istiyoruz. Çünkü bu olay tam da 1500'lerdeki *gerçekçi Machiavelli* ile 1800'lerdeki *idealist/romantik aydınlar* arasındaki derin farkı, dolayısıyla da Machiavelli'nin tavrının, yaklaşımının *özgünlüğünü* ve *doğruluğunu* kanıtlayan pratik bir sağlama işlemi gibidir. Ve bunun yanında, 1800'lerdeki Yunanlılar özellikle de askerlikte kafaca Machiavelli'nin zamanındaki İtalyanlar gibi oldukları için (*Arte*'yi okurken bu benzerlik çok net bir biçimde görülecektir) konunun daha iyi kavranması bu açıdan da takviye almış olacaktır.

¹ En azından bugüne dek taramak olanağını bulduğumuz metinlerde görmedik.

Bunun için yine askerlikle ilgili bir kitaba, İngiliz *John Keegan*'ın *Savaş Sanatı Tarihi* başlıklı eserine¹ gönderme yapacağız. Anımsatalım ki devir hemen hemen tüm Avrupa'da *romantik* denen tarih anlayışının yaygın olduğu bir devirdir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ve Fransız Devrimi (1789) ertesinde ulusallığın, bağımsızlık ve özgürlük savaşları vermenin, aydınlanmanın, dolayısıyla Antik Yunan devrinin yüceltildiği, Rönesans değerlerinin göklere çıkartıldığı bir devirdir. Ama hemen belirtmek gerekir ki bunu iyi niyetle, gerçekten *özgürlükçü* ve *romantik* duygu ve düşüncelerle benimseyen aydınlar olduğu gibi, bunu bilinçli bir şekilde *saptıran*, “Yunan mucizesi” adı altında *yoğun bir dezenformasyon kampanyasının* eksenini yapanlar da vardı ve hatta bu ikinciler çoğunluktu.²

John Keegan olayı şöyle anlatıyor:

“Yunan dostluğunun altında yatan inanç, çağdaş Yunanlılar'ın cehalet ve pislik örtülerinin altında Eski Yunanlılar [Grekler] olduğu fikriydi. *Hellas* adlı yapıtın önsözünde, «*Dünyanın en görkemli devri yeniden başlıyor/Altın yıllar geri dönüyor*» diyen Shelley bu inancı şöyle özetlemiştir: «*Modern Yunanlılar, hayal gücünün bile bizlerle ilişkisini neredeyse kabul etmediği hari-kulade varlıkların soyundan gelmektedirler ve atalarının kıvrak zekâ, anlama yeteneği, heyecan ve cesaret gibi özelliklerine sahiptirler.*» Ne var ki modern Yunanlılar ile savaş meydanlarını paylaşan Yunan dostları eski ve yeni Yunanlılar arasındaki benzerlik konusundaki inançlarını çok çabuk yitirdikleri gibi, Yunan dostluğu tarihçisi William St. Clair'in anlattığına göre, «*ülkelerine*

¹ **John Keegan**, *Savaş Sanatı Tarihi* [A History of Warfare, 1993], Türkçesi: Fusun Doruker, Sabah Kitapları, 1995.

² Bu ilginç konuda daha fazla bilgi için bkz. **Martin Bernal**, *Kara Atena, Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi* (1785-1985), Türkçesi: Özcan Buze, Kaynak Yayınları, 1998. Bu konuda ayrıca yazar **Cengiz Özakıncı**'nın aylık *Matbuat* dergisinde Kasım 1996-Mart 1997 tarihleri arasında yayımlanmış *Hellenomani* başlıklı incelemesi yararlı bir kaynaktır.

döndüklerinde istisnasız hepsi Yunanlılar'dan nefret ediyorlardı ve bu aldatmacaya inandıkları için kendilerini aşağılıyorlardı.»¹

Keegan, bu körükörüne Antik Grek hayranlığını anlatmayı şöyle sürdürüyor:

“Eski Yunanlılar'ın Persler'e karşı savaşlarda göstermiş oldukları cesareti, çağdaş Yunanlılar'ın da göstereceğine inanmak istiyordu Yunan dostları. (...) Ne var ki modern Yunanlılar savaşa bambaşka bir açıdan bakıyorlardı. Onların anlayışında özgürlüklerini kazanmak, dağlık sınır bölgelerinde otoriteye karşı gelmek, haydutlukla geçinebilmek, işlerine geldiği zaman taraf değiştirmek, ellerine fırsat geçtiğinde din düşmanlarını temizlemek, göz-alıcı üniformalarla caka satmak, ürkütücü silahlarıyla göz korkutmak, ceplerini rüşvetle doldurmaktı. Savaş alanlarında son asker ayakta kalıncaya dek dövüşmek gibi bir inançları yoktu. Eğer becerebilirlerse bir tek kişi bile ölmeden çarpışmayı sona erdirmeyi yeğliyorlardı.² Gözlemlerinin sonucunda Yunan dostları, eski ve modern Yunanlılar arasındaki farkı, kan bağlarında bir kopukluk olduğunu öne sürerek, kahramanlıklarla dolu bir kültürün yıkılmış olmasıyla açıklayabilmişlerdi. Yunan dostları kendi askerî kültürlerini onlara aşılama için çabaladılar ama başarılı olamadılar.”³

Dikkat edilirse, “Yunan dostları”, eksikliği, *kan bağlarında kopukluk* diye adlandırdıkları bir etkenle yani *tipik ırkçı* bir yaklaşımla açıklamaktadırlar! Oysa marifet kanda, veya sorun kanı bozuklukta değil, insan davranışlarının arkasındaki *kültür dokusunda* bulunsa gerektir. Nitekim John Keegan'ın bunun Doğu'dan Batı'ya her halk için geçerli olduğunu sergileyen şu satırları bu bağlantıyı çok somut bir biçimde ortaya koymaktadır:

“Japon askerî reformcusu Takashima 1841'de, Avrupa ordularının talimlerini üst rütbeli samuraylara ilk kez gösterdiğinde, alaya alınmıştı. Mühimmat subayı bu gösteriyi ‘*aynı anda ve aynı*

¹ John Keegan, *a.g.e.*, s. 27, 28. William St. Clair'den alıntı, o'nun *That Greece Might Still Be Free*, s. 114-5, Londra 1972 kitabından.

² 1500'lerde *condottiero*'ların amacının da neredeyse kimsenin burnu ka-namadan “savaşmak” çabasında olduklarını anımsatalım.

³ John Keegan, *a.g.e.*, s. 28, 29.

biçimde silahlarını kaldırıp nişan alan adamlar sanki bir çocuk oyunu oynuyorlar' diye tanımlamıştı. Göğüs göğüse çarpışmaya alışmış olanlar için savaşmak insanın yalnızca cesaretini değil, kişiliğini de ortaya çıkardığı bir hareketti. 1821'de yarı-haydut, yarı-asi sayılan Yunanlı klepth'ler (hırsızlar) Türkler'e karşı ayaklanınca, çoğunluğunu Napolec... savaşlarının emekli subaylarından oluşan Yunan dostu Fransız, İngiliz ve Alman subaylar, yanaşık-düzen talimini öğretmeye çalışmış ve benzer bir inanmazlık ve alayla karşılaşmışlardı. Yunanlıların savaş taktikleri Büyük İskender'in Anadolu'yu işgal ettiği dönemlerden kalmaydı. Düşmanla karşılaşacaklarına inandıkları noktalara küçük duvarlar inşa ediyorlar, bağırıp çağırıp düşman askerlerine hakaret ederek üstlerine çekiyorlar ve düşman yaklaşınca kaçıp gidiyorlardı. Yalnızca günlük çarpışmaları kazanmayı düşünüyorlar, tüm bir savaşı kazanmak fikrini algılayamıyorlardı. Türk askerleri de yine geleneksel biçimde, ölenlere, yaralananlara aldırış etmeden topluca saldırıya geçiyorlardı."¹

Bu konuyu yine Keegan'dan bir aktarmayla bağlayalım:

"XVIII. yüzyılda ünlü Fransız Mareşal *De Saxe*, düşmanlarının askerî yetersizliklerini eleştirirken Batı stili [tarzı] savaşmayı '*l'ordre et la discipline, et la manière de combattre*' [düzen, disiplin ve savaşma biçimi] sözleriyle tanımlamıştı.² Bu savaş biçimi Batı kültürünü ne kadar ortaya koyuyorsa, (...) klepth'lerin [Yunanlıların] '*bugünkü çarpışmayı atlatalım yeter*' anlayışı da kendi kültürlerini yansıtıyordu."³

Artık yukarıda sözünü ettiğimiz ikinci nedene geçebiliriz. Belirtelim ki XVII. yüzyılda başlayan askerî ve idarî reformlar sayesinde XVIII. yüzyılda başka halklara öğretmenlik yapacak

¹ **John Keegan**, *a.g.e.*, s. 26, 27.

² *Arte*'yi okurken görüleceği üzere, tam da Machiavelli'nin uzun uzun üzerinde durduğu ve belirleyici önemini döne döne vurguladığı unsurlardır bunlar.

³ **John Keegan**, *a.g.e.*, s. 29.

kadar ilerleme göstermiş ve öne geçmiş Fransızlar, İngilizler, Almanlar da eskiden yukarıda anılan Yunanlılar'dan, Japonlar'dan, Türkler'den vb. daha farklı olmamışlardı. Ancak onlar siyasal ve toplumsal olarak berikilerden daha erken bir tarihte büyük bir ileri atılım gerçekleştirmişler ve bunun sonucu olarak kültürleri, zihniyetleri değişmiş, Rönesansla başlayan dönemde ortaya çıkan *modernite* ve *akılcılık* [rasyonalizm]¹ hele *Aydınlanma* felsefesi ve Fransız Devrimi'nin de katkısıyla düşünme ve davranma tarzında devrim yaratmıştı. Bu, doğal olarak askerlik düzeni ve zihniyeti üzerinde de etkisini göstermiş, ordular yeni bir anlayışla örgütlenmişti. Bir başka deyişle, meslekten askerler ve rasyonalist aydınlar -ki bunlar XVIII. yüzyılda birçok parlak örneği görüldüğü üzere bazen aynı kişide birleşiyordu-² askeriyede akılcı reformlar öneriyorlar, hayata geçiriyorlardı.

Yukarıda sözünü ettiğimiz Antik Grek hayranı romantik aydınların içinde oldukları *romantizm* akımının özellikle edebiyat ve tarih alanlarındaki temsilcileri geçmişe özlemin duygusallığı ve rasyonalizme tepki içindeyken, meslekten askerler daha bir süre (en fazla 1850'lere dek) akılcılığı sürdürdüler. Sonra onlar da, bireysel bazı istisnalar bir yana bırakılırsa İkinci Dünya Savaşı'na dek sürececek ve rasyonalist yanı hayli törpülenmiş bir tutuculuğun batağına gömüldüler - ama o ayrı konu...

Orta Çağ'dan çıkıp modern bir yeni dünya kurma çabaları, Hristiyan Avrupa'da özellikle askeriye söz konusu olduğunda iki farklı döneme ayrılmaktadır. Birincisi: 1500'lerden 1770'lere uzanan veya daha bütünsel ve simgesel bir ayrım çizgisiyle Büyük Fransız Devrimi'ne (1789) kadarki diyebileceğimiz dönem; İkincisi: O zamandan Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek giden dönem. Bu ikincisi konumuza girmiyor çünkü Machiavelli'nin etkisi hem o süre içinde her düzlemde meydana gelen muazzam

¹ Rasyonalizmin doğuşu ve gelişmesi konusunda kapsamlı bir inceleme için bkz. **Nazım Güvenç**, *Rasyonalizm*, BDS Yayınları, 2003.

² Birkaç örnek verirek: Büyük Friedrich, Clausewitz, Guibert, De Saxe, Washington, Büyük Petro...

değişmelerden ötürü hem de bunun sonucu olarak askeriyede kaydedilen değişiklik ve ilerlemeler yığınının altında kalmış olarak çoktan görünmez olmuştur. (1920'lerden bu yana geçen sürenin bu yığına ekledikleri de cabası.) Buna karşılık, 1500-1770 arasında askerlik düzeninde, askerlik anlayışında yapılan ileri adımların, gerçekleştirilen reformların çoğunda Machiavelli şu veya bu şekilde, şu veya bu ölçüde, üstelik çoğu zaman net bir biçimde görülebilecek halde vardır. Bu hususa daha yukarıda Mareşal De Saxe'in, Clausewitz'in, Büyük Friedrich'in, Jefferson'un Machiavelli'ye olan borçlarını dile getiren göndermelerle çok kısaca değinmiştik. Şimdi bu etkinin somut belirtilerini, kanıtlarını, örneklerini göstermeye geldi sıra. Bu vesileyle 1500 -1800 döneminde Batı'da askeriye'nin evrimine de göz atmış olacağız.

Ordusunu, askeri örgütlenmesini sözcüğün en has anlamında "modernleştiren" ilk devlet adamı, hakkını teslim etmek gerekir, İsveç Kralı II. Gustav Adolf'tur (1594-1632). İsveç'i Danimarka'nın saldırısından kurtaran, Ruslar'la ve Almanlar'la başarılı savaşlar yapan kral, kısa zamanda, tam da Machiavelli'nin öngördüğü şekilde "merkezî" bir ordu yaratmıştır. Yani askerler (er ve subaylar) kendisine bağlıdır, condottiero'lara değil. Ordu, o devirdeki diğer Avrupa ülkelerinden çok farklı olarak paralı değil, ücretlidir. Subaylar sadece soylulardan oluşmaz. Talim ve disiplin çok düzenli, sıkı ve ciddidir ama insanı aşağılayıcı yöntemlere başvurulmaz. Ordunun krala sadakati zorla değil görev bilinci, onur anlayışı gibi manevi değerler aracılığıyla sağlanır. Ama bütün bu değerleri askerlere aşılama ve ayakta tutmaya imkân veren bir örgütlenme yaratılmıştır. Bölük-tabur-alay-tugay şeklindeki modern ordu yapılanması ilk kez İsveç ordusunda uygulanır. Bu sayede paralı asker çetelerinin disiplinsizlikleri, talanları, doğrudan çıkarları olmadığında doğru dürüst savaşmaktan kaçınmaları, condottiero'ların kişisel hırslarının yarattığı iç çatışmalar vb. tüm olumsuz etkenler bu şekilde aşılmış olur.

Sonuç o kadar başarılı ve daha doğrusu devrin başka Batı Avrupa ülkelerinde de aslında fiilen algılanan ama bir türlü çözüm bulunamayan temel bir sorununa o kadar açık seçik bir yanittir ki

İsveç'e dost, düşman başka ülkeler de benimser; ama her ülkede doğal olarak kendi kurum liderlerinin adı öne çıkar. Aslında ilk zamanlar Machiavelli adı, Machiavelli'nin rolü yazarlar, düşü-nürler tarafından bir hak bilirlikle açıkça anıldığı ve vurgulandığı halde her geçen yıl ulusal resmî tarihler içinde biraz daha ufalır, silikleşir. Bunda kurumların da yeni değişimler geçirmelerinin ve en çok ilginin en yeniye, en yakına odaklanmasının da anlaşılır rolü vardır. Üstelik unutmamak gerekir ki modernleşme yolunda İsveç kralının öncülük ettiği kurumsal değişiklikler 1630'larda başlar, yani Machiavelli'den yüz küsur yıl sonra. Örneğin diğer ülkelere de yayılması görece hızlı bir tempo izlese bile aynı kap-samda olmaz. Özellikle subay kadroların belirlenmesinde soylula-rın ağırlığı sürer ve ücretli askerlik ile paralı askerliği birarada götüren karma bir sistem benimsenir. Ayrıca yabancılardan oluşan birliklerin varlığına da daha son verilmez. Modern Fransız ordusunun kuruluşu bu süreci iyi yansıtır.

İsveç gibi küçük bir ülkenin aydın kafalı kralının iki yıla sığdırmayı başardığı askerî modernleşme Fransa'da 1642'de *Michel Le Tellier*'nin Savaş Bakanı olmasıyla başlar ve yaklaşık kırk yıl alır. Le Tellier ve 1662'de makamını devrettiği oğlu *Lou-vois* bu süre içinde sadece modern ve sürekli Fransız ordusunun kurucuları olmakla kalmazlar, aynı zamanda başka Avrupa devlet-lerine de örnek olurlar. Ancak Machiavelli'nin önerdiği şekilde gerçekten düzenli, sürekli ve ulusal (eli silah tutan tüm erkekleri kapsayan) bir ordunun kurulması bir "büyük" devlette ancak 18. yüzyılın sonlarında Fransız Devrimi'yle (1789) soyluluğun devril-mesinden sonra, 1793'de olur. Eli silah tutan tüm erkeklerin belli bir süre silah altına alınmalarıyla "zorunlu askerlik hizmeti" getirilir. 19. yüzyıl doğal olarak çok farklıdır ve her devir kendi yeni gereksinimlerine, yeni önceliklerine ve egemen anlayışına göre kendi katkısını yapar. Dolayısıyla iskelet aynı kalsa da üstün-dekilerin kalınlığı geçen zaman boyu artar. Ayrıca belirtmek gerekir ki subayların önce soylulardan, sonra mülk sahibi sınıftan erkeklerden oluşması uygulaması pek çok Batı Avrupa ülkesinde

fiilen 19. yüzyılda bile sürmüştür. Prusya ordusu ve onun devamı olan Alman ordusu buna iyi bir örnektir.

Prusya devletinin ve modern ordusunun kuruluşu da 1640'larda başlar. Bu küçük ama güçlü bir ordudur ve subayları daha önce İsveç Kralı Gustav Adolf'un ordusunda o'nun ilkelerine göre eğitim almış, talim görmüş kimselerdir. O kadar ki *Prens* hakkında onu henüz veliaht iken "çürütme denemesi" kaleme almış olan Prusya prensi Frederick, kendisi kral olduğunda ve "der grosse" [büyük] lakabı verilmesini hak edecek kadar çok başarılı bir yönetim gösterdiği iktidarında Machiavelli aleyhinde tüm söylediklerini geri almış ve daha önce o kadar karşı çıktığı eseri tam anlamıyla başucu kitabı yapmıştır.¹

Modern Rus ordusu da İsveçli hocaların eseridir. İsveçliler o kadar iyi öğretmiş ve Ruslar da o kadar iyi öğrenmişlerdir ki XII. Karl (1682-1718) 1709'da Poltova'da Rus Çarı Büyük Petro karşısında ağır bir yenilgiye uğramış, kendisi Osmanlı İmparatoru'na sığınırken birçok subayı Ruslar'a esir düşmüştür. Yenilginin gecesi Çar, kadehini "savaş sanatında hocalarımız olan İsveçli generalere" kaldırmıştır.

Sonuç olarak askeri yapılanma konusunda Machiavelli'nin birçok Avrupa ülkesini, askerî yöneticisini ve düşünürünü nasıl, ne kadar etkilediği geçen zaman içinde üst üste yığılan "ulusal kat-

¹ Kaderin ilginç bir cilvesi: Machiavelli, İtalya için hep ulusal birliği sağlayacak, vatansever, aydın ve güçlü bir önder arzulamış, aramış, bunu da Caesar Borgia'nın şahsında bulduğunu sanmıştı. Olmadı, olamadı. 200 küsur yıl sonra başlangıçta *Prens*'i kıyasıya eleştiren II. Frederick (1712-1786) eylemiyle tam da Machiavelli'nin düşlediği biri çıktı. Hem yetenekli bir savaş adamı, hem de usta bir siyasetçi örneği verdi. Demir bir yumrukla ama bilimin ve kültürün ışığında Alman birliğini kısmen kurarak Prusya'yı büyük bir güç haline getirdi. O kadar ki kendisine "büyük" lakabı yakıştırıldı. Başta Voltaire olmak üzere XVIII. yüzyıl aydınlarının gözünde, o zamanın gözde deyişiyle, tipik ve mükemmel bir "déspote éclairé" [aydınlanmış despot] örneği, yani aslında tam da Machiavelli'nin beyninde ve gönlünde ülküleştirdiği biri idi.

man”lar altında ancak konunun “arkeoloji” uzmanları tarafından bilinen ve kırk yılda bir dile getirilen bir gerçek halini alır. Machiavelli de o yüzden modern askerlik düşüncesinin oluşmasındaki öncü katkısından ziyade sadece modern siyasal bilimin kuruculuğuyla tanınır. Gerçi Machiavelli’nin uğradığı yanlış anlaşılmalara, yanlış anlatılmaların ve hedefi olduğu ağır, haksız suçlamaların, iftiraların yanında bu çok küçük bir kusur kalır ama biz yine de *Arte*’yle ilk kez tanışacak okurların gerçeği, doğruyu bilmesi ve Machiavelli’nin neredeyse 500 yıl önce yazmış olduklarını, bugün bize çok uzak ve yer yer yabancı gelen olgular yığnında kaybolmadan daha doğru, daha iyi kavramasına yardımcı olmak için bu uzun sunuşu yapmak gereğini duyduk.

Son olarak çeviri üzerinde bir iki açıklama yapmak istiyoruz.

Çeviriye temel aldığımız metin İtalyan Universale Bollati Boringhieri Yayınevi’nin *Klasikler* dizisinde 1992 yılında çıkmış olan ve Machiavelli’nin *Le grandi opere politiche* [Büyük Siyasal Eserleri] cilt 1 başlığını taşıyan yayınıdır.

Türkçeye çevirirken elbetteki metni olabildiğince yakından izlemeye özen gösterdik. Bununla birlikte, özü değiştirmeyen ama kaydadeğer başlıca üç hususta İtalyanca metinden ayrılmayı tercih ettik. Birincisi, paragraf akışıyla ilgili. Machiavelli’nin İtalyanca yayındaki paragrafları o’nun özgün yazışına sadık bir biçimde çok uzundu. Günümüzde sadece Türkçe’de değil, başka dillerde ve bu arada İtalyanca’da da o kadar uzun paragraflar kullanılmıyor. Okuyucuyu çok yoracak ve okumayı, metnin anlaşılmasını gereksiz yere zorlaştıracak bu paragraflama yerine Türkçe’de ve günümüzde yazı diline daha uygun bir paragraflandırmayı yeğledik.

Özgün metinden ayrıldığımız ikinci husus, noktalama işaretleri ile ilgili. Machiavelli yine Türkçe’de hiç alışık olmadığımız tarzda bir noktalamaya başvuruyor. Anımsatalım ki her dilin gramatikal yapısı -aynı dil ailesinin içinde bile- bir başka dilden nasıl farklılık gösteriyorsa, noktalama işaretlerinin metinde kullanım yerleri de bu nedenden ötürü dilden dile kısmen farklılık gösterir. Bunun ötesinde yazardan yazara üslup gereği farklılıklar olabilir. Nihayet de-

virden devire cümle yapısının, paragraf akışının farklılığına koşut bir şekilde aynı dil içinde bile değişim gösterir. Bu farklılık kendini en çok virgül ve noktalı virgül kullanımında dışavurur. Nitekim Machiavelli'nin özgün metninde yine günümüzün yazı diliyle bağdaşmayacak ve hele Türkçe'de çok yadırgatıcı duracak bir noktalama tarzı vardır. Bunda da metni güncelleştirmeyi ve Türkçe'nin noktalama ve cümle dizimi mantığına uyarlamayı seçtik. Bu seçimimiz elbette tartışılabilir. Bizim gerekçemiz okuyucunun daha rahat okunabilir ve anlaşılabilir bir metin bulması oldu. Zira bu bir İtalyan filolojisi metni değildir, amacımız Machiavelli'nin 1500'li yıllarda İtalyanca'yı nasıl kullanmış olduğunu sadık bir biçimde yansıtmak değildir. Zaten bu iş çeviri metinle olmaz. Eserin İtalyan filolojisi boyutunu merak edenler ister istemez özgün İtalyanca metne bakmak zorundadırlar. Hangi dile olursa olsun, çeviri metin bu açıdan zaten söz konusu merakı tatmin etmeye yaramaz ve yetmez. Hele amaç Machiavelli'nin *nasıl* dediğinden çok, öncelikle *ne* dediğini sadık bir biçimde Türkçe'ye aktarmak olunca böyle bir seçim yapmakta duraksamadık. Kaldı ki *Arte*'nin Fransızca ve İngilizce çevirilerinin de bu açılardan -herhalde benzeri gerekçelerle- özgün metinden ayrılmış olduklarını gözlemledik.

Şunu da anımsatmak gerekir: Machiavelli'nin *Arte*'yi ve diğer eserlerini yazdığı tarihlerde matbaa makinesi icat edileli aşağı yukarı ancak altmış-yetmiş yıl geçmişti. Yazının binlerce yıllık varlığına rağmen henüz kitlesel bir yaygınlık kazanmamış olmasından ötürü hâlâ ve her yerde *sözlü kültür* egemendi. Yazılı metinlerde bile sözlü kültürün egemenliği gerek akılyürütme, gerekse ifade etme bakımından kendini belli ediyordu. *Yazılı kültüre geçiş*, yazının icadıyla değil, matbaanın icadından da epey sonra kitap yayınının kitleselleşmesi, gazete ve dergilerin çıkmasıyla olabilmiştir ve bunun etkileri bir konu üzerinde akılyürütme tarzından, bir şeyi ifade etme üslubuna kadar sözlü kültürden hayli farklı metinler yaratılmasında kendini göstermiştir. Machiavelli de çok doğal olarak bir sözlü kültür adamıydı. *Arte*'nin o devirde ve hatta XVIII. yüzyılda bile kimi zaman başvuru olan *diyalog*, daha doğrusu

burada ikiden fazla kişi konuştuğuna göre *sohbet* şeklinde kaleme alınmış olmasıyla ilgili ve sınırlı bir şey değildir bu. Nitekim Macchiavelli'nin *Prens* ve *Discorsi* gibi öteki büyük siyasi eserleri de çeşitli kişilerin kendi aralarında değilse bile, yazarın okuyucu ile sanki söyleşisi gibi kaleme alınmıştır. Dediğimiz gibi, bu tamamen devrin henüz sözlü kültürün egemen olduğu bir devir olmasıyla ilgilidir ama yazarın üslubunu da, akılyürütme tarzını da ve dolayısıyla bu anlamda içeriğini de belirleyen bir husustur. Paragraf akışının ve noktalamanın günümüz dilindekinden farklılığının gerisinde de bu yatar. Belirttiğimiz gerekçelerle bu iki hususta özgün metinden ayrıldık, buna karşılık çeviride üsluba o devrin havasını olabildiğince yansıtmaya çalışarak sadık kalmakta bir sakınca görmedik. Tam tersine... Aksi taktirde, yani eğer üslubu da güncelleştirmeye alışsaydık -ki metnin daha rahat anlaşılması, daha rahat okunması açısından bu paragraflara bölme ve noktalamadaki gibi gerekmiyordu- ortaya sanki 20. yüzyılda yaşamış, yazmış bir yazarın eseri gibi bir metin çıkması tehlikesi vardı. Kısacası zgn metne her şeyiyle sadık kalmak da, onu her şeyiyle güncelleştirmek de ifrat ve tefritten, yani iki ařırđ yanlıştan birini seçmek olacaktı. Onun yerine biz orta yolu tutup daha az yanlış yapmayı doğru bulduk.

zgn metinden ayrıldığımız üçüncü husus özel adlarla ilgili. Machiavelli, Batılılar'ın bugün bile çoğunlukla terk etmedikleri bir dil şovenizmiyle yabancı özel adları, hem de sadece kent adlarını falan değil, kişi adlarını bile olabildiğince İtalyanca'laştırıyor! En basit rnek, Fransız Kralı *Louis*'yi *Luigi* yapıyor! İngilizce eviride Fransızlar'ın nl *Jeanne d'Arc*'ı *Joan of Arc* olmuş!!) Karışıklık yaratabilecek bu gülünç tutumu izlemedik. (Aksi takdirde bizim de *Jeanne d'Arc* yerine "*Canan Yaydan*" gibi bir adlandırma yapmamız gerekirdi!!) Dolayısıyla kişi adlarını o kişinin ait olduğu dildeki özgün biçimiyle aktardık.

Bunların hiçbirinin metnin içeriğini veya Machiavelli'nin meramını sadık bir biçimde aktarmayı sakatlayacak sapmalar olmadığına inanıyoruz. Öte yandan, metnin anlaşılmasını güçleştirecek çok daha etin bir sorun vardı, o da *Arte*'nin 1520 yıllarının İtalyan

okuyucusu için yazılmış olması ve o tarihten 2000 yıl öncesine kadar uzanan birçok tarihsel, siyasal olaya yer vermesiydi. Keza sözü edilen bazı silah ve askerlik terimleri de çağdaş okura doğal olarak çok yabancı şeylerdi. Gerçi bu sorunu aşmak ve metni tarihsel perspektif içindeki yerine oturtmak üzere uzun bir *sunuş* yaptık ama bunun ötesinde metnin içinde gerektikçe bazı bilgileri kimi zaman daha da açarak anımsatmayı yararlı bulduk.

Böylece *Prens*'ten sonra Türkçe'de Machiavelli'nin bir önemli eseri daha yayımlanmış oluyor. Sırada halen çevirisi üzerinde çalıştığımız *Discorsi* var. O da yayımlanınca Machiavelli'nin en önemli üç siyasal eseri Türkçe bilenlerin elinin altında olacak ve o zaman, kimilerinin hakaret amacıyla “şeytanın çömezi” demeyi layık buldukları bu büyük İtalyan, bu büyük Floransalı hakkında *bilerek konuşmak, yargıda bulunmak* olanağı doğacak. Unutmayalım ki konusu *iktidar* olan *Prens*'i; konusu *ordu ve askerlik* olan *Arte*'yi ve 'konusu *cumhuriyet* olan *Discorsi*'yi okumak yani bugünün Türkiye'sinin gündeminde baş köşeyi işgal eden, yakıcı tartışmaların eksenini oluşturan bu üç tema üzerinde Machiavelli gibi bir beynin neler yazmış olduğunu *bilmek*, görüşlerine katılsak da, katılmasak da her şeyden önce kendimize hizmettir...

Nazım Güvenç
28 Ocak 2001

Floransa yurttaşı ve devlet sekreteri
NICCOLO MACHIAVELLI’NİN
ASKERLİK SANATI KİTABINA
Önsöz’ü

Floransa beyzadesi Lorenzo di Filippo Strozzi’ye

Dediler ki Lorenzo ve diyorlar ki: Sivil yaşam ile askerî yaşam kadar birbiriyle ilgisiz, birbirinden farklı olan başka hiçbir şey yoktur. O yüzden, birisi silahlı kuvvetlere mi katıldı anında kentin giysisini, göreneklerini, alışkanlıklarını, hatta sesini ve tavrını terk eder. Gerçekten de, bu dış görünüş hızlı ve her türlü şiddeti uygulamaya hazır olmak isteyen kime olsa ters gelir; kimse kadını olarak görülen ve yeni uğraşlarına pek uygun olmadığı düşünülen halleri, davranışları sürdüremez; ve belki de bu dış görünüşü ve sıradan dili ancak küfürler ve sakalla öteki insanları korkutmak isteyenlere bırakmak daha yerinde olur; günümüzde olup bitenler bu kanaatin çok doğru ve bu davranışın çok tutarlı olduğunu ortaya koyuyor. Ama eğer Eskiler’in düzenlerine bakacak olursak, bu ikisinden daha fazla iç içe geçmiş, daha uygun ve karşılıklı bir hüsnükabul duygusuyla birbirine daha yakın başka hiçbir şey olmadığını görürüz. Çünkü gerçekten de, toplumun ortak çıkarı için yaratılmış tüm kuruluşlar, Tanrı ve yasa korkusu esinlemek üzere yapılmış tüm kurumlar boşuna olurdu eğer onları saydırmaya yazgılı bir kamusal güç olmasaydı; ve bu güç, iyi örgütlenmiş olduğunda [devletin] yapısının zaaflarına bile çare olur. Onun yardımı olmadan da en iyi yapılanmış devlet bile sonunda dağılır: Tıpkı içi altın ve mücevherlerle pırıl pırıl parlayan ama hava bozduğunda onları koruyacak bir çatısı olmayan sırça saraylar gibi. Cumhuriyetlerde olsun, monarşilerde olsun, Eskiler’de yasalara sadakat, barış aşkı ve tanrılara saygının tercihen telkin edilmek istendiği bir

yurttaş tabakası vardiysa bu özellikle asker yurttaşlardı. Gerçekten de vatan kendisi için canını vermeye hazır olanlardan değil de kimlerden daha fazla sadakat beklemelidir? Savaştan en çok çekecek olandan daha çok kim barışı sevebilir? Nihayet her gün bir sürü tehlikeye açık bulunandan, gökten gelecek yardıma en çok gereksinimi olandan başka kim Tanrı'ya daha çok saygı duyar? Bu hakikatleri onların yasa koyucuları ve generalleri iyi hissetmişlerdi; o yüzden, her biri [askerî] kampların ağırbaşlı ve katışksız göreneklerini yüceltmekten ve izlemeye çalışmaktan zevk alıyordu. Ama [günümüzde] askerî disiplin tamamen yozlaştığı ve eski kurallardan iyice uzaklaştığı için her yerde askerler ve davranışları hakkında kin ve tiksinti duyguları yayan bu uğursuz görüşler ortaya çıkmıştır.

Kendi payıma, gördüklerim ve okuduklarım üstüne kafa yorduktan sonra, askerlik mesleğine ilk kuruluşunu anımsatmak ve ona yeniden eski erdeminden bir şeyler kazandırmak imkânsız olmaz gibime geliyor. Dolayısıyla, şu boş zamanlarımı eylemsizlik içinde geçirmeyeyim diye, Antik Çağ yandaşları için *Savaş Sanatı*'nda ne bilebiliyorsam yazmaya karar verdim. Hiç yapmadığım bir meslek üzerinde yazmamın cüretkârca bir şey olduğunu bilmez değilim; yine de bir general mevkiini sadece kâğıt üzerinde işgal etmeye kalkışmaya cüret etmemden ötürü bana büyük eleştirilerde bulunulabileceğini sanmıyorum hele hele sürüyle başkası benden çok daha fazla bir kendini beğenmişlikle böyle bir şeyi gerçekten üstlenmişlerken. Yazarken içine düşebileceğim yanlışların kimseye bir zararı dokunmaz ve düzeltilebilir; ama ötekilerin hataları ancak imparatorlukların çöküşüyle görülüyor.

Çalışmamı beğenip beğenmemek size kalıyor, Lorenzo; övgü mü hak ediyor, yergi mi siz karar vereceksiniz. Onu bana yaptığınız tüm iyiliklerden ötürü size olan borcuma karşılık çok zayıf bir bedel olarak sunuyorum. Bu türden yaptıkları doğuştan, zenginliklerinden, yeteneklerinden ve cömertliklerinden ötürü seçkin kimselelere adamak âdettendir. Doğuşları veya servetleriyle Sizinle kıyaslanabilecek çok fazla kimse yok, yetenekleri itibariyle çok az var ve cömertlik açısından hiç yok.

BİRİNCİ KİTAP

Artık aramızda olmayan birine övgüler düzmekte bir sakınca olmadığına çünkü ölmüş bir kimseyi övmenin bizden her türlü yaltaklanma güdüsü, hatta kuşkusunu uzak tuttuğuna inanan biri olarak adını gözyaşı dökmeden anımsayamadığım dostum **Cosimo Rucellai**'yi burada övmekten korkmuyorum. Bir dostun dostunda arzu ettiği ve vatanın evlatlarından istediği her türlü özelliğe sahipti. İnanıyorum ki, ne kadar değerli olursa olsun, hatta buna canı da dahil, dostları uğrunda gönüllü olarak feda etmeyeceği hiçbir şeyi yoktu; ve eğer vatani için herhangi bir fayda görmüşse ne kadar tehlikeli olursa olsun o'nun gözünü korkutacak hiçbir şey olamazdı. Diyebilirim ki tanıdığım ve ahabalık ettiğim onca insan arasında büyük ve şanlı eylemlerden o'nun kadar heyecanlanan bir başkasını tanımadım. Ölüm yatağındayken dostlarına dile getirdiği tek üzüntüsü genç yaşta ve kendisine şan verecek, mesleğinde dikkati çekecek bir hizmette bulunmadan ölüyor olmasıydı. Kendisi hakkında, *iyi bir dost*tudan başka söylenecek bir şey olmadığını hissediyordu. Ama eylemleri yoksa da, kendisini tanımış olan başka birkaç kişiyle birlikte, o'nun pırıl pırıl biri olduğuna hakkıyla tanıklık edebilirim. İnce zekâsından bize birkaç yadigârdan fazlasını bırakamadıysa bu talihinin ille de çok ters gitmiş olmasından değildir: Ardında birçok yazının yanısıra aşk şiirlerinden oluşan bir seçki bıraktı. Bu şiirlere gençlik yıllarında çalışmıştı ama gerçek bir sevda söz konusu olmadan, sırf zaman geçirmek

olsun diye; sonra talih o'nun zihnini çok daha yüce düşüncelere yöneltti. Bu yazılardan düşüncelerini ne kadar başarıyla dile getirmesini bildiğini ve onları eğer çalışmalarının tek nesnesi yapsaydı şiirde ne gözde bir ad kazanacağını görmek mümkündür.

Kaderin bu çok sevdiğim dostu elimden alması karşısında, bu kayba karşı yapabileceğim tek şey o'nun anısıyla ilgilenmek, ayırt edici özelliğini oluşturan delici zekâsını veya bilgece aklını anımsamaktır; ve bu açıdan en yeni olarak bahçesinde **Fabrizio Colonna** ile yaptığı ve Colonna'nın askerlik sanatı üzerinde çok kapsamlı konuştuğu, *Cosimo*'nun da son derece yerinde ve anlamlı sorularıyla kendini gösterdiği söyleşiyi anabilirim. O konuşma sırasında ben ve bazı dostlarımız da vardık. Ve bunu yazmaya karar verdim, *Cosimo*'nun dostlarından o konuşmaya benim gibi tanık olanlar bir kez daha o'nun yeteneğini ve becerilerini anımsasınlar diye. Öteki dostları o konuşmada bulunamadıklarına üzülecekler ve bu yüzyılın en aydınlanmış insanlarından birinin sadece askerlik sanatı üzerine değil, sivil yaşam üzerine de vermiş olduğu o bilgece derslerden yararlanabilecekler.

Fabrizio Colonna uzun süre katolik kral¹ için şanla savaştığı Lombardiya'dan dönüşte Floransa'dan geçip, dükü² ziyaret etmek ve eskiden ahablık etmiş olduğu bir iki beyzadeyi görmek için birkaç gün kaldı. *Cosimo* da bahçelerinin ihtişamını sergilemekten ziyade, uzun süre konuşabilmek amacıyla o'nu malikânesine davet etmeye karar verdi. Her zamanki düşüncelerinin konusu olan önemli sorunlar üzerinde böyle bir insanla konuşmaktan ötürü doğal olarak bekleyebileceği çeşitli bilgiler edinme fırsatını kaçırmaması gerektiğini düşünüyordu. *Fabrizio* bu daveti kabul etti. *Cosimo*'nun dostlarından da çoğu hazır bulundular. Aralarında *Zanobi*

¹ "Katolik" lakaplı İspanya Kralı **Ferdinando el Catolico**.

² 1516 Ağustosunda Urbino Dükü olarak atanmış olan **Lorenzo di Piero de Medici** (1492-1519). Anımsanacağı üzere, Machiavelli *Prens* adlı kitabını o'na ithaf etmişti.

Buondelmonte, Battista Della Palla ve Luigi Alamanni de vardı.¹ Tümü de Cosimo'nun çok sevdiği, o'nunla aynı çalışma konularına tutku duyan genç kimselerdi. Burada ne onların değerlerini, ne de ender bulunan kalitelerini anlatacak değilim; en parlak kanıtlarını zaten onlar her gün ortaya koyuyorlar. Fabrizio o yere, o kişilere ve o koşullara yakışır bir özenle ağırlandı.

Yemek faslı tamamlandığında, masa toplanıp, konuklar kafaları yüksek düşüncelerle meşgul büyük adamların genelde az zaman ayırdıkları şöenin tüm keyfini çıkarttıklarında, hedeflediği asıl konuyu hiç gözden kaçırmayan Cosimo, aşırı sığağı fırsat bilerek (o sıralar yazın en uzun günleriydi) konuklarını bahçesinin en arkada ve en yoğun gölgeli bir köşesine götürdü. Oraya gelince, kimimiz otların üzerine oturduk, kimimiz bol yapraklı ağaçların altındaki koltuklara. Fabrizio yeri çok beğendi; tanımakta güçlük çektiği bazı ağaçları özel olarak inceledi. Bunu fark eden Cosimo: “Bu ağaçların bir bölümü size belki yabancıdır,” dedi, “buna şaşmamak gerekir çünkü onların çoğuna Eskiler bizlerden çok daha fazla özen gösterirlerdi.” O ağaçların adlarını söyledi, ve büyük babası Bernardo'nun² onların yetiştirilmesiyle nasıl yakından ilgilendiğini anlattı. “Söylediklerinizi daha önce ben de düşünmüştüm,” diye karşılık verdi Fabrizio; “büyük babanızın bu zevki ve bu yer, bana o'nunla aynı zevkleri paylaşan ve bu tür şeyleri yetiştirmekten hoşlanan birkaç Kraliyet³ prensini anımsatıyor.” Sonra devam edip etmemekte kararsız bir halde bir an duraladı: “Eğer

¹ **Zanobi Buondelmonti**, (1491-1527), tüccar ve banker biriydi ve Machiavelli'nin çok yakın bir arkadaşıydı. Machiavelli, *Discorsi*.. [Söyleşiler] ve *La Vita di Castruccio* [Castruccio'nun Yaşamı] başlıklı kitaplarını o'na ithaf etmişti. **Battista della Palla** da Machiavelli'nin iyi dostlarından biriydi; Machiavelli gözden düştüğünde o'nun için Papa'ya ve Kardinal'e girişimlerde bulunmuştu. Şair ve yazar olan **Luigi Alamanni** (1495-1556) de Machiavelli'nin *La Vita di Castruccio* kitabını o'na da ithaf edecek kadar yakın bulduğu bir arkadaşıydı.

² **Bernardo Rucellai**, (1448-1514), hümanist bir siyasetçiydi. Görkemiyle ünlü bahçelerinde [Orti Oricellari] bir edipler kulübü oluşturmuştu.

³ Napoli Krallığı.

sizi kırmaktan korkmasaydım,” diye ekledi nihayet, “bu konuda kendi kanaatimi söyledim... gerçi niye korkayım ki, sonuçta dostlar arasındayım; ve söyleyeceklerim de kimseye saldırmak filan için değil, birlikte tartışalım diye. Bence, Eskiler’in zevk ve sefalarını değil de o erkekçe tavırlarını ve ağırbaşlılıklarını taklit etmek ne kadar daha iyi olurdu; gölge ’ yaptıklarını değil de, güneşin yakıcı sıcağı altında yaptıklarını. O görenekleri edinmek için Eskiçağ’ın pınarına, onun en katıksız, yozlaşmadan önceki temel kaynaklarına başvurmak gerekir. Böylesi şeyler [zevk ve sefa] benim Romalılar’ıma¹ egemen oluncadır ki vatanım elden gitti.” Cosimo da o’nu yanıtladı. Ama, sık sık *o şunu dedi, bu şöyle yanıttı* diyerek sıkırmamak için, kendimden bir şey eklemeyen konuşanların adlarını belirtmekle yetineceğim.

Cosimo: Tam da arzuladığım gibi bir konuşma başlattınız. Benimle lütfen tam anlamıyla özgürce konuşunuz, çünkü ancak böyle olursa size istediğimi sorabileceğim; ve eğer, sorularımda veya yanıtlarımda birisini bağışlar veya mahkûm edersem bu benim tarafımdan kesinlikle onları bağışlamak veya suçlamak niyetiyle değil, sadece sizin ağzınızdan hakikati öğrenmek içindir.

Fabrizio: Bana sorabileceğiniz çeşitli sorularınıza bildiğim her şeyi söyleyerek yanıt vermekten sevinç duyacağım. Doğru söyleyip söylemediğime siz karar vereceksiniz. Zaten, sorularınızı büyük bir zevkle dinleyeceğim: Yanıtlarım size ne kadar yararlı olabilecekse sorularınız da bana o kadar yararlı olacaktır. Sormasını bilen insan bizim önümüze öyle bakış açıları açar ki onlarsız aklımıza asla gelmeyecek bir dolu fikir sunar.

Cosimo: İlk söylediğimize dönüyorum, yani büyük babamın ve sizinkilerin² Eskiler’in gevşekliklerini değil de erkekçe ciddiyetini taklit etmelerinin daha iyi olacağını söylemenize. Burada, büyük babamı mazur görüyorum; ötekilere gelince, onları bağışlama-

¹ Antik Çağ Romalılar’ı.

² Yukarıda sözü edilen Napolili prensler.

yı size bırakıyorum. Zamanında o'nun kadar gevşeklikten nefret etmiş ve biraz önce övgüsünü yaptığınız ağırbaşlılığı daha çok sevmiş bir başkasını tanımıyorum; ama alışılmış uygulamalardan biraz olsun ayrılacak bir kimseyi herkesin alaya alacağı kadar yozlaşmış bir yüzyılda, kendisinin bu erdemi bizzat yerine getiremeyeceğini, ne de çocuklarına yerine getiremeyeceğini hissediyordu. Bir insanın Diyojen'in¹ yaptığı gibi, yaz ortasında, güneşin en kavurucu olduğu bir sırada kumun üzerinde veya kışın karlar içinde çıplak yuvarlanması deli sayılmasına yeterdi: Bir başkasının çocuklarını acıya dayanmalarını sağlamak, yaşam sevgilerini zayıflatmak ve onlara ölümü küçümsemeyi esinletmek için Ispartalılar gibi kırdı büyütmesi, açık havada uyutması, yalınayak başı kabak yürütmesi, ve kışın soğuk suda yıkaması o'nu gülünç duruma düşürmekle kalmaz, aynı zamanda bir insandan ziyade vahşi bir hayvan gibi görülmesine de yol açardı. Eğer günümüzdeki bir insan, Fabricius² gibi, sadece sebzeyle beslenseydi, ve zenginliği küçümseydi yalnızca küçük bir kesim tarafından övülürdü ve kimse tarafından taklit edilmezdi. O yüzden, büyük babam da şimdiki törelerin ağır basmasının verdiği korkuyla antik töreleri kucaklamayı göze alamadı ve Eskiler'in [bugün] pek büyük tepkiye yol açmayacak şeylerini taklit etmekle yetindi.

Fabrizio: Çok ustaca savunduğunuz büyük babanızı bu bakımdan mazur görmekte kuşkusuz haklısınız; ama aramızda anımsamayı önerdiğim şey sert ve katı törelerden ziyade yapması daha kolay, günümüzdeki halimize daha uygun, ve az çok otoritesi olan her yurttaşın pek zorlanmadan vatanına getirebileceği uygulama-

¹ Sinop'lu **Diyojen** (İ.Ö. 413-327). "Doğaya dönmek" adına zenginliği, insanları ve toplum yaşamını hor gören, "köpek gibi yaşama"nın felsefesini yapan Yunan filozof. Yazın şiddetli sıcağında kızgın kumlar üzerinde yuvarlanır; kışın karda yalınayak yürürdü. Korinthos'ta kendisine *dile benden ne dilersen* diyen Büyük İskender'e *gölge etme, başka ihsan istemem* yanıtı ve Atina'da güpegündüz elinde fenerle "adam arayışı"yla ünlüdür. Felsefesine "kinizm" [köpeksicilik] denir.

² **Fabricius Luscinus**, İ.Ö. 278'de Roma'da konsül; sadeliği ve dürüstlüğüyle tanındı.

lardı. Yine şu benim Romalıları anacağım; her zaman onlara dönmek gerekir. Kurumları ve töreleri eğer iyi incelenirse tamamen yozlaşmamış bir toplumda rahatça yeniden yaşatılabilecek pek çok şeyin varlığı görülebilir.

Cosimo: Eskiler'in nelerini almamızı isterdiniz?

Fabrizio: Tıpkı onlar gibi erdemi onurlandırmak ve ödüllendirmek gerekirdi; yoksulluğu kesinlikle küçümsememek gerekirdi; askerî talimlere ve disipline değer vermek gerekirdi; yurttaşları birbirlerini sevmeye, bölünmekten kaçınmaya, topluluğun çıkarını özel çıkardan daha çok kollamaya; ve nihayet zamanımızla bağdaşabilecek buna benzer başka davranışlara yönlendirmek gerekirdi. Eğer üzerinde sıkıca düşündükten sonra, onları gerçekten uygulamayı sağlayacak yollara başlanılsaydı bu duyguları esinlemek o kadar zor olmazdı. Doğrulukları o kadar çarpıcıdır ki en sıradan zihinler bile anlayabilir. Böyle bir başarı kazanan kimse, altında bulunduğumuz şu ağaçların verdiği mutluluktan daha mutlu günler geçirecek gölgeli ağaçlar dikmiş kadar olurdu.

Cosimo: Söylediğinize bir karşılık vermek istemiyorum; söz söylemek bu konuda bir kanaati olanlara düşer. Ama, kuşkularımı daha iyi aydınlatmak için, yaşamın önemli koşullarında Eskiler'i taklit etmeyi savsaklayan çağdaşlarınızı bunca coşkuyla suçlayan size seslenmek istiyorum, ve size soracağım, eğer bu savsaklamanın bizi hakiki yoldan saptırdığına inanıyordunuz iseniz neden bu Eskiler'in sizin mesleğiniz olan ve size onca ün kazandırmış olan askerlik sanatındaki bir iki uygulamasına başvurmaya hiç çalışmadınız.

Fabrizio: İşte sizi beklediğim yere geldik. Buraya kadar söylediklerim sırf bu soruyu sordurmak içindi; bütün arzum buydu. Sizden kaçmak için bir mazeret bulabilirdim; ama değil mi ki zaman el veriyor, hem sizi hem de beni tatmin edecek biçimde bu soruyu derinlemesine ele alabilirim. Bir işe girişmeyi kafalarından geçiren insanlar, önce, ilk fırsatta harekete geçmeye hazır olacak şekilde kendilerini her yoldan hazırlamalıdır. Ve sakınganlıkla yapılması gereken bu hazırlıkların gizli kalması gerektiğine göre, eğer fır-

sat çıkmazsa ihmalkârlıkla suçlanamazlar. Eğer fırsat nihayet çıkarsa ve onlar eylemsiz kalırlarsa, ya hazırlıklarının yeterli olmadığı ya da hiç hazırlık yapmamış oldukları kanaatine varılır; ve benim bakımından orduları Eskiçağ'daki kurumlarına döndürmek için yaptığım hazırlıkları tanıtmak fırsatı hiç çıkmamış olduğuna göre kimse beni hiçbir şey yapmamış olmakla suçlayamaz. Bu mazeret sanırım eleştirinize yanıt için yeter.

Cosimo: Elbette, eğer fırsatın gerçekten hiç çıkmamış olduğundan emin olsaydım.

Fabrizio: Gerçekten de, önüme böyle bir fırsat çıkıp çıkmamış olduğundan kuşku duyabileceğiniz için sizinle uzun uzadıya konuşacağım, değil mi ki alınması gereken önlemler, bu önlemlerin başarılı olmasının karşısına dikilen ve fırsatın doğmasını önleyen engeller hakkında beni dinlemek iyiliğinde bulunuyorsunuz. Nihayet size, bu çelişkili gibi gözükse de, böyle bir girişimin neden hem çok güç, hem de çok kolay olduğunu açıklayacağım.

Cosimo: Bana ve dostlarıma bundan daha hoş bir şey yapamazsınız; ve eğer siz konuşmaktan yorulmazsanız, biz sizi dinlemekten hiç yorulmayız. Ama bu konuşma uzun süreceğine göre izninizle dostlarıma yardımcı olmak istiyorum. Bir şeyden emin olalım: Sizi sorularımızla zor duruma düşürmemize lütfen izin verin; ve eğer zaman zaman sözünüzü kesmeye cesaret edersek...

Fabrizio: Siz ve genç dostlarınızın bana soracağınız sorulardan ancak sevinç duyarım, Cosimo; gençliğiniz size askerlik sanatından zevk almak ve görüşlerime daha bir ilgiyle kulak vermek imkânını verecektir. Saçları ağarmış, kanları donmuş ihtiyarlar ya savaştan söz edilmesini duymak bile istemiyorlar ya da iflah olmaz önyargılara sahipler. Şu sıralarda hangi durumda isek bundan o kurumların değil de zamanla yozlaşmanın sorumlu olduğunu düşünüyorlar. Onun için, beni korkusuzca sorguya çekin; bunu istiyorum hem biraz soluk almaya zamanım olsun diye hem de ayrıca kafanızda hiçbir kuşku bırakmak istemem. Biraz önce söylediğiniz şeye, savaşın benim *mesleğim* olduğuna ve Eskiler'den kalma

hiçbir usule başvurmamış olmama dönüyorum. Yukarıda da söylemiş olduğum gibi bu bir meslek aracı olduğunda her zaman özel kişilerce dürüstlikle icra edilemez; savaş sadece hükümetlerin, cumhuriyet veya krallıkların mesleği olmalıdır. Bunların biri veya öbürü eğer iyi kurulmuşlarsa asla yurttaşlarına veya tebasına savaşı kendileri için yapmalarına izin vermemiştir, ve yine asla iyi bir insan ona özel bir meslek olarak sarılmamıştır. Çünkü askerliği kendisine bir çıkar sağlamak amacıyla yapan biri talana, kalleşliğe, kıyıcılığa ve bir kimseyi ister istemez kötü kişi yapan daha bir alay kusura yönelecektir; bu meslekte, büyük olsun küçük olsun hiç kimse bu tehlikeden kaçamaz çünkü barış zamanı onu kimseler beslemez; dolayısıyla yaşamak için sanki hiç barış yokmuş gibi davranmak zorunda kalırlar, meğer ki daha önce savaşta barıştan korkmayacak kadar yağlanmış olsunlar. Ve elbette, bunların hiçbirini iyi bir insanın yapacağı şeyler değildir; çünkü insan her zaman karnını doyurmak zorunda olduğundan böyle askerlerin düşmanlarına olsun, dostlarına olsun reva gördükleri hırsızlıklar, cinayetler, gaddarlıklar bundan doğar.

Barışın gelmesinin istenmeyişi önderleri savaşı sürdürmek üzere bin tane kurnazlık icat etmeye iter; ve eğer sonunda barış gelip çatarsa, ganimetten ve keyfi davranma alışkanlığından vazgeçmek zorunda kalınca maceracılarından bir çete kurup koskoca eyaletleri acımasızca yağmalarlar. İtalya'nın o korkunç dönemini, savaş bittiğinde ücretsiz kalan çok sayıda askerin kendi aralarında *Compagnia* [bölük] adını taktıkları çeteler kurup şatoları haraca bağladığı, ülkeyi birbirine kattığı ve kimsenin onları durduramadığı günleri anımsamıyor musunuz?¹ Birinci Kartaca Savaşı'ndan² sonra Kartacalı askerlerin isyan edip, başlarına geçirdikleri Matho ve Spendius'un buyruğunda birleşip Romalılar'a karşı daha yeni yaptıkları savaştan çok daha tehlikeli bir savaşı Kartaca'da çıkart-

¹ Kabaca 1350-1450 yıllarını kapsayan dönem.

² Romalılar ile Kartacalılar arasında İ.Ö. 264-146 yıllarını kapsayan dönemde yapılan ve sonunda Kartaca'nın yıkılışıyla sonbulan üç savaş. Burada sözü edilen birincisi o tarihte Kartaca'nın yönetiminde bulunan Sicilya'da yapıldı ve Romalıların zaferiyle sonuçlandı.

tıklarını okumadınız mı? Ve babalarımızın zamanında, Francesco Sforza¹ barış süresince gösterişli bir yaşam sürebilmek için sadece paralı hizmetinde olduğu Milanolular'ı aldatmakla kalmadı, onların özgürlüğünü de ellerinden aldı ve başlarına geçti. İtalya'nın savaşı tek meslekleri olarak seçmiş tüm öteki komutanlarının davranışı da böyle oldu; eğer tümü de Milano dükü olamadıysa bundan ötürü daha çok yerilseler gerektir çünkü o'nunla aynı suçları işlediler ama aynı derecede büyük yararlar sağlayamayınca beceremediler.

Sforza², yani Francesco'nun babası ise, düşmanlarının ortasında ansızın terk edip savunmasız bıraktığı Kraliçe Giovanna'nın³ Aragon kralının kollarına atılmak zorunda kalmasına neden oldu. Oysa hırsını tatmin etmek, kraliçenin ülkesinden yüklü vergi almak veya hatta o'nun elinden eyaletlerini almaktan başka gerekçesi yoktu. Braccio⁴ aynı yollardan Napoli Krallığı'nı ele geçirmeye çalıştı; Aquila'da yenilip öldürülmeseydi başarırdı. Bütün bu karışıklıklar sadece insanların savaşı tek meslekleri yapmış olmalarından ileri gelmiştir. Sizin oralarda benim bu görüşümü destekleyen bir özdeyiş yok mudur? *Savaş hırsızlar yapar, barış onları asar.* Gerçekten de sadece savaştan geçimini sağlayan bir kişi bu olanağı yitirdiğinde, onurlu bir insan olarak zorunluluk karşısında eğilmesini bilmek erdeminden de yoksunsa, ihtiyaç yüzünden soygun yapmak ve adalet de o'nu asmak zorunda kalır.

¹ **Francesco Sforza** (1401-1466) askerlikteki becerisinden ötürü kazandığı ünle Milano Dükü *Filippo Mario Visconti*'nin kızı *Bianca Maria* ile evlenmişti. Dük'ün 1447'de ölümü üzerine kentte cumhuriyet ilan edilmiş, Venedik'e karşı savaşmak için de Francesco Sforza başkomutan olarak atanmıştı. Ancak o, 1448'de gizlice Venedikliler'le anlaşarak askerlerini Milanolu cumhuriyetçiler üzerine sürdü ve kentte iktidarı ele geçirdi (Şubat 1450).

² **Muzzio Attendolo Sforza** (1369-1424).

³ **II. Giovanna** (1414-1435) Napoli Kraliçesi

⁴ **Andrea Braccio da Montone** (1368-1424) "Fortebracci" [demir pençe] lâkaplı bir askerî önder, "condottiero" idi.

Cosimo: Yapılabilecek en saygın ve en güzel meslek olarak baktığım bu askerlik mesleğinden neredeyse beni soğutacaksınız. O yüzden benim gözümde bunu yeniden yükseltecek bir şeyler de söylemezseniz size kırılacağım; aksi takdirde Sezar'ın, Pompeius'un, Scipio'nun, Marcellus'un, ve onca Romalı generalin şanını, deyim yerindeyse, onları tanrı mertebesine yükseltmiş ünlerini nasıl açıklamalı?

Fabrizio: İzninizle iki önermemi geliştirmeyi tamamlayayım: Biri, dürüst bir insanın meslek olarak savaş mesleğini kucaklamayacağı; öbürü, bilgece kurulmuş bir cumhuriyetin ya da krallıkların böyle bir şeyi yurttaşlarına veya tebalarına asla izin vermediği. Bu önermelerden birincisi üzerinde başkaca bir şey söyleyecek değilim; sizinle ikincisi üzerinde konuşacağım. Ama önce, gözleminize yanıt vereceğim. Elbette, iyi insanlar olarak değil, ama usta ve cesur yürekli savaşçılar olarak Pompeius, Sezar ve son Kartaca savaşından sonra ortaya çıkmış hemen hemen tüm generaller onca büyük ün kazanmışlardır; ama onlardan öncekiler şanlarını ustalıklarının yanı sıra erdemleriyle de elde ettiler. Bu fark nereden geliyor? Şundan ki bunlar savaşı tek meslekleri yapmışlardı; ötekiler ise, tersine, kendilerini sadece savaşa vermişlerdi. Cumhuriyet o saflığını korudukça asla hiçbir yurttaş barış zamanında kendi buyurganlığını sağlamak üzere silah mesleğinden yararlanmaya, yasaları altüst etmeye, eyaletleri talan etmeye, vatanına dehşet salmaya ve her şeyi kendi iradesi altına almaya kalkışmadı. Halkın en alt sınıflarından bir yurttaş bile asla her dönemde silah mesleğinden yaşamını kazanabilsin diye askerî yeminini bozmaya, geleceğini özel kişilerin geleceğine başlamaya, Senato'nun buyurganlığına meydan okumaya, ve özgürlüğe karşı fesat çevirmeye cüret etmedi. Generaller, ilk zamanlarda, zaferlerinin onurundan tatmin olmuş halde özel yaşamlarına geri dönüyorlardı. Rütbesiz askerler de silahlarını aldıklarındakinden daha büyük bir sevinçle bırakıyorlar ve bildik işlerine yeniden koyuluyorlardı. Silahların kendilerine sağlayabileceğinden ve çapuldan geçinmeyi

akıllarına bile getirmiyorlardı. Atilius Regulus'un¹ kişiliğinde büyük ve hep anımsanacak bir örnek verebiliriz. Afrika'daki Roma ordularının bu generali, Kartacalılar'ı neredeyse bütünüyle yenmiş durumdayken Senato'dan geri dönüp çiftçilerinin harap ettiği topraklarını ekmek için izin istedi. Bundan da açıkça anlaşılıyor ki, eğer savaşı kendisine meslek edinmiş olsaydı, ondan kendi çıkarına yararlanmayı düşünmüş olsaydı, elinin altında bir alay zengin eyalet bulunduğuna göre, dönüp tarlalarını ekmek için asla izin istemezdi; çünkü tüm mülkünü kendisine sağlayacağı gelirden çok daha fazlasını her gün kazanabilirdi. Ama savaşı biricik meslekleri yapmayan bu erdemli insanlar sadece yorgunluktan, uğradıkları felaketlerden veya kazandıkları şandan ötürü çekilmek istiyorlardı; ve bir kez bu değerli ganimeti edinince de tek istekleri yuvalarına dönüp alıştıkları mesleği yapmak oluyordu. Sade askerlerin davranışı da aynı olmuşa benziyor. Bırakıyorlar, bu zahmetsiz işe yeniden başlıyorlardı. Silah altında olmadıklarında gönüllü geliyorlardı, olduklarında da bir an önce terhis olmak istiyorlardı.

Bu hakikati bin tane örnekle destekleyebilirim; ama bir tek olguyu anacağım. Roma halkının bir yurttaşa verdiği en büyük ayrıcalıklardan biri de iradesi dışında hizmet etmeye zorlanmamaktı. O yüzden, Roma'nın Gracchus'lara² dek süren en güzel günlerinde savaşı meslek edinmek isteyen tek bir asker olmadı; ve bununla birlikte ordu saflarında çok az sayıda kötüye rastlandı ki bunlar da

¹ **Marcus Atilius Regulus.** Özverisi ve sözünde durmasıyla ünlü Romalı general. İ.Ö. 256'da konsül oldu. İlk Kartaca Savaşında Kartacalılar'a esir düştü ve geri döneceği sözüne güvenilerek Roma'ya esir değişimi için pazarlık yapmak üzere gönderildi. Ama kendisi Senato'yu Kartacalılar'ın önerilerini kabul etmemeye ikna etti ve ardından Kartaca'ya geri dönerek teslim oldu. İşkence edilerek öldürüldü.

² **Tiberius Sempronius Gracchus** (doğumu İ.Ö.162) ve **Caius Sempronius Gracchus** (doğumu İ.Ö.154) kardeşler. Halk temsilcisi (tribun) iken her ikisi de Roma devletindeki soylu sınıfın toprak açgözlüğünü dizginlemek üzere mücadele vermişler, bu yönde tarım yasası önerileri getirmişlerdi. Büyük kardeş İ.Ö. 133'de öldürüldü, küçüğü ise İ.Ö. 121'de bir isyan sırasında cinayete kurban gitti.

sert biçimde cezalandırıldılar. O halde iyi yapılanmış bir devlet, yurttaşlarına savaş sanatını barış zamanı bir alıştırma, bir çalışma konusu gibi; ve, savaş zamanı da, bir gereklilik ve şan kazanma fırsatı olarak sunmalıdır, ama bunu meslek olarak yapmak, Roma'nın yaptığı gibi, sadece hükümetin işi olmalıdır. Savaşın icrasında bundan başka bir amacı olan her özel kişi kötü bir yurttaştır; bundan gayri ilkelerle yönetilen her devlet kötü yapılanmış demektir.

Cosimo: Bu söylediklerinizden çok memnun ve tatmin oldum, ayrıca vardığınız sonuç da hoşuma gitti; ama kanımca sadece cumhuriyetler açısından doğru bu. Bana kalırsa bunu monarşilere uygulamak güçtür. Bir kral, çevresinde tek uğraşı savaş olan adamlarla çevrili olmayı sevsen gerek diye düşünmeye eğilimliyim.

Fabrizio: Bence iyi yapılanmış bir krallık tam tersine sadece kralını yozlaştırmaya ve zorbalar yaratmaya yarayacak bu tarz bir düzenden tüm gücüyle kaçınmalıdır. Sakın bana günümüz krallıklarından söz ederek yanıt vermeyin, çünkü aralarında iyi yapılanmış bir tane bile yok. İyi yapılanmış bir krallık, kralına bir tiraninki gibi buyurganlık vermez, orduları dışında. Bir tek orda hızla karar vermek gerekir ve bunun için de bir tek irade olmalıdır. Ama, bir kral geriye kalan her şeyde, bir danışma kurulu olmadan hiçbir şey yapmamalıdır; ve bu danışma kurulu kralın katında tek geçim kaynağı savaş olduğu için onsuz yapamayacak ve barış dönemindeyken sürekli savaş çıkmasını arzulayacak bir çevrenin oluşmasından çekinmelidir. Ama bu konunun üzerinde biraz daha durmak ve mükemmel bir krallığa göre değil de, günümüzde var olan krallıklardan birine göre akılyürütmek istiyorum; ve yine ısrar ediyorum, bu halde bile bir kral silah mesleğinden başka mesleği olmayanlardan korkmalıdır.

Hiç kuşku götürmez ki bir ordunun gücü piyadesindedir; ve eğer bir kral piyadelerine barış zamanı her biri kendi mesleğinin başına dönecek şekilde sözünü geçiremiyorsa o kralın işi bitik demektir. En tehlikeli piyade savaştan başka bir mesleği olmayan piyadedir; zira bir kez onu kullanmış olan kral ya hep savaş yapmak, ya hep onun ücretini ödemek ya da eyaletlerinden olmak riskini

göze almak zorundadır. Her zaman savaş yapmak imkânsızdır; her zaman ona ücret ödemek de bir o kadar imkânsızdır; geriye bir tek eyaletlerini yitirmek kalıyor. O yüzden, benim Romalılar'ım, bilgeliklerini ve erdemlerini korudukça, daha önce de dediğim gibi, asla yurttaşlarının savaşı biricik meslekleri yapmalarına izin vermediler. Sorun onlara her zaman ücret ödeyememek değildi, çünkü her zaman savaş yaptılar; korktukları şey silah mesleğini sürekli kılmanın yaratacağı tehlikelerdi. Hal ve koşullar değişmemiş olsa da insanlar durmaksızın değişiyorlardı; askerlik hizmeti süresini öyle ayarlamışlardı ki on beş yılda lejyonlar tamamen yenilenmiş oluyordu. Sadece on sekizinden otuz beş yaşına kadar genç insanlar istiyorlardı; yani bacaklar, kollar ve gözlerin birbirine denk bir sağlamlıkta olduğu bir yaş dönemi; ve cumhuriyetin yozlaşmış dönemlerinde yapıldığı üzere askerin gücünü yitirip, itaatsizliğini artırmasını beklemiyorlardı. Cumhuriyetten çok kendi buyurganlıklarına neyin daha yararlı olacağı konusuna özen gösteren Avgustus, ve o'nun ardından Tiberius Roma halkını daha rahatça boyundurukları altında tutabilmek için ilk silahsızlandıran ve İmparatorluğun sınırlarında hep aynı orduları tutanlar oldular. Halkı ve Senato'yu susta durdurmak için bu yolu da yeterli bulmayarak Roma surlarının yakınında sürekli kamp kurmuş halde ve kenti adeta sırtına dayanmış güçlü bir kaya gibi baskısı altında tutan ve *Pretoriano* diye ad verdikleri bir ordu meydana getirdiler. Ordulara gönderilmiş yurttaşlara askerliği tek meslekleri haline getirmelerinde gösterdikleri kolaylık askeriye'nin küstahlaşmasına ve Senato'nun başına bela kesilmesine yol açtı ve bizzat imparatorlara onca zarar verdi. Lejyonlar birçok imparatorun kanına girdiler, İmparatorluğu kaprislerine alet ettiler ve sık sık aynı anda farklı ordular tarafından yaratılmış birden fazla imparator görüldü. Ve tüm bu kargaşalıkların sonucu ne oldu? Önce İmparatorluğun parçalanması ve sonunda da çöküşü.

Demek ki güvenliklerine önem veren krallar piyadelerini savaş sırasında kendisine olan sevgilerinden ötürü gönüllü olarak silah altına giren ama barış dönemi gelince daha da gönüllü olarak yuva-

larına dönenlerden oluşturmalıdır. Bunun için de geçimini silahtan başka bir meslekten sağlayan adamlar kullanılmalıdır. Bir kral savaşın sonunda derebeylerinin kendi tebalarının başına, beylerinin çiftliklerinin başına, piyade askerlerinin kendi işlerinin başına dönmelerini ve her birinin barış için savaştan vazgeçmeye gönüllü olmalarını ve savaş çıksın diye barışı karıştırmaya uğraşmamalarını istemelidir.

Cosimo: Doğrusu akılyürütme tarzınız bana çok tutarlı geliyor; yine de bu konuda şimdiye değinki tüm düşüncelerimi değiştirmeye yönelik olduğu için, itiraf edeyim ki hâlâ birkaç kuşku kaldı bende. Gerçekten de görüyorum ki çok sayıda bey, beyzade, ve sizin kalitenizde daha başka kimseler barış döneminde de askerî becerilerinden geçiniyorlar ve prenslerden ve [cumhuriyet yönetiminin olduğu] kentlerden maaş alıyorlar. Yine askerlerden büyük bir bölümünün kentlerin ve kalelerin savunması için silah altında kaldıklarını görüyorum; bana öyle geliyor ki her biri barış zamanı da geçinecek bir şeyler buluyorlar.

Fabrizio: Böyle bir kanaate nasıl sahip olduğunuza inanmakta güçlük çekiyorum; zira, bu tarz kullanımla ilgili olarak yapılan hiçbir itiraz olmadığını varsaysak bile, sözünü ettiğiniz yerlerde kullanılan az sayıda asker size şunu soracaktır: Savaş halinin gerektirdiği piyade sayısı ile barış zamanı gereken arasında bir oran var mıdır? Bir kere, kentlerin ve kalelerin garnizonları savaş sırasında iki katına çıkar; onlara kırsal bölgelerde tutulan askerleri de eklemek gerekir; bütün bu birlikler hatırı sayılır bir yekün oluştururlar ki barış zamanı salmak gerekir. Eyaletleri korumakla görevli az sayıda birliğe gelince, Siz [cumhuriyetiniz] ve Papa Julius¹ savaştan başka mesleği olmayan insanlardan korkulacak ne olduğunu yeterince tanıttılar. Küstahlıkları sizi onları uzaklaştırmak zorunda bıraktı ayrıca onların yerine yasalar düzeni altında doğmuş ve bizzat eyalet tarafından doğru ilkelere göre seçilmiş İsviçreli

¹ 1503-1513 yılları arasında Papa olan II. Julius ilkin Vepedik'e karşı Fransızlar'la ittifak yaptı; daha sonra Fransızlar'ı İtalya'dan çıkartmak için Kutsal Liga'nın kuruluşuna önayak oldu.

askerlerin tercih edilmesi daha fazla güven verse gerektir. O halde barış döneminde her askerin geçim kaynağı bulduğunu artık söylemeyin.

Silah altındaki adamları barış zamanında da ücretli olarak tutmak ise çözümü daha da güç bir sorundur. Ama, iyi düşününce, görülür ki böyle bir alışkanlık zararlı ve ilkelere aykırıdır. Bunlar aslında savaşı meslek haline getiren insanlardır ve eğer yeterli sayıda olsalardı bir devlette en büyük karışıklığa yol açarlardı; ama bir ordu meydana getiremeyecek kadar az sayıda oldukları için kendilerinden beklenmesi gereken tüm kötülüğü yapamıyorlar. Ama bu Francesco ve babası Sforza, ve Perusa'lı Braccio hakkında anlattıklarımın da kanıtladığı gibi kimi zaman çok büyük bir tehlike olmadıkları demek değil. O halde ısrar ediyorum ki silahlı adamları böyle maaşa bağlamak kınanacak, zararlı ve çok büyük istismarlara aday bir uygulamadır.

Cosimo: Siz bu uygulamadan vazgeçer miydiniz? Veya, siz de onları kullansaydınız onları nasıl elinizde tutardınız?

Fabrizio: Sivil milis gibi kullanırdım; ama bizimki kadar tehlikeli olan ve onların küstahlığını aynı derecede beslemeye yaran Fransız kralının¹ tarzında değil de, süvari birliklerini kendi tebasından meydana getiren ve barış zamanı alışageldikleri mesleklerini yapmaya geri gönderen Eskiler'in tarzında. Ama konuşmayı bitirmeden önce bu konunun üstünde daha uzun durmak istiyorum. O halde tekrar ediyorum eğer bugün birliklerin bu bölümü silah mesleğinden yaşamını sağlıyorsa bu sadece askerî kurumlarımızın yozlaşmasındandır. Biz generallere ayrılan ödemeye gelince, bunun da çok tehlikeli bir önlem olduğunu savunuyorum. Bilge bir cumhuriyet bunu kim olursa olsun hiç kimseye vermemeli ve savaşta kendi yurttaşlarından başka generalleri olmamlıdır; ve onları barışta olağan mesleklerine dönmeye zorlamalıdır.

Sakıngan bir kral da generallerine hiçbir ödeme yapmamalıdır, meğer ki büyük bir eylemin ödülü veya onların barışta yaptıkları

¹ VII. Charles. Bu konuda bakınız *Prens*, bölüm 13.

büyük hizmetlerin ücreti olsun. Ve değil mi ki örnek olarak beni andınız izninizle kendimden söz edeceğim. Savaş asla benim mesleğim olmadı; benim mesleğim tebamı yönetmek ve savunmaktır; bunun için barışı sevmeli ve savaşmasını bilmeliyim. Kralımın ödülleri ve takdiri benim askerî yeteneklerim kadar barış zamanında benden almak istediği tavsiyelerin bedelidir. Her bilge ve sakınganlıkla hükümet etmek isteyen kral yanında bu türden adamlar istemelidir. Çevresinde bulunanların çok fazla barış dostu olmaları da, çok fazla savaş dostu olmaları da o'nun için aynı derecede tehlikelidir.

İlk önerilerime ekleyecek bir şeyim yok; eğer söylediklerim size yeterli gelmezse sizi inandırabilecek olan ben değilim. Ama ordularımıza Eskiler'in disiplinini geri getirmenin ne kadar güçlük arz ettiğini; bilge bir adamın bunun için ne kadar önlem alması gerektiğini ve başarı umabileceği hal ve koşulların ne olduğunu şimdiden görüyorsunuz.

Cosimo: Bilgece konuşmalarınız sizi dinlemek için önceleri duyduğumuz arzuyu daha da artırdı. Bütün şu öğrendiklerimiz için size teşekkür ettikten sonra daha söylemeniz gerekenleri lütfen tamamlamanızı çok rica ediyoruz.

Fabrizio: Bundan hoşlandığınıza göre, bu sorunu ele almaya ilkesine dek giderek başlayacağım; bu uzun açıklamalar konuyu ancak daha fazla aydınlatabilir. Savaş yapmak isteyen her hükümetin amacı her tür düşmana sefere çıkabilecek ve savaş günü geldiğinde yenebilecek durumda olmaktır. O halde bir ordu meydana getirmek gerekir. Bunun için adamlar bulmak, onları ayırmak, küçük yahut güçlü kümeler halinde talim ettirmek, kampa almak ve onlara ister yolda, ister cenk alanında düşmana direnmeyi öğretmek gerekir. En gerekli ve en şerefli olanın yani meydan savaşının bütün marifeti de bu değişik bölümlerdir. Meydan savaşını başaran daha önce askerî hal ve gidişinde yapmış olabileceği hataları bağışlatmış olur; ama bu yetenek ondan esirgenmişse askerliğin öteki bölümlerinde ne denli takdire şayan olursa olsun bir savaş asla onuruyla bitiremez. Bir zafer en kötü harekâtların bile etkisini

yıkar, ama bir yenilgi en bilgece hazırlanmış planları bile boşa çıkartır.

Savaşta gerekli ilk şey adam bulmak olduğu için önce *askere alma* dediğimiz ve benim Eskiler’ce kullanılan daha soylu bir sözcükten yararlanarak *asker seçme* dediğim şeyle uğraşmak gerekir. Savaş hakkında yazmış olanlar, askerlerin ılımlı iklimi olan ülkelere seçilmesini istiyorlar, bilge ve gözü pek askerlere sahip olmanın tek yolu bu diyorlar, çünkü sıcak ülkelerde insanların sakınganlığı vardır ama cesaretleri yoktur ve soğuk ülkelerde de cesaretleri vardır, sakınganlıkları yoktur. Bu tavsiye ancak bütün dünyaya egemen bir prensin işine yarardı, böylece askerlerini istediği yerden alırdı; ama ben burada tüm hükümetlere yararlı olabilecek kuralları belirlemeye çalıştığıma göre, her devlet askerlerini kendi ülkesinden bulmalıdır demekle yetineceğim; ister soğuk, sıcak veya ılımlı olsun pek fark etmez. Eskiler, bize iyi bir disiplinle her ülkede iyi askerler yapılacağına ilişkin bir dolu örnek vermişlerdir; disiplin doğanın eksiklerini tamamlar ve yasalarından da daha güçlüdür. Askerlerini ülkenin dışından almaya *asker seçmek* denemez; bu söz bir eyalette, asker olmayı istesinler, istemesinler aralarından hizmete en uygun adamların devşirildiğini varsaymaktır. Dolayısıyla bu devşirme askerleri ancak size boyun eğmiş yerlerde oluşturabilirsiniz; size ait olmayan ülkelerde ise kimseyi zorlayamazsınız; gönüllülerle yetinmeniz gerekir.

Cosimo: Ama, bu gönüllü adamlar arasından da istediğinizi alır, istemediğinizi bırakırsınız. Bu tarz askere almaya da *asker seçme* denebilir.

Fabrizio: Bir anlamda haklısınız; ama böyle bir tarzın tüm kusurlarına dikkat ederseniz, görürsünüz ki gerçekte bunda *seçme* yoktur. En başta, bayrağınız altına gönüllü olarak giren yabancılar ülkenin en iyileri olmak şöyle dursun, tersine, en kötü uyruklardır. Nerede şerefsiz, tembel, dinsiz imansız, babaya saygısız, sefih, kumara ve her türlü adiliğe kendini kaptırmış varsa bunlar silah mesleğine girmek ister; ve hakiki ve bilge askerlik kurumuna bunlardan daha aykırı hiçbir şey yoktur. Böylesi adamlar sizin gereksin-

diğınızden daha çok sayıda önünüze çıktığında gerçekten de seçebilirsiniz; ama özü kötü olunca *seçtikleriniz* iyi olamaz. Ve eğer, sık sık başa geldiği gibi, tersine, gereksindiğiniz sayıyı doldurmazlarsa onların tümünü almak zorunda kalırsınız; o zaman da bu artık *asker seçme* değil, asker almadır. Günümüzde, Almanya dışında İtalya'da ve her yerde ordular böylesi adamlardan meydana geliyor; çünkü öteki ülkelerde kimin bayrak altına alınacağını belirleyen hükümdarın buyurganlığı değil, kişinin iradesidir. İmdi size soruyorum, bu şekilde oluşturulmuş bir orduya mı Eskiler'in disiplini sokulacaktır?

Cosimo: O halde ne yapmalı?

Fabrizio: Size söyledim; onları devletin uyrukları arasından hükümdarın buyurganlığıyla seçmek gerekir.

Cosimo: Peki inanıyor musunuz ki bu adamlara eski disiplini benimsetmek daha kolay olacaktır?

Fabrizio: Kuşkusuz eğer, bir krallıkta, hükümdarlar veya hatta basit bir bey tarafından; veya bir cumhuriyette, general rütbesini taşıyan bir yurttaş tarafından komuta edilselerdi evet; başka türlü, iyi bir şey yapmak güçtür.

Cosimo: Neden?

Fabrizio: Yeri gelince söyleyeceğim; şimdilik bu kadar size yeter.

Cosimo: Değil mi ki böyle bir seçme ancak insanın kendi ülkesinde yapılabilir askerleri kırdan mı, kentten mi tercih etmek daha iyi olur kanısındasınız?

Fabrizio: Askerlik sanatı üzerine yazan herkes kır adamlarını daha gürbüz, yorgunluğa daha dayanıklı, açık havada yaşamaya, demir işlemeye, çukur kazmaya ve ağırlık taşımaya daha hazır ve nihayet kötü alışkanlıklardan daha uzak oldukları için tercih etmekte birleşiyorlar. Bu konuda bakın benim görüşüm ne: Yaya ve atlı askerler olduğuna göre, birincilerin kırdan, ötekilerin kentten seçilmesini tercih ederim.

Cosimo: Hangi yaştakileri alırdınız?

Fabrizio: Bütün bir ordu oluşturmam gerekseydi, on yedi yaşından kırk yaşına kadar olanları alırdım; ordu bir kez kuruldu mu da yenilemek gerekenlerin yerine sadece on yedi yaşındakileri.

Cosimo: Bu ayrımı pek anlayamadım?

Fabrizio: Açıklayayım. Ordusu olmayan bir ülkede, ordu kurmak gerekince askerlik yaşına gelmiş yani birazdan sözünü edeceğim askerî öğrenimleri alabilecek haldeki herkesi almak zorunda olurum. Ama, bir ordunun zaten kurulmuş olduğu bir ülkede, onu yenilemek üzere sadece on yedi yaşındakileri alırdım, çünkü ötekiler zaten daha önceden seçilmiş ve silah altına alınmış olurdu.

Cosimo: Görüyorum ki bizim ülkede kurulmuş olana benzer bir milis yapardınız.

Fabrizio: Doğru. Ama onu silahlandırardım, talim ettirirdim, onun başına şefler verirdim; nihayet, belki de sizde olmayan bir tarzda onu örgütlerdim.

Cosimo: O halde bizim milisi onaylıyorsunuz?

Fabrizio: Niçin kınayayım?

Cosimo: Şundan ki pek çok aydın insan onu kınadı.

Fabrizio: Aydın bir insanın milisinizi kınadığını söylemek çelişkidir. Böyle bir insan aydın olarak ün yapmış olabilir ama bu, milise yapılan bir haksızlıktır.

Cosimo: Her zaman pek az başarılı olması bizde bu kanaati uyandırdı.

Fabrizio: Dikkat edin; bu belki de milisin hatası değil, sizin hatanız; ve umarım bu konuşma bitmeden size bunu kanıtlarım.

Cosimo: Beni çok memnun edersiniz; ama, size önce onun neden suçlandığını söylemek istiyorum, böylece hakkını daha iyi vermiş olursunuz. Ya deniyor ki hiçbir işe yaramaz, ve o halde ona

güvenmek devletin yıkılmasına neden olmaktadır; tersine, eğer işe yararsa, başındaki adamın elinde bir zorbalık aracı haline gelebilir. Kendi orduları yüzünden özgürlüklerini yitirmiş Romalılar örnek gösteriliyor. Venedik ve Fransa kralı örnek gösteriliyor. Birincisi, kendi yurttaşlarından birine boyun eğmemek için yabancı birlikler kullanıyor; ve Fransa kralı da direnişle karşılaşmadan komuta edebilsin diye halkını silahsızlandırdı. Ama daha çok işe yaramayacağından çekiniliyor; bunun için de iki neden gösteriliyor: Acemilik ve zorla askerlik yaptırmak. Belli bir yaşta asla askerî talimlere alışılmaz ve baskı da hiçbir zaman iyi askerler üretmemiştir.

Fabrizio: Bu tür gerekçeler gösterenlerin tümü de bence kısa görüşlüdür; bunu kanıtlaması kolay. Milisiniz, deniyor, işe yaramayacak; ama ben de ısrar ediyorum ki ülkenin kendi ordusundan gayri güvenebileceği ordu yoktur, ve onu örgütlemek için de benim önerdiğimden başka bir yolu yoktur. Bunun tartışılacak bir yanı olmadığına göre, üzerinde daha fazla durmamız gereksiz olur; eski halkların tarihinden alınmış tüm olgular da bu hakikati gösteriyor. Deneyimsizlik ve baskıdan söz ediliyor: Kuşkusuz deneyimsizlik pek cesaret vermez, ve baskı da hoşnutsuzlar yaratır. Ama göstereceğim ki eğer askerleriniz iyi silahlanmışlarsa, iyi talim ettirilmişlerse ve iyi düzen aldırılmışlarsa yavaş yavaş deneyim ve cesaret elde edeceklerdir. Baskıya gelince, orduya hükümdarın buyurganlığıyla girenler ne zorla, ne gönüllü olarak gelmiş sayılmamalıdır. Tam bir özgürlük daha önce sözünü ettiğim gibi sakıncalar yaratır; seçme olmaz, ve az sayıda adam başvurabilir. Baskının fazlası da aynı derecede kötü sonuçlara yol açar. Dolayısıyla orta bir yol tutturmak gerekir, hem baskının fazlasından, hem de özgürlüğün fazlasından denk uzaklıkta. Hükümdarın esinlediği saygının askeri belirlemesi gerekir; asker, askerlik yaşamının sıkıntılarından çok hükümdarının öfkesinden korkmalıdır. Bu şekilde baskıyla özgürlüğün öyle bir karışımı olacaktır ki hoşnutsuzluğun yol açabileceği sonuçlardan korkacak hiçbir şey kalmaz.

Bu ordunun yenilmez olacağını söylemiyorum; Roma orduları, hatta Annibal'inki yenildi; ve zaten yenilgiye uğramaktan ilelebet

[her zaman] sakınılabilecek bir ordu meydana getirmek mümkün müdür? O halde sizin aydın insanlarınız, bir kez yenildi¹ diye milisinizin işe yaramaz olduğunu söylememeliler, yenildikleri gibi yenebileceklerine göre de yenilginin nedenlerini tedaviye çalışmalılar; ve biraz düşünselerdi görürlerdi ki suçlanması gereken milis değil, onun örgütlenmesindeki bozukluklardır ve, dedim ya, milisi kınamak yerine eksiklerini daha sonra size göstereceğim şekilde düzeltmeleri gerekirdi.

Böyle bir kurumun bir komutana seni devirecek bir araç sağlayacağı korkusuna gelince, buna yanıtlım şudur ki yurttaşlara veya tebaya anayasa ve yasalarca verilmiş silahlar hiçbir zaman tehlikeye neden olmamış, ama daima tehlikeyi önlemiştir. Roma dört yüz yıl özgür yaşadı ve silahlıydı; Isparta sekiz yüz yıl. Halkını silahlandırmamış birçok başka kent ise özgürlüğünü kırk yıldan fazla koruyamadı.

Bir kente [cumhuriyete] silah gerekir; kendisinin olmazsa yabancılara kiralar ki kamunun yararı açısından en tehlikelisi de budur; onları yozlaştırmak daha kolaydır; güç sahibi bir yurttaş onları daha çabuk satın alır; sadece silahsız adamları ezmesi gerektiğine göre tasarılarına daha geniş bir alan bulur. Zaten iki düşman bir düşmandan daha çok korkutur; ve dışarının birliklerini kullanan her cumhuriyet hem kiraladığı yabancıdan, hem de kendi yurttaşlarından korkar. Bu korkuların ne kadar gerçek olduğu hakkında bir yargıya varmak isterseniz size Francesco Sforza'yla ilgili söylediklerimi anımsayın. Tersine sadece kendi ordularını kullanan cumhuriyetin ise korkacağı sadece kendi yurttaşlarıdır. Hiç başka nedenler ileri sürmeden, şu kadarını söyleyeyim ki asla hiç kimse savunmayı ülkenin sakinlerine bırakmadan cumhuriyet ya da krallık kurmamıştır.

Eğer Venedikliler bu hususta da başka kurumlarında olduğu kadar bilge olsalardı onlar da dünyayı ellerine geçirmiş bir impara-

¹ Milis gücü 1506'da Machiavelli'nin önerisiyle kurulmuştu. 1512'de İspanyollar'a karşı Prato'da yapılan savaşta yenilmesi üzerine feshedildi. Ama 1514'de *Lorenzo di Medici* tarafından yeniden kurduruldu.

torluk olurlardı; üstelik ilk yasakoyucuları onlara silahlarını ellerine vermiş olduğu için bu hususta ne kadar yerilseler yeridir. Başlangıçta kıta üzerinde hiç toprakları olmadığı için bütün güçlerini denize yoğunlaştırdılar ve denizde en büyük bir beceri ve yüreklilikle savaştılar ve vatanlarının egemenliğini kendi ordularıyla artırdılar. Vicenza'yı savunma zorunda kaldıklarında karada savaşmak gerekince birliklerinin komutasını yurttaşlarından birine bırakmak yerine Mantova markisini¹ parayla tuttular.

Bu uğursuz karar onları gelişmelerinin ortasında durdurdu ve pekâlâ hedefleyebilecekleri o yüksek güç düzeyine çıkmalarına engel oldu. O sırada belki de denizdeki ustalıkları kara savaşında başarılarına engel olacak gibi geldi onlara: Eğer davranışlarının gerisinde yatan neden bu idiyse hiç de bilgece olmayan bir kendine güvenememenin sonucu oldu. Rüzgârlarla, dalgalarla ve adamlarla boğuşmaya alışmış bir deniz generali, sadece adamların çarpıştığı bir kara generalinin iyi bir deniz generali haline gelmesinden çok daha kolayca bir kara generaline dönüşebilir.

Benim Romalılar'ım hem denizde hem de karada savaşmayı öğrendiler, ve, deniz güçleri o kadar korkutucu olan Kartacalılar'a karşı ilk savaş gelip çatığında, ne denize alışkın Yunanlılar'ı ne de İspanyollar'ı kiralamadılar, cumhuriyetlerinin savunmasını karada savaşmaya gönderdikleri yurttaşlarına bıraktılar ve yendiler. Eğer Venedikliler'in gerekçesi aralarından birinin özgürlüklerine el uzatmasını önlemek idi ise bu korku da bir o kadar yersizdi. Zira, bu konuda daha önce söylediklerimi yinelemeyeyim, açıktır ki deniz kuvvetlerinin başına geçirdikleri bir yurttaşları denizin ortasındaki bir kentte tiranlığın altını oymadıysa, böyle bir tehlikeyi karadaki generallerinin yaratması çok daha az olasıktı. Yurttaşların ellerine teslim ettikleri orduların değil, kötü kurumların onlarda tiranlık tasarılarına esin kaynağı olduğunu düşünmeleri gerekirdi; ve, iyi bir hükümetin keyfini sürmekten yeterince mutlu olarak ordularından hiç korkmamalıydılar.

¹ I. Gianfrancesco Gonzaga (1366-1407).

Sözünü ettiğiniz öbür örneğe gelince, kesindir ki halkını savaşa hazırlamamak Fransız kralının büyük bir hatasıdır. Her türlü ön yargı bir yana, bu durumun bu krallığın bir kusuru ve zayıflığının başlıca nedenlerinden biri olduğunu kabul etmeyecek kimse yoktur.

Tartışmayı fazla uzattığım için belki konudan biraz ayrıldım; ama gözlemlerinize yanıt vermek ve bir devletin güvenliğini ancak kendi orduları üzerine kurabileceğini; bu orduların ancak en iyi milis tarzında örgütlenebileceğini; nihayet bir ülkede ordu kurmanın ve askerî disiplini oluşturma tek yolunun bu olduğunu size kanıtlamak istiyordum. Roma'nın ilk krallarının ve özellikle de Servius Tullius'un¹ kurumları üzerinde dikkatle düşündünüzse, görürsünüz sınıfların kuruluşu devletin savunması için bir anda ortaya bir ordu çıkartmayı sağlayan araçları sunan bir milisten başka bir şey değildir.

Ama yine şu bizim *asker seçme* konusuna dönecek olursak, tekrar ediyorum eski bir orduya asker toplayacak olsaydım sadece on yedi yaşındakileri asker seçerdim; ama yeni bir tane kurmak zorunda olsaydım hemen yararlanabileyim diye on yedi yaşından kırk yaşına dek herkesi alırdım.

Cosimo: Eski meslekleri arasındaki farklar sizin seçiminizi etkiler miydi?

Fabrizio: Değindiğim yazarlar farklar olmasını kabul ediyorlar. Ne kuşçu, ne balıkçı, ne aşçı, ne bayağı mesleklerden, ne de genelde lüks eşyası zanaatlarından kimseyi istemiyorlar. Çiftçiler dışında demirciler, nalbantlar, marangozlar, kasaplar, avcılar ve bunlara benzer mesleklerden kimseler istiyorlar. Ben ise, bir insanı mesleğine göre pek yargılamam, iyi insan olmasına bakarım; yine de olabildiğince işime yaramasına dikkat ederim. Bu bakımdan toprağı işlemeye alışkın kır adamları tümünün içinde en yararlılarıdır; çünkü tüm öteki meslekler arasında en çalışkan olanları bun-

¹ Servius Tullius (İ.Ö. 578-535 yıllarında Roma'nın altıncı kralı olarak hüküm sürmüştür. Etrüsk kökenliydi. Roma halkını "centuria"lar [yüz kişilik gruplar] halinde örgütlemesi ve kentin yedi tepesini çeviren bir sur yaptırmasıyla tarihte iz bırakmıştır. Damadı tarafından öldürüldü.

lardır. Sonra çok sayıda demirci, marangoz, nalbant, ve taş yontucusu olması da çok yararlıdır. Birçok durumda onların mesleklerine de gereksinim olur ve böyle çifte hizmet sağlanan askerlere sahip olmaktan daha avantajlı bir şey yoktur.

Cosimo: İnsanların askerlik hizmetine uygun olup olmadıkları nasıl anlaşılır?

Fabrizio: Burada daha ileride bir ordu meydana getirmek üzere yeni bir milis nasıl seçilir onu anlatıyorum, ama bu vesileyle eski bir milisin yenilenmesi için nasıl asker seçileceğinden de size söz edeceğim. Bir askerin yeteneği hakkında ya deneyle eğer daha önce hizmet vermişse ya da tahminle kanaat sahibi olunur. Yeni ve hiç silah taşımamış adamların değeri nedir bilinmez; ve yeni yaratılmış milislerin hemen hemen tümü bu durumdadır. Deney yokluğunda yaşa, mesleğe ve fizik görünüşe bakarak tahmin yürütmek gerekir. İlk iki nitelikten söz ettik; geriye üçüncüsünü irdelemek kalıyor. Kimi seçkin askerler ve onlar arasında Pyrrhus erlerin koca bir boyu olsun isterler. Başkalarına ise vücut çevikliği yeter: Bu Sezar'ın kanaatiydi. Bu çevikliğe vücut yapısına ve çehrenin iyiliğine bakarak karar verilir. Parlak ve canlı gözler, sinirli boyun, geniş göğüs, kollarda kasların belirginliği, uzun parmaklar, belli belirsiz karın, yuvarlanmış sağrı, sert bacaklar ve ayaklar: İşte sözünü ettiğim yazarların gerekli bulduğu nitelikler bunlar. Bu nitelikler askerin çevik ve sağlam olmasını sağlar ki bu da birinci hedef olmalıdır... Ama, her şeyin üstünde, en büyük dikkat [asker]in töresine gösterilmelidir. Onurlu ve utanması olan biri olmalıdır; yoksa, bir kargaşa aleti ve yozlaştırıcı biri olup çıkar. Aslında, herhangi bir eğitimden yoksun ve ahlâksızlığa batmış birinin erdemli olması asla umulmamalıdır.

Bu seçme işinin önemini size daha iyi hissettirebilmek için, sanırım en önce Romalı konsüllerin göreve başladıklarında Romalı lejyonların yetiştirilmesini nasıl yaptıklarını anlatmam gerekecek. Romanın sürekli savaşları yüzünden bu lejyonlar her zaman eski ve yeni askerlerden meydana geliyordu, bu da konsüllere sözünü ettiğimiz o iki olanağı bırakıyordu: Eski askerlerin seçiminde de-

neyim, ve yenilerinin seçiminde tahmin. Ve burada belirtmek gerekir ki söz konusu asker devşirmeler ya askerleri hemen kullanmak üzere ya da onları talim ettirmek ve fırsat çıktığında yararlanmak üzere yapıldı. Ben sadece bu son şık üzerinde konuştum ve konuşacağım; bütün amacım size hiçbir milisin ve dolayısıyla anında sefere çıkartacak hiçbir ordunun olmadığı bir yerde nasıl ordu kurulacağını göstermektir. Zira, hükümdarın buyruğu altında ordu toplama alışkanlığının olduğu ülkelerde yeni devşirmeler anında savaşa gönderilebilir, o zamanlarda Roma'da yapıldığı gibi, daha halen İsviçre'de yapıldığı gibi. Eğer bu devşirmelerde pek çok yeni asker bulunursa, bir o kadar çok da askeri talimlerle yetişmiş asker vardır; ve bunlar birbirine karışınca harika bir birlik meydana getirirler. Ancak imparatorların kamplarda düzenli olarak ordu tutmaya başlamaları üzerinedir ki Maximinus'un¹ yaşamında görüldüğü gibi, *Tirone*² denen genç askerler için talim hocaları atandı. Roma özgür olduğu sürece, bu talimler kamplarda değil de kentin bağrında yapılmıştı. Bununla uzun zamandan beri uğraşan, bir savaş oyununun tüm gösterilerine alışmış genç insanlar evlerini, barklarını bırakmaları gerektiğinde hakiki bir savaştan korkmuyorlardı. Bu talimler kaldırılınca, imparatorlar onların yerine size demin sözünü ettiğim usulleri koymak zorunda kaldılar. Son olarak Romalılar'ın asker devşirme tarzlarına geliyorum.

Her türlü askerî harekâtta sorumlu konsüller göreve gelince, ilk işleri ordularını oluşturmak olmuştur. Her bir konsüle hakiki gücü meydana getiren iki lejyon Roma yurttaşı veriliyordu. Bu lejyonları yetiştirmek için yirmi dört askerî tribün³ atıyorlardı; her bir lejyon için altı tane. Bunlar hemen hemen bizim tabur komutanlarımızın yaptıklarını yapıyorlardı. Sonra silah taşıyabilecek tüm Roma yurttaşını biraraya topluyorlar ve her lejyonun tribülerini

¹ **Julius Verus Maximinus** (173-238) Trakya kökenli. 235-238 yılları arasında Roma İmparatoru.

² Latince "acemi er" anlamındaki "tiro" sözcüğünden.

³ Roma halkının oturduğu mahalleye göre yapılan ayrıma verilen ad: "Tribus" ve bunların başkanlarına verilen ad: "Tribunus".

birbirinden ayırıyorlardı. Daha sonra *asker seçmeye* başlayacakları tribusu kurayla belirliyorlardı. Bu tribusta en iyi dört askeri seçiyorlardı. Bu dört askerden biri birinci lejyonun tribunuslarınca seçiliyordu; kalan üçünden biri ikincinininki tarafından, öbür ikisinden biri de üçüncü lejyonun tribunusunca seçiliyor ve kalan da dördüncü lejyona gidiyordu. Konsüller sonra dört asker daha seçiyorlardı. Bu dörtten biri ikinci lejyonun tribunuslarınca seçiliyordu; kalan üçünden biri üçüncü lejyonun tribunuslarınca; kalan ikisinden biri dördüncü lejyonun tribunuslarınca seçiliyor ve sonuncu asker de birinci lejyona gidiyordu. Konsüller dört asker daha seçiyorlardı. Bunların arasından seçme işi bu kez üçüncü lejyona ait oluyor ve bu sıra birbiri ardına seçilecek kimse kalmayınca ve lejyonlar tamam oluncaya dek sürüp gidiyordu. Bu devşirmeler, demin de dedim ya, hemen oracıkta da kullanılabilirdi, çünkü çoğu savaşmaya alışık insanlardı, tümü ise talimden geçmişlerdi; dolayısıyla adamlar deneyimlerine bakarak ve tahmine dayanarak seçiliyorlardı. Ama yeni bir milis kurulması ve dolayısıyla hemen bir seçim yapmak söz konusu olduğunda bu ancak tahmine dayalı olarak, yaş ve bedene bakılarak yapılabilirdi.

Cosimo: Dediklerinizin tümünün doğru olduğunu kabul ediyorum. Ama yeni bir konuya geçmeden önce, askerliğe talimli adamlar bulmanın mümkün olmadığı durumlarda seçmenin ancak tahmine dayalı olarak yapılabileceğini söylediğinizde aklıma gelen bir soruyu size sormak istiyorum; çünkü pek çok insanın bizim milisimiz hakkında iyi konuşmadıklarını, asker sayısı çok fazla diye eleştirdiklerini biliyorum; çünkü onlara göre bu sayı daha az olmalıymış; böylece en iyiler, en yiğitler seçilmiş olacak, onca insana sıkıntı verilmeyecekmış; ayrıca onları daha memnun edecek ve buyruk altında olmalarını kolaylaştıracak bir miktar ödeme de yapılırsa iyi olurmuş. Ben bu konuda sizin görüşünüzü almak, ve az sayıda adam mı, çok sayıda adam mı seçilmesinden yana olduğunuzu ve her iki halde de bunun hangi usullere göre olmasını uygun bulacağınızı öğrenmek istiyorum.

Fabrizio: Hiç kuşkusuz çok sayıda adam, az sayıda adamdan daha iyi ve daha yararlıdır, dahasını söyleyeyim, mevcudu büyük olmazsa mükemmel bir milis gücü meydana getirmek imkânsızdır. Bu görüşe karşı söylenebilecek her şeyi rahatlıkla çürütebilirim. Öncelikle şunu söylemeliyim ki diyelim Toskana gibi bir yerde çok kişi arasından az sayıda kişi seçmeniz daha güvenilir ve daha iyi askerlere sahip olmanız anlamına gelmez. Seçiminizde deneyime göre hareket etmek isterseniz bir kere böylesini çok az bulursunuz. Gerçekten de çok azı savaş görmüş geçirmiş olacaktır ve bunların arasından da çok azı seçilmeyi ötekilere oranla daha fazla hak edecektir. Dolayısıyla buna benzer durumlarda deneyimi bir yana bırakmak ve tahminlere bel bağlamak gerekir. Böylesi kıt imkânlarla elim kolum bağlıyken önüme yirmi kadar iyi görünümlü genç getirilse neye göre bunların kimini seçip, kimini eleyeceğimi anlamak isterim. Kuşkusuz herkes kabul eder ki onların tümünü silahlandırıp talimden geçirmek üzere tutup talim sırasında hangilerinin canla başla çalıştığını görerek kararı ona göre daha sağlıklı vermek hata yapmayı azaltacaktır. Dolayısıyla en iyilere sahip olmak üzere önce az sayıda adam seçmek düşüncesi çok yanlıştır.

Ülkeyi ve halkı yormak konusunda ise derim ki düzeni ne kadar kusurlu olursa olsun milis asla yormaz; çünkü onları kendi işlerinden çekip almaz, işleri gereği gidecekleri yerden alıkoymaz sadece tatil günlerinde talim için biraraya getirir. Bu da ne ülkeye ne de halka zarar verir; hatta gençlere yararlı bile olur çünkü tatil günlerini aylak aylak geçirecekleri yerde bu talimler sırasında eğlenirler, çünkü silahlarla uğraşmak gençlerin çok hoşuna giden bir eğlencedir.

Az mevcutlu bir milise ödeme yapmak ve böylece onu daha güvenilir ve huzurlu kılmak konusuna gelince, buna yanıtlım şudur ki sürekli ve tatmin edici ücret ödeyeceğiniz az sayıda adamla bir milis oluşturmak mümkün değildir. Eğer beş bin mevcutlu bir milis oluşturmak ve tatmin edici bir ücret ödemek isterseniz ayda on bin düka altından daha az para veremezsiniz. Önce şunu belirteyim ki bu kadar piyadeyle bir ordu kurulmaz; bu ödemeye bir devlet dayanamaz ve öte yandan, [bu para] adamları hoşnut ve her an ha-

zır halde tutmaya yetmez. Öyle ki gücünü artırmadığın halde harcamanı artırmış olursun ve yine de korunmak veya bir iş yaptırmak için yeterli gücün olmaz. Eğer onlara daha çok para ödersen veya daha çok adam devşirirsen, ödeme yapman daha imkânsız hale gelir. Eğer onlara daha az para verirsen veya daha az adam alırsan tatminlerini azaltmış olursun veya sana daha az yararları dokunur. Dolayısıyla bir milis gücü kurmayı ve onlara evde oturlarken bile para ödemeyi düşünenler imkânsız veya yararsız bir şey düşünüyorlar demektir. Ama onları savaşa götürürken elbette para ödemek gerekir. Nihayet böyle bir kurumun varlığının, askere alınanlar için barışta kimi zaman rahatsız edici olacağını varsaysak bile (ki ben bu kanıda değilim) ülkenin bunun yararını görmesiyle ödüllenecektir zira o olmadan kimse güven içinde olamaz.

Sonuç olarak derim ki ücretlerini ödeyebilmek için ya da demin sözünü ettiğiniz nedenlerden birinden ötürü az mevcudlu bir milis gücü istemek çok vahim bir hata olur; ve benim bu görüşümü doğrulayan bir başka şey de her geçen gün milislerinizin sayısının karşınıza çıkacak beklenmedik bir sürü engelden ötürü zaten azalacak olmasıdır; öyle ki o az sayıda milisten geriye hemen hiçbir şey kalmayacaktır. Milis kalabalık olduğunda ise gerektiğinde daha azını etkin olarak kullanabilirsin. Bunun dışında böyle bir güç hem maddeden hem de manen sana hizmet eder, ve mevcudu ne kadar büyük olursa saygınlığın da o kadar artar. Buna şunu da ekleyebilirim ki milisin özelliği adamların hep talimli olmalarıdır, eğer geniş bir ülkede az sayıda adamı askere kaydederseniz, birbirlerinden uzakta olacaklardır ve onlara büyük zararlar vermeden talim için biraraya getiremeyeceksin; ve talim görmemiş bir milis gücü de yeri gelince anlatacağım gibi bir işe yaramaz.

Cosimo: Soruma yanıt olarak söyledikleriniz yetti; ama gidermenizi istediğim bir başka kuşkum var. Milise karşı olanlar çok sayıda silahlı adamın bir ülkede ancak karışıklık, rezalet ve düzensizlik yaratacağını söylüyorlar.

Fabrizio: Bu da bir başka boş düşünce, bakın niye. Bu silahlı milisler ancak iki yoldan düzensizliğe yol açabilirler: Ya kendi aralarında ya da başkalarına karşı. Milisin kendi arasında dizginlemesi daha kolaydır; çünkü bu rezaletler kendi aralarında meydana geldiğinde milis düzeni onları körüklemeyi, çünkü düzenle onlara silah ve komutan vermiş oldunuz. Eğer bir milis gücü kurmak istediğiniz ülke kimsenin silah taşımadığı kadar savaşıcılıktan uzak ve başlarında bir komutan gerekmeyecek kadar birlik içinde ise bu milis gücü onları tüm hasımlarına karşı daha yavuz hale getirirken karışıklığa yol açmaz, çünkü doğru dürüst yasalar silahlı veya silahsız herkese saygı telkin eder; bu saygı da eğer onlar başlarına koyduğunuz komutanları tarafından ayartılmazlarsa zedelenmez; [buna karşı] ne yapmak gerektiğini birazdan söyleyeceğim. Ama eğer milis kurmak istediğiniz ülke savaşılaşmış ve birbirine düşmüş ise ancak bu milis gücü onların birleşmesini sağlar zira kendi silahları ve başlarında komutanları olsa bile milis halinde olmadıkları zaman savaşta yararsızdırlar ve komutanları da nifak saçıp durur. Ve [kamusal] bir milis gücüyle ise silahlar savaşta işe yarar ve komutanlar düzeni sağlar; oysa [çeşitli güç odaklarına] bölünmüş bir ülkede herhangi bir yurttaşın başına bir şey gelse [o yurttaşın] ilk gideceği yer kendi bölüğünün komutanıdır, o da saygınlığını sürdürmek için ortalığı yatıştırarak yerde öç almayı körükler. Kamusal bir komutan ise bunun tersini yapar;¹ ayrılık nedenlerini bastırırken birlik sağlamanın araçlarını hazırlar. Halkının birlik içinde lakin kadınsılaşmış olduğu ülkeler bu sayede laçkalıklarını üstlerinden atarlar ve birliklerini de sürdürürler. Karışıklık ve düzensizliğin hüküm sürdüğü ülkelerde ise [yurttaşlar] birleşirler ve göreneklerindeki o zamana dek sadece bölünme yaratmış bu savaşkanlığı kamusal bir yarara dönüştürürler.

¹ Machiavelli her biri kendi başına bir güç odağı konumundaki toplulukların başındaki komutandan söz ederken, toplumdaki bu bölünmeyi kastederek “capo di parte” [“bölük” başı/komutanı], halkın ortak siyasal birliğini yansıtabilecek şekilde kurulacak milis gücünün komutanı için ise “capo publico” [kamu başı/komutanı] ifadesini kullanıyor. Burada geçen “bölük” ve “kamusal” sözcüklerini bu bağlamda anlamak gerekiyor.

Silahlı olanların ötekilere zarar vermesi ise ancak onları yöneten komutanların tutumundan ileri gelebilir. Komutanların düzensizlik yaratması istenmiyorsa yönettikleri birlikler üzerindeki buyurganlıklarının çok fazla olmaması gerekir. Bu buyurganlık ya doğal olarak ya da rastgele elde edilir. Doğal olduğunda bir yurttaşın asla kendisinin doğmuş olduğu yerden silah altına alınmış olanlara komuta etmemesi, kendisiyle herhangi bir bağı olmayanlar üzerinde komutan olması esastır. Rastlantıyla olduğunda ise milis gücü her yıl komutanların bir birliğin yönetiminden başka birinin yönetimine kaydırılabilecekleri şekilde düzenlenmelidir zira hep aynı adamlar üzerinde uzun süre buyurganlık kolayca onlar ile komutanları arasında ancak prensin zararına olacak bir yakınlığa dönüşebilir.

Bu kaydırmaların buna başvuranların işine ne kadar yaradığı, ve buna uymayanlara ne kadar zarar verdiği Asurlular'ın ve Roma İmparatorluğu'nun yönetim örneğiyle de anlaşılır. Asur yönetimi hiçbir başkaldırı ve iç savaş olmadan bin yıl yaşamıştır; [zira] ordu komutanlarının her yıl bir yerden bir yere kaydırılmasına dikkat edilmiştir. Sezar'ın kanlı ölümüyle son bulan Roma İmparatorluğu'nda ise ordu komutanları arasında önce iç savaş çıkmasının olsun, bu komutanların imparatorlarına karşı fesat çevirmelerinin olsun hep aynı komutanları sürekli aynı eyaletlerde tutmuş olmaktan başka bir nedeni yoktur. Ve eğer bu ilk imparatorların birkaçı ve Adrianus, Marcus Aurelius, Severus ve benzerleri gibi daha sonraları şanla imparatorluk yapmış olanlar yeterince uzak görüşlü olup imparatorluk içinde komutanların yerlerini kaydırma usulünü getirmiş olsalardı hiç kuşkusuz onu daha dirlik içinde ve daha uzun ömürlü kılmış olurlardı. Çünkü o zaman generallerin isyan etmek için daha az bahanesi, imparatorların daha az kuşkulanma nedeni olurdu, ve Senato da ölen imparatorların yerine yenisinin seçilmesinde daha fazla buyurganlığa sahip olurdu ki dolayısıyla seçim de çok daha iyi sonuç verirdi. Ama ne iyi ne de kötü örnekler insanların cahilliklerinden veya özensizliklerinden ileri gelen kötü alışkanlıkları ortadan kaldıramaz.

Cosimo: Bilmiyorum acaba bu sorularıyla sizi konu dışına mı çıkardım çünkü asker seçimi derken bambaşka bir konuya girdik; eğer bu konuda baştan özür dilememiş olsaydım şimdi kınanmayı hak etmiş olurum.

Fabrizio: Hiç de değil. Çünkü milis hakkında bütün bu tartışma çok gerekliydi zira çoğu kimse suçladığı için ilkin bu asker seçme konusuna yer vermek gerekirdi. Ve başka konulara geçmeden önce süvarilerin seçimi üzerinde durmak istiyorum. Eskiler onları en zenginler arasından, yaşlarına ve insan olarak kalitelerine bakarak seçerlerdi. Her lejyonda üç yüz süvari olurdu öyle ki her bir konsül ordusunda süvari sayısı toplam altı yüzü geçmezdi.

Cosimo: Süvarilerden oluşan milisi barışta kendi yerlerinde talim ettirip [savaş] zamanı gelince mi yararlanmayı yeğlersiniz?

Fabrizio: Bu şarttır. Eğer savaşı meslek edinmiş insanlara değil de [devletin] kendisine ait bir ordusu olsun istenirse başka türlü yapamazsınız.

Cosimo: Onları nasıl seçerdiniz?

Fabrizio: Romalıları taklit ederdim; onları zenginler arasından alırdım, günümüzde yapıldığı gibi başlarına komutan verirdim ve onları silahlandırıp, talim ettirirdim.

Cosimo: Onlara bir ödemede bulunur muydunuz?

Fabrizio: Elbette; ama sadece atlarını doyurmalarına yetecek kadar; çünkü daha fazla harcayıp [daha fazla vergi almak zorunda kalarak] yurttaşlarının senden yakınmalarına meydan vermemelisin. Onun için sadece at ve bakımı için ödeme yapmak yeter.

Cosimo: Sayılar ne olmalıdır ve onları nasıl silahlandırmak gerekir?

Fabrizio: Başka bir konuya geçiyorsunuz. Bunu yeri gelince anlatacağım, daha önce piyadeyi nasıl silahlandırmak ve savaşa hazırlamak gerekir onu anlatmalıyım.

İKİNCİ KİTAP

Fabrizio: O kanaatteyim ki askerleri bulunca silahlandırmak da gerekir; bunu yaparken Eskiler'in kullandıkları silahları incelemeli ve aralarından en iyilerini seçmeliyiz. Romalılar piyadelerini ağır silahlı ve hafif silahlı diye ayırıyorlardı. Hafif silahlı olanları adlandırmakta *Veliti* sözcüğünü kullanıyorlardı. Bu ad altında sapan atan erler, ok atan erler ve cirit atan erler kastediliyordu. Kendilerini savunmaları için bu hafif piyade erlerinin [*veliti*] çoğunun başında miğfer ve kolunda küçük yuvarlak bir kalkan vardı. Safların dışında ve ağır silahlı erlerin uzağında savaşıyorlardı. Ağır silahlı askerler omuzlarına kadar inen bir başlık, etekleri dizlerini süpüren bir zırh, bacaklarında ve kollarında dizlikler ve kolçaklarla kolda iki kulaç uzunluğunda, bir kulaç¹ genişliğinde bir kalkan taşıyorlardı; bu kalkan üst tarafından darbelere karşı dayanabilmek için daire şeklinde demirden bir parçayla takviye edilmişti, ve alt tarafında da yine aynı madenden yere düşünce sürüklenirken aşınmasını önleyen bir başka daire vardı. Hücum silahları olarak ise belinin sol yanına takılı, bir buçuk kulaç uzunluğunda bir kılıç, sağ yanda küçük bir hançerleri vardı. Elllerinde *pilum*² dedikleri bir mızrak [*dardo*] vardı ve savaşın başında düşmana atıyorlardı. Romalılar'ın tüm dünyayı işgal etmelerinde önemi olan silahlar bunlardı.

¹ Devrin uzunluk ölçüsü 1 kulaç, aşağı yukarı 60 cm'e denktir.

² Romalı askerlerin kullandıkları *pilum* (İtalyanca'sıyla *pilo*) bir tür kısa mızraktı. Machiavelli'nin zamanında İtalyanca olarak *giavellotto* da deniyordu; Türkler'de *cirit*, Moğollar'da *cıda* karşılığıdır.

Her ne kadar bazı eski yazarlar yukarıda sözü edilen silahlardan gayrı onların eline bir tür kargı, bir *asta* veriyorlarsa da ben bir elde zaten kalkan tutarken öbür elle bu ağır silahın nasıl taşınabileceğini gözümde canlandıramıyorum; çünkü bir elde kalkan oluşu iki elle tutmayı engeller, tek elle ise ağırlığından ötürü doğru dü-rüst kullanılamaz. Ayrıca, *asta*'yı bütünüyle ve serbestçe kullanılabileceği en ön saf dışında arka sıralarda kullanmak mümkün değildir. İlerde cenk düzenlerinden söz ederken belirteceğim gibi, taburun özelliği saflarını sürekli sıkışık tutmasıdır zira bu hareket tarzı bazı sakıncalarına rağmen çok fazla alan bırakmanın aşikâr tehlikesi karşısında daha uygundur. Dolayısıyla iki kulaçtan daha uzun tüm silahlar o sıkışıklıkta yarırsızdır; çünkü bir *asta*'nız varsa ve onu iki elle kullanmak isterseniz, kalkanın sizi engellemediğini varsayalım, yine de bununla sırtınızdaki bir düşmana saldıramazsınız. Eğer, kalkandan yararlanabilesiniz diye *asta*'yı tek elinize alırsanız onu ancak ortasından kavramanız gerekir ki [mızrağın geriye uzanan bölümü o kadar uzundur ki] arkanızdan gelen saftakilerin *asta*'ları da öne çok uzanınca sizinkini rahatça kullanmanızı engeller. Ve şunu görüyoruz ki, Romalılar bu *asta*'ları ister taşımış olsunlar, ister olmasınlar gerçekte bunun pek bir değeri yoktu, nitekim Titus Livius'un da ünlü *Historia*'sında¹ cenkleri anlatırken çok ender olarak *asta*'dan söz ettiğini okursunuz; hep askerlerin *pilo*'ları [ciritleri/küçük mızrakları] fırlattıklarında ellerine kılıç aldıklarını söyler. Dolayısıyla bu *asta* konusunu burada bırakmak ve Romalılar'ın saldırı silahlarından olan kılıç ve savunmada kalkan ile yukarıda değindiğim öbür silahlar üzerinde durmak istiyorum.

Grekler'in savunma silahları Romalılar'ınki kadar ağır değildi ama saldırı için, kılıçtan ziyade *asta*'ya güveniyorlardı; özellikle Makedonyalılar on kulaç uzunluğunda ve *sarissa* dedikleri *asta*'lar

¹ Latin tarihçi Titus Livius'un Roma tarihi hakkında yazmış olduğu *Tarih* kitabı. Bilindiği gibi, Machiavelli "Titus Livius'un [Tarih'inin] İlk On Başlığı Üstüne Söyleşiler" başlıklı kapsamlı bir çalışmasında onu konu alır. Machiavelli'nin bu kitabının çevirisi de halen Nazım Güvenç tarafından hazırlanmaktadır.

taşıyorlardı, onlarla düşman saflarını yarıyorlar, kendi falanjlarının saflarını sıkı tutuyorlardı. Kimi yazarlar onların ayrıca kalkanları olduğunu söylemekle birlikte, ben yukarıda nedenlerini belirttiğim üzere, bunları birarada nasıl kullanabildiklerini anlayamıyorum. Kaldı ki Aemilius Paulus'un günlüğünde Makedonya kralı Perseus'a¹ karşı yaptığı savaşı anlatırken kalkanlardan söz ettiğini hiç anımsamıyorum, sadece *sarissa*'ları anar ve Roma ordusunun onları yenmekte ne kadar güçlük çektiğini belirtir. Tahminime göre, Makedonya falanji² günümüzün İsviçre taburlarına denk düşmektedir ki onlar da tüm güçlerini mızraklarından alırlar.

Romalı piyadelerin silahları dışında bir de sorguçları vardı; sorguçlar onları dostlarının gözüne güzel, düşmanlarının gözüne korkunç gösteriyordu. Eski Roma'nın ilk zamanlarında süvariler yuvarlak bir kalkan ve başlarında miğfer taşıyorlardı, vücutlarının geri kalan yerleri korumasızdı. [Hücum silahı olarak] Kılıç ile uzun, ince, sadece bir ucu demirden keskin bir *asta*'ları vardı, lakin bu, kalkanı sıkı sıkıya tutmayı güçleştiriyordu; eylem sırasında kırılıyor ve [süvariye] silahsız bir halde, darbelere açık bırakılıyordu. Sonra zamanla onlar da piyadeler gibi silahlandılar; ama artık kalkanları daha kısa ve dörtgen biçimdeydi, *asta* ise iki ucu demirden yapılarak daha sağlamlaştırılmıştı, öyle ki bir parçası kırıldığında öbüründen yararlanmak mümkündü. İşte piyadelerinin olsun, süvarilerinin olsun kullandıkları bu silahlarla benim Romalılar'ım bütün dünyayı işgal etmişlerdi; herkeste zamanın tüm orduları arasında en iyi silahlanmış olanın onlarınki olduğu kanaati vardı. Ve Titus Livius da *Istoria*'sında pek çok kez onları düşman orduları ile kıyaslarken şöyle demiştir:

¹ L. Aemilius Paulus (İ.Ö. 230-160) İ.Ö. 168'de ikinci kez konsül oldu. Aynı yıl Pydna'da Makedonya Kralı Perseus'u yenerek bu ülkenin parçalanmasına yol açtı. Böylece Makedonya Savaşları dizisinin üçüncüsü ve sonuncusu da sona ermiş oldu. Perseus (İ.Ö. 212-166) V. Filip'in oğlu ve son Makedonya kralıdır, Roma'da tutsaklıkta ölmüştür.

² Makedonya falanji aşağı yukarı bir tabur mevcudunda ve özellikle bir cenk anında saflarının disiplini bozmadan, dağılmadan savaşmasıyla tanınmış mızraklı piyade birliği idi.

“Ama Romalılar erdemleri,¹ silahlarının niteliği ve disiplinleriyle üstün geliyorlardı.”

Bunun içindir ki yenilenlerden ziyade yenilenlerin silahları üzerinde özellikle durdum. Şimdi de günümüz silahlarından söz edelim. Piyadelerin kendilerini savunmak için demirden zırhları, hücum etmek için de dokuz kulaç uzunluğunda *picca* [kargı] dedikleri uzun bir mızrak ve belde ucu sivri olmaktan ziyade yuvarlakça bir kılıçları var. Günümüz piyadesinin olağan silahları bunlar, çünkü içlerinden çok azının bilekliği, dizliği var ve hiçbirinin miğferi yok; ve bu az sayıda asker kargı yerine *alabarda*² denen, bildiğiniz gibi [tahtadan] sapı üç kulaç uzunluğunda ve demir kısmı balta biçiminde olan bir tür mızrak taşıyor. Aralarında bir de ateşli silahlarıyla Eskiler’in sapanlarının ve kundaklı yaylarının [arbalet] yerini alan tüfekçiler var.³

Bu silah türü Almanlar ve özellikle de İsviçreliiler tarafından icat edilmişti. Yoksul ve özgürlüklerine düşkün İsviçreliiler, Alman prenslerinin hırslarıyla savaşmak zorunda idiler ve hâlâ da öyleler. Almanlar zengin oldukları için kalabalık bir süvari gücü besleyebiliyorlardı. Yoksul halkın yapabileceği bir şey değildi bu; atlı düşmana karşı yaya olarak savaşmak zorunda kaldıkları için Eskiler’in süvari hücumlarına karşı savunma usulü olarak bulduklarını yeniden uygulamak gereğini duydular. Bu gereklilikten ötürü eski usulleri kâh sürdürdüler, kâh yeniden buldular, zaten aklıbaşında herkesin de söyleyebileceği gibi bu eski usuller olmasa piyade işe yaramazdı. Dolayısıyla silah olarak kargıyı aldılar çünkü süvarileri sadece durdurmaya değil yenmeye de elveren bir silahtı o. Bu si-

¹ “Erdem” [virtu] sözcüğünün Eskiler’le ilgili olarak anlamının *iyi ahlaklı* olmanın yanı sıra, hatta daha bile önce *yürekliklik*, *beceri* ve kimi zaman *fizik güçlülüğü* de *birlikte* kapsadığını anımsatalım.

² “Baltalı mızrak”. Bunun bir türüne Türkçe’de “teber” denir; sapı uzun, keskisi ayça biçiminde, küçük ve hafif bir baltadır.

³ Burada söz konusu olan o devir İtalyanca’sında “scoppietto” denen bir tür ilkel tüfektir (modern İtalyanca’da *scioppo* [tüfek] denir). İlk kez 1300’lerde ve çok ender olarak boy göstermiş, piyade birliklerinin özel bir silahı haline ancak 1400’lerin sonlarında gelebilmiştir.

lahların ve usullerin üstünlüğü Almanlar'ı o kadar yüreklendirdi ki on beş yirmi bini en kalabalık süvarilere bile saldırmaktan çekinmediler; ve yirmi beş yıldan beri bunu yeterince kanıtlıyorlar. Sonuç olarak bu silahların ve usullerin üstünlüğü onca örnekle kanıtlandı ki Kral Charles'ın İtalya'yı istilasından beri¹ her ulus onları taklit etti; öyle ki İspanyol orduları bu yolla çok büyük bir ün kazandılar.

Cosimo: Hangi silahlanma tarzını daha çok beğeniyorsunuz: Almanlar'inkini mi, eski Romalılar'inkini mi?

Fabrizio: Elbette ki Romalılar'inkini; ama her ikisinin de iyi ve kötü yanlarını söyleyeceğim. Bu şekilde silahlanmış Alman piyadesi, süvarileri durdurabilir ve yenebilir; ağır silahlar taşımadıkları için yolda daha ayağı çabukurlar ve cenk düzenine hızla girebilirler. Öte yandan, savunma silahları olmadığı için yakından veya uzaktan tüm darbelerle açıktırlar; iyi berkitilmiş hedeflere karşı veya düşmanın kararlı bir savunma gösterdiği durumlarda etkili olmazlar. Onlar gibi Romalılar da süvarileri püskürtmesini ve yemesini biliyorlardı; üstelik tepeden tırnağa silahlı oldukları için yakından olsun, uzaktan olsun darbelerden kendilerini koruyabiliyorlardı. Kalkanları olduğu için daha iyi çarpışabiliyorlar ve düşmana daha iyi karşı koyabiliyorlardı. Göğüs göğüse çarpışmada kılıçlarını Almanlar'ın kargılarını kullanabilmelerinden çok daha rahatça kullanabiliyorlardı.

Buna karşılık kılıç kullanan Almanlar kalkanları olmadığı için kılıcın da bir yararını görmüyorlardı. Başlarında miğferleri ve korunmalarını sağlayan kalkanları olsaydı hücumlarını daha güvenle yapabilirlerdi. Silahlarının ağırlığından başka bir rahatsızlıkları ve onları kullanmaktaki sıkıntılarından başka bir sıkıntılarını yoktu; ama bunları pek fazla hissetmiyorlardı zira vücutları her türlü yorgunluk ve zorluğa alışkındı. Ve bilirsiniz ki alışkanlık insanların

¹ Fransa Kralı VIII. Charles 1494'te İtalya'ya sefer yapmış ama bir başarı elde edememişti.

dayanma gücünü artırır. Ve şunu da anlamanızı istiyorum: Piyade hem piyade ile hem de süvariyle savaşabilmelidir, eğer süvariye durduramazsa ya da durdursa da kendilerinden daha iyi silahlanmış ve daha iyi düzenli piyadelerden korkarsa yine işe yaramaz demektir. Şimdi Alman ve Roma piyadeleri hakkında söylediklerimizi bir kere daha ele alalım: Almanlar, demin dediğimiz gibi, süvarileri yenmekte daha becerikliler, ama kendileri gibi bir düzene sahip ve Romalılar gibi silahlanmış bir piyadeyle savaşmakta zaafları var. Demek ki ikisi arasında şu fark var ki Romalılar hem süvarileri, hem de piyadeleri yenebiliyorlar, Almanlar ise sadece süvarileri.

Cosimo: Daha iyi anlayabilmemiz için bir iki örnek verebilir misiniz?

Fabrizio: Demin dedim: Bizim tarihimizde pek çok olayda Roma piyadesinin sayısız süvariye yendiğini görürsünüz, ve silah eksikliği ya da düşmanın silahlarının üstünlüğü gibi bir nedenle yaya birliklere yenildiği asla söz konusu olmaz. Çünkü eğer silahları gerçekten kusurlu olsaydı, ya bu açıdan daha üstün bir düşman karşısında fetihlerini daha ileri götüremezlerdi; ya da kendi silahlanma tarzlarını bırakıp yabancıninkini benimserlerdi. Oysa bunların hiçbirisi olmadığına göre, bundan onların silahlanmalarının herhangi bir başkasınınkinden daha iyi olduğu sonucunu çıkartabiliriz. Alman piyadeler ise kendilerine denk bir disiplin ve cesaretle savaşan düşman piyadeleriyle yaptıkları her savaştan yenik çıkmışlardır. Milano dükü Filippo Visconti on sekiz bin İsviçreli'nin saldırısına uğradığında onlara karşı o sırada kendisine ait birliklerin başkomutanı konumundaki Kont Carmignuola'yı¹ gönderdi. O da az sayıda piyade ve altı bin süvariyle düşmanın üstüne yürüdü ve kapişma olduğunda ağır kayıp verdi. Sakıngan bir insan olan Carmignuola düşman ordusunun üstünlüğünü, süvari karşısında ağır basışını ve düşman piyadesi karşısında kendi kuvvetlerinin dengesizliğini fark etmişti; kendi adamlarını biraraya getirerek

¹ **Francesco Bussone Carmignuola** (1380-1432) ilkin Visconti'nin hizmetinde paralı asker komutanıydı, daha sonra Venedik cumhuriyetinin hizmetine girdi. Venedik'te başı vurdurularak idam edildi.

yeniden İsviçreliler'in üzerine yürüdü. Ama onların yakınına gelince süvarilerini atlarından indirdi ve bu şekilde savaşa tutuştu. Silahlarını bırakıp teslim olan üç bini dışında tüm İsviçreliler katledildiler.

Cosimo: Bunca zaafı neye bağlıyorsunuz?

Fabrizio: Demin söyledim ya; ama tam anlaşılmadığına göre, izah edeyim. Alman piyadesi, biraz önce kanıtladığım gibi, kendisini savunmak için neredeyse silahsızdır ve saldırı silahı olarak da topu topu kılıç ve kargıya sahiptir. Bu silahlarla ve alışkın olduğu cenk düzeni içinde düşmana saldırır; ama düşman, Carmignuola'nın attan indirttiği silahlı adamları gibi savunma silahlarıyla donanmışsa, kılıç elde bu piyadenin üzerine seğirtir, ve ona kılıcının ucuyla dokunabilecek kadar yaklaştırmaya çabalar, zira o durumda hiç tehlikesizce dövüşür. Kargısının uzunluğu Alman'ı kendisine bastıran düşmana karşı kullanmaktan alıkoyar; o da kılıcını eline almak zorunda kalır; ama zırhlara bürünmüş düşmana karşı savunma silahları olmayınca da işe yaramaz.

İki sistemin de üstünlüklerini ve zaafalarını tartınca, savunma silahlarından yoksun askerin baştan kaybetmiş olduğu, ötekinin ise yapacağı tek şeyin ilk şoku atlatmak ve ilk kargıları savuşturmak olduğu görülür ki bu da donandığı silahlarla o kadar güç değildir. Zira ister istemez ön safta bulunan taburların (bunun nedenini onları cenk düzenine nasıl soktuğumu anlattığımda daha iyi anlayacaksınız) düşmanla göğüs mesafesine gelmeleri gerekir; o zaman eğer ilk sıralardan birkaç kişi kargılanarak ölür veya devrilirse, geriye kalanlar yenmeye yeter. İşte Carmignuola, İsviçreliler'i kendisi çok az kayıp vererek böyle kırıp geçirdi.

Cosimo: Dikkat edilirse, Carmignuola'nın birlikleri yaya olsalar da baştan aşağı zırhlıydılar, bu da zafer kazanmalarının nedeni oldu. O halde aynı başarıları elde etmek için piyadenizi böyle silahlandırmak gerektiğini düşünmekten kendimi alamıyorum.

Fabrizio: Ama Romalılar'ın silahlarıyla ilgili olarak söylediklerimi anımsarsanız bu kanaati uzunboylu taşımazsınız; zira başında demirden tolgası olan, göğsü zırhla ve kalkaniyle korunan, keza kol ve bacakları yine zırhlı olan bir piyade kargılara karşı yaya bir silahlı adama kıyasla kendini çok daha iyi koruyabilir ve aralarına girebilir. Bir de modern bir örnek vereyim. Değişik İspanyol piyade birlikleri Barletta'da Fransızlar tarafından kuşatılmış bulunan Consalvo'yu¹ kurtarmak üzere Sicilya'dan Napoli krallığına çıkartma yapmışlardı. Aubigny Beyi² silahlı adamları ve yaklaşık dört bin Alman piyadesiyle onları karşılamaya çıktı. Almanlar göğüs göğüse savaşa giriştiler; ve kargılarıyla İspanyol saflarını yardılar; ama çok çevik ve kendilerini sadece küçük kalkanlarıyla savunan İspanyollar Alman saflarına yalın kılıç atıldılar; ve onları büyük bir kırıma uğratarak tam bir zafer elde ettiler. Ravenna savaşında³ da kaç Alman'ın can verdiğini herkes bilir ve bunda da neden aynıydı. İspanyol piyadesi daha cengin başında Alman piyadesinin üstüne seğırtti, ve neredeyse tamamını yok edecekti ki Fransız süvarisi Almanlar'ın imdadına geldi, ama bu, İspanyollar'ı saflarında bozulmaya fırsat bırakmadan şerefli bir şekilde geri çekilmekten alıkoymadı. Bundan şu sonucu çıkartıyorum ki iyi bir piyade hem yaya birlikleri hem de atlı birlikleri püskürtebilmelidir; ve demin dediğim gibi, bunu ancak silahlar ve disiplin sağlayabilir.

Cosimo: Piyadenize vereceğiniz silahlar neler olurdu?

Fabrizio: Roma ve Alman silahlarını alırdım. İsterdim ki bir yarısı Romalılar gibi, öbür yarısı da Almanlar gibi silahlanmış olsun. İsterdim ki altı bin piyadenin yarısı Romalı tarzı kalkanla silahlanmış olsun, iki bini Alman tarzı kargı ve bini de tüfekte. Kargılıları taburların başına veya düşman süvarisinin şokundan çekin-

¹ **Gonzalo Fernandez de Cordoba** (1453-1515) İspanyol general. 1503 yılında Cerignola'da Fransızlar'ı ağır bir yenilgiye uğrattı.

² **Aubigny Beyi:** Robert Stuart, d'Aubigny kontu (1470-1544) İskoç kökenli Fransız mareşal. İtalya savaşlarında varlık gösterdi.

³ 11 Nisan 1512'de İtalya'nın Ravenna yöresinde Fransızlar ile İspanyollar arasında geçen şiddetli savaş. Ayrıca bkz. *Prens* (bölüm 26).

diğim yana yerleştirirdim, ve kılıç kalkan kuşanmış askerleri kargı-ları desteklemek ve birazdan anlatacağım şekilde zaferi sağlama bağlamak üzere kullanırdım. İnanıyorum ki böyle dñzenlenmiř bir piyade gñnñmñzde tñm òtekilere kesinlikle ùstñn gelirdi.

Cosimo: Piyade iēin bu kadarı yeter; sñvariye gelince onu Es-kiler'in tarzında mı yoksa bizim tarzımızda mı silahlandırmayı yeğlersiniz?

Fabrizio: Eskiler'in bilmediği eyerler ve ùzengiler sñvarilerle eskisinden ēok daha sağlam bir oturak sağlıyor; hatta inanıyorum ki silahlar da daha iyi; ve yine o kanıdayım ki ağır silahları olan bir muhafız birliğinin şokunu karşılamak eskinin sñvarisinininkinden daha zordur. Bunlara rağmen, yine de bana òyle geliyor ki sñvari sınıfını eskide olduğundan daha fazla hesaba katmamalıdır.

Size verdiğim òrnekler kanıtlıyor ki, gñnñmñzde bile, sñvari utanē verici yenilgiler aldı, ve demin sñylediđim şekilde silahlan-mış ve dñzenlenmiř bir piyadeye her saldırışında her zaman böyle olacaktır.

Ermenistan Kralı Dikran,¹ Lucullus'un² komutasındaki Roma ordusunun karşısına yñz elli bin sñvari ēıkartmıřtı ve bunun *cata-fratto*³ denen bñyñk bir bñlñmñ bizim muhafızlar gibi silahlan-mıştı; ve Lucullus'un yirmi beş bin piyadenin yanında en fazla altı bin sñvarisi vardı.

¹ **II.Dikran** (İ.Ö.121-54) Ermeni prensi. Suriye, Mezopotamya ve Kñçñk Asya'nın bir bñlñmñnñ istila etmesi ùzerine "Bñyñk" lakabıyla ad yaptı, ancak kendilerine bağımlı Ermeni prensliğinin bağımsızlık hevesine kapıl-masından hoşnut olmayan Romalılar onu derhal yeniden bağımlı prenslik (vassal) durumuna indirdiler (İ.Ö.66).

² **Lucius Licinius Lucullus** (İ.Ö.106-57) Romalı siyasetēi. Gñsteriř ve lñks dñřkñnlñđñyle ùn yaptı. Burada sñzñ edilen savaş o'nun Dikran'ın kendi adını verdiği kenti almasıyla sonuēlandı.

³ *Catafratto* (Yunanca): Hem kendisi hem de atı zırhlı olan sñvari eri.

Dikran, bu küçük sayıyı görünce, “*bir elçilik için çok fazla süvari*” demişti;¹ ama kapışılınca bozguna uğradı. Bu cengin ayrıntılarını bize aktaran tarihçi bu catafratto’ları suçluyor:

“*Hiçbir faydaları yoktu,*” diyor, “*yüzleri kapalı olduğu için düşmanı ne görebiliyor ne de saldırebiliyorlardı; düşerlerse de silahlarının ağırlığı yüzünden yerden kalkamıyorlar ve kendilerini savunamıyorlardı.*”

O halde ısrar ediyorum, halkların yahut kralların piyadelerine oranla süvariye öncelik vermeleri kesinlikle zaafıdır ve onları her türlü felakete açık hale getirir. Son zamanlarında İtalya bunu kanıtladı: Yabancılar tarafından yıkılmasının, talan edilmesinin, yağmalanmasının tek nedeni yaya milislerini hiç hesaba katmamış ve sadece atlı birliklerine güvenmiş olmasıdır.

Kuşkusuz, süvari olmalıdır ama ordunun temeli olarak değil de ikincil bir gücü olarak. Düşman ülkeyi keşfetmek, akın yapıp altını üstüne getirmek, düşmanı kaygılandırmak, şaşkına çevirmek, hep diken üstünde durmaya zorlamak ve yiyeceklerine elkoymak için çok faydalı, hatta elzemdir; ama çarpışmalarda ve büyük meydan savaşlarında (yani savaşın en önemli hedefi ve orduların başlıca amacında) hakiki anlamda fayda sağlayamaz; düşman bozguna uğratıldığında onu izlemeye yarar ve asla piyadenin önemini aşağılamamalıdır.

Cosimo: Beni kuşkulandıran iki husus var: Biri, nasıl oldu da sadece atlı olarak savaşan Parthlar² dünya egemenliğini Romalılar’la paylaştılar? Öbürü, nasıl olur da piyade süvariye direnebilir; süvarinin zaafı ve piyadenin gücü nereden geliyor?

¹ Bu alıntı Grek kökenli yazar Plutarcos’un *Lucullus* başlıklı yaşamöyküsündendir (bölüm 26). Plutarcos’un metninde, Ermeni prensin Machiavelli tarafından aktarılan sözünü “*ama savaşmak için çok az*” diyerek sürdürdüğü belirtiliyor.

² İskit kökenli, sonradan İranlı’laşmış eski bir halk. İ.Ö. 250 yıllarında Selefkoslar’dan bağımsızlıklarını kazanarak yaklaşık 450 yıl süren güçlü bir krallık kurdular. Özellikleri arasında iyi at binmek vardı.

Fabrizio: Size demin de söyledim, ya da en azından niyetim oydu, benim savaş sistemim Avrupa'nın sınırlarının ötesine geçmez. Böylece Asya'da olup bitenleri size açıklamaktan da kaçınabilirim. Ama şuna dikkatinizi çekmek isterim ki Parthlar'ın ordusu Romalılar'ın ordusundan çok farklıydı. Parthlar'ın tümü atlıydı, düşmanın üstüne karman çorman ve düzensiz bir biçimde yürüyorlardı, ve cenk etme tarzları sonderece değişik ve belirsizdi. Romalı'lar ise, tersine, neredeyse tümü yaya savaşıyorlardı ve düşmanın üstüne safları sıklaştırarak yürüyorlardı. Cenk yerinin sıkışık veya geniş oluşuna göre iki halktan biri veya öbürü yendi. Birinci şıkta, Romalılar yenen taraftı; ikinci şıkta, savunacağı ülkede ordusu lehine büyük avantajlar bulan Parthlar yenen taraf oluyordu. Bu avantajlar ülkenin denizden bin milden fazla uzakta bulunan, aralarında üç, dört günlük yürüyüş mesafesi olan nehirler tarafından sulanan, nihayet kentler ve oturanlar arasında büyük mesafeler olan geniş ovalarıydı. Bir gün bir yerde kendini gösteren ve ertesi gün oradan elli mil ötede ortaya çıkan çok etkin bir süvari sınıfının koruduğu bu ülkede, silahlarının ağırlığı ve yürüyüş düzeni yüzünden yavaşlamış Roma ordusu en büyük tehlikelerle yüz yüze olmandan tek bir adım bile atamıyordu. İşte Parth süvarilerinin üstünlüğünün, Crassus'un¹ ordusunun yıkılışının ve Marcus Antonius'un² başına gelen felaketlerin nedeni budur.

Kaldı ki, dedim ya, niyetim size Avrupa dışındaki ordular hakkında konuşmak değil, Romalılar'ın ve Grekler'in kurumları, ve Almanlar'ın günümüzdeki kurumlarıyla ilgili olarak konuşmakla kendimi sınırlıyorum; dolayısıyla gelelim sorunuza. Piyadenin ne gibi bir sanatla veya ne gibi bir doğal değeri sayesinde süvariye üstün olduğunu soruyorsunuz. Bir kere, süvari öyle her yere gide-

¹ **Marcus Licinius Crassus Dives** (İ.Ö. 115-53) Romalı siyaset adamı. Konsüllük yaptı. İlk "triumvira" [üçlü yönetim] içinde yer aldı.

² **Marcus Antonius** (İ.Ö. 83-30) Romalı komutan. İ.Ö. 44 yılında konsül, Sezar'ın öldürülmesinden sonra Roma'nın hakimi oldu, ikinci triumvira içinde yer aldı. Mısır Kraliçesi Kleopatra ile evlendi. Oktavius ile anlaşmazlığa düştü ve onunla İ.Ö. 31 yılında Actium'da giriştiği savaşta yenildi, kuşatıldığı İskenderiye'de intihar etti.

mez piyade gibi; ve eğer cenk düzenini değiştirmek gerekirse, süvari bu emri piyade kadar tez beceremez; ileri yürürken sık sık yön değiştirmek, ve hemencecik gerisin geriye dönmek; durmuşken kıpırdamak, veya tam yürüyüş ortasında zınk diye durmak gerekir. Bütün bu manevralar hiç kuşkusuz piyade tarafından süvariye kıyasla çok daha isabetle yerine getirilecektir. Düşmanın şokuyla düzeni bozulmuş bir atlı birlik ancak çok güçlkle saflarını yeniden düzene sokabilir, hatta bu şok darbesi başarılı olmamış olsa bile. Bu, piyadenin karşılaşmadığı bir zaafıdır. Ayrıca miskin bir atın gözü pek bir adam tarafından veya canlı bir atın yüreksiz bir adam tarafından binildiği de olabilir ki bütün bu eğilim farklılıkları saflarda ancak düzensizliğe yol açar.

Dolayısıyla bir manga piyade erinin sık sık süvarinin şok saldırısını durdurmasına şaşmamak gerekir, zira at tehlikeyi tanıyan ve kendini gözü kapalı atmayan aklıbaşında bir hayvandır. Ve eğer onu dürtten güç ile onu durduran güç üzerinde düşünürseniz götürsünüz ki durduran güç, dürtten güçten daha kuvvetlidir; zira bir taraftan mahmuzla dürtülürken, öbür taraftan kılıç ve kargıların görünüşüyle durdurulur. O yüzden Eskiler'de olsun Modernler'de olsun bir manga piyade erinin süvarinin tüm çabaları karşısında yenilmeden tutunduğu çok sık görülmüş bir şeydir. Sakın bana atı şiddetle sürmenin yarattığı şoku daha korkunç kıldığını ve hayvanı mızrakların görünüşünden daha çok mahmuza duyarlı ettiğini söylemeyin; zira, at bu mızrakların arasından geçmek gerektiğini fark etmeye başlar başlamaz, kendiliğinden koşusunu yavaşlatır, ve kargının battığını hisseder hissetmez sağa, sola dönmeye koyulur. İnanmazsanız, bir atı duvara doğru koşturun da bakın, ne kadar güçle mahmuzlarsanız mahmuzlayın başını kaldırmadan saldırarak olan çok az at bulursunuz. O yüzden Sezar, Galya'da İsviçreli ile savaşması gerektiğinde attan indi ve bütün süvarisini de indirdi; atların savaşmaktan ziyade kaçmaya uygun olduğu gerekçesiyle cenk alanından uzaklaştırılmalarını emretti.

Süvarinin karşılaştığı bu doğal engeller dışında, bir piyade birliğinin komutanı her zaman atlara büyük güçlükler çıkartan yolları seçmelidir; ve nitekim birliğini korumakta arazinin yapısın-

dan yararlanamadığı durumlar seyrekler. Eğer tepelerden geçerse, demin sözünü ettiğiniz şiddetten korkacak hiçbir şey yoktur; düzlükte ilerlerse korulukları veya ekilmiş yerleriyle savunma olanağı sağlamayanı yok gibidir; bu şiddeti durdurmaya çalıllık yahut çukur da yoktur. Ve eğer arazi bağıllıksa veya ağaçlıksa süvari hiç geçemez. Cenk günü de öyledir; en küçük bir engel süvarinin bindirmesindeki tüm şiddeti boşla çıkartır. Bu hususta size şunu da anımsatayım, Romalıllar taktiklerinin ve silahlarının üstünlüğüne o kadar güveniyorlardı ki cenk günü kendilerini süvarinin şiddetinden koruyan ama istedikleri gibi manevra yapmalarına da olanak vermeyen engebeli bir araziyle süvariye çok daha korkutucu kılan ama kendilerine de diledikleri gibi manevra olanağını sağlayan düz bir arazi arasında seçim yapmak gerektiğinde, her zaman düz araziye yeğliyorlardı.

Piyademizi silahlandırmak için Eskiler'i ve Modernler'i taklit ettik; artık talimlere geçmeye sıra geldi. Romalıllar'ın savaşa sürmeden önce piyadelerinden ne istediklerini irdeleyelim. Bir erin seçimi ve silahları ne olursa olsun, bu talimler en çok özen göstereceğiniz şey olmalıdır, aksi takdirde, hiçbir yarar elde edemezsiniz. Bu konuyu üç açıdan ele almak gerekir:

- 1- Askeri, yorgunluğa dayanıklı, her türlü sıkıntıyı kaldırabilir hale getirmek, onu çevik ve becerikli yapmak;
- 2- Ona silah kullanmayı öğretmek;
- 3- İster yolda, ister kampta, ister cenk alanında ordudaki safını muhafaza etmeyi öğretmek.

İşte bir ordunun başlıca üç işlemleri bunlardır. Eğer ordunun yürüyüşü, kamp yapması, cenk düzeni düzgün ve yol yordam içinde yapılırsa, o ordunun başındaki general, bu çabaları bir zaferle taçlanmasa bile yine de takdir edilir.

Bütün eski cumhuriyetlerde, yasalar ve uygulamalar tüm bu talimleri bir tek hususu bile gözardı etmeden belirlemişlerdi. Gençleri çevikleştirmek için koşma talimleri; ustalaştırmak için atlama talimleri; güçlendirmek için boğuşma veya topraktan kazık çıkartma talimleri yaptırılıyordu. Bu üç kalite bir asker için elzemdir.

Çevikse, önemli bir mevkie düşmandan önce koşar, en az beklenildiği bir sırada tepesine biner, bozguna uğrattığında aman vermeden izler. Ustaysa, kendisine yapılan hamleyi savuşturmasını, bir hendeği aşmasını, bir siperi ele geçirmesini bilir. Güçlüyse, silahlarını daha iyi taşır, düşmanı daha bir kuvvetle itekler ve yorgunluğa daha iyi dayanır. Her türlü sıkıntıya karşı dayanıklı kılınmak için ağır yükler taşımaya alıştırılır.

Böyle bir alışkanlıktan daha yararlı bir şey yoktur: Sık sık, önemli bir seferde, asker, silahlarının yanısıra birkaç günlük yiyeceğini yanında taşımak zorundadır ve eğer böylesi yorgunluklara alışmamışsa, dayanamaz. O zaman da ya onu sıkıştıran tehlikeyi atlatamaz ya da tam bir zafer elde edemez.

Silah kullanma konusuna gelince, Eskiler'in talimleri bakın nerlerdi. Gençlere normaldekinden iki kat daha ağır silah taşıtıyorlar, ve onlara kılıç yerine kurşun kaplı ve çok daha ağır bir sopa veriyorlardı; o zaman her genç adam üç kulaç uzunluğunda, ve indirilecek darbelerle kırılmayacak yahut devrilmeyecek kadar sağlam bir kazığı toprağa çakıyordu. Ve bu kazığa karşıdır ki kalkan ve sopayla silahlanmış olarak düşmana saldırma talimleri yapıyordu. Kimi zaman başına veya yüzüne, kimi zaman gövdesine veya bacaklarına vurmak üzere hamle yapıyordu; sonra kendini geriye atıyor, daha sonra yeniden ileri hücum ediyordu. Düşmana vururken aynı zamanda da kendini kollamaya özen gösteriyordu; ve bu düzmece silahlar çok ağır olduğu için cenk günü hakiki silahlar onlara daha hafif geliyordu. Romalılar istiyorlardı ki askerleri bele doğru değil de kafaya darbe indirsinler; bu vuruşun daha öldürücü ve çelmesi daha güç olduğu; ayrıca vuranın daha az açık verdiği ve bele yöneltilen darbeden daha çok yinelenebileceği kanaatindeydiler.

Eskiler'in bütün bu küçük ayrıntılara dek inmesine şaşırmanın; zira, göğüs göğüse kapışma söz konusu olduğunda çok önemli olmayan hiçbir küçük avantaj yoktur ve düşünün ki onların yazarları bu konunun üstünde benim yaptığımdan çok daha fazla duruyorlardı. Eskiler bir cumhuriyette en çok arzulanan şeyin silah talimi yapmış çok sayıda adam olduğuna inanıyorlardı. Zira düşmanı size boyun eğdiren ne sahip olduğunuz altınlardır, ne de mücevher-

ler; sadece silahlarınızdan korkmasıdır. Kaldı ki başka alanlarda düşülebilecek hatalar genellikle düzeltilebilir; ama, savaşta yapılan hataların acısı anında çekilir. Buna bir de kılıç dövüşü sanatının askere daha büyük bir cüret verdiğini ekleyin; hiç kimse uzun bir talimle öğrendiği şeyden korku duymaz. O yüzden, Eskiler yurttaşlarının tüm askeri talimlere alışmalarını isterlerdi. Askerlerine demin sözünü ettiğimiz kazığa her zamanki kargılarından daha ağır mızraklar attırırldı. Atışlarına daha büyük bir isabet sağlayan bu talim aynı zamanda kol kaslarını da daha güçlendiriyordu. Bunun yanı sıra yay çekmeyi ve sapan kullanmayı öğreniyorlardı; bu değişik talimlere ayrı ayrı hocalar bakıyordu, öyle ki genç öğrencileri askerlik için *seçildiklerinde* çoktan hem cesaret hem de askerî talim bakımından asker olmuş oluyorlardı. Onlara bir tek uygun adım yürümesini veya yolda yahut savaş sırasında safları bozmaymayı öğrenmek kalıyordu; bunu da uzun zamandır buna alışık olan eski askerlerin içine karışarak tez elden öğreniyorlardı.

Cosimo: Bugün birliklerinize hangi talimleri emrederdiniz?

Fabrizio: Deminden beri söylediklerimin çoğunu. Onları koşturur, boğuşturur, atlatır, her zamanki silahlarından daha ağır çeken silahların ağırlığı altında yorardım; onlara yay ve kundaklı yay çektirirdim, bunların yanına bir de yeni ve bildiğiniz gibi çok elzem bir silah halini almış olan tüfeği¹ katardım. Bu talimlere devletin tüm gençliğini, özellikle de ve daha da büyük bir özenle savaş için seçtiklerimi alıştırırdım ve bütün bayram günlerini buna ayırırdım. Yine isterdim ki yüzmesini öğrensinler, asker için çok faydalı bir talimdir bu. Nehirlerin üstünde her zaman köprü veya tekne yoktur ve eğer ordunuz da yüzmesini bilmiyorsa bir dolu avantaj ve başarı fırsatını eliyle kaçırmış olur. Bu nedenledir ki Romalılar Tiber Irmağı kenarındaki Campus Martus'ta talim ettiriyorlardı. Yorgunluktan bitkin düştüklerindeyse kendilerini nehre bırakarak yorgunluk atıyorlar ve nehri yüzerek geçiyorlardı. Bundan başka, yine Eskiler gibi, süvariye ayrılacak olanlar için özel talimler emrederdim; bu yolla sadece bir atı daha ustaca kullan-

¹ 16. yüzyılda tüfek artık piyadenin önemli bir silahı haline gelmişti.

masını öğrenmekle kalmazlar, aynı zamanda, olanca güçlerini sarfederken rahatsızlık çekmeden at üstünde durmasını öğrenirler.

Eskiler, bu tür talimler için, tahtadan atlar yapmışlardı, gençler silahlı ve silahsız olarak, kimseden yardım görmeden ve ellerini kullanarak üstüne çıkarlardı. Onun için, komutanın en küçük bir işaretinde, süvari sınıfı bir anda atın ayağının dibinde olur ve bir başka işaretle de kendini atın üstünde bulurdu.

Bu çeşitli talimler Eskiler için çok kolaydı, şimdi ise gençlerini buna o kadar rahatça alıştırır ne cumhuriyet var ne de prenslik. Bu talimlerin yürürlükte olduğu Po Nehri üzerindeki birkaç kentte¹ bunun kanıtı görülüyor. Orada bütün nüfus çeşitli bölüklere ayrılıyor ve her biri savaşta kullandığı silahın adıyla anılıyor; yani kargı, teber [baltalı mızrak], yay ve tüfek gibi ve ondan ötürü de onlara kargıcılar, teberciler, okçular ve tüfekçiler deniyor. Herkes hangi bölüğe girmek istediğini bildirmek zorundadır. Herkes yaşından ötürü veya herhangi bir başka engelden ötürü savaşa uygun olmadığı için, her bölükte, bir adam seçimi yapılır ve onlara *Yeminli* [giurati] adı verilir; bunlar, bayram günleri, adını taşıdıkları silahın talimini yapmak zorundadırlar. Kent her bölüğe talim için bir yer verir, ve çıkan masraflar Yeminliler arasında olmayanlar tarafından karşılanır. Bu kentlerde uygulanan bizde de uygulanamaz mı? Ama uzağı göremeyişimiz bizim onların iyi şeylerini almamızı engelliyor. Bu talimler Eskiler'e harika bir piyade sınıfı kazandırmıştı ve günümüzde de Po Nehri boyunun piyade sınıfının bizimkinden üstün olmasını sağlıyor. Çünkü Eskiler askerlerini ya cumhuriyetlerde olduğu gibi kendi yurtlarında ya da imparatorluklarda olduğu gibi yukarıda belirttiğim nedenlerle ordularının içinde talim ettiriyorlardı. Biz ise, tersine, askerlerimizi kentlerimizde talim ettirmek istemiyoruz; orduda da yapamıyoruz çünkü tebamız değiller ve onlara kendilerinin kabul etmek istediklerinden başka

¹ "Po [Ponente] Nehri kentleri" derken Machiavelli'nin özellikle İtalya'nın kuzeyinde ve daha çok Alman ve İsviçreli nüfusun yaşadığı kentleri, özellikle Cenevre'yi kastettiği tahmin edilmektedir. Çünkü gerçekte bu nehrin suladığı bölge (Po Ovası) tarımsal açıdan çok önemli olmakla birlikte Machiavelli'nin anlattığına benzer kentler nehir boyunda yoktu.

talim emretme hakkına sahip değiliz. İşte ordudaki kargaşanın, kurumlardaki zayıflamanın, ve cumhuriyetlerin olsun, krallıkların olsun, özellikle İtalya’da, aşırı zayıflıklarının nedeni... Neyse biz konumuza dönelim.

Deminden beri sizinle bir askere elzem olan çeşitli talimlerden konuşuyoruz; ama askeri yorgunluğa dayanıklı kılmak, ona güç, çeviklik ve ustalık vermek yetmez, ayrıca safını tanımayı, bayraklarını ve askerî mızikanın seslerini ayırt etmesini, komutanların sesine uymasını ve bütün bunları ister dururken, ister geri çekilirken, ileri atılırken, cenkte veya sefer yürüyüşünde iken yapmasını öğrenmesi de gerekir. Eğer askeri mümkün olabilen en büyük özenle bu disipline göre yetiştirmesiniz asla iyi bir ordunuz olmaz; zira en küçük bir kuşku bile yoktur ki gözü pek ama düzensiz adamlar ürkek ama disiplinli adamlardan daha zayıftır: Disiplin korkuyu boğar ve düzensizlik ise gözü pekliği yararsız kılar.

Bu konuda geliştireceğim düşünceleri daha iyi kavramanız için, ilkin, size her ulusun ordularını veya milislerini örgütlerken nasıl her yerde aynı adla olmasa bile, en azından hemen hemen aynı sayıda askeri olan çeşitli kollar oluşturduğunu izah edeceğim.

Bu kolları Romalılar *lejon*, Yunanlılar *falanj* olarak adlandırdılar ve Fransa’da da *caterva*¹ deniyor; bir tek, eski disiplinden bir iki şey muhafaza eden İsviçreliler’de onların dilinde *tugay*² anlamına gelen bir adla anılıyorlar. Gerçek şu ki her ulus bu kolu [tugayı]

¹ Machiavelli *caterva* diyor ve Fransızlar da *régiment* biçiminde kendi dillerine çeviriyorlar; “*régiment*” askerî dilde “alay” büyüklüğünde (taburdan büyük, tümenenden küçük) bir birlik anlamına geliyor. *Caterva* Galyalıların zamanında altı bin mevcutlu lejyonlara verilen addı. Machiavelli “Fransızlar” derken Galyalıları kastetmektedir. Ancak altı bin mevcutlu bir birliğin karşılığı gerçekte “tugay”dır. Zaten Machiavelli de İsviçrelileri örnek göstererek bu hususa işaret etmektedir.

² Machiavelli bu anlamda *battaglione* sözcüğünü kullanmaktadır. Nitekim Fransızcaya bu sözcük “tugay” anlamına gelen *brigade* olarak çevrilmiştir.

her birini kendi tarzlarında örgütledikleri farklı taburlara¹ ayırdı. Ben de bizde daha çok bilinen bu adı almak istiyorum, ve aynı şekilde izlemeye niyetlendiğim amaç için hem Eskiler'in hem de Modernler'in kurallarını ödünç alacağım. Nasıl ki Romalılar beş altı bin mevcutlu lejyonlarını on kohorta² bölüyorlardı, ben de tuğayımızı on tabura böleceğim, ve mevcudu altı bin piyadeye çıkaracağım. Her taburun dört yüzü ağır silahlı, ellisi hafif silahlı olmak üzere dört yüz elli mevcudu olacak; o dört yüzden üç yüzü kılıç, kalkan taşıyacak ve *scudati* [kalkanlı askerler] adını alacak; kargıyla silahlanmış olacak ötekiler ise *picche ordinarie* [kargılı askerler] diye adlandırılacak. Hafif silahlılar tüfek, kundaklı yay, teber³ ve yuvarlak kalkan [rotello] taşıyan elli piyade olacak; onları eski bir adla *veliti ordinarii*⁴ [hafif silahlı askerler] diye anacağım.

Dolayısıyla bu on tabur üç bin kalkanlı adam, bin düzenli kargılı asker ve beş yüz düzenli⁵ hafif piyadeden oluşacak ki bunların

¹ Machiavelli bu anlamda *battaglie* sözcüğünü kullanıyor. Altı yüz mevcutlu yani üç bölük ayarında bir birlik “tabur”a denk düşmektedir. Ancak görüleceği üzere, Machiavelli bu sözcükleri kullanmakla birlikte kendi ordu tasarımında mevcutları kafasına göre değiştirmektedir.

² Latince: *cohors*; İtalyanca: *coorte*. Roma ordusunda bir lejyonun onda biri. Roma ordusunda bir lejyonun altı bin mevcutlu olduğunu anımsattım. Dolayısıyla bir *coorte* altı yüz mevcutlu bir birliktir ve Machiavelli'nin bir “tabur”u da [battaglie] zaten altı yüz mevcuttur.

³ Machiavelli *partigiane* sözcüğünü kullanıyor ki bu *allabardo*'ya yani baltalı mızrağa benzeyen ama mızrak kısmı daha küçük olan bir silah; *teber* denebilir.

⁴ Latince: *Velites*'den. Hafif silahlı piyade eri.

⁵ Burada Machiavelli'nin kullandığı “ordinari” [düzenli] sözcüğü belli birkaç cenk düzenine göre örgütlenmiş, birlikte hareket eden *düzenli ordu birlikleri* anlamındadır. “Estraordinari”[düzensiz] sözcüğü de “düzensiz”, “başıbozuk” asker anlamında değil de, düzenli ordunun gerek cenk içinde gerekse belli bir cenkten ayrı olarak “kendine özel” yani bu bakımdan “düzensiz” konumu ve görevi olan birlikleri anlamındadır. Bu itibarla söz konusu “düzensiz” birliklerin sonraki devirlerde “komando” veya “özel harekât birliği”, “özel kuvvet” gibi adlarla anılacak ama yine düzenli orduya bağlı birliklerin öncüsü olduğu söylenebilir. Bu nedenle “estraordinari”yi “özel görevli” diye çevirmeyi bu bağlamda Türkçe’de “düzensiz” demekten daha doğru bulduk.

toplamı dört bin beş yüz piyade eder. Ve tugayımızı altı bin mevcutlu oluşturmak istediğimizi söylediğimize göre, bu konuştuklarımıza bin beş yüz piyade daha eklememiz gerekecek. Bu bin beş yüzden bini kargı taşıyacak ve adları *picche extraordinarie* [özel görevli kargılı askerler] olacak, hafif olarak silahlı beş yüzü de *veliti extraordinarii* [özel görevli hafif silahlı askerler] adını taşıyacak. Böylece piyadenin yarısı kalkanlılardan, öbür yarısı da kargı ve öteki silahlılardan oluşacak. Her tabur için [tabur komutanı olarak] bir *connestabole* [binbaşı]¹, dört *centurion* [yüzbaşı] ve kırk *decurion*² [onbaşı] atayacağım; fazladan, bir de hafif silahlı askerlerin başına bir komutan ile beş onbaşı vereceğim.

Ağır kargılı bin askere komuta etmek üzere ise üç tabur komutanı, on *centurion* [yüzbaşı] ve yüz *decurion* [onbaşı] vereceğim; özel görevli hafif piyadelere de iki tabur komutanı, beş yüzbaşı ve elli onbaşı vereceğim. [Tümünün başında baş komutan olarak] bir tugay komutanı, ve her taburda bir sancak ve borazan bulunacak. Böylece bir tugay on taburdan, üç bin kalkanlı askerden, bin hafif kargılı askerden ve bin özel görevli kargılı askerden, beş yüz hafif silahlı askerden, ve beş yüz özel görevli hafif silahlı askerden, yani toplam altı bin adamdan oluşacak ki bunların içinde bin beş yüz onbaşı, ve ayrıca on beş tabur komutanı, on beş borazancı ve on beş sancaktar, elli beş yüzbaşı, on hafif silahlı askerlerin başı ve nihayet sancağıyla, borazancısıyla bir tugay komutanı olacak. Tugaylara ve ordulara komuta etmekten söz ettiğimde hiçbir şeyi karıştırmayasınız diye bu sayıları size birçok kez yineledim.

Yurttaşlarını veya tebasından olanları savaşa hazırlamak isteyen her cumhuriyet veya her kral onları böyle silahlandırmalı ve düzenlemelidir; ve onları ülkenin elverdiği kadar tugaya böldükten

¹ Machiavelli'nin kullandığı *connestabole* sözcüğü günümüz İtalyancasında *comandante* olarak geçmektedir ki bu da "binbaşı"ya karşılık gelmektedir. O devirde yerine göre "başkomutan" anlamı da vardı.

² *Centurion* ve *decurion* terimleri Roma ordusunun rütbe terimleridir ve sırasıyla yüz mevcutlu ve on mevcutlu birliklerin komutanlarını adlandırır. Machiavelli "onbaşı" için İtalyanca aynı anlama gelen *capidieci* sözcüğünü de kullanmıştır.

sonra eğer saflar halinde talim ettirmek istenirse tabur tabur ele almak yeter. Bu kolların her birini oluşturan adam sayısı gerçek büyüklükte bir ordu etmese de onların her biri yine de savaşta kendilerinden bekleneni öğrenebilir.

Aslında bir orduda iki tür manevra vardır: Biri, her adamın taburda yaptığı, öbürü, bir ordu içinde her taburun ötekilerle birarada yaptığı. Birinciye öğrenmiş bir adam ikinciye de kolayca öğrenecektir; ama birinciye iyi öğrenmemişse ikincinin gerektirdiği disipline erişemez. Her tabur, her türlü hareket ve arazi koşullarında saflarını muhafaza etmeyi, cenk düzeni almayı ve savaş sırasında çeşitli emirleri bildiren borazan seslerini ayırt etmesini tek başına öğrenmelidir. Bu borazanın, kürekçilerin ıslığı gibi, askerlere ne yapacaklarını; durması mı gerekiyor, geri çekilmesi mi, veya ilerlemesi yahut herhangi bir yöne dönmesi mi gerekiyor bildirmesi gerekir. Bir birlik hiçbir hareket veya arazi yüzünden kargaşa içine düşmeden saflarını korumasını bilir hale geldiğinde; borazan aracılığıyla komutanının tüm emirlerini duyup anlar hale geldiğinde ve bir anda ilk konumunu yeniden alabildiğinde öteki taburlarla birleşince kalabalık bir ordunun çeşitli kollarının kendi aralarında yaptıkları tüm manevraları çok çabuk öğrenir.

Bu sonuncu talimler de çok önemli olduğuna göre, tugayı, barış zamanı yılda bir iki kez biraraya getirip ona tam bir ordu biçimi de verilebilir. Cephe, yanlar ve ordunun yardımcı birlikleri uygun konumlarına yerleştirilebilir ve bu şekilde birkaç gün boyunca sanki cenk ediyormuşça talim yapılabilir. Nasıl ki bir komutan ordusunu her zaman gördüğü ve kuşkulandığı düşman ile savaşa tutuşabilecek şekilde elinin altında bulundurur, orduyu bu iki olaya hazırlamak gerekir, öyle ki yolun ortasında gerekirse savaşabilsin ve her asker ne yandan olursa olsun hücumu uğradığında ne yapacağını bilsin. Onu böyle yetiştirdiğinizde eyleme girmesini; eğer püskürtülürse nasıl geri çekileceğini ve yerini kimin alacağını öğretmeniz; sancağa, borazanın ve komutanının sesine göre itaat etmeye eğitmeniz gerekir ve onu bu savaş oyunlarına öylesine alıştırmalısınız ki hakikisini arzu eder hale gelmelidir. Yiğitlerin sayısı değil,

üstün disiplindir bir orduyu gözü pek yapan. Eğer fiilen ilk saflar daysam ve püskürtüldüğüm takdirde nereye geri çekileceğimi, benim yerimi doldurmakla kimin görevli olduğunu önceden biliyorsa, o zaman, tez yardım alacağımdan emin olarak daha bir cesaretle savaşırım. İkinci sırada isem, öndekilerin başarısızlığı beni korkutmaz, zira oradan bekleniyor olurum, hatta onların geri çekilmesini zafer benim eserim olsun diye arzularım bile.

Bu talimler yeni bir ordu için elzemdir, hatta eski bir orduya bile gereklidir. Romalılar buna daha çocukluktan alışık olsalar da komutanlarının onları savaşa sürmeden önce provasını yaptırdıklarını görüyoruz. Iosafo [Josephus Flavius]¹, *Istoria*'sında, Roma ordularının kamplarının çevresinde bulunan ve onlara yiyecek satan satıcıların bile onların bu sürekli talimlerini gözlemleye gözlemleye çok iyi yürümesini ve saflar halinde savaşmasını öğrendiklerini, bu sayede bir savaş sırasında çok büyük faydalar sağladıklarını anlatır. Ama ister hemen cenke sürmek, ister fırsat çıktığında kullanmak üzere hazır tutmak için yeni askerlerden bir ordu oluştuyorsanız taburlara tek tek ve bütün orduya birarada böyle sürekli talim yaptırmazsanız bütün emekleriniz boşa gider. Bu talim elzem olduğu için, kimin yoksa ona vermek için ve daha önce eğitilmiş olanların da bunu muhafaza etmeleri için büyük özen göstermek gerekir; en iyi komutanların bu iki amaca ulaşmak için her zahmete katlandığı görülmüştür.

Cosimo: Bana öyle geliyor ki konunun biraz dışına çıktınız; daha taburların talim tarzı üstüne hiçbir şey söylemeden şimdiden bize tam bir ordudan ve tam bir savaştan söz ediyorsunuz.

Fabrizio: Haklısınız; eski kuralları tercihim ve onların böylesine bir yana bırakılmış olduklarını görmekten duyduğum üzüntü bunun nedeni. Ama konumuza dönüyorum. Sizlere demin de de-

¹ **Josephus Flavius** (37-100) Kudüs doğumlu Yahudi tarihçi. *De bello judaico* [Yahudi Savaşı] başlıklı tarih kitabı vardır. Machiavelli, *Yasef'in* İtalyanca'laştırılmış "Iosafo" şeklini kullanıyor.

diğim gibi, taburların talimlerinde en önemli şey saflarını muhafaza etmesini bilmeleridir. Bunu başarmak için onları *chiocciola*¹ denen bu manevraya talim ettirmek gerekir. Taburum ağır bir şekilde silahlanmış dört yüz piyadeden oluştuğuna göre, kendimizi bu sayıya göre ayarlayacağız. Buna göre, taburu her biri beşer adamdansan seksen sıradan oluşturacağım ve hızlı veya yavaş bir yürüyüşte onları, deyim yerindeyse, birbirine dolamadan çözüp bağlayacağım. Ama bu talimi anlatmaktan çok göstermek gerekir ve daha uzun boylu üzerinde durmak gereksizdir; bir ordu görmüş herkesçe bilinir ve askerleri sıralarını muhafazaya alıştırmaktan başka avantajı yoktur.

Şimdi sıra bir taburu savaş düzenine sokmaya geldi; bu üç farklı biçimde yapılabilir:

- 1- Taburu çok kalın tutarak ve iki kare biçimi vererek;
- 2- Taburu cephesi boynuzlu bir kare yaparak;
- 3- Karenin ortasında *vacuo*² denilen bir boş alan bırakarak.

Bu manevraların birincisi iki şekilde yapılır: Biri sıraları çiftlemektir; ikinci sıra birincinin içine girer, dördüncü sıra üçüncünün içine girer, altıncı beşincinin içine ve bu böyle gider. Böylece, beş adam yüksekliğinde seksen sıra yerine onlu kırk sıranız olur. Sonra bu işlemi ikinci kez yaparsınız ve elinizde artık yirmi adam eninde yirmi sıra kalır. Taburunuz böylece yaklaşık iki kare oluşturur: Zira bir yanda öbür yandaki kadar adam olsa da her asker yanındakiyle dirsek temasında, arkasındakinden en az iki kulaç mesafede olduğu için, sonuç olarak taburun derinliği genişliğinden fazladır. Taburun veya bütün olarak ordunun değişik bölümlerinden çok sık söz edeceğim için bilin ki baş taraf veya cephe dediğimde bu ordunun önü demek olacaktır; omuz, arkası; yan da kenarları. Bu saflara taburun elli hafif piyadesini karıştırmıyorum; tabur son biçimini aldığı anda onlar da yanlara dizilirler.

¹ *Chiocciola* günlük dilde “salyangoz” demektir. Burada kastedilen şey tıpkı bir salyangozun ilerleyişinde organlarının birbiri içine girip çıkması gibi askerlerin saflarının birbirinin içine girip çıkmasıdır.

² *Vacuo*: Latince “boşluk”.

Bir tabura savaş düzeni aldırmanın öbür şekli de şöyledir; birincisinden çok daha faydalı olduğu için bunu daha geniş olarak işleyeceğim. Taburumuzu meydana getiren askerlerin, komutanların ve değişik silahların sayısını unutmadığınızı varsayıyorum. Bu manevranın hedefi, dedik ya, sıra başına beş adamlı, baştan beş sırası kargılı ve on beş sırası kalkanlı yirmi sıralı tabur oluşturmaktır. Başta iki centurion [yüzbaşı] ve arkada iki centurion Romalılar'da *tergiduttore*¹ denen subayların yerini tutarlar; tabur komutanı sancaktarı ve borazancısı ile kargılılardan oluşan ilk beş sıra ile kalkanlı son on beş sıra arasında bulunur.

Sıraların her yanında mangasına şöyle komuta eden bir decurion [onbaşı] vardır: Soldaki onbaşı sağındaki on adama komuta eder, sağdaki de solundaki on adama. Elli hafif piyade taburun yanlarına ve ardına yerleştirilir. Şimdi de yoldaki bir taburun hemen oracıkta bu cenk düzenini almak için yapması gerekene bakalım: Askerleriniz her sırada beş adam olacak şekilde seksen sıradır. Hafif piyadelerinizi [veliti] başa veya kuyruğa yerleştirirsiniz, fark etmez, yeter ki safların dışında olsunlar. Her centurion'un [yüzbaşı] arkasında ilk beşi kargılılardan, gerisi kalkanlılardan oluşan yirmi sıra vardır.

Tabur komutanı, borazancı ve bayraktarla birlikte ikinci centurion'un [yüzbaşının] kargılıları ve kalkanlıları arasındadır. Üç sıra kalkanlının yerini tutar. Yirmi decurion [onbaşı] birinci centurion'un sıralarının solundadır, öteki yirmisi de son centurion'un sıralarının sağındadır. Unutmamak gerekir ki kargılılara komuta eden decurion'lar da kargı taşımalıdır, ve kalkanlılara komuta edenler de kalkan taşımalıdır. Eğer bu halde iken, düşmana kafa tutmak üzere saflarınızı cenk düzenine sokmak isterseniz birinci centurion'u yirmi sırasıyla durdurtursunuz; ikinci centurion ise yürüyüşe devam eder, ve sağa doğru yanlamasına giderek ilk yirmi sıranın sol kanadına ulaşır, centurion'larıyla aynı hizaya gelir ve durur;

¹ *Tergiduttore*: Latince "tergi ductore"[arkayı yönetenler]den. Hareket halindeki bir askerî birlikte en arkadan gelen ve sıradakilerin yerlerinde olmalarını gözeten artçı subay.

üçüncü centurion yürüyüşe devam eder, ve sağa doğru yanlamasına giderek daha önce durmuş sıraların sol kanadına varır, iki centurion ile aynı hizaya gelir ve durur; dördüncü centurion tastamam aynı yürüyüşü izler ve anında iki centurion taburun başını terk ederek arka taraflara gider ve tabur böylece sözünü ettiğimiz cenk düzenini oluşturmuş olur.

Birinci manevraya *düz hatta çoğalmak* denir; ikincisine, *yandan çoğalmak* denir. Bu daha kolaydır, birincisi ise daha düzenli, daha emin ve koşullara daha kolay uyartılabilir. Gerçekten de, birincisinde, sayıya boyun eğmek zorundasınızdır; beşten on yaparsunuz, ondan yirmi; yirmiden kırk. Sağ hattınızı böyle ikiye katlayınca düşmana on beşlik, yirmi beşlik, otuzluk veya otuz beş adamlık bir cepheyle karşı koyamazsınız. İki kat artırmaktan çıkan sayıya uymanız gerekir; ve bir harekâta, düşmana karşı çok sık olarak altı yüz veya sekiz yüz adamlık bir cephe sergilemek gereksindiğiniz olur, ve bu durumda, *sağ yan* sizi kargaşaya atar. O yüzden ikinci manevrayı tercih ederim; alışkanlık ve talimin güçlüklerinin üstesinden gelmeyi öğretmesi gerekir.

Tekrar ediyorum, tüm askerlerin ister talimleri sırasında, ister cebrî yürüyüşte, ister ilerlerken veya geri çekilirken, ve en çetin arazide yol alırken sıralarını tanımayı ve karıştırmadan muhafaza etmeyi bilmeleri çok önemlidir. Bu konularda iyi eğitilmiş bir asker hiç düşman görmemiş bile olsa deneyimli bir askerdir, ve ona kıdemli asker denebilir. Ama, tersine, bin tane cenkte bulunmuş olduğu halde, bu talimlere alışmamış bir askere çaylak gözüyle bakmak gerekir. Bu nedenle küçük sıralar halinde yürürken onları bir araya koymalıdır.¹

Ancak en önemli şey, asıl güçlük, en çok inceleme ve deneyim isteyen şey, birliğin herhangi bir beklenmedik durum, arazi ya da düşmandan ötürü kargaşa içine düşmesi halinde onu anında yeniden düzenlemesini bilmektir ki Eskiler bunun üzerinde çok çalışmışlardır. Bunun için iki şey yapmak gereklidir: Biri, taburu bildik işaretlerle donatmak; öbürü, bu düzeni aynen muhafaza etmek:

¹ Bkz. Çizim no: 1

Yani aynı piyadeler hep aynı sırada yer alsınlar. Eğer bir asker, sözgelimi, ilkin ikinci sırada oldu ise hep orada kalsın, sadece aynı sırada değil, aynı yerde de. Bu bakımdan, dediğim gibi, toplanma işaretleri çok gereklidir. En başta sancağın öteki taburları arasında kolayca tanınabilecek biçimde farklı bir özelliği olması gerekir. Sonra tabur komutanının ve centurion'ların kafalarında birbirlerinden farklı ve kolay tanınabilir sorguç olması gerekir. Ama en önemlisi decurion'ları ayırt etmektir: Bu nokta Romalılar için o kadar önemliydi ki decurion'larının her biri numarasını tolgasında taşıyordu; onları birinci, ikinci, vs. diye adlandırıyorlardı; ve bu da onlara yetmiyordu, her asker kalkanının üzerinde işgal ettiği sıranın ve yerin numarasını taşıyordu. Böylece tümü de iyi ayırt edildiği ve yerini muhafazaya aldığı için, en büyük kargaşanın bile ortasında, birliğini anında yeniden biçimlendirmek kolaydı.

Sancak saptanır saptanmaz, centurion'lar ve decurion'lar bir bakışta mevkilerini tanıyabilirler; ve her biri, olağan mesafeleri koruyarak sola veya sağa yerleştiğinde, asker, deneyimle ve toplanma işaretlerinin yönlendiriciliğinde bir anda mevkiini yeniden bulurdu. Bu tıpkı bir fıçıyı her parçasını önceden işaretlemişseniz dağıtıp sonra çok kolayca yeniden yapmak gibidir; ama işaretlememişseniz yeniden yapması imkânsızdır. Bütün bu düzenlemeleri talimlerde öğretmek çok kolaydır, çok çabuk öğrenilirler, ve çok zor unutulurlar; zira yenileri eğitmek üzere kıdemli askerler oradadır, ve böylece bütün bir halk az zamanda silah mesleğinde çok deneyimli hale gelir.

Taburu, kanatlar ya da kuyruk, gerekirse baş olacak ve baş da kanat veya kuyruk olacak şekilde bir anda dönmeye eğitmek de çok faydalıdır. Bundan daha kolay bir şey yoktur: Çünkü her askerin kendisine komuta edilen tarafa dönmesi yeter, orası her zaman taburun başıdır. Belirtmek gerekir ki, kanat tarafıyla döndüğünde, sıralar aralarındaki mesafeyi yitirirler. Geri çark edildiğinde bu fark belli belirsizdir; ama kanat tarafıyla dönmüş, askerler artık birbirlerine yanaşık değildirler ki bu bir taburun olağan hali açısından büyük bir kusurdur. O zaman deneyimin ve a-

kıllarının onlara safları yeniden sıklaştırmayı öğretmesi gerekir. Ama bu kendi kendilerine düzeltebilecekleri küçük bir sakıncadır.

Çok daha önemli olan ve çok daha fazla deneyim isteyen şey ise bütün taburu tek bir kütle gibi döndürmektir: Bunda alışkanlık ve ustalık gerekir. Sözgelimi, sol kanadınıza dönmek isterseniz, solda olanları durdurtursunuz, merkezde olanları yavaşlatırsınız, öyle ki sağda olanlar koşmak zorunda kalmaz; bu önlemi almazsanız, saflar büyük bir kargaşa içine düşer.

Bir ordu yürüyüş halinde iken, hiç de başta olmayan taburların, sık sık kanattan veya kuyruktan hücumu uğradıkları olur; ve, bu durumda, bir tabur hemen oracıkta kanat veya kuyruğuyla hücumu göğüslemelidir. Bu manevranın olabilmesi ve aynı zamanda taburun yerleştirdiğimiz düzeni muhafaza edebilmesi için kargılılarının savunacağı kanatta olması, ve *decurion*'larının, *centurion*'larının ve tabur komutanının da her zamanki yerlerinde olmaları gerekir.

Bu sıkta,¹ beş adamlık seksen sıra oluşturduğunuzda, bütün kargıları ilk yirmi sıraya koyarsınız. Onların *decurion*'larını ise, beşini birinci sıraya koyarsınız, beşini en arka sıraya. Kalan altmış sıra ise geriden gelen kalkanlılardır ve üç *centuria*² oluştururlar. Bu *centuria*'ların birinci ve sonuncu sıraları *decuria*'lardan³ meydana gelmiştir: Tabur komutanı, sancaktar ve borazancı kalkanlıların birinci *centuria*'sının ortasına yerleştirilir, *centurion*'lar da her *centuria*'nın başına. Bu halde, kargıcılarınız sol kanatta olsun isterseniz, *centuria*'larınıza savaş düzenini sağ kanatla aldırırsınız; kargılılarınız sağ kanatta olsun isterseniz savaş düzenini sol kanatla aldırırsınız; böylece tabur tüm kargıları bir kanatta, tüm *decurion*'lar başta ve kuyrukta, *centurion*'lar başta ve tabur komutanı ortada olacak şekilde yürür. Düşman kendini gösterdiği ve kanatla karşı koymak gerektiğinde, askere mızraklı taraftan dönmesi emre-

¹ Bkz. Çizim no: 2

² *Centuria*: Roma ordusunda yüz mevcutlu birliğe verilen ad olduğunu ve başındaki komutana *centurion* [yüzbaşı] dendiğini anımsatalım.

³ *Decuria*: Roma ordusunda on mevcutlu birliğe verilen ad olduğunu ve başındaki komutana *decurion* [onbaşı] dendiğini anımsatalım.

Yürüyüş düzeni

Cephe

[illegible][illegible]

Cephe

[illegible]

Bu çizim yürütlüş halinde iken kanatlardan hücumu uğramaktan çekinen bir taburun savaş düzenine girmesini temsil ediyor.

dilir, ve tabur zerrece şaşmadan o belirlediğimiz savaş düzeninde bulunur; centurion'lar dışında herkes önceden belirlenmiş sıralarındadır ki onlar da derhal ve hiç zahmetsizce yerlerini alırlar.

Eğer tabur yürüyüş sırasında kuyruğundan hücumu uğramaktan çekinirse, o zaman savaş düzeni alındığında safları kargıların arkasında bulunacağı şekilde oluşturmak gerekir; ve bunun için de kargıları her centuria'nın ilk beş sırası yerine son beş sırasına yerleştirmekten başka yapacak bir şey yoktur. Geri kalan her şeyde alışılmış düzen muhafaza edilir ve manevra aynıdır.

Cosimo: Aklımda yanlış kalmadıysa, *bu talimlerin amacı bu taburları ordu olacak şekilde yetiştirmek ve birbirlerine oranla yerlerini ona göre düzenlemektir* demiştiniz. Ama eğer bu dört yüz elli piyade [bir ordunun ana gövdesinden] ayrı olarak özel bir eyleme girişecekse o zaman nasıl düzenlersiniz?

Fabrizio: O zaman komutanları öncelikle kargılıları nereye yerleştirmenin en faydalı yol olacağına karar vermelidir; ama yukarıda belirttiğimiz düzeni bozacak bir şey değildir bu. Gerçekten de amacımız bir tabura genel olarak cenk etmeyi bilmesini öğretmekse de, tüm özel eylemlerde de bunlar işe yarar. Ama size birazdan bir tabura cenk öğretmenin demin bildirdiğim öbür iki yolu hakkında açıklamada bulunurken bu sorunuza daha iyi yanıtlayabileceğim. Eğer kimi zaman, gerçekten de, bu iki usule başvuruluyorsa bu sadece bir taburun ötekilerden ayrı ve yalnız başına kullanılmasındandır.

Çift boynuzlu bir tabur oluşturmak için¹ her sırada beş askerden seksen sıra kullanmak gerekir. Ortaya bir centurion koyar o'nun arkasına solda kargılı iki ve sağda kalkanlı üç erden yirmi beş sıra yerleştirirsiniz; ilk beş sıradan sonraki yirmi sırada yirmi decurion yer alır; onların kalkan taşıyan decurion'larını kalkan ve kargı taşıyan askerlerin arasına, kargılı olanlarını da kargı taşıyan askerlerin arasına korsunuz.

Yirmi beş sırayı böyle düzenledikten sonra arkasına bir başka centurion, onun da arkasına on beş sıra kalkanlı asker yerleştirin.

¹ Bkz. Çizim no: 3

Ortada tabur komutanı ile sancaktarı ve borazancısı olsun; onun arkasına yine on beş sıra kalkanlı asker koyun; son olarak, üçüncü bir centurion'un arkasında her biri solda üç kalkanlı ve sağda iki kargılıdan oluşan yirmi beş sıra asker olsun; ve bu sıraların son yirmisine muzraklılar ve kalkanlılar arasına yirmi decurion yerleştirin; dördüncü centurion da tüm bu sıraları arkadan kapatsın.

Şimdi, eğer böyle yerleştirilmiş sıralardan iki boynuzlu bir tabur oluşturmak isterseniz, birinci centurion'u, ardındaki yirmi beş sırayla birlikte durdurursunuz. İkinci centurion bu yirmi beş sıranın sağından sağa doğru yanlamasına giderek yürüyüşe devam eder, ve bunların son on beş sırasının hizasına gelince, durur. Keza tabur komutanı da bu on beş sıra kalkanlının sağına döner ve aynı hizada durur; yirmi beş sırasıyla üçüncü centurion ve dördüncü centurion ardındakilerle bu kalkanlı sıraların sağ kanadına doğru yürüyüşünü yönlendirir, ama aynı noktada durmaz, ve son sırası kalkanlıların son sırasıyla bir hizaya gelinceye dek ilerlemeye devam eder.

O zaman kalkanlıların ilk on beş sırasını yönetmiş olan centurion yerini terk eder ve taburun kuyruğunun sol köşesine gider. Böylece yirmi adam eninde on beş sıralı, baş tarafın her iki köşesinde beş adam eninde on sıralı iki boynuzu olan bir tabur meydana getirilmiş olur. Bu iki boynuz arasında rahat rahat on adam alabilecek bir yer alır. Tabur komutanı orada olur; her boynuzda da bir centurion; arkalarda yine her köşede bir centurion; ve iki kanatta, iki sıra kargılı asker ve yirmi decurion bulunur. Bu iki boynuzun arasında topçu ve [ikmal malzemelerini taşıyan] arabalar yer alır. Hafif silahlı piyadeler kargılı askerlerin yanında kanatlara yayılırlar.

Bu boynuzlu taburda ortada bir boşluk oluşturmak için yirmi adam genişliğindeki on beş sıranın son sekizini alıp iki boynuzun ucuna götürmek gerekir, o zaman boşluğun omuzları olurlar. Bu boşlukta arabalar, tabur komutanı ve sancaktar durur ama topçular o zaman ya ön tarafa ya taburun yanlarına gönderilir. Bu düzenlemeler sadece kuşku yerlerden geçerken faydalıdır ancak boynuzu ve boşluğu olmayan bir tabur düzeni en iyisidir. Bununla birlikte, silahsız adamların güvenliğinde boynuzlu tabur en iyisidir.

İsviçreliler'in daha başka birçok tabur biçimleri vardır; bunlardan biri haç biçimindedir çünkü böylece tüfekçilerini bu haçın kollarının meydana getirdiği boşlukta emniyete almış olurlar. Ama bütün bu düzenlemeler ancak tek başına yapılan cenklerde iyidir, ve benim niyetim çok sayıda taburun birlikte nasıl savaşabileceğini göstermek olduğu için bunun dışında bir açıklamayla kendimi yormak istemiyorum.

Cosimo: Bana öyle geliyor ki sizin bu taburların askerleri için talim sisteminizi çok iyi anlıyorum; ama, aklımda iyi kaldıysa, sanırım bu on tabur dışında tugayınızda daha bin özel görevli kargılı asker [picche straordinaria] ve beş yüz özel görevli hafif piyade askeri [veliti straordinarii] var. Onların nasıl eğitildiklerini anlatmak istemez misiniz?

Fabrizio: Elbette, memnuniyetle. Bu kargılıları tek tek bölükler halinde, aynı taburlara olduğu gibi, talim ettireceğim ve onlardan daha çok özel işlerde yani eskort vermek, düşman ülkeyi birbirine katmak gibi, ve buna benzer başka harekâtlarda yararlanacağım. Ama biraraya getirmeden bulundukları yerde talim ettireceğim; belli bir düzen olmadan savaşmaları öngörüldüğüne göre ortak talimler için onları biraraya toplamak gereksizdir; özel talimleri iyi öğrenmiş olmaları yeter.

Demek ki o halde, bunu tekrar tekrar söylemekten usanmayacağım, taburlarınızdaki askerleri sıralarını muhafaza etmeye, yerlerini bilmeye, düşman veya arazinin güçlüğü onları kargaşaya soktuğunda biraraya toplanmaya talim ettirmeniz gerekir. Bu alışkanlığı edindiler mi bir tabura nerede duracağını ve ordudaki harekâtlarının neler olduğunu öğretmek rahat olur. Tüm özenini ve çabasını ülkesinde bu esaslara göre kurulmuş bir ordu ve böyle talimler meydana getirmeye kullanacak her cumhuriyet veya her kralın elinin altında her zaman tüm komşularına üstün, onların yasasını kabul etmek şöyle dursun onlara yasa dayatmaya yönelik harika askerler bulacağından emin olmalıdır. Ama demin de dediğim gibi, hükümetlerimizin içinde bulundukları kargaşa bizde bu kurumlara karşı sadece ilgisizlik ve küçümseme yaratıyor. O yüzden de çok

kötü ordularımız var, ve, içlerinde eğer kazara hakikaten yetenekli bir iki komutan veya bir iki asker varsa onlar da bunu en küçük bir biçimde kanıtlamıyorlar.

Cosimo: Bu taburların her birinde ne tür arabalar olsun isterdiniz?

Fabrizio: Bir kere, yüzbaşılardan veya onbaşılardan hiçbirine atlı olarak gitme izni vermezdim; ve eğer tabur komutanı ille de atlı olmak isterse ona bir at değil de bir katır verirdim. Ona iki yük arabası, herhangi bir yüzbaşıya [centurion] bir, ve her üç onbaşıya [decurion] iki tane verirdim. Zira niyetim, yeri gelince belirteceğim gibi, onları olabildiğince birarada barındırmaktır. Böylece her taburun tüm çadırları, mutfak takım taklavatını, kamp kurmak için gerekli balta ve kazıkları taşıyacakları otuz altı arabası olur. Yükün geri kalanını da çok yüklü değillerse kendileri taşır.

Cosimo: Sizin düzeninizde her taburun komutanları olmasının gereğine inanıyorum; ama bu kadar çok komutanın karışıklığına yol açmasından çekinmiyor musunuz?

Fabrizio: Eğer onların tümü tek bir komutana bağımlı olmasalardı dediğiniz doğru olurdu; ama bu bağımlılık düzeni sağlıyor, ve bu kadar komutan olmadan bir taburu yönetmek imkânsızdır. Bu, her yandan eğilen ve birkaç çok sağlam direktan ziyade çok sayıda küçük payandaya gereksinimi olan bir duvardır; zira bu direklerden birinin tüm gücü belli bir mesafede duvarın çökmesini önlemeye yetmez. Demek ki bir orduda on askerden birinin daha etkin, daha gözü pek, daha otoriter olması ve cesaretiyle, sözleriyle örnek olarak ötekileri çekip çevirmesi, cenke hazırlaması gerekir. Bu da bir orduda deminden beri tüm sözünü ettiklerimin yani komutanların, borazancılarının ve sancaktarlarının ne kadar gerekli olduğunu kanıtlar.

[Gerçi] bunlar bizim ordularımızda da bulunuyor ama hiçbiri işlevini yerine getirmiyor. Öncelikle, onbaşılardan kendilerinden beklenen tüm faydayı sağlamaları isteniyorsa, onların her birinin askerlerini iyi tanıması, onlarla birlikte yatıp kalkması ve aynı saflarda savaşması gerekir; zira onlar yerlerinde oldukça safları sıkı ve

düzgün tutmak mümkündür; bir dağılma olmaz veya olsa bile hemenecik durumu düzeltebilirler. Ama bizimkiler bugün daha fazla maaş almaktan ve birkaç özel eylem yapmaktan başka bir işe yaramıyorlar. Keza sancaktar da hiçbir askerî eylemde kullanılmayıp sadece geçit töreninde boy göstermeye yarıyor. Oysa Eskiler sancaktardan bir rehber ve toplanma yeri işareti olarak yararlanıyorlardı; sancaktar yerinde durdukça, herkes, sancağına göre yerinin neresi olduğunu biliyor ve hemen yerine dönüyordu; sancaktarın durması veya hareket halinde olmasına göre askerler de duruyorlar veya yürüyorlardı. Demek ki bir ordunun birçok kolunun olması ve her kolunun sancağı ve sancaktarları bulunması gerekiyor, ona hareket ve can vermenin yolu budur.

Piyadeler sancağa göre yürümeli, sancak da borazana göre davranmalıdır. Borazan iyi yönetildiğinde orduya komuta eder; her asker adımlarını borazancının temposuna göre ayarlayarak sırasını rahatça muhafaza eder. O yüzden Eskiler'in ordularında fülütler, çığırtnmalar ve mükemmelen makam tutturabilen başka çalgılar vardı; zira nasıl ki bir dansçı müziğin temposuna ayak uydurduğunda hata yapmazsa bir ordu da hareketlerini borazana uydurursa düzeni bozulmaz. Ancak [askerlerin] hareketlerini değiştirmek istendiğinde, onları coşkulandırmak, yatıştırmak veya yüreklendirmek istendiğinde ezgi değiştirilirdi. Dor tarzı ezgi, metanet; Frigya tarzı, öfke esinlerdi; derler ki İskender, yemekte iken rastlantı eseri bu Frigya ezgisini duyunca elini silaha atacak kadar galeyana gelmiş. Bütün bu ezgileri yeniden bulmak gerekir ve eğer bir iki güçlükle karşılaşılacak olursa bile askerlere emirlere uymamayı öğreten bu ezgiler hepten bir yana bırakılmamalıdır. Herkes onları değiştirebilir ve kendi kafasına göre düzenleyebilir ama askerlerin kulağını onları iyi ayırt edebilecekleri şekilde eğitmek gerekir. Günümüzde ise mızıka sadece gürültü yapmaya yarıyor.

Cosimo: Askerî kurumların nasıl oldu da günümüzde böylesine bir laçkalığa düşmüş olduklarını açıklamanızı isterdim; niçin bu kadar ilgisiz kalınıyor ve başıboş bırakılıyor?

Fabrizio: Bu konuda ne düşündüğümü size seve seve anlatırım. Bilirsiniz ki, ün yapmış askerler arasında çok sayıda Avrupalı, biraz Afrikalı ve daha da az Asyalı var. Bu farklılık dünyanın bu son iki bölümünde sadece bir veya iki büyük prenslik ve az sayıda cumhuriyet olmuş olmasından ileri geliyor; oysa ki Avrupa’da sadece birkaç krallık ve sonsuz sayıda cumhuriyet vardı. İnsanlar üstün yeteneklerini ve erdemlerini [virtu] ancak prensleri tarafından, bu kral olmuş, cumhuriyet olmuş fark etmez, takdir edildiklerinde gösterme olanağı bulurlar. Kabul edersiniz ki ne kadar çok devlet erki [potestati]¹ olursa o kadar çok değerli adam ortaya çıkar; az olursa az çıkar.

¹ *Potestati:* Türkçeye “devlet erki” diye çevirdiğimiz bu sözcük Machiavelli’nin İtalyanca’da kendine göre kotardığı bir bileşik sözcüktür ve bir siyaset odağı olarak örgütlenmiş olmaya gönderme yapar -bunun krallık veya cumhuriyet biçiminde olması fark etmez. Siyaset, iktidar ve bunların bir yanda yapısal, kurumsal örgütlülüğü düşük beylikler, öbür yanda örgütlülüğü yüksek olan devletlerle ilişkisini karşılaştırırken Machiavelli “devlet erki”nin önemini vurgulamak istemekte ve devrin klasik söyleminde bu tür düşünceleri istediği gibi dillendirebileceği kavramlar henüz yeterince gelişmemiş olduğu için kendisi bu yönde dili zorlamakta, burada gördüğümüz gibi bazı sözcükleri birleştirerek yeni kavramlar yaratmaya çalışmaktadır. “Stati” sözcüğü o devirde sonraları kazanacağı (bugün anladığımız anlamda) “devlet” anlamına sahip değildi; yerine göre, daha ziyade “eyalet”, bir “hal”, bir “toplumsal küme” anlamlarını taşıyordu; o kadar ki Latince kökenli bu sözcük sonradan modern anlamda “devlet” karşılığı olarak da kullanılmaya başlandığında ayırt etmek için bu anlamda Fransızca’da ilk harfı büyük yazılır oldu. Dikkat edileceği üzere, Machiavelli, aynı nedenle zaman zaman *prens* sözcüğünü de yerleşmiş anlamını zorlayarak cumhuriyeti de kapsayacak şekilde ve “siyasal iktidarın başı”, “siyasal önder”, “siyasal başbuğ” anlamında kullanmaktadır. Kaldı ki prensin [principe] kök anlamı bir kez daha belirtelim tam da *birinci sırada giden, önder, ilker* demektir ve “soyluluk” içermez.

Asya'dan konuşurken, Ninüs, Keyhüsrev, Artakserkes ve Mitridat¹ ile onlara eşlik eden pek az sayıda kişi bulunur. Afrika'dan da eski Mısırlılar'ı bir yana bırakırsanız pek çok Massinissa, Jugurtha² ve Kartacalı komutanları anabiliriz; ama Avrupa'nın çıkarttıkları ile kıyaslandığında sayıları çok küçüktür. Çünkü Avrupa'da sayısız büyük adam doğmuştur ve eğer geçen zamanın nankörlüğünün unutturdukları da adlarını bildiklerimize eklenebilseydi sayıları çok daha yüksek çıkardı. Zira liyakat öyle bir şeydir ki devletler zorunlulukla veya herhangi bir başka güçlü dürtüyle onu cesaretlendirdiklerinde daha çok kişinin ortak malı olur.

Asya az sayıda büyük adam verdi çünkü neredeyse tamamı tek bir büyük imparatorluğun altında toplanınca topraklarının devasallığı onu çoğunlukla barış halinde tutuyor ve girişken bir dehanın tüm çabalarını durduruyordu. Birkaç renkli kişilik çıkartan Kartaca Cumhuriyeti ayrı tutulursa Afrika da öyledir. Zira bir cumhuriyette bir krallıkta olduğundan daha çok sayıda büyük adam çıkar: Cumhuriyette liyakat onurlandırılır, monarşide ise boğmaya çalışılır.

¹ **Ninüs**, Asurlular'ın tarih sırasına göre üçüncü başkenti Ninova'nın efsanevî kurucusu. Babil kentinin ve ünlü asma bahçelerinin kurucusu olduğu iddia edilen Kraliçe **Semiramis**'in (İ.Ö.810-772) kocası. **Keyhüsrev**, [II.Kurus] İran İmparatorluğu'nun kurucusu (İ.Ö.558). Medler'e bağımlı bir prens iken (babası Oğuzlar'ın yaşadığı Anzan -bugünkü Huzistan- kenti beyi idi ve "Akamanış" [ağa tavırlı] lakabıyla anılan Kurus'du.) Persler ile birleşerek Medler'i ve Anzanlılar'ı da içine alan yeni bir devlet kurdu. İ.Ö. 546'da Lidya devletini, İ.Ö. 538'de Babil devletini ortadan kaldırdı. Fetihlerinin yanı sıra farklı inançlardan olanlara hoşgörü ve yasa koyuculuğuyla da sivrildi. **Artakserkes** de Pers kralıdır lakin bu adı taşıyan üç kral vardır. Machiavelli'nin kastettiği İ.Ö. 405-359 yıllarında hüküm sürmüş ve askerî planda I. ve III. Artakserkes'e oranla daha fazla başarı göstermiş olan II. Artakserkes olsa gerektir. **Mitridat**, (İ.Ö. 132-63) Pontus kralıdır ve bu adı taşıyan kralların altıncısıdır. Anadolu'da Romalılar'a karşı önemli zaferler kazanmış ama sonunda Pompeus'a yenilerek savaş meydanında can vermiştir.

² **Massinissa**, Romalılar'ın müttefiki olarak Scipione ile birlikte Zama'da savaştı. **Giugurta**, Numidya kralı (İ.Ö. 155-104) Romalılar'a karşı savaştı.

Avrupa'yı ele alan biri orayı cumhuriyetler ve krallıklarla dolu bulacaktır, bunlar birbirlerinden sakındıkları için askerî kurumlarını sağlıklı tutmak ve değerli komutanlarını onurlandırmak zorundaydı. Nitekim, Yunanistan'da, Makedonya krallığı dışında tümü de çok büyük adamlar yetiştirmiş birçok cumhuriyet vardı. İtalya'da Romalılar, Samnitler, Tosk. alılar [Etrüskler], Alpberisi Galyalılar oturuyordu;¹ Galya ve Germany cumhuriyet ve krallık doluydu; İspanya keza öyle. Ve Romalılar'a kıyasla bunların kahramanlarının çok azını tanıyorsak bundan çoğunlukla kaderin kölesi olan ve sadece yenenleri öven yazarların nankörlüğünü² sorumlu tutmak

¹ Galyalılar'ın Alp Dağları'nın İtalya'ya bakan tarafında oturanlara o devirde "Galli Cisalpini" [Alpberisi Galyalılar] deniyordu. Alp Dağları önemli bir kimlik ayrımı işlevi görüyordu. Alpler'in Fransa ve İsviçre taraflarında yaşayanlara da İtalya'da bulunanlar "Oltra montana" [Öte dağlılar] diyorlardı. Samnitler ve Etrüskler de Roma'nın kurulduğu yıllarda İtalyan Yarımadasının kavimlerinden idiler. Haklarında Türk kökenli olduklarına ilişkin ciddi belirti ve iddiaların olduğu Etrüskler, İtalyan Yarımadasına İ.Ö. 8. yüzyılın sonlarında gelmişler ve bir tür konfederasyon halinde birleşmiş güçlü, gelişkin kentler kurmuşlardı. Zamanla ilk yerleştikleri bugünkü Toskana bölgesinin (Orta İtalya) dışına yayılarak parlak bir uygarlık olarak sivrilmişlerdi. Ancak İ.Ö. 3. yüzyılda Roma, Etrüskleri yıkmayı başardı. Bölge daha sonraları *Toskana* adıyla anılır olduğu için Machiavelli de *Etrüskler* söz konusu olduğunda bile *Toskanalılar* demektedir -tıpkı *Galyalılar* yerine Galya'nın daha sonraki (ve kendi devrindeki) oturanları olan *Fransızlar* demesi gibi. Bir kanışıklığa meydan vermemek için özel kişi adlarında olduğu gibi halk ve ülke adlarında da söz konusu edilen devirdeki özgün (kendi) adlarını kullanmayı yeğliyoruz.

² Burada Machiavelli'nin kendi zamanı için önemli bir özgünlüğü olan ve siyasete, tarihe bakışına "bilimsellik" sağlayan yaklaşım tarzının bir örneğini görüyoruz: Zamanın yazarlarını, tarihçilerini "kaderin kölesi" olmakla suçlarken siyasete/tarihte meydana gelmiş olayları "kader (fortuna) hatta açıkçası, çok tanrı devirlerin söylemiyle "La Fortuna [Kader tanrıçası] öyle istediği için" öyle oldukları gibi algılamayı ve dolayısıyla sadece *üstün gelmiş* tarafı yani *tanrısal iradenin tercihinin kazanmış* tarafı esas olarak anlatmayı, övmeyi, haklı bulmayı *yemektedir*. Belirtelim ki Machiavelli'nin bizim "nankörlük" diye çevirdiğimiz sözcüğü "la malingita" kök anlamı itibarıyla "şeytanca kötülük" demek olup söz konusu yazarların "tanrısal iradeye boyun eğdikleri" inanışlarını ustaca bir sözcük oyunuyla "şeytan" bir alaya almış olmaktadır -tipik Machiavelli tarzı...

gerekir. Ama boyunduruk altına girmeden önce yüz elli yıl boyunca Romalılar'a karşı savaşmış olan Etrüskler'in ve Samnitler'in bir sürü büyük adamı olduğundan kuşku duymamak gerekir. Galyalılar ve İspanya için de aynı şey söylenebilir. Ancak yazarlar, özel kişilerde tanımayı esirgedikleri bu şanı, özgürlüklerini korumak için gösterdikleri inatçılığı kendilerinden geçercesine övdükleri halklarda tanıyorlar. Büyük adamların sayısının buyurganlıkların [imperi]¹ sayısıyla bağlantılı olduğu doğru ise, bundan şu sonucu çıkartmak gerekir ki bunlar ortadan kalktığında yeteneklerini [virtu] gösterme olanağı kalmayacağı için büyük adamların sayısı da gitgide azalır. Roma İmparatorluğu büyüyüp Avrupa'nın ve Afrika'nın tüm devletlerini ve Asya'dakilerin de önemli bir bölümünü yıktığında, değer göstermek için geriye bir tek Roma kaldı ve büyük adamlar da Avrupa'da Asya'daki kadar ender oldular. Değer artık sadece bu dünya başkentinde olunca orada yozlaşmanın ilk uç vermesi tüm dünyada yozlaşmaya yol açtı; ve İskitya halkları² başka devletlerin erdemini söndürdüğü gibi kendisinininkini de muhafaza edememiş bir İmparatorluğu zahmetsizce talan ettiler.

¹ Daha önce de belirttiğimiz üzere, Machiavelli'nin zamanında modern anlamda “devlet” (“devlet iktidarı”) kavramı yoktu. Machiavelli bu kavramın içerdiği anlamı ifade edebilmek için o günün sözcüklerini gerektiğinde o zamanki anlamlarını genişletecek şekilde kullanıyordu. “Imperi” [buyurganlık] sözcüğüne de hem *cumhuriyet* hem de *krallık* yönetimlerini birlikte kapsamak üzere başvuruyordu.

² Machiavelli (Batı) Roma İmparatorluğu'nu ortadan kaldıran “barbar” kavimleri burada nedense (belki Antik Yunan Tarihçi Prokopius'u yanlış anımsayarak) bir tek “İskit halkları” ile özdeşleştiriyor. İskitya [Scitia] Karadeniz'in kuzeyini, Don Nehri ile Tuna Nehri arasını kapsayan bir bölgedir ve burada ilkin savaşçılıklarıyla ünlü bir kavim olan İskitler yaşamıştır, lakin bu halkın kurmuş olduğu devlet daha İ.Ö. 1. yüzyılda dağılmıştı. Anlaşılan Machiavelli çoğunlukla Batı Got/Germen ve Hun gibi barbar kavimlerin sürekli saldırıları sonunda 476'da yıkılan Batı Roma ile daha ziyade Hunlar'ın ve İskitya halklarının saldırısına uğrayan Doğu Roma'yı karıştırmıştır. İskitya halkları deyince ise o devirde artık İskitler'den çok Hun, Germen ve Slav kavimleri anlaşılmalıdır. Kitabın Fransızca çevirisinde “barbarlar” denip geçilmiştir!

Bu barbar tufanının Roma İmparatorluğu'nu paylaşması Avrupa'ya o eski çağın askerî erdemini geri getiremedi: Bir kere, yürür-lükten düşmüş kurumlara geri dönmek öyle kolay olmuyor; sonra, Hıristiyan dininin soktuğu yeni töreleri unutmamak gerekir. Artık düşmana eskisi kadar direnmek gerekmemiştir. Eskiden yenik düşen canından oluyordu veya ömrünü ebedî bir kölelik içinde sefilane tamamlıyordu. Alınan kentler yağma ediliyordu veya oturanları tüm mallarına el konduktan sonra kentten atılıyordu; tüm dünyaya dağıtılıyorlardı; nihayet yenik düşenlerin çekmediği hiçbir sefalet kalmıyordu. Bunca felaketin korkusuyla her devlet ordularını etkin halde tutuyor ve her seçkin askerine büyük payeler veriyordu. Bugün ise bütün bu korkular büyük ölçüde kalmadı; yenilenlerin yaşamına hemen her zaman saygı gösteriliyor, uzun boylu hapis kalmıyorlar ve çok rahatça özgürlüklerine kavuşuyorlar. Bir kent isterse yirmi kez başkaldırmış olsun asla yıkılmıyor; oturanlar bütün mülklerini muhafaza ediyorlar ve tek korkuları vergi vermek oluyor. Bu yüzden artık askerî kurumlara boyun eğmek ve artık korkulmayan tehlikelerden kaçınma talimleriyle yorulmak istenmiyor. Zaten, Avrupa'nın çeşitli bölümleri artık eskiye kıyasla az sayıda hükümdara sahip: Bütün Fransa bir tek krala itaat ediyor; bütün İspanya bir başkasına ve İtalya da çok bölünmüş değil. Küçük devletler kazananın tarafını tutuyor; ve güçlü devletler de, belirttiğim nedenlerle asla nihaî bir yıkım korkusu içinde değiller.

Cosimo: Ama yine de, yirmi beş yıldan beri, yağma edilen topraklar ve yıkılan krallıklar görüldü. Ötekiler için bu bir ders olmalı ve eski kurumlara dönmenin gerekliliğini hissettirmeliydi.

Fabrizio: Bu dediğiniz doğru; ama yağmalanan kentlere bir bakın; hiçbirisi baş [başkent] değil, tümü de organ [ikinci dereceden kentler]: Milano değil, Tortona yağmalandı, Napoli değil, Kapua, Venedik değil, Brescia, Roma değil, Ravenna.¹ Bu örnekler yöne-

¹ Tortona 1499'da, Kapua 1501'de, Brescia ve Ravenna 1512'de talan edildi. Machiavelli'nin bu kitabının yayımlanışından (16 Ağustos 1521) aşağı yukarı 6 yıl sonra (6 Mayıs 1527'de), Roma da Şarlkent orduları tarafından yağmalandı.

tenlerin sistemlerini hiç değiştirmede; zararlarını daha çok vergi salmakla çıkartmaktan başka bir şey esinlemedi onlara. Askerî talimlerin sıkıntısına girmek istemiyorlar; bütün bunlara gereksiz veya hiç anlamadıkları bir şeymiş gibi bakıyorlar. Güçlerini kaybetmiş olan ve bu tür örneklerin kendilerini dehşete düşürmesi gerekenlere gelince, hatalarını düzeltecek araçlara artık sahip değiller. Buna göre, kimileri bu kurumlara güçsüzlükten yanaşmıyor, kimileri de bilgisizlikten ve irade yoksunluğundan; kendi erdemlerine güvenmek varken kolayına kaçıp talihlerine bel bağlıyorlar; aslında görüyorlar ki erdemin yokluğunda en güçlü olan talihlidir ve onlar da talihi dizginlemek yerine kendilerini ona teslim etmeyi yeğliyorlar.

Bu konuda söylediklerim doğrudur, Magna [Almanya]¹ örneğine bir bakın; orada askerî erdemî ayakta tutan çok sayıda devletin varlığıdır; ve günümüzde ordularımızda iyi ne varsa onlara borçluyuz. Güçlerine kıskançlıkla düşkün bu devletler kölelikten çok korkuyorlar ve bu sayede yetkinliklerini ve saygınlıklarını korumasını biliyorlar. İşte günümüzde askerî yeteneklere gösterilen ilgisizliğin nedenleri bence bunlardır; bilmiyorum sizin aklınıza yatıyor mu ve bu konuda hâlâ kuşkularınız var mı?

Cosimo: Hiçbir kuşkumuz yok. Bizi tamamen ikna ettiniz. Sadece esas konumuza dönmek üzere, sizden süvarinizi bu taburlarla nasıl düzenlediğinizi, sayılarını ne kadarda tuttuğunuzu ve nihayet onlara hangi komutanları ve silahları vermek istediğinizi anlatmanızı rica edeceğim.

¹ Machiavelli'nin burada "Magna" sözcüğüyle andığı o devirde "Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu" olarak bilinen devletler federasyonudur ki Machiavelli'nin çağdaşı olan İmparator Şarlken'tin (1500-1558) zamanında yönetim (imperium) olarak İspanya'dan Flandria'ya (Belçika'nın bir bölümü ile Fransa'nın bir bölümü) uzanmakla birlikte esas olarak Habsbourg Hanedanı'nın yönetiminde çekirdeğini bugünkü Almanya ve Avusturya'nın oluşturduğu bir devlettir. Dolayısıyla "Magna" olarak kastedilen tam da bugünkü Almanya (ve Avusturya)'dır. Ancak o devirde söz konusu olan tam bir devletten ziyade bir sürü küçükölü büyüölü feodal prenslik ve krallıktan oluşan gevşek bir federasyondur.

Fabrizio: Konumun bu bölümünü unutmuş görünmeme şaşırmayın; bundan bu kadar az söz etmemin iki nedeni var: Birincisi, bir ordunun gerçek gücü piyadesindedir; ikincisi, bizim süvarimiz piyademizden daha az kötüdür, ve Eskiler'inkinden üstün değilse de en azından onunla kıyaslanabilir. Kaldı ki, süvariye talim ettirme şekliyle ilgili olarak demin konuştum. Silahlarına gelince, hem hafif süvarilerde hem de atlı korumalarda günümüzde kullanılmakta olanlardan hiçbir şeyi değiştirecek değilim. Sadece isterdim ki hafif süvari tamamen arbaletlerle [kundağı yay] silahlanmış olsun ve bunlara birkaç da tüfek eklensin. Gerçi tüfekler olağan savaş halinde fazlasıyla yetersiz olsalar da, köylüleri korkutmak ve ellerinde tutmak istedikleri bir geçitten atmak için çok yarar sağlayabilirler; çünkü bir tüfekten duydukları korku başka yirmi silahtan duyduklarından daha fazladır.

Şimdi de süvari sayısını kaçta tutmak gerektiğine bakalım. Değil mi ki Roma milislerini [lejyonlarını] taklit ediyoruz, her tuğayda işe yarar üç yüz süvari olmalıdır: Yüz ellisi atlı koruma, yüz ellisi hafif süvari; bu iki kolun her birinin bir başı, on beş onbaşı [decurion'u], bir borazancısı ve bir sancaktarı olur. Her on atlı koruma için beş araba, ve her on hafif süvari için de iki araba veririm; bu arabalar da, piyadeninkiler gibi, çadırları, kap kacağı, baltaları ve kazıkları, ve yer kalmışsa başka gereçleri taşır. Ve getir-

¹ Machiavelli sözcük olarak aslında “uomini d’arme” [silah adamları] demektedir. Orta Çağ’da sadece İtalya’da değil başka pek çok Avrupa ülkesinde de *yakın koruma* görevini yapanlardan bu ifadeyle söz edilirdi. Türkçe *jandarma* da bu ifadenin “gens d’armes” [jandarm] şeklindeki Fransızca’sından gelir. Bununla o devirde özellikle kral, prens gibi yöneticilerin yakın korumaları, yaverleri kastedilirdi. Sözcük de, kurum da zamanla anlam ve işlev genişlemesine uğramış ve özellikle *kırsal beldele- rin korunmasıyla görevli silahlı adamlar* anlamını almıştır. Machiavelli’nin de kendi ordu örgütlenmesi anlayışında süvarilerin bir bölümünü böyle yakın korumaya ayırdığı görülüyor. Bu nedenle kafa karıştırmamak için Türkçe’ye “jandarma” yerine “atlı koruma” olarak çevirmeyi uygun bulduk.

diğim bu kuralı günümüzde atlı korumaların [her birinin] hizmetinde dört at bulunuyor diye [az bularak] eleştirmeyin; çünkü böyle bir şey çok büyük bir kötüye kullanmadır. Almanya'da, atlı muhafızların sadece bir tek atları vardır, ve yüklerini taşımak için yirmisine bir araba hizmet ediyor.¹ Keza Roma süvarisinin de maiyeti yoktu. Sadece süvarinin yanında atların bakımında yardımcı olan *triarii*'lerin² varlığına izin veriliyordu. Bu, ordugâh kurmaktan söz ederken göstereceğim gibi, örnek alabileceğimiz bir uygulamadır; ve Romalılar'ın bize vermiş oldukları ve günümüzde de Almanlar'ın verdikleri örneğe burun kıvrırmakla çok büyük hata ediyoruz.

Tugayın bir parçası olan bu süvariler kimi zaman taburlarla aynı zamanda biraraya gelebilir ve hep birlikte başka bir neden olmasa da daha ziyade birbirlerini tanımak için birkaç savaş provası yapabilirler. Her neyse, bu konuda bu kadar yeter; şimdi sıra bir orduyu düşmanla temas edecek ve onu yenecek hale getirmeyi konuşmaya geldi. Bir milisin ve onu yetiştirmek için gösterilen bütün özenin amacı da budur.

¹ Orta Çağ'ın sonlarına doğru bazı Avrupa ülkelerinde başlayan bir uygulamayla "dörtlü süvari" [quattro cavagli] birlikleri oluşturulmuştu. Bunda bir süvari ağır silahlı oluyor, öteki üçü hafif silahlı olarak o'nun maiyetini oluşturuyordu. Ancak maiyetteki hafif silahlı süvarilerin sayısı üçten az, iki veya bir de olabiliyordu.

² *Triarii*: Roma ordusunda en ön safta giden *astati*'lerin [kargılı erler] ve *principi*'lerin [ilkerler] ardından üçüncü sırada yer alan kıdemli askerler "üçüncüler" [üçüncü sıradaki erler] anlamına gelen bu sözcükle anılıyorlardı.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

Cosimo: Konu değiştirdiğimize göre, soruları soranın da değiştirilmesini istiyorum, çünkü kendini beğenmiş biri gibi gözük-mek istemiyorum; başkalarının yerine hep ben sorarsam ayıp olur. Bu yüzden diktatörlükten istifa ediyorum ve otoriteyi dostlarımız-dan kim isterse ona teslim ediyorum.

Zanobi: Sizin devam etmenizi tercih ederdik; ama değil mi ki istemiyorsunuz, hiç olmazsa yerinize aramızdan kimin geçmesi gerektiğini söyleyin.

Cosimo: Bu görevi senyor Fabrizio'ya vermek istiyorum.

Fabrizio: Memnuniyetle üstleniyorum, ve Venedikliler'in usu-lünü izlememizi öneriyorum: İlk aramızda en genç olan konu-şsun, çünkü, savaş gençlerin işi olduğuna göre, eminim, nasıl ki en iyi savaşabilecek olanlar onlar ise bu konuda en iyi konuşabilecek konumda olanlar da onlardır.

Cosimo: O halde sıra sizin Luigi.¹ Ben yerimi size bırakmak-tan nasıl memnunsam soruları sizin gibi birinin soracak olması da herkesi memnun edecektir. Neyse lütfen konumuza dönelim ve da-ha fazla zaman yitirmeyelim.

Fabrizio: Şuna kesinlikle inanıyorum ki bir orduya cenk dü-zeni aldırmanın nasıl olacağını en iyi şekilde göstermek için Yu-nanlılar'ın ve Romalılar'ın kendi birliklerini düzenlerken neler yap-tıklarını anlatmak gerekir. Ancak Antik yazarlar bu konuda okuyup üzerinde düşünebileceğiniz çok şeyler yazmış oldukları için birçok

¹ **Luigi Alamanni** (1495-1556), şair ve Machiavelli'nin arkadaşı.

ayrıntıyı bir yana bırakacağım ve sadece bizim milisimizi daha bir mükemmelleştirmek için taklit etmesi bana şart gibi gözükken bazı hususlara zaman ayıracağım. Böylece, hem bir orduya cenk düzeni nasıl aldırılmalı ve hakiki bir cenge dayanabilecek hale getirilmeli, hem de nasıl savaş oyunları ile talim ettirilmelidir bunu bir seferde göstermiş olacağım. Bir orduya cenk düzeni aldirmek isteyenlerin işledikleri en büyük hata bunu tek bir cephe şeklinde yapmaları ve onu tek bir göreve, tek bir talihe zorlamalarıdır.¹ Bu hatanın nedeni Eskiler'in uyguladığı bir usulü yani bir birliği başka bir birlik içine almayı ihmal etmekten ileri geliyor; çünkü bu usul olmadan ön saftakini ne desteklemek, ne savunmak, ne de onu bir başkasıyla değiştirmek mümkün olmaz; bu, Romalılar devrinde çok iyi gözletilmiştir. Dolayısıyla bu usulü gösterebilmek için Romalılar'ın her bir lejyonu *Astati*,² *Principi*³ ve *Triarii*⁴ olmak üzere nasıl üçe bölmüş olduklarından söz edeceğim. Bunlardan *astati*'ler sağlam ve sıkı saflarıyla ordunun birinci hattını meydana getiriyorlardı; onların arkasında *principi*'ler yürüyordu, saflarının arası biraz daha açıktı. Ve en arkadan da *triarii*'ler geliyordu ki safları arasında gerektiğinde *principi*'leri ve *astati*'leri de alabilecek kadar açıklık bırakıyorlardı.

¹ Machiavelli, metnin devamında daha iyi anlaşılacağı üzere, burada “cephe” derken devrin üslubu içinde “kolordu ve daha alt birimlere bölünmemiş tek bir ordu gücü”nü; “talih”ten söz ederken de bu gücü adeta bir atımlık barut gibi kullanmayı, bir cengin yazgısını “tek bir cephenin hareketi”ne, talihine bağlamayı kastediyor.

² Anımsatalım: Latince “hasta” [mızrak] sözcüğünden türeme “hastati” “mızraklı” demek. Roma ordusunda mızrak veya kargı [picche] kullanan askerlere verilen ad. Machiavelli burada “astati” şeklindeki İtalyanca'sını kullanıyor.

³ Latince kök anlamı: “Öndeki”, “birinci”. Türkçe'de “ilker” de diyebiliriz. Başlangıçta ordunun en ön safında yer aldıkları için Latince “principes” denirdi ama sonraları değerleri artınca göreceli bir koruma önlemi olarak *Hastati*'ler ile *Triarii*'ler arasında ikinci sıraya alındılar. Machiavelli “principi” şeklinde İtalyanca çoğulunu kullanıyor.

⁴ Latince “üçüncüler” anlamında. Roma lejyonunun en kıdemli ve en deneyimli askerleri.

Bunların dışında sapancıları, kundaklı yaycıları ve hafif silahlarla donanmış başka askerleri vardı; bunlar Roma ordusunun safalarında yer almıyorlar ama piyadeler ile süvariler arasına ordunun en başına yerleştiriliyorlardı. Hafif silahlı bu askerler çarpışmayı başlatıyorlar, ve pek seyrek olduğu gibi, eğer üstünlük sağlarsa zaferlerinin ardından gidiyorlardı; eğer geri püskürtülmüşlerse, ordunun kanatlarından veya bu amaçla bırakılmış aralıklardan geri çekiliyorlar ve silahsızların arasına karışıyorlardı. O zaman mızraklı askerler [astati] ilerliyor ama onlar da üstün gelemelerse ağır ağır *principi*'lerin safına çekiliyorlar ve onlarla birlikte cenki yeniden başlatıyorlardı. Yine yenilmişlerse, hepsi birden üçüncülerin [*triarii*] bıraktığı aralıklara giriyorlar ve hep birlikte tek bir kütle haline gelerek çarpışmaya yeniden başlıyorlardı; ve eğer bu kere de püskürtülürlerse o zaman çarpışmayı yeniden başlatmak üzere ellerinde bir imkân kalmıyordu. Süvari, ordunun kanatlarındaydı ve bir gövde üzerinde iki kanat etkisi yapıyordu; kimi zaman atlı olarak sık sık da gerektikçe piyadeyle birlikte yaya çarpışıyordu. Çarpışma sırasında böyle arka arkaya üç kez yeniden düzenlenme usulü bir orduyu neredeyse yenilmez yapsa gerekir çünkü [yenilmek için] talihin üç kez seni terk etmesi ve düşmanın da üç kez seni yenebilecek kadar güç ve cesaret toplaması gerekir.

Grekler'in falanjlarında¹ cenk düzenini böyle yeniden kurmak usulü yoktu; çok sayıda baş ve sıra sıra askerlerden oluşsa da falanj tek bir gövde idi. Saflar, Romalılar'da olduğu gibi birbirlerinin içine girmiyorlardı, asker, bir başkasının yerini alıyordu. Şöyle oluyordu: Diyelim elli adam uzunluğunda sıralardan oluşan falanjları düşmanla kafa kafaya geldiğinde bütün sıradan ilk altı sıradaki askerler savaşıbiliyordu; *sarissa*² denen mızrakları o kadar uzundu ki altıncı sıradakinin mızrağının ucu birinci sıradakinin geçebiliyordu.

¹ Eski Yunanlılar'da veya bu anlamda kullanmayı tercih ettiğimiz sözcükle Grekler'de mızraklı askerlerden oluşan alay.

² İtalyanlar'ın sesletimiyle "sarıs", Yunanlılar'ın sesletimiyle "sarissa" denen bu uzun mızraklar aslında Antik Çağ'da Makedonya ordularının bir özelliği idi.

Dolayısıyla savaşırken ilk sıradaki askerler ölü veya yaralı olarak saf dışı kaldıklarında hemen onun arkasında bulunan ikinci sıradaki askerler onların yerini dolduruyor ve onların yerini de üçüncü sıradakiler alıyordu; böylece birbiri ardına arka sıradakiler ön sıradakilerin boşluğunu dolduruyordu; öyle ki ön sıralar hep tamam oluyor ve sadece en arkadaki sıra onu tamamlayacak bir başkası olmadığı için hep eksiliyor ve ön sıradakilerin kayıplarından zarar görüyordu; böylece falanjin bu şekilde düzenlenişi onu neredeyse hareketsiz kıldığı için parçalamak değil ancak imha etmek söz konusu olabilirdi.

Romalılar falanjı taklit ederek başladılar ve lejyonlarını ilkin ona benzer biçimde kurdular. Ama çok geçmeden bu usülden memnun kalmayarak lejyonlarını *coorti*¹ ve *manupili*² diye çeşitli parçalara böldüler; çünkü, demin de dediğim gibi, çok sayıda kola ayrılmış ve her birinin kendine özel desteği bulunan bir ordunun daha fazla güce, daha fazla canlılığa sahip olacağı kanaatine varmışlardı. Günümüzde İsviçre tugayları [Grek] falanjını aynen taklit ediyor, ondaki gibi birbirlerine yardımcı olan kalın ve sağlam tugaylar kuruyor; cenk yaparken tugaylar biri öbürünün kanadına gelecek şekilde diziliyor; ve eğer biri öbürünün arkasına yerleştirilirse bu öndeki tugayın arkadakinin saflarına geri çekilebilmesi için değildir; ama birbirlerine destek olabilmeleri için usulleri şöyledir: Bir tugayı öne, bir tugayı da arkaya ama öndekinin sağına yerleştirirler şöyle ki öndekinin yardıma gereksinimi olursa imdadına gelebilir. Üçüncü tugay bu ikisinin ardında, bir tüfek menziline sahiptir. Bu büyük mesafe, eğer ilk iki tugay yenilirlerse geri çekilmek için yeterince yer olsun, ve üçüncü tugay ötekilere toslamadan ilerleyebilsin diyedir; zira kocaman bir kitle küçük bir ci-

¹ Latince *cohors*'tan; eski Roma'da piyade kolu (lejyonun onda biri) yani 600 mevcutlu bir birlik. Türkçe'de (Fransızca sesletime yakın şekilde) *koort* da deniyor. Roma ordusunda *tabura* karşılık geliyor.

² Latince *manipulus*'tan; yukarıda sözü geçen *cohors*'un üçte biri, yani 200 mevcutlu bir birlik. Türkçe'de (yine Fransızca sesletime göre) *manipül* de deniyor. Roma ordusunda *bölük* karşılığı oluyor.

sim gibi içe alınamaz, oysa bir Roma lejyonundaki küçük ve birbirinden ayrı kollar rahatça birbirlerinin içine girebilirler ve birbirlerine destek olabilirlerdi. Ve Roma lejyonlarının ne zaman Grek falanjlaryyla cenk etseler onları hep yok etmiş olmaları İsviçreli'lerin bu[günkü] usullerinin eski Romalılar'ınki kadar iyi olmadığını gösteren çok sayıda örnektir; çünkü, demin de dediğim gibi, bu [cenk düzenini] yeniden kurma usulü falanjin sağlamlığından daha etkiliydi.

Dolayısıyla bu örneklerle göre bir ordu kurmak söz konusu olduğunda hem Grek falanjlarynın, hem de Roma lejyonlarının silah ve manevra tarzlarından yararlandım; ve bunun içindir ki bizim tugaya Makedonya falanjlaryndaki gibi iki bin mızrak ve Roma lejyonlarındaki gibi üç bin kılıç kalkan verdim. Tugayı, Romalılar'ın lejyonu on *coorti*'ye bölmesi gibi on tabura böldüm. Onlar gibi savaşmak için hafif silahlar kuşanmış hafif piyade birlikleri [*veliti* ler] meydana getirdim. Ve bunun içindir ki cenk düzenimiz ve silahlarımız her iki ulusunkilerin karışımıdır. Her bölüğün başında beş sıra kargılı asker var, gerisi kılıç kalkanlılardan oluşuyor. Böylece ben ordumun başıyla düşmanın süvarisini tutabilir ve piyade taburlarında gedik açabilirim çünkü ilk kapışmada benim de onun gibi düşmanı durdurmak için mızraklılarım ve alt etmek için kılıç kalkanlılarım var. Ve bu usuldeki ustalığa dikkat ederseniz, görürsünüz ki tüm bu silahlar kendi işlevlerini görecektir şekilde yerleştirilmiştir çünkü kargılılar süvariye karşı gereklidir, hatta göğüs göğüse kapışma meydana gelmezden önce piyadeye karşı bile işe yarar; ama sonra yaramaz. Bu son sakıncaya çare olmak üzere İsviçreli'ler ilk üç sıra kargılının arkasına bir sıra baltalı mızraklı asker¹ koyarlar; bunu yapmakla kargılılarına daha fazla hareket alanı sağlamak isterler ama bu yetmez. Dolayısıyla öne kargılıları,

¹ Orta Almandaca "helmbarte" sözcüğünden, İtalyanca'da "alabarde", Fransızca'da "hallebarde" denen ve Osmanlıca'da Farsça kökenli "teber" sözcüğüyle karşılanan bir tür mızrak. Somut olarak tanımlarsak XIV.-XVII. yüzyıllarda kullanılan bir ucu sivri ve iki yanı balta biçiminde kesici bir silah.

arkaya kalkanlıları koyarak süvariye destek olup, piyade saflarını yarıyoruz, karıştırıyoruz; ama göğüs göğüse çarpışma başlayıp kar-gılılar yararsız hale geldiklerinde yerlerini en sıkışık alanlarda bile hareket edebilen kılıç kalkanlılar alıyor.

Luigi: Bu silahlar ve bu usulle ordunuza nasıl cenk düzeni aldıracağınızı öğrenmekte sabırsızlanıyoruz.

Fabrizio: Benim göstermek istediğim de bundan başka bir şey değil. Şunu bilmelisiniz ki konsül ordusu denilen sıradan bir Roma ordusunda yaklaşık altı yüz süvari ve on bir bin piyadeden oluşan yalnızca iki lejyonluk Roma yurttaşı vardı. Ayrıca dostları ve eyaletleri tarafından gönderilen piyade ve süvariler bulunuyordu. Bunlar da biri sağ boynuz, öbürü sol boynuz diye adlandırılan iki kısma ayrılıyordu; bu yardımcı piyadelerin sayısının lejyon piyadelerinin sayısını geçmesine asla izin verilmiyordu; sadece yardımcı süvarilerin sayısının daha fazla olmasıyla yetiniliyordu. Bir konsül bu yirmi iki bin piyade ve yaklaşık iki bin süvarilik orduyla her türlü düşmana karşı koymak ve girişimlerini sonuçlandırmak zorundaydı. Ama daha büyük bir güce karşıkoymak gerektiğinde iki konsül ordularını birleştiriyorlardı.

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, olağan olarak, bir ordunun başlıca üç eyleminde yani yürüyüş, konaklama ve savaşta lejyonu hep ordunun ortasına yerleştiriyorlardı; çünkü bu eylemleri ele alacağım bölümde göstereceğim gibi, böylelikle cesaretine en çok güvendikleri birlikleri daha çok birleştirmek istiyorlardı. Bu yardımcı piyadeler lejyonların piyadeleriyle birlikte olmaları sayesinde hemen hemen onlar kadar faydalı idiler; çünkü onlar gibi disiplinli yetişiyorlar, aynı cenk düzenini alabiliyorlardı. O halde kim ki Romalılar'ın bir lejyona nasıl cenk düzeni aldırıldığını bilir tüm ordunun nasıl olduğunu bilir.

Bunun yanı sıra bir lejyonun nasıl üç parçaya [schiera]¹ bölündüğünü ve her bir parçanın öbürünü nasıl içine alabildiğini anlatmakla ordunun genel cenk düzeninin de nasıl olduğunu söylemiş olduk.

Romalılar'ın cenk düzenini aynen taklit etmek istediğime göre, onların iki lejyonu olması gibi ben de iki tugay alacağım, ve onların düzeni bütün bir ordununkinin aynı olacak; çünkü daha fazla adam eklemek demek, safları daha şişirmekten başka bir şey yapmaz. Bir tugayın kaç erden meydana geldiğini ve on taburun bir tugay ettiğini, ve taburda kaç subay bulunduğunu, ve hangi silahlara sahip olduklarını, ve hangilerinin *ordinari* [“düzenli” yani özel görevle ordunun ana gövdesinden ayrılmamış] *picche* [kargılı askerler] ve *velitiler* [hafif silahlı piyadeler] ve hangilerinin *estraordinari* [“özel görevli”] olduklarını anımsatmama gerek olduğunu sanmıyorum; çünkü az önce açık seçik anlatıldılar ve tüm öbür cenk düzenlerinin anlaşılması için bunların akılda tutulması gerektiği konusunda sizi uyardım; ve böylece sanırım başkaca tekrar yapmadan konuyu sergilemeye devam edebilirim.

Bir tugayın on taburunu sol yana yerleştiriyorum, ve öbür tugayın on taburunu da sağa yerleştiriyorum. Böylece soldaki on taburun cenk düzeni şöyle olmuş oluyor: Beş tabur önde ve aynı hat

¹ İtalyanca *schiera* sözcüğünün tam karşılığı Osmanlı Türkçesi'nde kullandığımız “müfreze” sözcüğüdür ki bunun anlamı “bir bütünden ayrılmış, parça olmuş” demektir. Ancak bu sözcük günümüz Türkçe askerî dilinde “birlik” sözcüğüyle karşılanmaktadır ki yerine göre yanlış değildir. Ama burada söz konusu olan: Mevcudu ne olursa olsun kendi içinde “birlik”, bir “bütünlük” oluşturan bir asker topluluğu değil, bir ordunun bu tür birliklere *bölünmesidir*. Nitekim İtalyanca *schiera* sözcüğünün kaynaklandığı Latince *schisma* sözcüğü *bölünme*, *ayrılma* anlamı taşır. Burada da bu bağlamda kastedilen Roma ordusunun farklı büyüklüklerde (birbirini içine alabilen) ve her biri kendi başına birer “birlik” olan ama ordunun bütünü göz önünde tutulduğunda o bütünden ayrılmış parça durumundaki üç *parçaya* yani tugay, tabur, bölük karşılığı *legione*, *coorte*, *manipule*'ye *bölünmesidir*. Bu durumda *schiera* [bölünme] sözcüğünü Türkçeye *birlik* olarak çevirmek mantığa da, Machiavelli'nin kastine de ters düşerdi.

üzerinde, her birinin arasında dört kulaç mesafe var; böylece genişlemesine yüz kırk bir kulaçlık, ve derinlemesine kırk kulaçlık bir alanı işgal ediyorlar; bu beş taburun arkasında kırk kulaçlık bir mesafeye üç tane daha yerleştiriyorum: Bunların iki tanesi öndeki beşin son iki taburu ile aynı çizgide yer alıyor, öbürü merkezde oluyor; bu üç tabur böylece genişlemesine ve derinlemesine olarak ilk beşle aynı genişlikte alanı işgal etmiş oluyorlar şu farkla ki bu sonuncular birbirlerinden sadece dört kulaç ötedeler, ötekilerin arasında ise otuz üç kulaç var. Nihayet, bu üç taburun arkasına, son ikisini aralarında doğrudan kırk kulaçlık iki eşit mesafe olacak şekilde yerleştiriyorum, öyle ki her biri ilk iki hattın sağ ve solu ile aynı hizada ve birbirlerinden doksan bir kulaç mesafedeler. Bu şekilde düzenlenmiş tüm bu taburlar demek ki genişlemesine [enine] yüz kırk bir kulaç ve derinlemesine [boyuna] iki yüz kulaç yer tutuyorlar. Yirmi kulaçlık bir mesafede, bu bölüklerin sol yanına yedi adam yüksekliğinde yüz kırk üç sıra oluşturan ve anlattığım şekilde düzen almış on taburun sol yanını tamamen örten özel görevli kargılıları yayıyorum. Geriye kalan kırk sıra yükleri ve ordunun kuyruğa yerleştirilmiş bütün devamını korumaya yarıyor. Decurion'lar [onbaşılar] ve centurion'lar [yüzbaşılar] alışlagelen yerlerini muhafaza edecekler; ve bu mızraklıların üç şeflerinden biri en başta, biri ortada, üçüncüsü de en sonda, *safları-sıkıştırıcı* olarak kuyrukta olacak. Romalılar'da ordunun gerisine yerleştirilen *tergioductor*'ların [*arkayı tutanlar*] yaptığını yapacak.

Ama yine ordunun başına dönüyorum, ve özel görevli kargılı askerlerin soluna, özel görevli hafif piyadeleri yerleştiriyorum ki bunlar bildiğiniz gibi beş yüz adamdır. Kırk kulaçlık bir yer tutacaklar. Yanda, yine hep solda, yüz elli kulaçlık yer tutan silahlı adamlar ve nihayet bir o kadar alanı işgal eden hafif süvariler var. Düzenli hafif piyadeleri her taburu ayıran boşluklarda kendi taburlarının çevresinde topluyorum; öylelikle sanki bu taburların emrinde olacaklar meğer ki onları özel görevli kargılı askerlerin altına yerleştirmeyi yeğlemiş olmayayım: Bu konuda şartlara göre karar vereceğim. Aynı düşünceyle, tabur komutanı ya birinci ve ikinci sıradaki taburların arasında bulunacak, ya da özel görevli kargılı

askerler ile soldaki birinci tabur arasında bulunacak. Çevresinde öngörülmemiş bir emri yerine getirebilecek kadar zeki ve düşmanın şokuna dayanabilecek kadar gözü pek otuz kırk kadar seçme adam olacak. Sancaktar ve borazancı da yanında yer alacak.

İşte soldaki tugaya yani ordunun yarısına aldıracağım cenk düzeni bu olacak. Daha önce de dediğim gibi, genişlemesine beş yüz on bir kulaç ve derinlemesine iki yüz kulaç olacak; donanımlara bekçilik eden ve yuvarlakça yüz kulaç tutan özel görevli kargılı askerler takımını bu hesap içinde saymıyorum. Sağ yandaki tugayı da kesinlikle aynı biçimde yerleştireceğim ama iki tugay arasında otuz kulaçlık bir boşluk bırakacağım ve oraya birkaç topçu ve bu topçunun arkasına da başkomutan ile borazancı ve genel bayrağı yerleştireceğim. Başkomutanın çevresinde çoğu yaya ve içlerinden onu verilen hür türlü emri yerine getirebilecek halde ve gereksinime göre ister yaya, ister atlı olsun tepeden tırnağa silahlı en az iki yüz seçkin adam bulunacak.¹

Güçlü yerlere saldırı için bir orduya en fazla elli librelilik² gülle atabilen on toptan daha fazlası pek gerekmiyor. Seferde, topçuyu cenk etmekten çok, kamp savunması için kullanırdım. Topçunun kalanının on beş librelilik gülle atanlardan ziyade on libreliliklerden oluşmasını tercih ederdim. Eğer arazi topçuyu kanatlara koyabilmem için yeterince güvenli değilse ordunun başına yerleştirdim öyle ki düşmandan çekinecek bir şeyi olmasın.

Bu cenk düzeni hem falanj düzeninden hem de Roma lejyonu düzeninden kaynaklanır; kargılılardan oluşan baş taraf sıkı sıralardan meydana gelir, böylece falanjdaki gibi ilk sıraların kaybını art sıraların takviyesiyle kapatabilir. Bir başka yandan, eğer saflarında karışıklık başgösterecek kadar geri püskürtülmüşse, arkasına yerleşmiş ikinci sıra bölüklerin aralarındaki boşluklara geri çekilebilir; orada, tek bir sağlam gövde halinde yeniden biçimlenebilir, düşmanı yeniden durdurabilir ve savaşıabilir; ve eğer yine püskürtülürse, üçüncü sıraya geri çekilebilir ve yeniden eyleme geçebilir: Bu ordu cengi Grekler ve Romalılar gibi yürütüyor.

¹ Bkz. Çizim no: 5

² Yaklaşık 340 gram eden bir Floransa libresi söz konusu olsa gerek. Her kentin ağırlık ölçüsü farklıydı. Libre'nin de bir standardı yoktu.

Zaten her yanı silah ve komutan dolu, donanımların bulunduğu art sıralar sayılmazsa, ki orada bile özel görevli kargılı askerlerden bir takım var, hiçbir zayıf nokta taşımayan böyle bir ordudan daha güçlü ne düşünülebilir. Düşman ona cenge hazır olmadığı hiçbir noktadan saldıramaz; zira ısrar ediyorum art tarafta da korkacak hiçbir şey yok. Size bütün noktalardan saldırılabilmeye yetecek kadar güçlü bir düşman hiçbir zaman olmamıştır; zira, bu durumda, ona karşı sefer açmazsınız. Sizden üç kez daha güçlü, ve sizinki kadar iyi bir cenk düzeni olduğunu varsayıyorum; sizi sarmak isterken zayıflar; ve eğer onu bir noktada kırarsanız, bütün düzenlerini bozarsınız. Eğer sizinkinden daha güçlü olan süvarisi onu bozmayı başarmışsa, sizi her yandan çevreleyen mızraklılar onun çabasını durdurur. Subaylar emirleri rahatça alabilecekleri ve verebilecekleri şekilde yerleştirilir. Her bölüğü ve her sıra askeri ayıran boşluklar bir başarısızlık halinde geri çekilmeyi kolaylaştırmakla kalmaz, gösterdiğim gibi, ayrıca generalin emirlerini götürmekle yükümlü olanlara da serbest bir alan bırakır.

Size demiştim ki Roma ordusu yaklaşık yirmi dört bin kişidir, bizim ordumuzun mevcudu da bu kadar olacak; ve nasıl ki Romalılar'da yardımcı kuvvetler lejyonların cenk düzenini ve savaşma tarzlarını taklit ediyorlardı ise kuracağınız iki tugayla birleştireceğiniz öteki askerler de tamamen o tugaylar gibi hareket etmelidirler. Onlarla ilgili vereceğim bir örneği taklit de kolaydır; zira eğer taburlarınızın adedini veya ordunuzun asker sayısını iki katına çıkartırsanız yapacağınız şey sadece taburların veya askerlerin sıralarını ikiye katlamak olacaktır: Böylece sola, on tane tabur daha koyacaksınız yirmi edecek veya düşmanın cinsi ya da arazinin yapısına göre askerlerinizin sıralarını büyütecek yahut aralarındaki mesafeyi açacaksınız.

Luigi: Aslında, sinyor Fabrizio, ordunuzu daha şimdiden görür gibiyim; ve bir an önce elle tutulur hale gelmesi için yanıp tutuşuyorum. Ama dünyada hiçbir şey için sizin burada Fabius Maximus'luk¹ etmenizi; düşmandan uzakta durup savunmada kalmanızı istemem. Sanırım o zaman Roma halkının o'na bağırmasından daha gür bir sesle size çıkıştım.

Fabius: Bu konuda hiç korkunuz olmasın. [Daha şimdiden] top seslerini duymuyor musunuz? Bizimkiler düşmana fazla zarar vermeseler de ateş açtılar. Özel görevli hafif silahlı askerler [veliti extraordinarii] ve hafif süvari mevzilerinden çıkıyor, olabildiğince yayılıyor ve büyük naralar atarak düşmanın üstüne öfkeyle çullanıyorlar. Düşman topçusu ancak bir kez ateş açabildi, o da başımızın üstünden geçti, ordumuza hiç zarar vermedi; ikinci kez ateş açamam diye hafif silahlı piyadelerimiz ve süvarimiz hızla bindirdiler; düşman topçusunu savunmak için öne çıkıyor, böylece iki tarafta da topçu işe yaramaz oluyor.

Uzun süreli talimlerle savaşmaya alışmış bizimkilerdeki şu disipline, şu cesarete bakın, onların ardısıra gelen ordunun kendine güvenine bakın. İşte bakın, jandarmalar ölçülü bir adımla hareketleniyor ve düşmana doğru ilerliyor. Topçumuz ona yer açmak için hafif silahlı piyadelerin çıkmış oldukları boşluklara çekildi. Askerlerini coşturan ve onlara kesin zafer vaat eden komutan [capitano]² da orada. Hafif silahlı piyadeler ve hafif süvari düşmanın kanatla-

¹ **Fabiub Maximus Verrucosus**, (İ.Ö. 275-203) Romalı devlet adamı, beş kez konsüllük yaptı. Annibal'e karşı sorunu çürümeye bırakan taktikleriyle bir süre başarılı oldu ama Cannes Savaşı'nı önleyemedi. Uygun zamanı kollama siyasetinden ötürü Latince "Cunctator" [Oyalayıcı] lakabı takıldı.

² İtalyanca "capitano" sözcüğünün bir anlamı günümüzde "yüzbaşı"dır. Ancak Roma ordusunda ve Machiavelli'nin zamanında bu rütbedeki subayın konumu ve yetkileri günümüzde general rütbesindeki komutana denk düşmektedir. Nitekim metnin Fransızca çevirisinde "capitano"nun Fransızca'ya "capitain" [yüzbaşı] olarak değil "général" [general] şeklinde çevrilmiş olduğu görülmektedir. Gerçekten de tugay düzeyindeki komutanı dildeki değişime kölece uyarak "yüzbaşı" olarak adlandırmak yanlış olur. Bu nedenle biz de bu anlamda "komutan" demeyi ve "general düzeyinde olduğunu" belirtmeyi yeğledik.

rını bozmaya çalışmak üzere yanlara çekilmiş durumdalar. Göğüs göğüse çarpışma başladı; bizimkiler ne cesaret ve ne sessizlikle düşmanın darbesini göğüslediler! Komutan atlı korumalara ileri doğru bindirme yapmadan tutunmalarını ve piyadeyle aynı çizgiden asla ayrılmamalarını emretti. Bize yandan saldırmak isteyen bir takım tüfeklinin tepesine bizim hafif süvarimizin nasıl çöktüğünü ama düşman süvarisinin yardıma gelmesi üzerine bu iki süvari arasında kalan tüfeklilerin silahlarını kullanamayıp taburlarının arkasına nasıl geri çekildiklerini fark ettiniz mi? Ama kargılılarımız düşmanı öfkeyle püskürttüler, ve piyade şimdiden o kadar yakınlığa ki artık kargılılarımızın işi kalmadı; talimlerde eğitimini gördükleri şekilde ağır ağır kalkanlıların arkasına çekiliyorlar. Buna karşılık, düşmanın büyük bir atlı koruma birliği bizim atlı korumalarımızı geri bastırınca daha önce belirtmiş olduğumuz kural uyarınca özel görevli kargılı askerlerin arkasına siper almış olan atlı korumalarımız onlarla birleşerek yeniden düşmana göğüs gerdiler, düşmanı püskürttüler ve çoğunu öldürdüler. İlk taburların kargılı düzenli askerleri kalkanlıların safları arasından geriye çekilince bu kez kalkanlılar düşmanla kapıştılar; işte görüyorsunuz ne gözü peklikle, ne ustalıkla ne güvenle düşmana vuruyorlar.

Gördüğünüz gibi cenkte saflar o kadar sıkışık ki kılıç zorlukla kullanılabiliyor. Düşmanların nasıl hızla düştüğünü görüyorsunuz; şundan ki silah olarak sadece bir kargı veya bir kılıca sahipler, mızrak fazla uzun, öbürü çok daha iyi silahlı bir düşmanla karşı karşıya geliyor, kimileri ölü veya yaralı düşüyor, kimileri de kaçıyor: Sol kanatları çoktan dağılmış durumda, sağ kanat da az sonra dağılıyor ve zafer bizim oluyor. İşte bu mutlu bir cenk sayılmaz mı? Bunu bir de gerçekleştirebilse idim çok daha mutluluk verici olurdu. Fark etmişsinizdir ikinci ve üçüncü hattakilere gereksinimimiz olmadı; birinci hattakiler yenmeye yetti. Bu durumda bana ek açıklamalar isteyip istemediğinizi sormak kalıyor.

Luigi: Zaferinizi öylesine canlandırdınız ki halen hayranlığı içindeyim, ve o derecede şaşırmış haldeyim ki daha kuşkuym kaldı mı bilmiyorum. Ancak, ustalığınıza güvenim tam ve tüm sorularımı yöneltmekten çekinmeyeceğim. Önce bana şunu söyleyin: Neden topçuya sadece bir kez ateş açtırıyorsunuz; ve hemen ardından ordunun gerilerine gönderip bir daha hiç sözünü etmiyorsunuz? Ayrıca bana öyle geliyor ki fazla ileri ateş açtırarak düşman topçusunu canınız istediği gibi düzenlemiş oldunuz; düşmanın öteye ateş açması elbette olabilir, ama eğer diyelim tam da birliklerinizi vurmuş olsaydı ki bazen bu da mümkündür bu tehlikeye karşı o zaman ne yapardınız? Eh topçudan başladığıma göre bu konuyu bitireyim de bir daha dönmeyelim. Her türlü silah türünü delip geçen ve en kalın safları bile deviren topçuya karşı sık sık Eskiler' in cenk düzeninin ve silahlarının pek bir işe yaramadığı, hatta tamamen yararsız olduğu gerekçesiyle küçümsendiğini duymuşumdur. Bundan hareketle bu tarz saldırılara karşı uzun süre muhafaza edilemeyecek bir cenk düzeni kurmak ve kendinizi savunamayacağınız silahları taşımaktan yorulmak bana delilik gibi geliyor.

Fabrizio: Birçok konuyu kapsayan düşünceleriniz biraz uzunca bir yanıt gerektiriyor. Topçuma bir kez ateş açtırdığım doğrudur; nedeni şu: Düşmana darbe indirmekten çok düşmanın darbelelerinden kaçınmak önemlidir. Topçunun etkilerinden korunmak için menzilinın dışına çıkmaktan ya da surların ve siperlerin gerisine kapanmaktan başka çare yoktur ve bunların da çok dayanıklı olması gerekiyor. Cenke kararlı bir komutan [general] kendini ne surların içine kapatır ne de top menzili dışında durur; o halde, kendini güvenceye almadığına göre, mümkün olan en az hasarı görmeye bakmalıdır ve bunun da yolu cenk meydanından geçmektedir. Dolayısıyla hızlı bir yürüyüşle düşmanın üzerine varması gerekir, kitle halinde ve ağır adımlarla değil; yürüyüşün hızı düşmana ikinci bir kez ateş açma olanağı vermez, ve dağınık hatlarla daha az sayıda asker hedef olur. Ama bu yol cenk düzeni almış bir müfreze için mümkün değildir; hızlı yürürse düzeni bozulur, eğer dağınık saflarla ilerlerse bu kez düşmanı onu dağıtmak zahmetinden kurtarmış olur.

Dolayısıyla ben orduma bu iki sakıncadan kaçınacak şekilde emir verdim. Yanlara bin *velit* [hafif silahlı piyade] yerleştirdim, onlara bizim topçu ateş eder etmez hafif süvariyle birlikte düşman topçusu üzerine koşmaları talimatını verdim. Bizim tarafımızdan ikinci bir kez topçu ateşi açtırmadım çünkü zamanı kendime ayırıp düşmandan esirgeyemezdim. Topçuma ilk kez ateş açtırmamı önleyebilecek neden ikincide de beni durdurdu, zira bu kez de düşman ilk kez ateş açabilirdi. Oysa düşman topçusunu işe yaramaz hale getirmek için ona saldırmaktan başka yol yoktur; eğer düşman pes ederse onu ele geçirirsiniz; topçusunu savunmak isterse öne çıkar ve her iki halde de yararsız hale gelmiş olur.

Sanırım bu gerekçeleri örneklerle desteklemek gerekmez. Ama Eskiler bize bir iki örnek veriyor. Ventidius,¹ güçlerini oklarından alan Partlarla göğüs göğüse çatışma söz konusu olduğunda, onlar kampın siperlerine gelinceye dek ordusuna cenk düzeni aldırma-mıştı çünkü onlara ok atma fırsatı vermeden cenki başlatmaya kararlıydı. Sezar da Galya'da yaptığı bir cenkte çok hızlı bir saldırıya uğradıklarını ve askerlerinin Roma usulünce mızraklarını fırlatmaya fırsat bulamadıklarını anlatır.² O halde açıktır ki seferde uzaktan ateş açan bir silaha karşı kendini güvenceye almak için hızla koşup onu ele geçirmekten başka bir yol yoktur.

Düşman üzerine topçuma ateş açtırmadan yürümek için ikinci bir gerekçem daha vardı; belki güleceksiniz ama bence hiç de dudak bükülecek bir şey değil. Bir orduda onun görmesini engellemekten başka karışıklık yayan şey yoktur. Bir sürü yiğit ordunun toz ve güneşle engellenmekten ötürü bozulduğu çok olmuştur. Oysa topçunun dumanından daha kalın karanlık yoktur. O yüzden düşmanın üzerine hiçbir şey görmeden gitmek yerine onun kendi kendinin gözünü kör etmesini beklemenin daha bilgece olacağı kanısındayım. Yani topçuma ateş açtırmam, ya da bu yeni silahın sahip olduğu büyük ünü göz önünde tutarak kınanmaktan kork-

¹ **Publius Bassius Ventidius**, Romalı komutan. Burada İ.Ö. 38 yılında Gindaro'daki meydan savaşı söz konusu edilmektedir.

² Bkz. **Julius Caesar**, *De Bello Gallico*, [*Gallia Savaşı*, (Çev. Hamit Dereli) Hürriyet Yayınları, 1976.]

tuğum için dumanı askerin görüşünü engellemesin diye ki bu en önemli hedeftir onu ordunun yanlarına yerleştirdim. Bunun ne kadar korkulması gereken bir tehlike olduğunu kanıtlamak üzere Epaminondas'ı anabilirim. Yeni saldırıya geçen düşmanın gözünü köreltmek için önden hafif süvarisini koşturdu. Böylece kalkan toz bulutu Lakedaimonlular'ın [Ispartalılar'ın] gözünü köreltti ve zaferi Epaminondas'a¹ sağladı.

Beni düşman topçusunun atışlarını piyademin üzerinden geçirterek istediğim gibi yönetmekle eleştiriyorsunuz: Buna yanıtlım şudur ki ağır topçunun atışları, hiç kuşkunuz olmasın, çoğu kez karavanadır. Piyadenin o kadar az yüksekliği vardır ve bu topçuyu kullanmak o kadar güçtür ki birazcık namluyu kaldırmakla top tepenizden geçer gider; namluyu eğerseniz size kadar gelmez yere vurur. Şunu da düşünün ki arazinin en küçük bir eşitsizliği, en küçük bir tümsek, topçu ile sizin aranızda en hafif bir yükseklik topçunun tüm etkisini durdurur. Süvariye ve özellikle de hafif atlılardan daha sıkı safları olan ve boyca daha bir yüksek atlı korumalara gelince onlara erişmek daha kolaydır; ama onları [düşman] topçusu ateşini tamamlayıncaya dek ordunun gerilerinde tutarak bu tehlikeyi atlatmak mümkündür.

Tüfeklerin ve hafif topçunun daha fazla zarar verdiği doğrudur; ama göğüs göğüse kapışmaya geçerek bunun da üstesinden gelmek kolaydır. Ve eğer ilk şok birkaç askerin canına malolursa bu kaçınılmaz bir acıdır. İyi bir komutanın ve yiğit bir ordunun korkması gereken asla bireysel acılar değil, genel bir acı olmalıdır. Bu konuda İsviçreli bize örnek olmalı: Topçudan korkmak yüzünden asla bir cenkten yüz geri etmezler ve kim ki bu gerekçeyle saftan çıkar da korku belirtileri göstermeye cüret ederse o'nu ölümle ce-

¹ **Epaminondas**, (İ.Ö. 418-362) Thebai'li (Yunanistan) general ve devlet adamı. İ.Ö. 371'de Lakedaimonlular'ı ağır bir yenilgiye uğratarak Thebai'nin öteki Yunan kentleri üzerinde hegemonyasını sağladı. İ.Ö. 362'de yine Lakedaimonlular'ı yenilgiye uğrattı ama kendisi de savaşta öldürücü bir yara aldı. Ölümünün ardından Thebai'nin gücü kalmadı. Bu arada antik tarihçi Herodotos'un Lakedaimonlular ile Ispartalılar'ı eşanlımlı görmediğine dikkati çekelim.

zalandırırılar. İşte böyle, benim topçum ilk atıştan sonra bölüklere serbest bir geçiş alanı bırakmak üzere ordunun gerisine çekildi ve artık ondan söz etmedim çünkü cenk hızlanınca ona gerek kalmaz.

Çoğu kimsenin topçunun şiddetine karşı Eskiler'in silah ve cenk düzenlerini işe yaramaz bulduğunu söylediniz: Ama, sizi duyan, Modernler'in topçuya karşı işe yarar bir cenk düzeni ve silahlar bulduğunu sanır; eğer bu sırrı biliyorsanız ve bana da öğretirseniz size müteşekkîr kalırım. Şu ana kadar buna benzer hiçbir şey görmedim, ve hatta bir gün böyle bir icadın yapılabileceğinden de kuşkuluyum. Ama isterdim ki bu insanlar bana neden bugün piyadimizin zırh veya demir korse giydiğini, neden süvarimizin aynı madenle zırhlandığını da anlatsın. Gerçekten de, eğer Eskiler'in silahlarını topçuya karşı işe yaramaz buldukları için mahkûm ediyorlarsa, bu tarz silahlanmaya da karşı olmaları gerekirdi. Yine bilmek isterdim neden İsviçreliler, Eskiler'i taklit ederek, altı ya da sekiz bin adam kalınlığında tugaylar kuruyorlar, ve neden bütün öteki ülkeler de onları örnek aldı. Kaldı ki, bu cenk düzeni topçunun etkilerine karşı Eskiler'den alınabilecek tüm öteki düzenlerden daha iyi. Bu kimseler ne yanıt verirler bilmem ama eğer bu konuda bazı kanaatleri olan askerlere soracak olursanız size öncelikle derler ki silahlarımızı bizi topçuya karşı savunduğu için değil, arbaletlere, mızraklara, kılıçlara ve düşmanın bize yöneltebileceği tüm öteki silahlara karşı bir güvence olarak taşıyoruz; sonra size derler ki İsviçreliler gibi saflarımız sıkışık olarak yürüyoruz çünkü böylece piyadeyi daha bir güçle geri itebilir, süvariye daha rahatça destekleyebilir, ve safları birbirinden kopartmak isteyen düşmana daha çok güçlük çıkartabiliriz.

Delayısıyla görüyorsunuz ki bir ordunun topçudan başka da korkacağı şeyler vardır ve bu tehlikelere karşı kendini belirttiğimiz silahlar ve düzen alışlarla koruyabilir. Bundan şu çıkar ki ne kadar iyi silahları varsa, safları ne kadar sıkı ve kalınsa selameti o kadar güvencededir. O yüzden, sözünü ettiğiniz o görüş bir deneyimsizlik veya düşüncesizlik kanıtıdır. Gerçekten de, eğer bugün, Eskiler'in silahlarının en zayıfı olan kargı, kurumlarının en az önemlisi olan İsviçreliler'in cenk düzeni, ordularımıza bunca büyük bir güç

veriyor ve onlara bunca büyük bir üstünlük sağlıyorsa, niçin tüm öteki silahlarının ve kurumlarının hiçbir yararının olmadığını düşünelim? Nihayet, eğer İsviçreliler gibi safları sıkıştırarak topçunun yol açtığı tehlikelerle durmamışsak Eskiler'in başka hangi kurumu bu tehlikeleri artırabilir? Topçudan daha fazla korkmamızı gerektirecek hiçbir şey yoktur.

Düşman topçusu beni güven içinde dövebildiği güçlü bir mevzi-sinin önünde kamp kurmaktan alıkoyamamışsa, surlarla savunulan o yere bu yüzden sahip olamıyorsam ve oradan bana takviyeli atış-lar yapabiliyorsa, o halde, o kadar güçlü olduğum ve düşmanı hemen ele geçirebileceğim kırlık yerlerde neden korkayım? Dolayısıyla topçunun, orduda Eskiler'in kurumlarını ve erdemini yeniden canlandırma tasarısının karşısında hiç de engel olmadığı kanaatin-deyim. Ve eğer sizinle daha önce bu konuda uzun uzun görüşme-miş olsa idim konuyla ilgili bütün düşündüklerimi çok daha geliştiri-rdim, ama daha önce söylemiş olduklarımla yetiniyorum.¹

Luigi: Topçu üstüne tüm düşüncelerinizi gayet iyi kavradık: Son toplamda, görüşünüz, kırdı, düşman karşısında olunduğunda ele geçirmek üzere topların üstüne koşmak. Ama bu konuda bir gözlemde bulunacağım: Bana öyle geliyor ki düşman, topçularını ordusunun yanlarına yerleştirebilir ve böylece hücum-larınızdan hiç korkmadan sizi vurabilir. Yanlış anımsamıyorsam, sizin cenk düzeninizde her tabur arasında dört kulaç ve taburlar ile özel görevli kargılı askerler arasında yirmi kulaç bırakıyordunuz. Ama ya düşman kendi ordusuna bu şekilde düzen aldırır ve topçu-sunu bu aralara koyarsa, bana öyle geliyor ki bu durumda hiç korkmadan size çok zarar verebilir, çünkü bu durumda düşman safları arasına girip topları ele geçiremezsiniz.

Fabrizio: İtirazınız tamamen doğrudur, ben de onu çözmeye veya bu tehlikeyi çelmeye çalışacağım. Size daha önce de dedim ki bu taburlar ister cenkte, ister yürüyüşte hep hareket halinde olduk-ları için doğal olarak saflarını sıkıştırma eğilimindedirler. O yüz-den, eğer topçunuzu yerleştireceğiniz aralara az bir genişlik verir-

¹ Bkz. **Machiavelli**, *Discorso II*, s.17.

seniz, taburlar az zamanda o kadar sıkışır ki hareket edecek yer kalmaz; eğer, bu sakıncadan kaçınmak için, araları daha geniş yaparsanız, bu sefer de daha büyük bir tehlike içine düşersiniz, zira düşman oralara dalabilir ve sadece topçuyu ele geçirmekle kalmaz, saflarınızın düzenini de bozar. Zaten, bilmelisiniz ki topçuyu, özellikle de arabalarla taşınan topları saflar içinde tutmak mümkün değildir, çünkü ateş açtığı yönün tersine çekilir. Eğer hem yürümek, hem de ateş açmak zorunda kalırsanız bu durumda topçunuzu döndürmeniz gerekir, ve bu işlem de o kadar büyük bir alan gerektirir ki sadece elli top arabası bile hangi ordu olursa olsun karışıklık içine sokar. Bu yüzden onları safların dışında tutmak zorunluluğu vardır, o zaman da belirttiğimiz şekilde saldırıya uğratılabilirler.

Ama şunu varsayabilirim: Bu topçuyu saflara öyle yerleştirebiliriz ki tehlikeye karşı bir ara yol bulunabilir ya da safları öyle sıkılaştırabiliriz ki topçunun etkisi önlenir, veya o kadar açarız ki düşman araya girebilir; bu durumda bile, iddia ediyorum ki ordunuzda toplara serbest geçiş imkânı veren ve şiddetlerini işe yaramaz kılan boşluklar bırakarak kendinizi güvenceye alabilirsiniz. Çok kolay bir usüldür bu; zira, eğer düşman, topçusunun güvenlik içinde olmasını isterse, onu boşluklarının ucuna koymasına gerekir ve kendi askerlerini vurmamak için de hep aynı hat üzerine ateş açar; o zaman atışların yönü görülür ve ondan sakınmak için o hatta ateş edilmesine izin vermekten daha kolay bir şey yoktur. Genel kuraldır: Durduramadığınızı bırakın geçsin. Eskiler fillere ve silahlı arabalara karşı böyle yapıyorlardı.

Düşünüyorum da, hatta eminim de diyebilirim, size öyle geliyor ki ben cengimi istediğim gibi ayarladım ve kazandım. Ama tekrar ediyorum, böyle silahlanmış ve düzenlenmiş bir ordunun, daha ilk çarpışmadan itibaren, bizim çoğu kez sadece tek bir cenk kuvveti oluşturan, kalkını bulunmayan, ve kendisini yakından sıkıştıracak bir düşmana direnemeyecek kadar savunmasız her türlü modern orduyu devirmemesi imkânsızdır. Şimdiki cenk düzeni öylesine berbattır ki, eğer taburları aynı hat üzerine dizerseniz hiç derinliği olmayan bir ordu olur; eğer tersine, art arda dizilirlerse, birbirlerini aralarına almaları mümkün olmadığı için orduda hiçbir şeyin düze-

ni yoktur ve çok kolayca büyük bir karışıklığa yuvarlanır. Bu ordu-
lar *öncü*, *cenk kuvveti* ve *artçı* olmak üzere üçe ayrılmış olsa da, bu
bölünme aslında ancak yürüyüş veya kamp sırasında işe yarar;
cenkte ise ordu bir bütün halinde saldırıya geçer ve kısmetini tek
bir elden bekler.

Luigi: Bir başka gözlemim daha olacak. Cenkinizde, süva-
riniz, düşman süvarisi tarafından püskürtülünce, özel görevli kargı-
lı askerlerin arasına çekildi ve onların yardımıyla, düşmana dayan-
dı ve yendi. Ben de inanıyorum ki, sizin de belirttiğiniz gibi, kargı-
lılar süvariye destek olabilir, ama sadece İsviçreliler'inki gibi sağ-
lam ve kalın taburlarda; ama sizin ordunuzda, başta sadece beş sıra
kargılı var, yanlarda da yedi sıra, bu durumda onların nasıl olup da
süvariye destek olabildiklerini pek anlayamıyorum.

Fabrizio: Size daha önce bir Makedon falanjında sadece altı
sıranın bir tek seferde hareket edebildiğini söylemiş olsam da, bil-
melisiniz ki bir İsviçre taburunda, derinliği bin sıra bile olsa, çok
çok dört ya da beş sıra hareket edebilir. Gerçekten de, kargılar do-
kuz kulaç uzunluğunda olduğu için ve el ancak bir buçuk kulacı
işgal edebildiğinden, birinci sırada serbest olarak ancak yedi buçuk
kulaç kargılı kalıyor: İkinci sıra, elin işgal ettiği yer dışında, iki sı-
rayı birbirinden ayıran boşluktan ötürü bir buçuk kulaç kaybedi-
yor; dolayısıyla ona ancak altı kulaç kargı kalıyor: Üçüncü sırada,
aynı nedenle, sadece dört buçuk kulaç kalıyor: Dördüncüde üç ve
beşincide bir buçuk: Öteki sıralar hiçbir darbe indiremezler; dedik
ya, sadece ilk sıraların yerini doldurmaya ve onları takviye etmeye
yararlar. Eğer beş sıra İsviçreli, süvariye durduruyorsa, bizimkiler
neden yapamamışlar, değil mi ki arkalarında onları destekleyen ve
mızrakları olmasa da dayanak sağlayan başka sıralar var? Ordunun
yanlarına yerleştirdiğim ve size fazla ince gelen özel görevli kargılı
asker sıralarına gelince, onları son cenk hattının arkasında kare
şeklinde bir tabur halinde toplamak kolayca mümkündür; oradan,
rahatça ordunun başına veya kuyruğuna taşınabilirler ve gerektiği
takdirde süvariye destek olabilirler.

Luigi: Bütün durumlarda hep aynı cenk düzeniniz mi vardır?

Fabrizio: Elbette ki hayır. Arazinin yapısına ve düşmanın türüne, mevcuduna göre değiştiririm, konuşmamız bitmeden önce size bu konuda bazı örnekler vereceğim. Size bu cenk düzenini ötekilerden üstün olduğu için değil, gerçi harika bir düzendir, ama alabileceğiniz değişik düzenlerde size bir kural olsun diye verdim. Çeşitli uygulamalara temellik eden genel ilkeleri olmayan bilim yoktur. Benim size ısrarla benimsetmeye çalıştığım şey bir orduya asla son sıradakilerin ilk sıradakilere yardım yapamayacağı bir düzen aldırmanınızdır, zira böyle bir hata ordunuzun büyük bölümünü yararsız kılar ve eğer bir direnişle karşılaşırsanız zafer kazanmanızı imkânsızlaştırır.

Luigi: Bu konuda aklıma gelen bir fikirden size söz etmek istiyorum. Cenk düzeninizde, beş taburu başa, üçünü merkeze ve ikisini de kuyruğa yerleştiriyorsunuz: Oysa bence bunun tam tersini yapmak gerekirdi, ve düşman ilerledikçe ona daha güçlü bir direnişle karşılık veren bir ordu çok daha zor alt edilirdi; ama sizin sisteminizde, düşman ileri gittikçe daha zayıf bir halde bulunuyor.

Fabrizio: Roma lejyonunun üçüncü hattını oluşturan triari'lerin altı yüz adamdan pek de fazla olmadıklarını ve bu üçüncü hattın nasıl bir biçimde yapıldığını anımsarsanız görüşünüzde pek ısrarlı olmazsınız. Ben bu örnekten hareketledim ki üçüncü hatta dokuz yüz piyade eri eden iki tabur koydum, öyle ki bu bakımdan Roma halkını taklit etmek isteğiyle ilk hatlardan çok az değil, daha ziyade çok fazla asker kaldırdım. Bu örnek yetebilirdi; ama size hak vermek istiyorum. Ordunun ilk hattına sağlamlık ve kalınlık verdim çünkü düşmanın şokunu tutan odur, saflarına alacağı başka hiç kimse yoktur ve bu yüzden askeri çok olmalıdır, zira zayıf ya da birbirinden ayrık saflar onun bütün gücünü kaldırırdı. İkinci hat ise ki düşmanın şokunu tutmadan önce ilk hattı kendi safları arasına alma durumundadır, büyük aralar bırakmalı, ve dolayısıyla daha az mevcutlu olmalıdır; zira eğer mevcudu birinci hattinkine eşit ya da üstün olsaydı ya hiç boşluk bırakmamak ki bu karışıklık yaratır-

dı ya da hattın ilerisine geçmek zorunda kaldık ki bu da berbat bir cenk düzeni yarattırdı.

Kaldı ki düşmanın tugay içinde daha ileri gittikçe daha zayıf bir tugay bulduğunu sanmak yanlış olur; zira ikinci hatta saldırısını ancak birincinin onunla birleşmesiyle yapabilir. O nedenle, merkez, daha zayıf olmak şöyle dursun, düşmana çok daha güçle karşı koyar değil mi ki [düşman bu kez] aynı anda ilk iki hatla savaşmak durumundadır. Üçüncü hatta gelindiğinde de aynı şeydi; zira orada sadece iki taze taburla değil tugayın tamamıyla işi vardır. Bu üçüncü hat daha fazla sayıda askeri arasına kabul etmek durumunda olacağından sayıca daha az olmalı, daha büyük aralar bırakmalıdır.

Luigi: Bu açıklamadan çok tatmin oldum; ama bir soru sormama daha izin verin. Nasıl oluyor da ikinci hattın üç taburunun arasına geri çekilen ilk beşi ve sonra son hattın ikisinin arasına çekilen sekizi ister birinde ister öbüründe ilk beşle aynı yere sığıyorlar.

Fabrizio: Bir kere aynı mekân değil; zira ilk beş tabur birinci ya da ikinci hatta birleştiklerinde işgal ettikleri aralarla kendi aralarında birbirlerinden ayrılmış durumdalar; ayrıca bir tugayı öbüründen ve taburları özel görevli kargılılardan ayıran boşluk var; bütün bu aralar hayli geniş bir mekân sunuyor. Zaten taburlar cenkten önce saflarında iken ve [cenk başlayınca] kayıp verdiklerinde aynı mekânı işgal etmiyorlar zira [cenk sırasında] saflarını ya yayıyorlar ya da sıkılaştırıyorlar. Korku onları sıvışmaya zorlayınca yayıyorlar; selameti kaçmakta değil de sağlıklı bir direnişte aradıklarında ise safları sıkılaştırıyorlar.

Nihayet şunu da unutmayın ki cenk başlayınca mızraklıların ilk beş sırası cenk meydanını kalkanlılara bırakmak için taburlarının arasından ordunun kuyruğuna geri çekilmek durumundadır, ve göğüs göğüse savaşta işe yaramazken, o zaman, komutan [general] tarafından işe yarar şekilde kullanılabilirler: Böylece bütün saflar için hazırlanmış olan yerler askerlerin kalanını içine alabilir. Zaten yetmeselerdi ordunun yanları duvardan değil askerdendir yayılabilirler ve açılabilirler ve gereken boşluğu bırakabilirler.

Luigi: Ordunun yanlarına yerleştirdiğiniz özel görevli karđılılar, ilk taburlar ikincilerin arasına geri çekildiklerinde kendi yerlerinde kalıp ordunun iki boynuzu gibi mi olmalıdırlar yoksa taburlarla aynı zamanda geri mi ekilmelidirler?

Fabrizio: Eğer düşman, taburları geri çekilmeye zorladığında onlara da saldırmazsa yerlerinde kalabilirler ve o zaman düşmanla yanlardan savaşabilirler; ama saldırırsa, ki öteki taburları pskrtcek kadar güçlü olduğuna göre böyle yapacağı tahmin edilir, onlar da geri ekilmelidirler. Arkalarında onları aralarına alacak saflar olmasa da onlar için bundan kolayı yoktur. Öndeki safların yarısının, safları iki katına çıkarma biçiminden söz ettiğimizde anlatığımız gibi, bir saf öbürünün içine girerek *düz çizgi halinde ikiye katlanması* gerekir. şuna dikkat etmeli ki düz çizgide ikiye katlanarak geri çekilmek için size göstermiş olduğumdan daha farklı bir yol tutturulmalıdır. Size dedim ki ikinci saf birincinin içine giriyor, dördüncü üçüncünün içine, ve bu böyle gider: Burada ilk saflarla değil arkadakilerle başlamak gerekir o şekilde ki ikiye katlanırlarken ilerlemek yerine geri ekilsinler.

Zaten, cengime yapabileceğiniz her türlü itirazı önceden yanıtlamak için, tekrar ediyorum, tüm söylediklerimde amaçladığım iki şey oldu, bir orduya komuta etmesini ve talim ettirmesini size öğretmek. Cenk düzenine gelince sanırım onu çok iyi anlıyorsunuz; talimlere gelince ise, subaylarınız bu sözünü ettiğimiz manevralara [askerlerini] yetiştirmeyi ğrensinsinler diye taburlarınızı olabilediğince çok biraraya getirmelisiniz. Askerin devi taburun tüm talimlerini ğrenmekse, subayın görevi de ordunun tüm genel manevraları konusunda kendisini eğitmek ve komutanının [generalinin] emirlerini iyi icra edecek şekilde kendisini yetiştirmektir; bir seferde birçok taburu yetiştirmesini ve onları yerleştireceği yerleri bir çırpıda seçmesini bilmelidir; ve bunun için de her tabur göze rahatça görünür bir biçimde birbirinden farklı bir numara taşımalıdır: Bu numara komutanın emirlerinin iletilmesini kolaylaştırır, ve hem onun hem de askerlerin birbirlerini karşılıklı olarak rahatça tanımlarını kolaylaştırır. Tugaylar da başlıca bayrakları üzerinde

numara taşımalıdır. Demek ki herkes hem sola veya sağa yerleşmiş olan tugayın numarasını hem de başta, merkezde, ve saire bulunan çeşitli taburların numarasını çok iyi bilmelidir.

Numaralar aynı zamanda ordunun çeşitli rütbeleri için işaret ve kademeler olarak da işe yaralıdır: Örnek olsun, ilk rütbe *decurion* [onbaşı] olacaktır; ikinci elli düzenli hafif piyadenin [velit] başı; üçüncü *centurion* [yüzbaşı]; dördüncü birinci taburun komutanı; beşinci ikinci taburun komutanı; altıncı, üçüncü taburun komutanı ve ... onuncu tabura kadar bu böyle gider. Onuncusunun komutanı tugay komutanının hemen altındadır; ve bu rütbeye bütün öteki rütbelerden geçmeden gelinebilir. Ve bu farklı subaylar dışında üç özel görevli kargılı askerler komutanı ve iki özel görevli hafif piyadeler komutanı olduğuna göre, onlara birinci tabur komutanı rütbesini vereceğim ve aynı rütbeden altı subayım olmasını fazla dert etmeyeceğim çünkü böylece ikinci tabur komutanlığını hak etmek için aralarında daha çok yarışacaklar: Buna göre, her subay ilk trampet sesinde sancak dikildiğinde kendi taburunun yerini iyi bileceği için bütün ordu kendi yerinde olacak. Bir ordunun sık sık cephede böyle düzen almaya talim etmesi gerekir ve bunun için, her gün, hatta günde birçok kez bozulup derhal yeniden düzen almak talimi yapılması gerekir; ilk talim budur.

Luigi: Numara dışında sancaklarda başka ne bulunmasını istersiniz?

Fabrizio: Genel bayrak hükümdarın armasını taşımalıdır, ötekiler [sancaklar] da aynı armayı taşıyabilir ama zemin veya armadaki silahlar istendiği gibi değiştirilmelidir; bütün bunlar fark etmez yeter ki sancaklar toplanma işareti olarak işe yarayınlar. Ama biz ikinci talime geçelim. Ordu cenk düzenine geçtiğinde, safları bozmadan uygun adım yürümeye ve hareket etmeye alışmalıdır.

Üçüncü talimin konusu orduya bir cenkteki tüm manevraları öğretmektir. Topçunun ilk atıştan sonra arka saflara geçmesi; hemen ardından özel görevli hafif silahlı piyadelerin ilerlemesi ve bir cenk provasından sonra geri çekilmeleri; ilk taburların sanki püskürtülmüşler gibi ikinci safın boşluklarına ve nihayet üçüncünün

boşluklarına geri çekilmeleri ve oradan her birinin yerlerine geri dönmesi. Ordu bütün bu manevralara öylesine alışmalı ki tüm askerler için bu çok içli dışlı oldukları bir şey haline gelmeli, ve bu durum [sık sık] uygulamanın onlara çok geçmeden verdiği bir avantajdır.

Dördüncü talimle, ordu emirleri borazan ve sancakla tanımayı öğrenmelidir; zira komutanın [sesini duyurabileceği mesafede] verdiği emirlerde kendisini duyurmak için sesinden başka bir araca gereksinimi yoktur; ama sesle iletilemeyen emirlerde müzik çok büyük önem kazandığına göre size Eskiler'in askerî müziklerinden söz etmem gerektiğini düşünüyorum. Thukydides'e göre, Lakedaimonlular flüt kullanıyorlardı; flüt sesinin ordularını sükûnet ve ölçülü bir biçimde yürütmeye en uygun ses olduğu kanısındaydılar. Kartacılılar ise, aynı gerekçeyle, cengin başında kitaradan¹ yararlanıyorlardı. Lidya Kralı Aliates² de, ordusuna hem flüt hem de kitaraya sokmuştu; ama Büyük İskender ve Romalılar korno³ ve trampet kullanıyorlardı; bu aletlerin askerlere çok daha fazla cesaret verdiğini ve cenk için çok daha heyecana getirdiğini düşünüyorlardı. Silahlarını Grekler ve Romalılar'dan örnek alan bizlere gelince, bu müzik aletlerinin dağıtımında da yine onları taklit edeceğiz. Dolaşısıyla tüm trampetleri baş komutanın yanına yerleştireceğim; bu alet orduyu heyecana getirmeye en uygundur ve en şiddetli gürültünün ortasında bile iyi duyulur. Tabur ve tugay komutanlarının yanına flüt ve tamburinleri⁴ yerleştireceğim ama bizim şimdiki ordularımızda olduğu gibi değil bir şenlikte çalar gibi çalacaklar: Başkomutan farklı trampet sesleriyle ne zaman durmak, ne zaman ilerlemek veya gerilemek gerektiğini; ne zaman topçuya ateş açtırmak veya özel görevli hafif kargılı piyadeleri ilerletmek gerektiğini ve nihayet ordunun tüm genel manevralarını bildirecek.

¹ "Citera" [Yunanca Kithara'dan] eski Mısırlılar'ın kullandığı ve Antik Çağ'da Ege'de de yaygın olan telli bir sazdır. Lirin daha gelişkinidir.

² **Aliates**: Lidya'nın muazzam zenginliğiyle ünlü son kralı Krezüs'ün babası.

³ İtalyancası: Corno. Boynuz şeklinde borudan bir üflemeli çalgı.

⁴ Kasnağı dar ve uzun, tek sopayla çalınan bir tür trampet.

Tamburinler bu çeşitli emirleri tekrar edecekler ve, bu talim çok önemli olduğu için sık sık yenilemek gerekecek. Süvarinin de trampetleri olacak ama generalinkinden daha az güçlü ve daha değişik seste. İşte cenk düzeni ve ordunun çeşitli talimleri hakkında sizlere tüm diyeceklerim bunlar.

Luigi: Sadece bir tek noktaya işaret etmek istiyorum: hafif süvari ve özel görevli hafif kargılı piyadeler cenge öfkeyle ve büyük naralar atarak girişiyorlar, aynı zamanda ise ordunun geri kalanı düşmanın üstüne büyük bir sessizlikle yürüyor. Pek iyi anlayamadığım bu farklılığın gerekçesini lütfen anlatır mısınız?

Fabrizio: Eski komutanlar bu konuda farklı düşüncelere sahiptiler: Kapanma sırasında düşmanın üstüne naralar atarak mı saldırmak iyidir, yoksa yavaşça ve sessizlik içinde yürümek mi? Bu sonuncu yöntem safların daha iyi muhafazasını ve komutanın emirlerinin daha iyi duyulmasını sağlıyor; öbürü ise askerlerin coşkusu nu daha da alevlendiriyor; ve bunların her ikisi de önemli avantajlar oldukları için birilerini naralar atarak yürüttüm, öbürlerini sessizlik içinde. Durmaksızın nara atılmasının yararlı olduğu kanısında değilim; komutanı duymayı engelliyor ki bu da büyük bir tehlikedir. Ve sanmayın ki Romalılar ilk şoktan sonra da naralar atmaya devam ediyorlardı; tarih [kitaplarında] sık sık [Roma] generallerinin hemen kaçmaya koyulan askerlerini geri getirmek üzere yüreklendirici söylevler çektikleri ve savaşın ortasında sık sık cenk düzenini değiştirdikleri görülür ki ordunun naraları generalin sesini bastırması olsaydı bu mümkün olmazdı.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Luigi: Değil mi ki bunca onurlu bir zaferi benim emirlerimle kazandık geliyoruz, sanırım talihimizi artık fazla zorlamasak iyi olur; talih çok oynak ve çok kaprislidir. Böylece, ben de diktatörlükten çekiliyorum ve yetkimi en gence devretmem şeklinde koyduğumuz kurala uygun olarak size sorular yöneltmeyi Zanobi'ye bırakıyorum. Bu gönüllü olarak kabul edeceği bir onur, daha doğrusu bir zahmettir; öncelikle beni hoşnut etmek için, sonra da haliyle benden çok daha yiğit olduğu için; bunda yenmek kadar yenilmek olsa da bu görevi üstlenmekten korkmayacaktır.

Zanobi: Sadece dinleyici olarak kalmayı tercih ederdim ama istediğinizi yapacağım; zira itiraf edeyim ki söyleşinizi izlerken aklıma gelenlerden daha çok sizin sorduğunuz soruları seviyordum. Ama, senyör Fabrizio, biz size zaman kaybettiriyoruz; iltifatlarımızla sizi sıktıysak özür dileriz.

Fabrizio: Tersine, [soru sormayı sırayla üstlenerek] beni çok memnun ediyorsunuz; böylece farklı hazırlıklarınızı ve eğilimlerinizi tanımayı öğreniyorum. Ama, şu ele aldığımız konu da bana dile getireceğiniz gözlemlerinizi var mı?

Zanobi: Daha ilerlemeden size soracağım iki şey var. Önce, bir orduya komuta etmenin başka bir yolunu biliyor musunuz, ve nihayet bir general [capitano] çarpışmaya girişmeden önce ne gibi önlemler almalı ve tam da eylemin ortasında bir kaza olursa ne yapmalı?

Fabrizio: Sizi tatmin etmeye çalışacağım. Ama sizi uyarıyorum, bu iki sorunuza ayrı ayrı yanıt vermeyeceğim, zira çoğunlukla biri için söyleyeceklerim öbürüne de uygulanabilir. Daha önce de size söyleyip durdum, önerdiğim cenk düzeni düşmanın ya da arazinin gerektirdiği tüm değişikliklere uyabilir; zira her zaman düşman ve araziye göre düzenlerinizi belirlemelisiniz. Ama unutmayın ki hiçbir şey ordunuza çok fazla cephe vermekten daha tehlikeli değildir, meğer ki çok kalabalık ve çok güvenilir güçleriniz olsun; derinlemesine ve fazla yayılmış olmayan bir düzeni geniş ve ince bir düzene tercih etmek gerekir. Düşmanınkinden daha az gücünüz varsa açığı kapatmayı başka yerde aramak gerekir, sarılmamak için bir nehir veya bataklığa sırtınızı dayayabilirsiniz yahut Sezar'ın Galya'da yaptığı gibi hendekler açarak kendinizi güvenceye alabilirsiniz.¹

Genelde ya kendinin ya da düşmanın güçlerinin mevcuduna göre yayılmak veya toparlanmak gerekir. Eğer düşman sayıca daha azsa özellikle de iyi talimli birlikler için onu sadece sarmak üzere değil kendi güçlerini de serbestçe açabilmek için yayvan ovalar aramak gerekir. Safların düzgün tutulamayacağı sarp ve zor yerlerde birliklerin sağlamlığından hiçbir avantaj elde edilemez. Onun için Romalılar her zaman ovaları tercih ederler ve inişli çıkışlı arazilerden uzak dururlardı. Ama eğer birliklerinizin mevcudu çok değilse ve iyi talim görmemişlerse azlık oluşunuzdan yararlanabileceğiniz veya deneyimsizliklerinden hiç korkmayacağınız konumları seçmek gerekir. Ayrıca düşmanın tepesine en şiddetli şekilde inebilmek için en yüksekteki mevkiyi almaya bakmalısınız.

Buna karşılık ordunuzu asla bir dağın eteklerinde veya yanında mevzilendirmemeye özen gösterin, zira, eğer düşman gelip dağı işgal ederse, bu yüksek mevkiden, topçusu size çok zarar verebilir ve kendinizi savunmak için hiçbir olanağınız olmaz. Ordunuzu yerleştirirken güneşin ya da rüzgârın tam karşıdan gelmemesini de hesaba katın; biri ışınlarıyla, öbürü önünüzde kaldırdığı toz toprakla görüşünüzü bozar; zaten rüzgâr oklu silahların etkisini öldürür ve

¹ *Caesar, Gallia Savaşı*, II. ve VII. bölümler.

darbelerini boşa çıkartır. Güneşe gelince, sadece o an yüzünüzde gelmemesi yetmez, gün ilerledikçe de size gelmemelidir; o halde ordunuzu öyle yerleştirin ki güneşi arkasına alsın ve güneş karşıdan gelesiye çok zaman geçsin. Bu Annibal'ın Cannae'de¹ [Kan], ve Marius'un Kimberler'e² karşı savaşında başvurduğu bir önlemdir. Eğer süvariniz daha azsa, ordunuzu İspanyollar'ın, günümüzde, Fransızlar'ı Reame [Napoli]'de Cirignuola'da yendiğinde³ yaptığı gibi bağlara veya koruluklara yahut buna benzer yerlere yerleştirin. Böylece cenk düzenini ve savaş alanını değiştirerek yenilmekte olan bir ordunun düşmanı yendiği çok görülmüştür; örnek olarak birçok kez Marcus Regulus⁴ tarafından yenilgiye uğratılmış Kartacalılar'ın sonunda Lakedaimonlular'ı Xantippe'nin tavsiyesine uyarak ovaya indiklerinde süvarilerinin ve fillerinin üstünlüğüyle Romalılar'ı bozguna uğratıp zafer kazanmaları anılabilir.⁵

Eskiçağ'ın örneklerine bakıldığında bana öyle geliyor ki, en büyük generaller düşman ordusunun güçlü yanının neresi olduğunu anladıktan sonra hemen hemen her zaman onun karşısına en zayıf yanlarını çıkarttılar ve öylece kendi en güçlü yanları da düşmanın en zayıf yanının karşısında oldu; ve harekâta geçtiklerinde en güçlü yanlarına düşmanı sadece durdurmakla yetinip püskürtmemeleri, ve en zayıf yanlarına da pes edip en son hatta geri çekilmeleri talimatını veriyorlardı; bunun düşman üzerinde çok talihsiz iki etkisi oluyordu: Bir kere, en güçlü yanı sarılmış bulunuyordu; sonra

¹ Bkz. **Titus-Livius**, *Ab Urbe Condita* [Roma Kentinin Öyküsü] XXII. Kitap. Cannae Savaşı. İ.Ö. 216.

² Kimberler: Marius'un İ.Ö. 101'de Vercello'da yendiği Germen boyu.

³ 1503'te **Gonzalve de Cordova**'nın komutasındaki İspanyollar'ın zaferi.

⁴ **Marcus Atilius Regulus**. Önceki bölümlerde de karşılaştığımız bu komutanla ilgili kısa bilgiyi anımsatalım: Özverisi ve sözünde durmasıyla ünlü Romalı general. İ.Ö. 256'da konsül oldu. İlk Kartaca Savaşı'nda Kartacalılar'a esir düştü ve geri döneceği sözüne güvenilirerek Roma'ya esir değişimi için pazarlık yapmak üzere gönderildi. Ama kendisi Senato'yu Kartacalılar'ın önerilerini kabul etmemeye ikna etti ve ardından Kartaca'ya geri dönerek teslim oldu. İşkencede öldü

⁵ İ.Ö. 255'de. *Cirignuola*: günümüzde Cerignola.

[tam da] zaferden emin iken [durumun ansızın değişmesi üzerine] saflarında bozgun çıkmaması pek enderdi, ki bunun çıkması da yıkılışını büsbütün çabuklaştırıyordu.

İspanya'da Asdrubal'e¹ karşı savaşırken Cornelius Scipio² genellikle en iyi birliklerinden oluşan lejyonları ordusunun merkezine yerleştiriyordu; ama Asdrubal'in bu cenk düzenini öğrenip kendisini taklit etmek istediğini haber alınca, çarpışma sırasında bütün bu yerleşim düzenini değiştirdi ve lejyonlarını yanlara, en kötü birliklerini de merkeze koydu. Göğüs göğüse kapışma başladığında, merkeze yavaş yavaş ilerlemesini, yanlara da düşman üzerine hızla atılmasını emretti; böylece öyle oldu ki sadece iki yan savaştı çünkü merkezler birbirinden çok uzakta idiler ve Scipio'nun en iyi birlikleri Asdrubal'in en zayıf birlikleriyle savaştilar ve yendiler.

Bu tarz harekât o zamanlar işe yaramıştı, ama günümüzde topçu yüzünden kullanılamaz. İki ordunun merkezini ayıran bu boşluk topçuya rahatça ateş açmak olanağını verir; bundan ne kadar korkmak gerektiğini daha önce söyledik. O halde bundan vazgeçmek ve daha önce önerdiğim harekâta bütün orduyla başlayıp en zayıf yanı azar azar geri çekmek yöntemiyle yetinmek gerekir.

Düşmanı daha üstün güçlerle ona fark ettirmeden sarmak isteyen bir general ordusuna düşmaninkiyile aynı cepheyi verecektir, ve eylem başladığında merkezini azar azar geri çekecek, kanatlarını yayacaktır, düşman ister istemez farkında bile olmadan kuşatılmış olacaktır.

Kim ki yenilgiye uğramayacağını hemen hemen kesin olarak güvenceye alıp öyle savaşmak ister, o, yakınlarda bir yerde ya bir bataklık arkasında, ya dağlarda, ya iyi berkitilmiş bir kentte hemen hemen kesin bir sığınak olanağı sağlayan bir mevki seçmelidir; zi-

¹ **Asdrubal**: Bu soyadını taşıyan altı Kartacalı general vardır. Burada anılan Annibal'ın kardeşi ve İ.Ö. 208-206'da yapılan savaşta komutanlık etmiş olan Asdrubal'dir. Bkz. **Titus Livius**, a.g.e., XXVIII. Kitap.

² **Publius Cornelius Scipio Africanus**, (İ.Ö. 235-183), Konsüllüğü sırasında İspanya'nın fethinde belirleyici rol oynadı. Afrika'da elde ettiği zaferlerden ötürü "Africanus" [Afrikalı] lakabı verildi. İ.Ö. 202'de, Zama'da Annibal'ı yendi.

ra o durumda düşman onu izleyemez ama o, düşmanı izlemek için tüm olanaklarını muhafaza eder. Annibal de talihi terse dönmeye başladığında ve Marcus Marcellus'un¹ değerinden korktuğunda böyle yapmıştır.

Birçok general düşman saflarında karışıklık yaratmak için hafif birliklerine eyleme geçmelerini ve sonra yeniden kendi saflarına çekilmelerini, ve iki ordu göğüs göğüse çarpışmaya tutulup hengâme en yüksek noktasına vardığında da kanatlardan çıkıp düşmana öyle saldırmayı emretmiştir; böyle olunca düşman ordusunda karışıklık başgösteriyor bu da onun bozguna uğramasına neden oluyordu. Süvari düşmandan daha zayıf olduğunda, demin sözünü ettiğim çareler dışında, süvarinin arkasına bir tabur kargılı asker yerleştirilebilir ve süvariye çarpışmanın ortasında bu taburun geçebileceği bir boşluk açmaları emredilebilir; bu yolla üstünlük korunmuş olur. Birçok komutan da süvarinin ortasında çarpışmak üzere hafif birlikler yetiştirmiştir ki bu da süvariye çok büyük bir yardım olmuştur.

Generaller arasında cenk alanında ordularını en iyi yerleştirmek bakımından en çok övgü toplamış olanlar Afrika'da savaştıklarında Annibal ve Scipio'dur.² Ordusu Kartacalılar'dan ve değişik uluslardan yardımcılardan oluşan Annibal birinci hatta seksen fil yerleştirdi, sonra yardımcıları, onların arkasına Kartacalılar'ı ve en sona da pek güvenmediği İtalyanlar'ı koydu. Gerekçeleri şunlardı: Yardımcılarını öne yerleştiriyordu çünkü önlerinde düşman arkalarında da Kartacalılar olunca kaçmaları imkânsızlaşıyor ve çarpışmak zorunda kalınca da ister istemez Romalılar'ı ya püskürtüyorlar ya da hiç değilse yoruyorlardı, o zaman taze ve coşku dolu esas birliklerinin çoktan yorgun düşmüş bir düşmanı yenmekte zorlanmayacağı anın geldiğine hükmediyordu. Scipio, *astati*, *principi* ve *triarii*'leri [mızraklı askerleri, ilkerleri ve üçüncüleri] her zamanki gibi

¹ **Claudius Marcus Marcellus** (İ.Ö. 268-208). Romalı general. Beş kez konsüllük yaptı. İ.Ö. 212'de Siraküza'yı fethetti. Annibal'e karşı savaşırken öldü. Bkz. *Titus-Livus*, a.g.e., XXIII. ve XXVII. Kitap.

² **Zama Savaşı** İ.Ö. 202. Bkz. *Titus-Livus*, a.g.e., XXX. Kitap.

birbirlerini içlerine alacak ve karşılıklı destek olacak şekilde yerleştirdi, ve birinci cenk kolu içinde çok sayıda aralık bıraktı. Ama bunu düşmanın fark etmemesi ve hatta saflarının sağlam olduğunu sanması için bu aralıkları *velit*'lerle doldurdu ve onlara filler bu aralıklara yaklaştığında geri çekilip olağan lejyonların arasına karışmalarını ve fillere serbest geçiş yolu bırakmalarını emretti: Böylece bu hayvanların tüm azgınlıklarını da boşa çıkartmış oldu; ve göğüs göğüse kapışmada da zaferi kazandı.

Zanobi: Bu savaştan söz ederek Bana Scipio'nun cenk sırasında mızraklı askerleri [astati] ilkerlerin [principi] safına sokmadığını anımsattınız; ama ilkerlere yer açmak istediğinde [mızraklı askerleri] bölüp ordunun iki boynuzuna çekilmelerini emretmişti. Scipio'nun bu örnekte alışılakelen uygulamadan neden kaçındığını açıkla mısınız?

Fabrizio: Hay hay. Annibal, ordusunun tüm gücünü ikinci hatta koymuştu; Scipio o'nun karşısına aynı derecede etkili bir güç çıkartmak istediği için ilkerleri [principi] ve üçüncüleri [triarii] biraraya getirdi; bunlar böylece ikinci safın boşluklarını işgal edince mızraklıların [astati] yeri tutulmuş oldu; dolayısıyla bunların saflarını açtırmak ve ordunun yanlarına yollamak gerekti. Bunun dışında, şunu gözden kaçırmayın ki ikinci hatta yer vermek için birinci hattı açma manevrası ancak avantajlı durumda olduğunda yapılabilir: Ancak o zaman Scipio'nun yaptığı gibi bu manevra rahatça uygulanabilir; ama bu alttayken ve geri bastırılmışken denerse kesin kaybedilir; dolayısıyla ikinci hatta girebilmek şarttır. Neyse biz konumuza dönelim.

Asya'nın eski halkları, başka saldırı silahlarının yanı sıra kenarlarına bıçkı takılmış savaş arabaları kullanıyorlardı; bunlar hışımla düşman safları açıyor ve bıçkılar da önlerine geleni öldürüyorlardı. Bu savaş arabalarına karşı ya safları kalın tutarak, ya fillere yapıldığı gibi yol vererek, ya da herhangi bir başka özel şekilde mücadele ediliyordu. Böyle bıçkılı bir sürü savaş arabası

olan Archelaos'a¹ karşı Romalı Sulla'nın yaptığı da bu oldu: Sulla² bunlara karşı önlem olarak ön safların arkasına çok sayıda kazık yerleştirdi. Bunlar savaş arabalarını durduruyorlar ve tüm hışımlarını kaybettiriyorlardı. Şunu göz önünde tutmak gerekir ki bu olayda Sulla ordusunu yeni bir biçimde konuşlandırdı: Gerilere hafif piyadeleri ve süvariye yerleştirdi, başa da ağır silahlı askerleri koydu ama bunların arasında gerektiğinde ötekilerin öne gelmelerine imkân verecek kadar aralıklar bıraktı. Cenke girişti ve eylemin ortasında önünü açtığı süvarisi aracılığıyla zafer kazandı.

Eğer cenk sırasında düşman ordusunda karışıklık yaratmak isterseniz, o zaman onu korkutacak birtakım olaylar meydana getirmeli veya takviye güçlerin geldiğini duyurmalı yahut da böyle bir görünüm sunacak bazı numaralar bulmalısınız öyle ki bu düzmece görünüşe kapılan düşman dehşete düşsün ve zaferi size daha kolayca teslim etsin. Romalı konsüller Minucius Rufus ve Acilius Glabrio'nun başvurduğu bir usüldür bu. Caius Sulpicius da ordudaki uşakları katırlara ve cenkte işe yaramayacak başka hayvanlara bindirdi, onları bir süvari birliği görünümü verecek şekilde konuşlandırdı ve kendileri Galyalıları göğüs göğüse çarpışmaya giriştiğinde bir tepenin üstünde görünmeyi emretti; bu da o'na zaferi sağladı. Marius da Tötonlar'a karşı savaşında bu örneği taklit etti.³

Bir cenkin ortasında aynı anda yapılan hücumlar çok yararlı ise de düşmanın gerilerine veya yanlarına ansızın yapılan hücumlar çok daha fazla yarar sağlar; ama bu usül eğer ülkeden yardım görülmezse zordur. Eğer açık bir ülkede iseniz, bu tür savaş hilelerinin hemen her zaman gerektirdiği üzere birliklerinizin bir bölümünü saklamanız mümkün değildir; ama dağlık veya ormanlık ve dolayısıyla pusu kurmaya elverişli bir ülkede bunu rahatlıkla yapabilirsiniz: O zaman, ansızın düşmanın tepesine hızla inin ve hemen her zaman başaracağınıza güvenin.

¹ **Archelaos:** Pontus Kralı VI. Mitridat'ın generali. İ.Ö.86'daki Cheronea Cenki söz konusu.

² **Lucius Cornelius Sulla,** (İ.Ö.138-78) Romalı devlet adamı ve general. İ.Ö. 88'de konsül oldu. Pontus Kralı VI. Mitridat'ı yendi.

³ İ.Ö.102 yılında Aquae Sextiae'de (Marsilya'nın kuzeyi) yapılan ve iki gün süren cenk.

Kimi zaman, eylemin ortasında düşman generalin öldüğü ya da birliklerinden bir bölümünün bozguna uğradığı söylentisini çıkartmak çok önemlidir; çoğu kez bu zafer kazanmanın bir yolu olmuştur. Krezüs'ün düşman süvarisinin karşısına develeri çıkartması¹ ve Pirüs'ün Roma süvarisine karşı filleri öne sürmesi ki bunların sadece görünüşleri bile Romalılar'ı dağıtmaya yetmişti² gibi görüntüler ve beklenmedik naralarla etkileyerek düşman süvarisi içinde rahatça karışıklık yaratırsınız. Günümüzde İran şahını ve Suriye sultanını Türkler sadece alaybozanları³ sayesinde yendiler, onun alışılmadık gürültüsü [düşman] süvarilerinin düzenini bozdu ve Türkler'in zaferini sağladı.⁴ İspanyollar, Amilcar'ı yenmek için ordularının başına öküzlerin çektiği ve içi kütük dolu arabalar yerleştirdiler: Göğüs göğüse kapışmanın başlayacağı an gelince de ateşe verdiler. Öküzler alevlerden kaçmak için Kartacılara doğru hamle ettiler ve onların düzenini bozdular. Daha önce de dediğimiz gibi, ülke elverdiğinde pek çok general düşmana tuzak kurar: Ama düz ve açık bir ülkede de ara ara çukurlar kazmak ve üstünü hafifçe toprakla kapatmak mümkündür. Cenk başlayınca aralardan güvenlik içinde geri çekilir, havaya giren düşman ise izlemeye koyulduğunda bu çukurlara düşerek yitip gider.

Eğer eylem sırasında askerlerinizin gözünü korkutacak herhangi bir olay meydana gelirse bunu özenle saklamak veya, mümkünse, Tullus Hostilius⁵ ve Lucius Sulla'nın yaptıkları gibi bundan yararlanmak gerekir. Sulla, cenkin ortasında birliklerinin bir bölümünün düşman safına geçtiğini ve bütün ordusunun bu manzara karşı-

¹ Yine de Lidya kralı **Krezüs** İ.Ö. 546'da Sardes'te Keyhüsrev'in ordusu-na yenilmekten kurtulamamıştı.

² Epir Kralı **Pirüs**'ün İ.Ö. 280'de Herakleia'da Romalılar'la savaşı.

³ "Alaybozan": Fitilli eski bir tür tüfek. Ateş açıldığı zaman alışılmadık bir patlama sesi çıkartırdı. Daha etkili olmak için tek tek değil de topluca yayılım ateşi yapıldı. İtalyancası: "Scoppietto".

⁴ Sultan **I. Selim**'in 1514'te İran Şahı **İsmail**'i yenisi ve 1516-1517'de Mısır ve Suriye'yi fethederek Memlük hanedanını yıkışı kast ediliyor.

⁵ **Tullus Hostilius**: İ.Ö. 672-641 arasında Roma'nın üçüncü kralı. Roma ordusunun kurucusudur.

sında korkuya kapıldığını görerek bu birliklerin kendi emriyle böyle davrandıklarını duyurdu; onun üzerine ordu bu olaydan ötürü bozulmak şöyle dursun büsbütün cesaret buldu ve sonuçta zafer kazandı.

Aynı Sulla bir sefere gönderdiği bazı birliklerinin yok olması üzerine orduda korku belirtilerini önlemek için onları bilerek düşmanın ortasına gönderdiğini çünkü kalleşlik yapacakları haberini almış olduğunu söyledi. Sertorius,¹ İspanya'da yürüttüğü bir cenkin ortasında generallerinden birinin öldüğünü haber vermeye gelen adamlarından birini ordunun geri kalanına bu haberi yaymasın diye kendi elleriyle öldürdü.

Bundan daha güç olan kaçmakta olan bir orduyu toparlamak ve yeniden savaşa sürmektir. Ordunun bütünüyle mi bozgun halinde olduğuna bakmak gerekir ki eğer öyle ise onu toparlamak imkânsızdır, yoksa sadece bir bölümü mü kaçmaktadır ki onun çaresi bulunur. Birçok Romalı general, bozgun halindeki ordularını durdurmak için kaçakların önüne seğirterek alçaklıklarından ötürü onları utandırmak istemiştir.

Bunlardan bir Sulla, lejyonlarından bir bölümünün Mitridat'ın ordusu karşısında kaçtığını görünce kılıç elde onların önüne koşarak bağırmıştır: "Eğer size generalinizi nerede terk ettiniz diye sorarlarsa, o'nu *Beotia*'da savaşıırken bıraktık diye cevap verin."² Atilius Regulus kaçmakta olan askerlerinin önünü ordusundan yerini terk etmeyenlerle kesti ve bildirdi ki cenk alanına dönmedikleri takdirde hem Romalılar hem de düşman tarafından öldürülecekler.³ Makedonya Kralı Filip, İskitler'in birliklerine nasıl korku saldığını fark ederek ordusunun gerilerine güvendiği bir süvari birliği yerleştirdi ve tüm kaçakları öldürme emri verdi; ve bu ordu

¹ **Quintus Sertorius**: (İ.Ö. 123-72) Roma generali; Sulla'ya başkaldırmış, İspanya'yı bağımsız bir devlet olarak örgütlemiş ve Pontus Kralı VI. **Mitridat**'la ittifak kurmuştu. Yardımcısının komplosuyla öldürüldü.

² Sözü edilen cenk, Sulla'nın **Mitridat**'ın Generali **Archelaos**'u İ.Ö. 86 yılında yendiği Orchomene Cenkidir. Orchomene, Yunanistan'ın Beotia bölgesinin bir kentidir. Cenk "Orchomene tarlaları"nda geçmiştir.

³ İ.Ö. 294'te Samnit Savaşı sırasında oldu.

kaçarken ölmektense savaşıarak ölmeyi tercih ederek zaferi kazandı.¹ Nihayet birçok Romalı general ordularının kaçmasını önlemekten ziyade yüreklendirmek için cenkin ortasında ellerine bir sancak alıp onu düşman saflarına atmışlar, sonra da sancağı geri getirecek olana ödül vaat etmişlerdir.

Sanırım cenkin sonrasında olanlardan da bir parça söz etmem gerekecek; bu konuda zaten dikkate değer ve söyleşimizle doğal olarak ilgisi olan pek fazla şey yok. Ya yeneriz, ya yeniliriz: Birinci halde, en büyük hızla zaferin arkasını kovalamak ve bunda Sezar'ı taklit etmek gerekir, Annibal'i değil, çünkü Romalılar'ı Cannes'da yendiğinde durunca Roma'yı ele geçirmek fırsatını yitirdi. Sezar ise, tersine, zaferden sonra bir an bile soluklanmıyor, ve düşmanı cenk sırasında saldırdığından daha amansızca ve gözükara izliyordu. İkinci halde, bir general aldığı yenilgiden işe yarar bir şeyler çıkartabilir mi ona bakmalıdır, hele eğer ordusunun bir bölümü elinde kalmışsa. O zaman belki çoğunlukla zaferden sonra körcesine bir kendine güven havasına giren ve ihmalkâr davranan düşmana karşı başarıyla saldırmak imkânı olabilir. İki Scipio'nun² ölümü ve ordularının dağılmasından sonra onlardan hiç çekingesi kalmamış olan Kartaca ordularını Romalı Marcius³ bu kılıç artıklarını kendi komutası altında birleştirerek böyle yendi. Kartaca orduları çok geçmeden Marcius'un saldırısına uğradılar ve bu kez onlar kaçmak durumunda kaldılar. Düşmanın sizi kolunuzu kıpırdatamaz sanması kadar kolay bir şey yoktur, ve insanlar çoğu kez en az çekinecek halde olduğunu düşündükleri yandan vurulurlar.

Böyle bir olanaktan yararlanmak imkânı olmayan bir general de yine de büyük bir özenle kaybını daha az meşum kılmaya çabalamalıdır: Dolayısıyla düşmanın kendisini izleme olanağını elinden

¹ Bu olay **II. Filip**'in İ.Ö. 339'da İskitler'e bir seferi sırasında geçmiştir.

² Burada adı geçen Scipio'lar **Grnaeus Cornelius Scipio** ile **Publius Cornelius Scipio**'dur. Kardeşlerden Publius önadını taşıyanı **Africanus** lakablı Cornelius Scipio'nun babasıdır.

³ **Romalı Marcius** yani **Lucius Marcius**. Olay İ.Ö. 212'de İspanya'da oldu.

almaya, veya onun yolu üstüne ne kadar engel varsa koymaya bakacaktır. Kimileri, yenileceklerini öngörerek, bir toplanma noktası belirleyip generallerine farklı yollardan çeşitli noktalara doğru kaçmalarını emrederdi; düşman da ordusunu bölmekten çekinerek onların ya da en azından en büyük bölümlerinin böyle güven içinde kaçmalarına seyirci kalırdı; kimi başkaları ise kendilerine kaçmak için daha çok zaman kalsın diye düşmanın önüne ganimet paylaşmak için oyalanacağı en değerli varlıklarını attılar. Titus Dimius¹ bir cenkte uğradığı yenilgiyi gizlemek için ustaca bir hileye başvurdu: Gün batımına dek çok kayıp vererek savaştıktan sonra, gece karanlığında ölülerinin çoğunu gömdü, sabah olunca düşman kendi saflarında bir sürü ölü varken Romalılar'ın onca az kayıp vermiş olduklarına bakarak altta kaldığını sandı ve kaçtı.

Sanırım sorunuza büyük ölçüde yanıt vermiş oldum; şimdi geriye bir cenk günü orduya verilecek biçimden söz etmek kalıyor. Çoğu general düşman saflarını öyle daha rahatça yaracaklarını düşünerek genellikle ordularına bir tür huni biçimi verirler. Bu huninin karşısına ise makas biçimi çıkartılmıştır, düşman ordusunu makasın ağzına almak, kuşatmak ve her yandan vurmak için. Bu konuda size genel bir kuralı salık vermek isterim: Düşman sizi neyi yapmaya zorluyorsa, siz onu gönüllü olarak yapın, zira o zaman düzenle hareket edecek avantajı yanınıza alacak, onu [düşmanı] zorda bırakacaksınız; ama eğer zoraki olarak hareket ederseniz kaybettiniz demektir. Bu kurala destek olarak size daha önce sözünü etmiş olabileceğim örnekleri tekrar etmekten çekinmem. Düşmanınız saflarınızı yarmak için bir huni biçimi mi oluşturuyor? Eğer onun üstüne saflar açılmış olarak yürürseniz, onun tüm düzenini yıkar, kendinizinkine egemenliği ise sürdürürsünüz. Annibal, Scipio'nun² saflarını açmak için ordularının başına filleri yerleştirdi; Scipio da onun önüne saflarını açmış olarak çıktı ve Annibal'i bozguna uğratıp zafer kazandı. Asdrubal ordusunun merkezine Sci-

¹ **Titus Didius**, Romalı konsül; İ.Ö. 98-93 arasında İspanya'da Keltler'e karşı savaştı.

² Kastedilen **Africanus** lakaplı Scipio'dur.

pio'nunkileri geri bastırmak üzere en iyi birliklerini koydu: Scipio da kendi merkezine düşmanın önünden çekilme emrini verdi ve böylece Astrubal'e karşı zafer kazandı. Buna benzer tüm planlar onları öngörmesini bilene başarı getirir.

Yanılmıyorsam, geriye bir generalin savaşa karar vermeden önce alması gereken tüm önlemlerden söz etmek kaldı. En başta, ucunda zaferi kesin görmedikçe ya da zorunlu kalmadıkça hiçbir eyleme kalkışmamalıdır. Daha elverişli bir yerde olması, daha disiplinli veya daha kalabalık birliklere sahip bulunması o'nun avantajıdır; parasız kaldığı ve bu yüzden ordusundan firarların başgöstermesinden çekindiği için olsun, yiyecek içecek eksikliğinden ötürü elini çabuk tutması gerektiği için olsun, ya da düşman her an yeni takviyeler beklediği için olsun eylemsizlik kaçınılmaz olarak yıkımına yol açacağında zorunlu olarak eyleme geçecektir. Bütün bu şıklarda, her zaman hatta belirgin bir dezavantaj olduğunda bile savaşmak gerekir; zira sonuçta belki de olumlu olabilecek talihini denemek kararsızlık yüzünden kesin bir yıkımı beklemekten çok daha iyidir. Bu durumdaki bir general savaşmamakla, başka bir zamanda zafer kazanabilecekken bilgisizlikten veya gevşeklikten ötürü fırsat kaçırmaktaki kadar suçludur.

Sık sık düşmanın kendisi size avantajlar sunar, sık sık da siz kendi ustalığınızla bu avantajlara sahip olursunuz. Kimi zaman bir ordunun nehir geçişi sırasında, nehirin iki yanına bölünmüş halde iken açık göz bir düşmanın saldırmasıyla bozguna uğradığı olmuştur. Sezar, Helvet'lerin [İsviçreliler'in] ordusunun dörtte birini böyle imha etmiştir.¹ Eğer düşmanın sizi uzun süre ve bir sürü ağırlıkla kovalamaktan ötürü yorgun düşmüş ise ve siz de o sırada dinlenmiş, tazelenmiş iseniz dönüp ona saldırma fırsatını kaçırmayın. Sık sık düşman büyük savaşa sabah girer, o zaman kampınızdan çıkmayı olabildiğince geciktirin; ve silah altında uzun zaman bekleyince de ilk atılganlığını yitirir, o zaman savaşa tutuşun. İspanya'da Scipio ve Metellus'un², biri Annibal'e, öbürü Sertorius'a karşı

¹ Bkz. Caesar, *Gallia Savaşı*.

² **Caecilius Metellus Pius**, Sulla yandaşı. Sertorius, İspanya'da isyan edince Roma'nın İber Yarımadası üzerindeki egemenliğini yeniden kurmak üzere gönderdiği birliklere komuta etmiştir (İ.Ö. 74).

yaptıkları bu oldu. Eğer düşman, ister Scipio'ların İspanya'da yaptığı gibi, ordusunu bölerek, ister herhangi bir başka kazayla güçlerini azaltırsa bu yine ona saldırma zamanıdır.

Sakınan generallerin çoğu düşmanın ilk darbesini göğüslemeyi gidip ona gözü kara bir şekilde saldırmaktan daha çok sevmişlerdir; kararlı ve sağlam adamlar bu ilk furyayı güçlü bir şekilde durdururlarsa, sonunda saldıranın cesareti hemen hep kırılır. Fabius¹, Samnitler'e ve Galyalılar'a böyle göğüs gerdi ve muzaffer çıktı, oysa meslektaş Decius² tersi bir davranışla yaşamından oldu. Başka generaller de, düşmanın değerinden korkmaları gerektiği düşüncesiyle cenke akşam yaklaşırken başlamışlardır ki, eğer bir bozgun olursa, gecenin karanlığından yararlanarak geri çekilebilirler. Nihayet birkaçı da, düşmanlarının falan gün şu ya da bu hurafe nede niyle savaşmak istemediklerini öğrenmiş ve savaşa tutuşmak için tam da o günü seçmişlerdir; Sezar ve Vespasien³ biri Galya'da Arioviste'ye⁴, öbürü Suriye'de Yahudiler'e böyle saldırmışlardır.

Bir general için, en yararlı ve en önemli şey, yanında her zaman kendisine danışmanlık yapacak ve hem kendi ordusu hem de düşman ordusu hakkında sürekli bilgi verecek birkaç güvenilir, kafası çalışan, deneyim sahibi adam olmasıdır. Birlikte büyük bir özenle sayı, silah, süvari ve disiplin olarak üstünlüğün hangi tarafta olduğunu; en çok kaşarlanmış birliklerin hangileri olduğunu, süvarinin mi, piyadenin mi daha çok güvenilmeyi hak ettiğini, bulunduk-

¹ **Fabius Maximus Rullianus**, Romalı devlet adamı. Altı kez konsüllük yaptı. İ.Ö. 315'te diktatörlüğünü ilan etti; İ.Ö. 295'te Samnitler'i yendi.

² **Publius Decius Mus** (oğul), Romalı devlet adamı, dördüncü kez konsül olduğu İ.Ö.295'te, Samnitler'e karşı Sentinum denen yerde yapılan cenkte kendisi gibi konsül olan F.M. Rullianus ile birlikte savaşmış, zaferi kazanmak uğruna kendini feda etmekten kaçınmamıştır.

³ **Flavius Vespasianus**, (9-79) 69-79 yılları arasında Roma imparatoru. Yahudi ve Galya isyanlarını bastırmakla uğraştı. İmparatorluğu yeniden güçlü kılmaya çalıştı. Malî reformlar yaptı.

⁴ **Arioviste**, bir Germen boyu olan ve Svap bölgesinde yaşayan Süevler'in önderi. Galya'yı Romalılar'ın elinden almaya kalkıştı ama İ.Ö. 58'de Sezar'a yenildiler.

ları arazinin yapısını, kendilerine mi, düşmana mı avantaj sağladığını; iki ordudan hangisinin yiyecek-içecek gereksinimini daha rahatça karşılayabildiğini; savaşa tutuşmanın mı, ertelemenin mi daha avantajlı olduğunu; savaşı uzatıp sündürmenin ne getirip ne götüreceğini çünkü bu son halde askerlerin sık sık cesareti kırılıyor ve işten, sıkıntıdan yorgun düşmüş olarak firar ediyorlar, iyice incelerler.

Bilmesi özellikle önemli bir şey de düşman generali ve çevresinin gözü pek mi, sakıngan mı, çekingen mi girişken mi oldukları, ve nihayet yardımcı güçlere ne kadar güvenilebileceğidir. Ama en büyük bir özenle uyulması gereken şey, bir orduyu zafere ilişkin en küçük bir kuşkusu varsa asla cenke sürmemek gerektiğidir. Yenmemekten korkulduğu zamanki kadar yenilgiye kesinlikle götüren hiçbir şey yoktur. O durumda hep cenkten kaçınmak, sarp mevkiler seçerek Annibal'i kendisine saldırmak şansından yoksun bırakan Fabius'u taklit etmek gerekir, ya da bu mevkilerde bile düşmanın üstünüze yürümesinden korkuyorsanız, kırsalı terk edip birliklerinizi tahkimli yerlere dağıtmanız gerekir ki düşman kuşatmalarla yorulsun.

Zanobi: Orduyu tahkimli yerlere dağıtmadan da cenkten kaçınılamaz mı?

Fabius: Sanırım daha önce de size söyledim, kırsalda olduğunuz sürece ne pahasına olursa olsun cenk isteyen bir düşman karşındaysanız kapışmadan kaçınamazsınız; o zaman ondan hep en az elli mil ötede bulunmalısınız ki üstünüze yürüdüğünde konaklama yerinizi terk etmeye zamanınız olsun. Ve şuna da dikkat edin ki Fabius,¹ Annibal'le cenkten kaçınmıyordu, ama cenki sadece kendisine avantajlı olacağı zaman istiyordu ve Annibal de o'nun seçtiği mevkilerde Fabius'u yenebileceğini sanmıyordu; zira eğer zaferden emin olsaydı, Fabius ya savaşmak ya da sıvışmak zorunda kalırdı.

¹ "Cunctator" ["Oyalayıcı"] lakaplı **Fabius Maximus**'un söz konusu olduğunu anımsatalım.

Makedonya Kralı Filip, Perseus'un babası,¹ Romalılar'a karşı savaşta cenkten kaçınmak için kampını çok yüksek bir dağa kurmuştu; ama Romalılar o'na bu dağın tepesinde de saldırdılar ve bozguna uğrattılar. Galyalıların komutanı Vercingétorix² o güne kadar aralarında bir nehir bulunan Sezar'la cenke tutuşmak istemediği için, Sezar beklenmedik bir biçimde nehri geçince ordusuyla birlikte millerce uzağa gitmeyi tercih etti.³ Günümüzün Venediklileri de bu örneği izlemeli ve Fransız ordusunun Ad-da'yı geçmesini beklememeliydi değil mi ki kapışmamakta kararlıydılar. Boşboşuna zaman yitirdiler, ne ordu nehri geçtiğinde cenk fırsatını yakalamasını, ne de zamanında uzaklaşmasını bilemediler, ve Fransızlar onların üstüne tam da kamp bozarlarken geldiklerinde saldırıp tamamen imha ettiler.⁴ Tekrar ediyorum, düşmanın ne pahasına olursa olsun istediği bir savaştan kaçınamazsınız. Ve sakın bana Fabius'u anımsatmayın çünkü o, Annibal'den daha fazla savaştan kaçınıyordu.

Kimileyin askerleriniz cenk ister ama düşmanın sayısı ve konumundan ötürü yenilgiye uğramaktan korkarsınız, ve onların bu hevesini kırmak zorunda kalırsınız; kimileyin gereklikler ve koşullar sizi cenkleşmeye zorlar, ama askerleriniz güvensizdir ve cenke pek hazır değildirler. Birinci şıkta, onları soğutmanız gerekir, öbüründe ısıtmanız. Soğutmak için, söylevleriniz yetmez olduğunda yapacağınız şey birkaçını düşmana kurban vermektir, ve o zaman eylemde bulunanlar olsun, cenke girmemiş olanlar olsun nihayet size inanırlar.

¹ Kastedilen **Beşinci Filip**'tir. (İ.Ö. 237-179). İ.Ö. 221-179 arasında Makedonya Kralı. Romalı konsül **Flaminius**'a İ.Ö. 197'de yenildi. Sözü edilen oğlu **Perseus** (İ.Ö. 212-166) ise İ.Ö. 179-168 arasında kralı olduğu devletini yıkılmaktan kurtaramadı ve Makedonya'nın son kralı oldu.

² **Vercingétorix**, (İ.Ö. 72-İ.Ö. 46), Barbarlık aşamasındaki Galyalıların önderi. İ.Ö. 52'de tüm Galya boylarının önderi seçildi. Roma'ya karşı isyanı yönettiyse de tutsak düştü. Roma'ya götürüldü ve altı yıllık bir tutaklığın sonunda idam edildi.

³ Bkz. **Caesar**, *Gallia Savaşı*.

⁴ 1509 yılında, İtalya'nın Lombardiya bölgesinde bir köy olan Agnadello'da Fransa Kralı XII. Louis'nin birliklerinin Venediklileri yenışı.

Fabius'un başına kazara gelmiş olanı siz önceden tasarlamış olarak taklit edebilirsiniz. Fabius'un ordusu, bildiğiniz gibi, Anibal'le cenkleşmeyi çok istiyordu; süvarilerin başı da bu hevesteydi ama Fabius cenki göze alabileceği kanaatinde değildi. Sonuç olarak bu görüntü ve duygu ayrılığı orduyu ikisi arasında bölünce Fabius kendi kampında kaldı, süvarilerin başı¹ ise cenke tutuştu, çok büyük tehlikelerle yüz yüze geldi ve eğer Fabius imdadına yetişmeseydi bozguna uğradı. Bu örnek o'na da, bütün orduya da Fabius'un aklına uymanın ne kadar önemli olduğunu hissettirdi.

Tersine eğer askerlerinizi cenk için tahrik etmek istiyorsanız, düşmanın onlar hakkında kustuğu aşağılayıcı lafları tekrar ederek galeyana getirmek, düşman kampından gizli istihbarat alabildiğiniz ve ordusunun bir bölümünün size satılmış olduğuna adamlarınızı ikna etmek gerekir; düşmanıninkinin menzilinde bir yere kamp kurmalı, sık sık hafif çatışmalar çıkartmalısınız; her gün karşılaşılan şeyler artık eskisi kadar korkutucu olmaktan çıkar; sonunda çok öfkelenmiş gibi yapın ve bu amaç için daha önceden hazırlamış olduğunuz bir söyleyle gevşekliklerini yüzlerine vurun; kendi kendilerinden utanmaları için onları inandırın ki madem ki arkanızdan gelmek istemiyorlar, düşmana karşı tek başınıza gideceksiniz.

Askerlerinizin cenke dört elle sarılmalarını isterseniz ganimeti evlerine götürmeye ya da emniyetli bir yere koymaya ancak cenkin sonunda izin vermeye çok dikkat etmelisiniz. O zaman kaçmakla canlarını kurtarsalar da ele geçirdiklerini kurtaramayacaklarını hissederek ve ganimetlerini savunmak için, çoğunlukla sanki canları söz konusuymuş gibi daha bir inatla savaşırlar.

Zanobi: Bize dediniz ki askerleri söylev çekerek cenke isteklendirmek mümkündür; ama bundan bütün orduya mı yoksa onların başlarına mı konuşmayı kastettiniz?

Fabrizio: Bir şeyi az sayıda insana kabul veya reddettirmek çok kolaydır; zira, sözün yetmediği yerde buyurganlık ve zor kulla-

¹ Yani **Marcus Minucius Rufus**. Ordu içinde başına buyruk davranışları yüzünden bölünme etkeni idi; bu nedenle Fabius'un tepkisini çekiyordu.

nabilirsin; ama güç olan çok sayıda insanın kafasından ister herkesin iyiliğine ister senin görüşüne aykırı olsun hatalı bir görüşü çıkartmaktır; bu da herkesin ikna olması için ancak herkesin duyup anlayacağı bir söylevle sağlanır. Bunun içindir ki büyük komutanların iyi konuşmacı olmaları el verir zira bütün orduya seslenmesini bilmeden büyük başarılar elde etmek zordur; buysa günümüzde tamamen kaybolmuş bir hünerdir.

Büyük İskender'in yaşamını okuyun da görün kaç kez bütün orduya açıktan seslenmesi ve konuşması gerekmiştir; yoksa onca yorgunluk ve tehlikeye rağmen Arabistan Çölleri'nden Hindistan'a dek öylesine zengin ve ganimet yüklü orduyu götüremezdi; çünkü eğer başındaki komutanın askerlere konuşmak alışkanlığı ya da hünleri yoksa bir orduyu yiyip bitirecek sonsuz sayıda bela açılır başına. Sözlerle korkuyu defeder, cesareti alevlendirir, coşkuyu artırır, düşmanın kurnazlıklarını açığa çıkarır, ödülleri verir, tehlikeleri ve onlardan kaçmanın yollarını gösterir, azarlar, rica eder, tehdit eder, umut saçar, över veya kınar, kısacası insanların tutkularını kamçılayan veya dizginleyen her yolu kullanır. Dolayısıyla bir ordu oluşturmak ve ona eski zamanlardaki parlaklığını geri vermek isteyen bir cumhuriyet ya da bir kral askerlerini komutanlarına kulak vermeye ve komutanı askerlere konuşmaya alıştırmalıdır.

Eskiler'de din ve orduya göndermeden önce askerlere ettirilen yemin onları yönetmekte güçlü bir araçtı; her bir hatada sadece insanlardan gelmesinden çekinecekleri cezaların değil, Tanrı'nın da gazabının tehdidi altında idiler. Tüm dinsel seremonilerle de güçlendirilmiş olan bu araç eski komutanlara pek çok kez en büyük girişimlerinde kolaylık sağlamıştır, ve din korkusu ve saygısı olan her yerde bugün de aynı etkiyi gösterir. Nitekim Sertorius, ordusunu bir dişi geyiğin kendisine tanrılar tarafından zafer vaat ettiğine ikna etmişti; keza Sulla Apollon tapınağından kaldırdığı bir resimle konuşuyordu. Birçok komutan rüyalarında Tanrı'nın kendilerine gözüktüğünü ve cenk için uyardığını söylemişlerdir.

Günümüzde de, Fransa Kralı VII. Charles,¹ İngilizler'e karşı savaşırken tüm girişimlerinde Tanrı tarafından gönderilmiş ve her yerde *Fransa'nın Bâkiresi*² denen bir genç kızın tavsiyelerine göre hareket ettiğini söylüyor ve bu da o'nu başarılı kılıyor.

Askerlerinize düşmanı hor görmeyi esinlemeniz de yararlı olur: Agesilas³ askerlerinin önüne birkaç çıplak Persli getirdi ve onların cılız vücutlarını göstererek İspartalılar'ı korkutacak adamlar olmadıklarını anlattı.⁴ Başka komutanlar da askerlerine cenk etmeyi onlara zaferden başka bir kurtuluş umudu bırakmayarak dayattılar.

¹ **VII. Charles** (1403-1461) Fransa neredeyse tamamen İngiliz işgali altında iken 1422 yılında 19 yaşında tahta çıktı. 1461 yılına dek süren uzun saltanatı sırasında Fransa'yı işgalden kurtardı. Malî yapıyı düzeltmenin yanı sıra ilk kez sürekli ordu oluşturdu. Kilise'yi ve feodal beyleri krallık kurumuna bağımlı kıldı.

² Yüz Yıl Savaşları sırasında Fransa'nın İngilizler'e karşı direnişine halkın dinsel duygularını ulusal bir dava uğruna ateşleyerek bayraktarlık eden genç kız, **Jeanne d'Arc** [jandark] (1412-1431) kastediliyor. Aslında Fransa'nın Orleans kenti kuşatma altında olduğu sırada gaipen sesler duyduğunu, Tanrı'nın kendisine direnmelerini söylediğine VII. Charles'ı ikna edip, sonuçta İngilizler'in yenilmesine önayak olduğu için *Orleanlı Bâkire* olarak anılır. Daha sonra bir hain tarafından İngilizler'e teslim edilmiş ve aslında "büyücü" [cadı] olduğu iddiasıyla diri diri yakılarak öldürülmüştür.

³ İ.Ö. 398-390 yılları arasında Isparta Kralı II. Agesilaus. Persler ve öteki Yunan kentleri ile savaştı.

⁴ Zamanımızın büyük yazarlarından ABD'li **Gore Vidal**, en önemli belgesel tarih romanlarından *Julian*'da [*Hükümdar*, çev. Cahit Uzel, E Yayınları, 1974] Roma İmparatoru **Julianus**'un (331-363) Persler'e karşı yaptığı seferinde böylesi bir olayı Roma ordusunun bir tribününe, sonradan imparator olacak olan **Valentianus**'a malederek anlatır. Machiavelli'nin sözünü ettiği "askerleri yüreklendirici konuşma"yı çok iyi canlandıran bölümü söz konusu kitaptan aktarmakta yarar görüyoruz:

"...İranlılar'dan korkuyorsunuz! Güya onlar bizim gibi insan değil, iblismiş! İnkâr etmeyin! Karanlıktan korkan çocuklar gibi geceyarısı fısıldaşırken sizleri duydum. (...) Bu iblisleri az önce yakından gördünüz. Onları savaşta yenilgiye uğrattınız. Söylendiği gibi yırtıcı, korkunç devler miydi onlar? (...)

Askerleri cenke kızıştırmanın en güçlü ve güvenilir yolu budur. Bu kızışma komutanlarına güvenin, bağlılığın ya da vatanın onlara esinlediği aşkın sonucudur. Güven onlarda silahlarının ve disiplinlerinin üstünlüğünden, yakın geçmişteki zaferlerinden, komutanlarına verdikleri değerden doğar. Vatan aşkı ise doğanın verdiği bir şeydir; bir komutan onların bağlılığını herhangi bir iyilikle değil sadece hünerleriyle kazanır. Zaten coşkuyla cenk etmek için birçok neden olabilir, ama içlerinde en güçlüsü sizi ya yenmek ya da ölmek zorunda bırakanıdır.

“Hayır. Onlar da bizim gibi insan. Ancak bizden çok daha güçsüzler. Bakın! Tribün, subaylardan birini çağırdı. Subay elinde kemik yığının benzeyen bir şey taşıyordu. Gerçekte bir İran askerinin ölüsüydü bu. Subay elindeki ölüyü tribüne fırlattı. Tribün İranlı'yı havada yakaladı. Askerler, bu iki güçlü adamın bir ölüyle sanki bir bebekle oynar gibi oynamalarını hayranlıkla seyrediyorlardı.

“Tribün tek eliyle ölüyü ensesinden tutup kaldırdı. İranlı ince siyah bıyıklı, korkunç dişli bir adamcağızdı. Zırhı parçalanmış, birkaç demir parçası kanlı tüniğine takılıp kalmıştı. ‘İşte! İranlı iblis! **Bu muydu** sizin o kadar korktuğunuz şey?’ Tribün öbür eliyle İranlı'nın giysilerini yırttı. Ölünün kara kuru, zayıf ve çocuksu vücudu ortaya çıktı; göğüs kemiğinin tam üstünde yarım ay biçiminde bir kargı yarası vardı. Tribün yakaladığı tavşanı sarsan bir av köpeği gibi, elindeki ölüyü sarstı. ‘Bundan mı korkuyorsunuz?’ Askerlerden ‘Hayır!’ sesleri yükseldi.” (S.451-452)

BEŞİNCİ KİTAP

Fabrizio: Bir ordunun, üstüne gelen bir başka orduyla savaşmak için nasıl cenk düzeni aldığını size gösterdim, ve yenmek için ne yapmak gerektiğini, ve daha sonra o ortamda ne gibi değişik olaylar meydana gelebileceğini anlattım; artık gözünüzün görmediği ama her an üstüne atılacağından korktuğun bir orduya karşı nasıl cenk düzeni almak gerektiğini göstermeye sıra geldi. Düşman veya kuşku bir ülkede ilerlerken söz konusudur bu. Ve ilkin şunu bilmelisiniz ki Roma ordusu, her zaman, önden yürüttüğü birkaç süvari birliğini daima yolun keşfine çıkarırdı. Ardından sağ kanat gelirdi. Onu her birliğin kendi ağırlıklarının taşındığı arabalar izlerdi. Sonra bir lejyon gelirdi; sonra onun ağırlıkları; sonra bir başka lejyon ve ona ait ağırlıklar; onların ardından da sol kanat arkasında kendi ağırlıklarıyla gelirdi ve en son bölümde de kalan süvariler izlerdi.

O devirde yürüyüş düzeni hep böyleydi. Ve eğer yürüyüş sırasında ordu başından veya arkasından saldırıya uğrarsa tüm arabalar durumun gereklerine göre sağa veya sola ya da arazinin daha elverişli olduğu yana çekilirdi; ve tüm askerler hep birarada ağırlıklarından kurtulmuş olarak düşman ne yandan gelirse karşı koyarlardı. Eğer yandan saldırıya uğrarsa arabalar en güvenli tarafa çekilir ve öbür yandan düşmana karşı konurdu. Bu yürüyüş düzeni bana iyi ve sakıngan, dolayısıyla taklit etmeye değer gözükmetedir, o halde önden bölgeyi keşif için hafif süvarileri göndereceğim; sonra dört tugayımı birbiri ardı sıra her birini arkalarında ağırlıklarıyla yürüteceğim; ve ağırlıklar da biri askerlerin kendilerine, öbürü de

ordunun geneline ait olmak üzere iki tür olduğu için ordunun tüm birliklerine aynı derecede ağırlık düşsün diye onları dört parçaya böleceğim ve her bir tugaya kendine ait olanı vereceğim, topçuyu ve tüm silahsız olanları da yine dörde böleceğim. Ama sık sık sadece şüpheli değil, dahası sana düşman topraklarda bulunacağını için her an saldırıya uğramaktan çekinmelisin, dolayısıyla daha güvenli olsun diye yürüyüş düzenini değiştirmek zorundasın öyle ki ne köylüler ne de düşman herhangi bir yandan açığını bulup seni gafil avlayamasın.

Böyle durumlarda, Eskiler'in komutanları orduları kare halinde yürütürlerdi. Gerçi tamtamına bir kare biçiminde değildi ama hem yürüyüşe hem de cenke hazır bir düzen olduğu ve dört bir yandan savaşmaya elverdiği için böyle adlandırıyorlardı; bu yöntemden vazgeçmem, ve elimdeki iki tugayı bir cetvel gibi kullanarak bu biçimde bir ordu meydana getiririm. O halde düşman topraklarından güvenli bir biçimde geçmek ve beklenmedik bir saldırıya karşı her yönden hazırlıklı olmak istersem kare bir şekilde ilerleyen eskiler gibi iç kısmı her boyutta iki yüz on iki kulaç¹ olan bir kare oluşturacak şekilde bir ordu düzeni aldırırım: İlk yanları birbirlerinden iki yüz on iki kulaç uzaklaştırırım, ve her yana birbiri ardı sıra ve aralarında üç kulaç mesafe bırakarak ve her biri kırk kulaç arazi işgal eden beş tabur koyarım, böylece aralıklarla toplam iki yüz on iki kulaç eder. Bu iki yan arasına, başa ve sona her birine beş olmak üzere on tabur daha yerleştiririm ve onları da şöyle düzenlerim: Dört tabur sağ yanın başının yan tarafında, dördü de sol yanın kışının yanında, ve onların aralarında da üçer kulaç boşluk

¹ Machiavelli'nin zamanında uzunluk ölçüsü olarak kullanılan kulaçın her yerde geçerli bir tanımı ve ölçüsü yoktu. Dolayısıyla ülkeden ülkeye hatta kentten kente az veya çok değişiklik gösteriyordu. Kimi yerde dirsekten parmak ucuna kadar olan uzunluk, kimi yerde tek bir kol uzunluğu, kimi yerde de iki yana gerilmiş kolların parmak uçları arasındaki mesafe olarak tanımlanıyor ve haliyle ölçüler de çok farklı oluyordu. Machiavelli o devirde daha ziyade Floransa ve çevresinde yürürlükte olan tanıma göre kulacı dirsekten parmak ucuna değinki uzunluk olarak almaktadır ki bu da aşağı yukarı altmış santim etmektedir.

birakırım; sonra bir tabur sol yanın başının yanına geçer ve bir başkası da sağ yanın kıcının yanına.

Her yanın arasındaki boşluk iki yüz on iki kulaç olduğuna göre ve bu son taburlar uzunlamasına değil de genişlemesine yerleştirildikleri için aralarıyla birlikte arazide ancak yüz otuz dört kulaç yer tutabilirler, dolayısıyla sağ yanın başının yanına yerleştirilmiş dört tabur ile sol yanın başının yanına yerleştirilmiş olan arasında yetmiş sekiz kulaçlık bir aralık olur. Bu aynı aralık art tarafa yerleştirilmiş tabur arasında da olacaktır şu farkla ki, burada sağ boynuzda, başta ise sol boynuzda olacaktır. Baştaki bu yetmiş sekiz kulaç içine tüm düzenli hafif piyadeleri yerleştireceğim; arka tarafa ise tüm özel görevli hafif silahlı piyadeleri; böylece her aralıkta bin hafif piyade olacak. Benim niyetim ordunun ortasında meydana gelen boşluğun her boyutta iki yüz on iki kulaç olması olduğuna göre baş taraftaki beş tabur ile kıç taraftaki beş tabur yan tarafların işgal ettikleri hattın hiçbir bölümünü almamalılar ve böylece baş taraftaki beş taburun son sırası iki yanın baş tarafları ile bir hizada olur ve kıç tarafın taburlarının başı da iki yanın kıç tarafının son sırasıyla bir hizada olur, böylece ortaya her biri bir başka tabur alabilecek bir açıklık çıkar. Böyle dört açıklık olacağı için her birine bir tane olacak şekilde özel görevli kargılı askerlerden dört sancaktar yerleştireceğim, ve geriye kalan kargılı iki sancaktar da ordunun ortasındaki boşlukta kare şeklinde oluşmuş bir taburda yer alacaklar, o taburun başında da kendi adamlarıyla bir genel komutan [*capitano generale-general*] bulunacak.

Böyle sıraya dizilmiş, hepsi aynı yanda yürüyen taburlar tümü birden aynı yanda eşit şekilde cenk edemeyeceklerine göre, cenk için açıkta kalan noktaları düzenlemek gerekir. Buna göre, baş tarafın birinci sıra dışındaki tüm taburları tüm öteki noktalar için saklandığından, bizim cenk düzenimize göre, oraya kargılı askerleri taşımak gerekir; kıç tarafın taburlarının sadece son sırası açıkta kalacağı için, oraya da kargılıları size daha önce anlattığım¹ usulle götürmek gerekir; sağ yandaki beş taburun çekineceği sadece sağ

¹ İkinci kitapta.

yan ve sol yandakilerin sol yan olduğuna göre değil mi ki bütün öteki noktalarda örtülmüş durumdalar, o halde tehdit altındaki bu noktaya bu taburların tüm kargılılarını taşıyacaksınız. Onbaşılar hem başta hem de kış tarafta olduklarına göre, cenk sırasında taburları oluşturmanın ne şekilde yapılacağını size izah ederken belirttiğim usulle, cenk anında tüm askerlerin ve destek birliklerinin her zamanki yerlerinde bulunmaları sağlanmış olur. Topçuları böleceğim; ve bir bölümünü sağ yana, bir bölümünü sol yana yerleştireceğim. Hafif süvarileri ülkeyi keşfetsinler diye önden göndereceğim. Atlı korumaları ise sağ ve sol boynuzların arkasına bölüklerden kırk kulaç mesafeye koyacağım. Genellikle, bir orduya cenk düzeni aldırırken süvarilerinizi hep ya arkaya, ya yanlara yerleştirin. Süvariye öne koymaya karar verirsiniz iki şeye dikkat edin: Ya o kadar öne koyun ki püskürtülmeleri halinde piyadelere toslamadan bir yere çekilebilecekleri zamanları olsun; ya da aralarında öyle aralıklar bırakacak şekilde [birliklerinizi konumlandırmayı] düzenleyin ki süvariler oralara kargaşaya yol açmadan girebilsinler. Ve bunun önemsiz bir uyarı olduğunu düşünmeyin çünkü pek çok [süvari birliği] buna dikkat etmedikleri için bozguna uğradılar, kendi kendilerinin yüzünden dağılıp yok oldular.

Ağırlıkları taşıyan arabalar ve silahsız adamlar da ordunun ortasındaki meydana öylesine yerleştirilir ki ordunun sağ kenarından sol kenarına veya bir başından öbür başına rahatça gidilebilsin. Bütün bu taburlar topçu ve süvari olmadan her dış kenar boyunca iki yüz seksen iki kulaçlık bir alanı kaplarlar. Bu kare iki tugaydan oluştuğuna göre, hangi tugayın hangi bölümde yer alacağını belirlemek gerekir. Tugaylar numaralarıyla çağrıldıklarına ve her birinde, bildiğiniz gibi, on tabur ve bir tugay komutanı bulunduğuna göre, birinci tugayın ilk beş taburunu ön cepheye, öbür beşini sol kanata ve tugay komutanını da ön cephenin sol köşesine koyarım. İkinci tugayın ilk beş tugayını sağ kanata ve öbür beşini arka tarafa, tugay komutanını da arka tarafın sağ köşesine koyarım; o'nun görevi arkayı kollamak olacaktır.

Bir kez böyle düzenlendikten sonra ordu bu cenk düzenini yürüyüş sırasında da hiç değiştirmeden hareket etmelidir; o zaman

köylülerin her türlü saldırısına karşı da güvenlikte olur. Öyle bir durumda komutanın yapacağı şey birkaç süvariye veya hafif piyade takımını onları püskürtmekle görevlendirmektir. Hiçbir başıbozuk guruh kılıç ya da mızrağın ucuna yaklaşmayı göze alamaz, çünkü bu insanlar düzenli ordudan korkarlar; saldırılar bile hep tıpkı bir kanişin koca bir çoban köpeği karşısında havlamakla yetinmesi gibi, çığlıklar atmak ve gürültü çıkartmakla kalırlar, yanınıza yaklaşamazlar. Annibal, İtalya'ya Romalılar'a saldırmaya geldiğinde bütün Galya'yı geçti ve kesinlikle Galyalılar'ın patirtisine aldırmadı. Ordu yürüyüş halindeyken önden casuslar ve kazmacılar [marraiuoli]¹ gönderilerek yolun hazırlanması uygun olur; keşfe gönderilen süvarilerin bir görevi de bunları korumak olmalıdır.

Bu düzende bir ordu günde on mil yürür ve geriye kamp kurmak ve yemek molası için yeterince zaman kalır; çünkü normalde bir ordu günde yirmi mil yürür. Düzenli bir ordunun saldırısına uğrarsanız ise aslında bu saldırı birden meydana gelmez çünkü düzenli bir ordu seninkiyle aynı adımda gelir; o zaman da ordun cenk düzeni almak veya yukarıda gösterdiğim biçime geçmek için yeterince zamana sahip olur. Çünkü eğer ön taraftan saldırıya uğrarsan yapman gereken şey kanatlarda bulunan topçular ile arkadan gelen süvarileri öne getirmek ve yukarıda söylediğim aralıklara ve mesafelere yerleştirmektir. Baş tarafta bulunan bin hafif piyade kendi yerlerinden çıkarlar ve her biri beş yüzlük iki parçaya ayrılarak süvariler ile ordunun kanatları arasındaki yere girerler.

Bıraktıkları boşluğu daha önce ordunun ortasındaki meydana yerleştirmiş olduğum özel görevli kargılı askerler iki birlik halinde doldururlar. Arkaya yerleştirmiş olduğum hafif silahlı bin piyade eri ise yerlerinden ayrılip taburların kanatlarını örtmek üzere ikiye ayrılırlar ve onlara destek olurlar; onların boşalttığı yere de ağırlık-

¹ Ellerinde o devirde söylendiği üzere “zappa” olan ve yol açmak görevini gören özel işçiler. “Zappa” kısa saplı bir tür kazmaydı. Kesici parçasının bir ucu sivri öbür ucu küttü. Ordunun geçmesi öngörülen bölgeye önceden gönderilirler ve modern ordulardaki bir istihkâm birliği gibi arazinin yürüyüşe elverişli olmayan bölümlerinde gerekli düzenlemeyi yaparlardı.

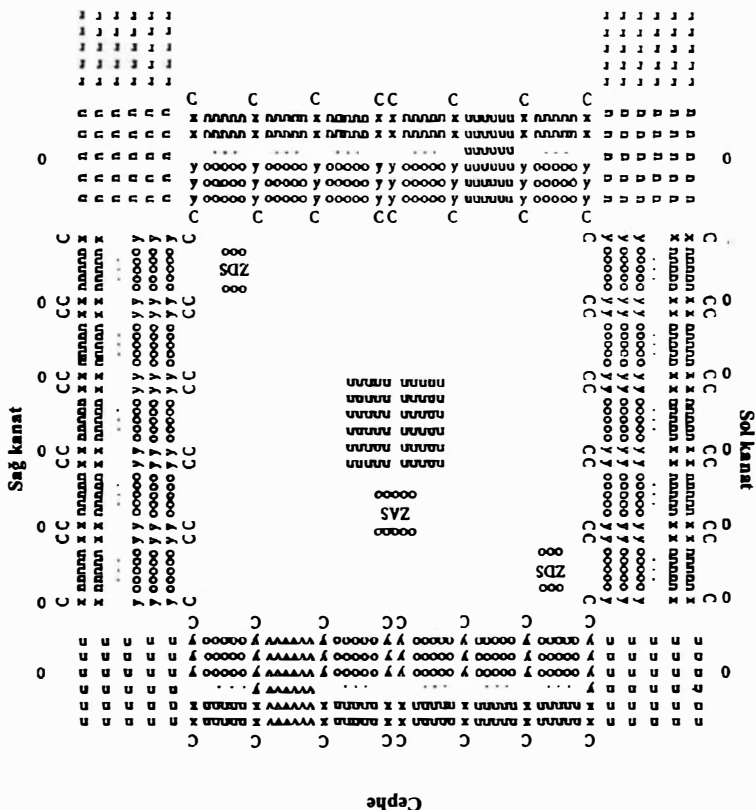
ları taşıyan tüm arabalar ve silahsız adamlar toplanır. Her biri kendi yerine gidince meydan boşalmış olur ve o zaman ordunun arkasına yerleştirmiş olduğum beş tabur öne, iki kanat arasındaki boşluğa ilerler ve baş taraftaki taburlara doğru yürür; bunlardan üçü kendi aralarında eşit aralık bırakarak kırk kulaç kadar başa yaklaşır; ve kalan ikisi de arkada yine kırk kulaç öteye yerleşir. Bu düzenleme çarçabuk yapılabilir; ve biraz önce göstermiş olduğum ordu düzeninin birincisinin hemen hemen aynıdır.¹ Eğer ön taraf daha sıkışık olursa, kanatlar daha şişik olacaktır; ama bu, güçte bir azalmaya yol açmaz. Arkadaki beş taburun son sıralarında kargılı askerler olduğuna göre, daha önce dediğim nedenle, bunların ordunun ön cephesinin önüne getirilmeleri gerekir; bunun olması için: Ya tek tek her taburu katı bir cisim gibi kendi eksenini etrafında çevirmek ya da onları hemen kalkanlı birliklerin arasına sokup ileri sürmek gerekir; bu tarz daha hızlı ve döndürmekten daha az karışıklık yaratıcıdır. Ve arka tarafta bulunan taburlar için hangi saldırı türünde olursa olsun, birazdan göstereceğim gibi, böyle hareket etmelisiniz.

Eğer düşman size arka tarafınızdan saldırırsa, yapılacak ilk şey, [birliklerin] her birinin kendi eksenini etrafında dönerek sırtı dönükken yüzünü [düşmana] çevirmesidir; öyle ki hemen ordunun baş tarafı arkaya, arka tarafı başa gelsin. Sonra ön cepheyi düzenlemek konusunda yukarıda söylediklerimi uygulayın. Eğer düşman sağ taraftan saldırıya geçerse ordu yüzünü o yöne döndürmelidir; ondan sonra bu baş tarafı takviye için size yukarıda anlattığım şeyler yapılmalıdır; öyle ki süvariler, hafif silahlı erler, topçu baş taraftaki uygun yerlere geçmelidirler. Yalnız şu fark vardır: Baş tarafın yer değiştirmesine göre kimileri daha az, kimileri daha çok ilerler. Sağ taraf ön cephe haline gelince, sol tarafa en yakın konumdaki hafif silahlı piyadeler süvariler ile ordunun önucundaki boynuz arasına yerleşmelidir; onların yerini de orta taraftaki özel görevli kargılı erlerden oluşan iki birlik alır. Ama daha önce ağırlıkları taşıyan arabalar ile silahsız askerler bu aralıktan geçerek artık ordunun

¹ Bakınız 4 ve 6 no'lu çizimler.

5 - wizi

Bu gizimde bir ordunun kare hüminde konumlanıy gösterilmektedir.



[illegible]

Sağ kanat

[illegible]

```

      0000
    0SAZ0
      0000

C      C
x 00000 x
x 00000 x
  ...
y 00000 y
y 00000 y
y 00000 y
C      C

```

```

000
SDZ
000
C
nnnn x
nnnn x
...
0000 y
0000 y
0000 y
C
C
nnnn x
nnnn x
...
0000 y
0000 y
0000 y

```

[illegible]

Soi kanat

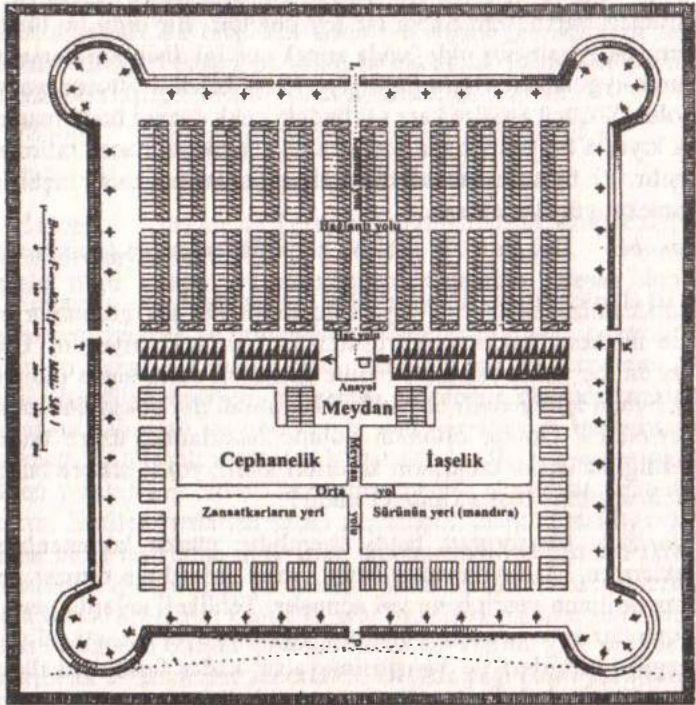
Bu çizimde kare biçimde konumlanmış bir ordunun olağan savaş düzeni görülmektedir.

arka tarafı haline gelmiş olan sol tarafın arkasına çekilirler. İlk düzenlemede ordunun arka tarafındaki öteki hafif piyadeler ise bu yandan hiç açık vermemek için yerlerinde kalırlar, ve öylece arka taraf sağ taraf olur. Tüm öteki şeyler ilk başta söylediğim şekilde yapılır.

Sağ yanı baş taraf yapmakla ilgili söylediklerim sol yanı baş taraf yapmak için de geçerlidir; çünkü aynı düzenlemeye uyulur. Eğer büyük ve düzenli bir düşman ordusu sana iki koldan saldırırsa, yapılması gereken, saldırıya uğrayan bu iki kola saldırıya uğramayan öbür iki koldan gelecek birliklerle desteklemek, her birindeki birliklerin adedini artırmak ve dolayısıyla topçuları, hafif silahlı piyadeleri ve süvarileri saldırıya uğrayan bu iki kısım arasında paylaştırmaktır. Eğer düşman üç veya dört koldan saldırırsa ya senin ya onun daha uyanık olmanız gerekir çünkü eğer bilge isen sana saldırabilecek kocaman ve düzenli bir düşman ordusu karşısında [askerlerini] üç veya dört parçaya ayırmazsın; çünkü düşmanın güven içinde böyle bir saldırıya kalkışması için birliklerinin her birinin senin bütün ordununki kadar askeri olması gerekir. Ve eğer sen o kadar az sakıngan davranıp da seninkinden üç kat daha fazla mevcudu olan bir orduya karşı düşman topraklarına gidersen uğrayacağın felaketten ancak kendini sorumlu tutmalısın. Eğer bu senin kendi hatandan değil de herhangi bir talihsizlikten ötürü olursa kaybın utandırıcı olmaz ve senin başına da İspanya'da Scipio'ların ve İtalya'da Asdrubal'in başına gelen gelir. Ama eğer düşmanın mevcudu seninkilerden daha fazla değilse, ve senin düzenini bozmak üzere birçok yandan birden saldırırsa bu o'nun aptallığı ve senin talihin olur; çünkü bu durumda sen bir tek yandan gelen hücumu kolayca göğüsleyebilir, bir başkasını püskürtebilir ve kısa zamanda düşmanını yenebilirsin.¹

Ortalıkta pek gözükmeyen ama ansızın saldırmasından korkulan bir düşmana karşı orduyu bu şekilde düzenleme çok yararlıdır. Askerleri böyle düzenlenmiş halde yürümeye, sözünü ettiğimiz kurala göre hangi yandan olursa olsun savaşımak için yolun ortasında

¹ Bkz. Çizim no: 7.



Çizim - 7 **Ordugah**

cenk düzeni almaya, ilk düzenlemeden sonra yeniden kış taraftan veya yanlardan cenk düzeni almaya, ve sonra yeniden yürüyüş düzenine geçmeye alıştırmak önemlidir. Eğer disiplinli ve savaşmaya yatkın bir ordunuz olsun istiyorsanız bu tür talimler kesinlikle gereklidir; komutanlarınızın ve subaylarınızın bu talimleri canla başla yaptırması gerekir. Askerî disiplin komuta etmesini bilmek ve bu talimleri yapmaktan başka bir şey değildir. Bir ordu bu tür talimlere çok iyi alışmış olduğunda ancak çok iyi disiplinli demektir ve bunu uygulayanlar için yenilgiye karşı kendini güvenceye almak olur. Sözlünü ettiğim kare şeklindeki cenk düzeni öteki manevralara kıyasla bir parça daha zordur ama sık sık yapılacak talimlerle alışılır. Ve bir ordu buna bir kez alıştı mı da geri kalan hiçbirini öğrenmekte güçlük çekmez.

Zanobi: Ben de sizin gibi bu cenk düzenlerinin [manevraların] çok gerekli olduğuna inanıyorum ve onlarla ilgili olarak söylediklerinize ekleyecek veya çıkartacak bir şey görmüyorum. Sadece iki konu hakkında görüşünüzü öğrenmek istiyorum. Biri, yan ya da kış tarafı baş taraf haline getirmek durumunda olduğunuzda bunun için gerekli buyrukları bağırarak mı, yoksa borazanla mı verirsiniz? Öbürü, ordunun yolunu hazırlamak üzere önden gönderdiğiniz işçiler taburların askerleri midir, yoksa sadece bu tür işler için ayrılmış başka kimseler midir?

Fabrizio: İlk sorunuz hayli önemlidir; çünkü komutanların buyruklarının iyi duyulmamış veya yanlış anlaşılmış olması pek çok kez ordunun yenilgisine yol açmıştır. Tehlikeli anlarda verilecek komutlar açık ve kesin olmalıdır. Eğer boruyla komuta ediyorsanız ezgiler birbirleri ile karıştırılmayacak kadar farklı olmalıdır; eğer kendi sesinle komuta ediyorsanız genel sözlerden kaçınmalı ve yanlış anlaşılamayacak kadar kesin, belirli sözler kullanmalısınız. “Geriye! Geriye!” demek pek çok kez ordunun yenilgisine neden olmuştur. Bunun yerine “Geriye çekilin!” demek gerekirdi. Yan tarafı yahut kış tarafı cephe konumuna getirmek istediğinizde “Yüzünüzü dönün!” demeyin; “Kış tarafı!”, “Yan tarafı!” “Sola dön!”, “Sağa dön!” deyin. Tüm öteki buyruklar da basit ve açık olmalıdır,

şöyle: “Sıkı durun! Safları sıklaştırmın! İleri! Geri çekilin!”. Bağırarak buyruk vermenin mümkün olduğu her seferde öyle yapın, yoksa çalgı kullanın.

Sözünü ettiğiniz öncülere gelince bu işin askerler tarafından yapılmasını isterim; Eskiler’in usulü böyleydi. Bu şekilde ordumun daha az korumasız adamı ve daha az takım taklavatı olur. Bana gereken adamları her taburdan alırım ve onlara gereken tüm aletleri veririm; silahları onlara en yakın saflardakiler tarafından taşınır ve düşman yaklaştığında alıp kendi saflarına girebilirler.

Zanobi: O zaman öncülerin aletlerini kim taşıyacak?

Fabrizio: Bu amaç için ayrılmış arabalar.

Zanobi: Korkarım askerlerinize [günümüzün askerlerine] kazma sallatamayacaksınız.

Fabrizio: Bu konuya yeri gelince değineceğim. Şimdi bir başka konuya geçmek ve ordunun iâşesinden söz etmek istiyorum. Zira onları bunca yorduktan sonra biraz da yedirip içirmenin sırası geldi diye düşünüyorum. Bir prens, ordusunun olabildiğince çevik olmasına çalışmalı ve dolayısıyla onu gereksiz ve harekâtlarında ayakbağı olabilecek şeylerden kurtarmalıdır. Bu bakımdan en fazla sıkıntı yaratan şey orduya her zaman pişmiş ekmek ve şarap sağlamaktır. Eskiler yanlarına şarap almazlardı, çünkü olmadığında sularına biraz tat versin diye sirke damlatırlardı. O yüzden ordunun zorunlu erzağı arasında şarap değil sirke yer alırdı. Ekmeklerini de günümüzde kentlerde yapıldığı gibi fırınlarda pişirmezlerdi, her asker kendi unu olurdu ve onlar kendi zevklerine göre domuz yağı da katarak ekmeklerini yaparlardı. Domuz yağı çeşni yerini tutardı ve askere güç verdiğine inanılırdı. Demek ki ordunun erzakı un, sirke, domuz yağı ve atlar için arpadan ibaretti. Genelde büyük ve küçük baş hayvan sürüleri de ordunun ardı sıra götürülürlerdi. Onları taşımak gerekmediği için pek ayakbağı olmazlardı. Bu yüzden bir Eskiçağ ordusu kıraç ve düşman topraklarda, yiyeceksiz kalmadan günlerce ilerleyebilirdi zira ki, pek zahmet çekmeden ardı sıra gelen iâşesinden beslenirdi.

Modern ordularda bunun tersi söz konusu. Onlar şarapları hiç eksik olmasın ve evlerindeki gibi pişmiş ekmek yiyebilirler istedikleri için önceden çok fazla yedeklik ayırmak mümkün değildir o yüzden genellikle yiyecek sıkıntısı çekerler; ya da yedeklik yiyeceklerini çok büyük zahmetlere ve harcamalara katlanarak sağlarlar. Bundan ötürü ben ordumun bu tarz bir yaşamı olmasını ve kendilerinin pişirecekleri ekmekten başkasını yemelerini istemem. Şaraba gelince, içilmesini ve orduda bulundurulmasını yasaklamam ama ille de olacak diye de kendimi zahmete sokmam. Geri kalan yedeklikler için ise tamamen Eskiler'i örnek alırım. Dikkat ederseniz fark edersiniz ki zorluklardan nasıl kaçınıyorum, bir orduyu ve komutanını zahmet ve sıkıntılardan kurtarıyorum ve girişimleri için onlara ne kadar kolaylık sağlıyorum.

Zanobi: Düşmanı meydan savaşında yendik, ülkesini boydan boya geçtik; böyle olunca ister istemez ganimet elde ederiz, toprak ele geçiririz, tutsak alırız. Benim bilmek istediğim, Eskiler bunu nasıl yapıyorlardı?

Fabrizio: Hemen merakınızı gidereceğim. Sanırım size daha önce de sözünü ettim, yoksa biriniz değinirdiniz, günümüzdeki savaşlar eşit derecede hem yeneni hem yenileni yoksul düşürüyorlar, çünkü biri ülkesini kaybediyorsa, öbürü de varını yoğunu kaybediyor. Eskiler'de böyle değildi, çünkü savaş her zaman kazananı zengin ederdi. Bu farkın nedeni, günümüzde Eskiler'de olduğu gibi ganimete aldırış edilmemesi ve askerin açgözlülüğüne bırakılmasıdır. Bu tarz hareketin iki büyük sakıncası vardır: Biri, sözünü ettiğimdir; öbürü, asker daha açgözlü olunca kurallara uymaktan ziyade ganimete öncelik vermektedir; ve pek çok kez görülmüştür ki bir ordunun açgözlülüğü zaferin eşiğindeki bir orduyu yenilgiye sürüklemiştir.

Romalılar, bu iki sakıncaya karşı ordularında ilke olarak tüm ganimetin kamu hazinesine [al publico]¹ ait olduğunu ve hazine yönetiminin uygun gördüğü şekilde kullanacağını kabul etmişlerdi.

¹ Burada "all'erario" [kamu hazinesi] anlamında.

Bu amaçla ordularında hazine müfettişleri¹ bulundurulardı ve bunlar günümüzün defterdarlarının² [devlet gelirlerini kaydetmeleri] gibi tüm haraç ve ganimetleri toplamakla görevliydi. Konsül de bu sayede askerlerin olağan ücretlerini ödeyebiliyor, hasta ve yaralıların bakımını sağlıyor ve ordunun diğer gereksinimlerini karşılayabiliyorlardı. Öte yandan, ganimeti askerlere bırakma yetkileri de vardı ve bu yetkilerini de sık sık kullanıyorlardı. Ama bu taviz hiçbir karışıklığa yol açmıyordu. Zira düşman ordusunun bozguna uğramasının ardından bütün ganimet [bir elde] toplanıyor, sonra her askerin sırasıyla orantılı olarak paylaşılıyordu. Bu usulde asker yağmadan çok yenmeyi amaçlıyordu, Roma lejyonları düşmanı yenmekle yetiniyor, ardı sıra izlemiyorlardı böylece askerler birliklerinde ayrı düşmemiş, cenk düzeni bozulmamış oluyordu. Sadece süvariler, hafif piyadeler ve yardımcı birlikler düşmanın peşine takılıyorlardı. Oysa eğer ganimet ilk ele geçirene bırakılsaydı lejyonların saflarını birlik içinde tutmak mümkün ve hatta hakça olmazdı. Ayrıca böylelikle çok büyük tehlikelere kapı açılmış olurdu. [Böyle yapılmayınca] kamu hazinesi zenginleşmiş oluyor, ve konsülün her zaferi düşmandan alınan haraç ve ganimetten beslenen hazineyi şişiriyordu. Romalılar'ın bu konuda yine çok bilgece bir başka kurumları daha vardı. Her asker ücretinin üçte birini takımının sancaktarına emanet etmek zorundaydı ve sancaktar da savaş bitinceye dek bu emaneti ona geri veremezdi. Böyle bir kurum için Romalılar'ın iki gerekçeleri vardı. Bir kere askerlerin ücretlerinin bir bölümüyle bir fon oluştursunlar amacındaydılar. Çünkü orduda bir askere ne kadar çok para vererseniz hele o asker ne kadar genç ise uzak görüşlülükten o kadar yoksundur ve gereksiz yere o kadar çok para harcarlar. İkincisi, asker tüm servetinin sancağın çevresinde olduğunun bilinci içinde o derecede kararlılıkla savaşır. Böylece bu yöntemle askerlere tutumluluk ve yiğitlik esinlenmiş olunur. Bu da bir ordunun gerçekten canla başla savaşması isteniyorsa uyulması gereken bir örnektir.

¹ Latince: “questores”.

² İtalyanca: “camarlinghi”.

Zanobi: İnaniyorum ki bir ordunun yürüyüş sırasında birtakım talihsiz olaylarla karşılaşmaması imkânsızdır ama komutanın ustalığı ve askerlerin yiğitliği sayesinde bunların üstesinden gelir. Yine de ben bunları anlatmanızı isterim.

Fabrizio: Memnuniyetle; ben de çok önemli olan bu konuda size mükemmel bilgiler vermek isterim. Bir ordu yürüyüş sırasında iken başındaki komutan, her şeyden önce, tuzaklara düşmekten kaçınmaya dikkat etmelidir. Tuzağa düşmenin iki çeşiti vardır: Ya yürüyüş sırasında kendin tuzağa girersin ya da düşman seni ustaca oyunlarla sen farkında bile olmadan tuzağa çeker. Birinci tehlikeye önlem olarak, önden çift çift gözcüler çıkartıp arazide keşif yaptırmak gerekir. Arazi ormanlık ve dağlık olduğunda yani tuzak kurmaya ne kadar elverişli ise bu önlem de o kadar dikkatle uygulanmalıdır. Çünkü bu tür seferlerde tuzaklar genellikle ya orman içinde veya tepenin ardında kurulur. Öngörülmemiş bir tuzak çoğu kez mahvınıza yol açar, ama önceden bilerseniz tehlikesizdir. Kuşlar yahut toz bulutu çoğu zaman düşmanın yerini açığa vurmaya yarar mıdır, çünkü düşman seni bulmaya gelirken toz kaldırır, o da gelişini belli eder. Pek çok kez, bir bölgeden geçmek zorunda olan bir komutanın sürü halinde uçan güvercinler veya başka kuşların havada dönüp durduklarını ama yeri inmediklerini görüp o noktaya keşifçi gönderdiği ve düşmanın pusu kurmuş olduğunu anlayınca öncü birliklerle pusuyu dağıttığı ve kendisini tehdit eden tehlikeyi kurtulduğu olmuştur.

Düşmanın sizi tuzağa çektiği ikinci tehlikeye gelince, ki bizimkiler¹ buna oyuna gelmek diyor, aklayakın gözükmeyen şeylere kolayca kapılmamak gerekir. Diyelim ki: Düşman, eğer senin önüne bir ganimet koymuşsa bil ki bu yemin altında zoka gizlidir. Eğer, sayıca üstün olduğu halde az mevcutlu bir birlik karşısında geri çekiliyorsa; eğer, büyük güçlere karşı küçük birliklerle saldırıya geçiyorsa; eğer ansızın ve mantıklı bir nedeni yokken kaçmaya başlıyorsa; tüm bu hallerde hep bir tuzaktan kuşkulanın. Ve asla sanmayın ki düşman ne yaptığını bilmiyor. Oyunlarına gelmemek için,

¹ Machiavelli'nin zamanındaki komutanlar ve askerî uzmanlar.

her türlü tehlikeye hazırlıklı olmak için, düşman ne kadar zayıflık ve saçmalık gösteriyorsa siz o kadar uyanık olun. Bu durumda düşman iki farklı yola başvurur: Aklını başından almak ister ve düzenini bozmak ister; sen de söz ve davranışlarıyla ona aldırmadığını göstermelisin böylelikle askerlerin zafer kazanma umudunu artırmış olursun, ayrıca daha sakıngan da olmalısın ki tuzağa düşmeyesin.

Şunu bilin ki düşman topraklarında ilerlemek cenk etmekten çok daha fazla tehlike getirir. Onun için bir komutan uyanıklığı iki katına çıkarmalıdır; ilk yapacağı şey bütün arazinin çizim ve resimlerine sahip olmaktır, öyle ki yolunun üstünde ne kadar yer varsa, sayılarını, mesafelerini, yolları, tepeleri, nehirleri, bataklıkları ve onların tüm özelliklerini bilebilsin. Bu bilgilere sahip olabilmek için ise yanında çeşitli ünvanlar altında, değişik kesimlerden adamlar olmalıdır; yöreyi iyi bilen bu adamları dikkatle sorguya çekmeli, ifadelerini birbirlerinininkiyle karşılaştırmalı ve söylenenlerin az çok birbirine uyanlarını kaydetmelidir. Önden hafif süvariyle birlikte sadece düşmanın yerini keşfetmek için değil, araziyi de tanımak ve eldeki bilgilerin doğruluğuna bakmak için becerikli subaylar da göndermelidir. Ayrıca önden sıkı koruma altında [işbirliklerinden ötürü cömertçe] ödüllendirilmeyi uman ve [ihanet ederlerse, amansızca] cezalandırılmaktan korkan [yerel] rehberler göndermelidir; ve her şeyden önce ordu nereye götürüldüğünü bilmemelidir çünkü savaşta hiçbir şey ne yapılacağı hakkında susmak kadar yararlı değildir. Ve ani bir saldırının askerlerini dağıtmasına meydan vermemek için onları her an cenke hazır halde tutmak gerekir. Çünkü tehlike öngörüldükçe azalır.

Birçok [komutan], yürüyüş sırasında kargaşa olmasın diye, arabaları ve silahsız adamları sancaktarın yanında bulundurur ve verilen komutlara onların da uymasını sağlar; böylece durmak veya geri çekilmek gerektiğinde bu daha kolayca yapılır ki ben de bunun yararını onaylıyorum. Bunun yanı sıra yine yürüyüş sırasında ordunun bir bölümünün öbüründen fazla ayrılmaması veya birinin çok hızlı, öbürünün çok yavaş gitmemesi için uyarıda bulunmak gerekir. Böyle şeyler ordunun düzenini bozar. Bu yüzden adımlar arasında bir uyum sağlamak ve fazla hızlı gidenleri yavaşlatmak, ayak

sürüyenleri hızlandırmak için ordunun iki yanına subaylar yerleştirilir ama aslında [yürüyüşte aynı ritmi tutturmak için] en iyisi müzikten yararlanmaktır. Her zaman hiç değilse bir taburun düzen içinde gidebilmesi için yolları genişletmek de gerekir.

Nihayet düşmanın alışkanlıkları ve özyapısı da araştırılmalı yani sana sabah mı, gün ortasında mı yoksa akşamüstü mü saldıracağı, piyadelerinin mi, süvarilerinin mi daha güçlü olduğu anlaşılmalı ve bu bilgilere göre orduna düzen aldırıp donatmalısın. Gelelim bazı aksi durumlara. Kimi kez öyle olur ki güç olarak kendinizi zayıf bulursunuz ve cenkten kaçınmak istersiniz; siz çekilirken düşman da ardınız sıra izler; bir nehrin önüne varırsınız ama karşı kıyıya geçecek zaman bulamazsınız, düşman ise size yetişmek üzeredir. Böyle bir tehlike karşısında pek çok komutan ordularının çevresinde hendek kazdırmış, içini kuru ot ve dallarla doldurup ateşe vermiş ve ateş tarafından yolu kesilen düşmanın hiçbir müdahalesine uğramadan rahatça nehrin öte yakasına geçebilmişlerdir.

Zanobi: Bu ateşin düşmanı durdurabileceğine pek inanasım gelmiyor çünkü duyduğum kadarıyla Kartacalı komutan Annone de geri çekilmek üstediği tarafta odunları, kuru dalları toplayıp ateşe verdi. Düşman o tarafı tutmayı düşünmemiş olduğu için de askerlerine ateş ve dumana karşı yüzlerini kalkanlarıyla koruyarak alevlerin arasından geçmeyi emretti.

Fabrizio: İyi diyorsunuz ama bir benim dediğime bakın bir de Annone'nin yaptığına. Benim dediklerim hendek kazdılar ve içini çalı çırpıyla doldurdular öyle ki düşman geçmek istediğinde hem hendekle hem de ateşle uğraştı. Annone ise hendek açmadan ateş yaktı ve kendisi geçmek istediği için de ateşi fazla kalın tutmadı yoksa sadece ateş de engel oluşturunurdu. Isparta Kralı Nabis'in ülkesini istila eden Romalılar'ı durdurmak için topraklarının bir bölümünü ateşe verdiğini bilmiyor musunuz? Ve bu yolla onların sadece önünü kesmekle kalmamış, geri de püskürtmüştü. Her neyse biz konumuza dönelim. Romalı Quintus Lutatius da Cimbriler'den¹

¹ Germen soyundan bir halk. İ.Ö. 2. yüzyılda Galya'yı istila etmişlerdi. İ.Ö. 101 yılında Marius onları Verceil'de yenilgiye uğrattı.

kaçarken bir nehir kıyısına ulaşmıştı. Ama nehri geçmek üzere zaman kazanmak için düşmanla savaşa tutuşacak gibi yapmıştı. Konaklamış, hendekler kazdırmış, birkaç çadır kurdurmuş ve süvarisini civara atlarını otlatmaya göndermişti. Cimbriler de bunun üzerine orada konaklamak için durmuşlar ve ordularına yemek düzeni aldirmek üzere birliklerini bölmüşlerdi. Lutatius da bu durumdan yararlanarak Cimbrilerin hiçbir engellemesiyle karşılaşmadan askerlerini nehrin öte yakasına geçirmişti.

Bazı [komutanlar] da geçmek için köprü olmadığında nehrin akışını saptırırlar, suların bir bölümünü arkalarından daha fazla geçirerek öbür bölümden geçmeyi daha kolay hale getirirler. Nehir çok hızlı aktığında piyadenin geçişini daha güvenli kılmak için ağır süvarinin bir bölümünü, suyun akışını bir parça yavaşlatmak üzere nehrin üst tarafına yerleştirmek gerekir, süvarinin geri kalanı da alt tarafa, suya kapılacak piyadeleri tutmak üzere konumlandırılır. Bu şekilde geçilemeyen nehirlerde ise köprü, sandal ve benzeri başka araçlar kullanılır. O yüzden ordunun donanımında her zaman bu tür çok gerekli araçlar bulundurulmalıdır.

Kimi zaman nehir geçişleri sırasında düşmanın karşı yakada konumlandığı ve yolunuzu kestiği olur. Böyle güç bir durumdan kurtulmak için Sezar'ın yaptığını taklit etmekten daha iyi bir yol bilmiyorum. Sezar'ın ordusu Galya'da bir nehrin kıyısındaydı, karşı kıyıda ise Galyalı Vercingétorix'in adamları geçiş yolunu tıkarılmışlardı. Sezar birkaç gün nehir boyunca yol aldı ama karşısında hep Vercingétorix vardı. Sonunda birliklerini gözden saklayabileceği ormanlık bir yerde konakladı. Sonra her lejyondan üç takım asker seçti ve onları köprü kurmak üzere orada bıraktı. Hemen işe koyulmaları emrini verdikten sonra kalan askerleriyle yeniden nehir boyunca yürümeye koyuldu. Vercingétorix de karşı kıyıda ilerledi. Aynı sayıda lejyon gördüğü için bir bölümünün geride kalmış olduğunu fark etmedi ve Sezar'ı izlemeye koyuldu. Ve Sezar köprü'nün yapılmış olduğuna kanaat getirdiğinde geriye döndü ve her şeyi yolunda görünce hiç güçlük çekmeden nehrin karşı yakasına geçebildi.

Zanobi: Nehirleri [doğal olarak] geçmeye elverişli olan yerleri bulmanın usulleri var mıdır?

Fabrizio: Evet vardır. Suyun akarı ile daha az hızlı aktığı kıyı arasında çizgiye benzer bir kırılma fark ettiğinizde o bölgede suyun daha az derin olduğuna ve başka yerlere kıyasla daha kolay bir geçiş sağlayacağına hükmedebilirsiniz. Çünkü orası nehrin daha çok çakıllı kum biriktirdiği yerdir. Birçok kez denenmiş ve her seferinde doğru çıkmış bir usuldür bu.

Zanobi: Peki kazara bu çakıllı kumluk toprak dibe çöker ve atların ayak basması mümkün olmazsa ne yapmalı?

Fabrizio: O zaman dallardan bir tür ızgaralar yapmak ve nehrin dibine yerleştirmek, sonra da üstlerine basarak geçmek gerekir. Neyse biz asıl konumuzu izleyelim.

Kimi zaman iki dağ ortasında sıkışıp kalmış bir komutanın ordusunu kurtarmak üzere önünde ve ardında ancak iki yol bulunduğu ama her ikisinin de düşman tarafından tutulmuş olduğu olur. O zaman böyle durumlarda daha önce yapılmış şeyleri yapmalıdır. Arkasında geçmesi zor, geniş bir hendek kazsın, düşmanı bu yandan durdurmak istediği ve kendisinin arkasından saldırıya uğramak korkusu duymadan birliklerini ön taraftan geçirmeyi deneyeceği havasını yaratsın. Buna kanan düşman hendek tarafını boşlayarak birliklerini ön tarafa yığacaktır. O zaman daha önce böyle durumlar için yapılmış olan bir tahta köprü hendek üstüne atılır ve hiçbir engelle karşılaşmadan düşmanın elinden kurtulunur. Romalı bir konsül olan Lucius Minicius'un¹ ordusu Ligurya'da dağların arasına sıkışıp kalmıştı ve bir çıkış olanağı yoktu. Bu durumdan kurtulmak için düşmanın tuttuğu geçitlere küçük ve sıska atlara binmiş, kötü silahlı birkaç Nümidyalı yardımcı süvari gönderdi. Düşman onları ilk gördüğünde önce tutsak almak istedi; ama bu birliklerin düzensiz bir şekilde ve sıska atlar üzerinde ilerlediğini görünce

¹ Machiavelli'nin burada kastettiği aslında İ.Ö. 193 yılında konsül olan **Quintus Minucius Thermus**'dur. Kaynak olarak kullandığı *Sesto Giulio Frontino*'nun *Stratagemes* [savaş hileleri] kitabında yanlışlıkla *Lucius Minicius* adı geçmiştir.

kaygılanacak bir şey olmadığı kanısına vardı ve tetikte durmayı bıraktı. Nümidyalılar bu aymazlıktan yararlanarak atlarını mahmuzladılar, düşmanın üzerine hışımla çullandılar ve engeli aşip geçtiler. Çok geçmeden çoğalarak bölgeyi yağmalayıp Liguryalıları Minucius'a serbestçe geçme izni vermek zorunda bıraktılar.

Genellikle bir komutan, kendisinden sayıca üstün bir düşman tarafından kuşatıldığında kendi kuvvetlerini sıkıca biraraya getirmiş ve düşmanın en zayıf yerinin neresi olduğunu bulduktan sonra oraya yüklenerek şiddetli bir savaştan sonra kendisine geçit açmış ve kurtulmuştur. Marcus Antonius, Parthlar karşısında geri çekilirken onların hep gün ağarırken yürüyüşe geçtiği sırada saldırdığını ve sonra bütün yol boyunca durmadan taciz ettiğini fark etmişti. O zaman gün ortasında yola koyulmaya karar verdi. Bunun üzerine Parthlar o gün yürüyüş yapmayacağını sandılar ve Antonius da günün geri kalanında hiç rahatsız edilmeden yürüyüşünü sürdürdü. Yine aynı general, Parthlar'ın oklarından korunmak için ordusuna onlar yaklaştığında bir dizlerini yere koymalarını emretti. İkinci sıradaki askerlere kalkanlarıyla ilk sıradaki askerlerin başlarını örtmelerini, aynı şeyi üçüncü sıradakilerin ikincilere, dördüncülerin üçüncülere, vs. yapmalarını emretti öyle ki ordusu sanki bir çatıyla örtülmüş ve düşman oklarından korunmuş olacaktı. İşte yürüyüş halindeki bir ordunun başına gelebilecek olaylarla ilgili olarak söyleyeceklerim bunlardan ibarettir. Sizin söyleyeceğiniz başka bir şey yoksa başka bir konuya geçeceğim.

ALTINCI KİTAP

Zanobi: Konu değiştireceğimize göre, sanırım Batista'nın¹ devreye girmesi ve benim çekilmem uygun olacaktır. Böylece büyük komutanları taklit etmiş olacağız, zira sinyor [Fabrizio]'nun dediğine göre en iyi askerleri önden yiğitçe savaşsınlar, arkadan sıkıca desteklesinler diye ordunun en n ve en arkasına koymak gerekir. Cosimo syleşimize büyük bir başarıyla başladı, Batista da başarıyla bitirecektir. Luigi ve ben de onları elimizden geldiğince destekledik. Her birimiz kendisine verilmiş görevi zevkle yerine getirdiğine göre, Batista da kendi görevinden kaçınacak değildir.

Batista: şu ana dek ne istediyseniz yaptım ve bundan şaşa-cak değilim. O halde, sinyor [Fabrizio] lütfen syleğimize devam edin ve sözünüzü bu lafazanlıklarla kestiğimiz için bizi bağışlayın.

Fabrizio: Her zaman dediğim gibi, böyle davranmanızdan çok memnunum. Çünkü sözümü kesmekle benim akılyrtmemi boz-muş olmuyorsunuz, tersine belleğimi tazeliyorsunuz. Konumuza devam edelim: Sıra ordumuzu konaklatmaya geldi. Zira bilirsiniz ki tüm canlılar güvenlik içinde dinlenmek isterler. Gerçekten de güvenlik yoksa doğru dürüst dinlenme de olmaz. Belki de isterdiniz ki ordumuzu önce konaklatayım, sonra yürüyüşe geçireyim, ve en sonunda savaşa sokayım. Oysa bunun tam tersini yapmak zorunda kaldık. Zira, ordumuzu yürüttüğüm sırada yürüyüş düzeninden cenk düzenine nasıl geçtiğini göstermek istediğim için, ilkin, size cenk düzeninin ne olduğunu anlatmam gerekti.

¹ Batista della Palla

Neyse konumuza dönelim, diyorum ki bir ordugâh yeri, hakikaten güvenli olmak için, güçlü ve iyi düzenlenmiş olmalıdır. Komutanın ustalığı onu düzenli kılar, yer veya sanat [teknik beceri] onu güçlü yapar. Yunanlılar doğası itibariyle çok güçlü olan yerleşim yerleri arıyorlardı. Bir kayalığı, bir nehre, bir ormana ya da bunlara benzer bir engele sırtını dayamamış bir konaklama yeri seçmezlerdi. Romalılar ise tersine konaklama yerinin seçiminde doğadan ziyade kendi becerilerine güvenirlerdi. Her türlü manevrayı yapabilmelerine elvermeyen bir yerde asla konaklamazlardı. Bundan ötürü ordugâhları hep aynı biçimde olurdu; zira araziye kölece boyun eğmek istemezlerdi, arazinin kendi usullerine uymasını isterlerdi. Yunanlılar'da böyle değildi. Onlar kendilerini hep arazinin özelliklerine göre değişen yapısına uydurdukları için konaklama biçimlerini de, ordugâhlarını da sık sık değiştirmek zorunda kalırlardı. Romalılar ise konumlarının doğal zayıflığını becerileriyle giderirlerdi. Şu ana dek size onları örnek diye gösterdiğime göre, yine bu söyleşimizde orduların konaklamasıyla ilgili olarak onların usullerini izleyeceğim. Bu konuda onları körü körüne taklit etmek istiyor değilim; sadece günümüzde bence en çok uygulanabilir olan kurumlarını örnek vereceğim.

Daha önce de size söylediğim gibi, konsüllerin orduları iki lejyon halinde silah altına alınmış Roma yurttaşlarından oluşuyor ve mevcutları aşağı yukarı on bir bin piyade ve altı yüz süvari tutuyordu. On bir bin piyadenin dışında dost ülkelerin gönderdiği on bir bin piyade daha vardı. Bu ordularda yabancı askerler asla Romalı askerlerden fazla olamazdı, sadece süvaride yabancıların Romalılar'ı geçmesine aldırış edilmiyordu. Nihayet bütün cenklerde Romalılar merkezde yer alırlar, [yabancı] yardımcı askerler kanatlarda bulunurlardı. Ordugâhlarında da muhafaza ettikleri bir usuldü bu. Bunun böyle olduğunu tarihçilerinden öğrenebilirsiniz. Dolayısıyla Romalılar'ın nasıl konakladıklarını uzun uzun anlatmayacağım; ama bu konuda [günümüzdeki] düzenin ne olması gerektiğini anlatırken neleri onlardan aldığımı rahatça fark edebileceksiniz.

Biliyorsunuz ki, Romalılar'ın iki lejyonu yerine her biri altı bin mevcutlu ve üç yüz süvarili iki piyade tugayı aldım. Bu tugayları meydana getiren taburların sayısını, silahlarını ve farklı adlarını anımsıyorsunuzdur. Bu ordunun yürüyüş ve cenk düzenini anlattığımda başka birlik eklemedim, sadece gücü katlamak gerektiğinde sıraları iki kat artırmak gerektiğine dikkatinizi çektim. Ama şimdi ordugâhtan söz ederken sadece bu iki tugayla kendimi sınırlamayacağım; olağan bir ordunun gerektirdiği birlik mevcudunu alacağım. Öyle ki Romalılar'da olduğu gibi benim ordum da iki tugaydan ve bir o kadar yardımcı askerden oluşacak. Ordugâhımızın biçimi tam bir ordu mevcuduna göre çizileceği için daha kurala uygun olacak. Ama size daha önce sözünü ettiğim öteki harekâtlar için böyle bir mevcut ille de gerekli değildi.

Dolayısıyla şimdi söz konusu olan yirmi dört bin piyadesi, iki bin süvarisiyle dört tugay oluşturan ve bunlardan ikisi benim yurttaşlarım, diğer ikisi yabancı yardımcılardan meydana gelen tam mevcutlu bir orduyu konaklatmaktır. Bir konaklama konumu beliledikten sonra [baş] komutan sancağını dikeceğim ve bu sancağın çevresine dört yanı da sancaktan elli kulaç uzak olan bir kare çizdireceğim. Bu yanlardan her biri gökyüzünün dört bölümüne karşılık olacaktır, yani: Doğu, batı, güney ve kuzey. Ortalarına da [baş] komutanın çadırını koyacağım. Romalılar'ın yaptığı gibi ve bir sakinlik önlemi olarak askerler ile silahsız adamları ve zanaatkârlar ile zanaatkâr olmayanları birbirlerinden ayrı tutacağım. Silahlıların tümünü veya büyük bir bölümünü doğu tarafına yani ordugâhın baş tarafına, silahsız adamları ve zanaatkârları arkaya, batı tarafına yerleştireceğim; kuzey ve güney de yan cepheleri oluşturacak. Silahlı adamların bulundukları yerleri ayırmak için sancağın olduğu noktadan itibaren doğuya doğru altı yüz yirmi kulaç uzunluğunda bir düz çizgi çektireceğim; aynı yönde ona paralel ve her biri ondan on beş kulaç mesafede iki çizgi daha çektireceğim. Bu ilk çizginin ucunda Doğu kapısı bulunacak ve öbür iki çizgi arasındaki yer bu kapıdan komutanın çadırına kadar giden, otuz kulaç genişliğinde, altı yüz otuz kulaç uzunluğunda bir yol, bir sokak olacak, komutanın çadırı da bu yanda elli kulaçlık bir yer işgal edecek. Bu

sokağı *Via Capitana* [Komutan Yolu] olarak adlandıracağım. Bir başka yol Güney kapısından Kuzey kapısına uzanacak; *Via Capitana*'nın bir ucundan komutanın çadırını yalayıp geçecek. Bin iki yüz elli kulaç uzunluğunda olacak. Ordugâhın bütün genişliği boyunca uzanacağı için de otuz kulaç¹ genişliğinde olacak ve *Via di Croce* [Haç Yolu] adını taşıyacaktır. Komutanın çadırının ve bu iki yolun yerini çizdikten sonra şimdi de kendi öz birliklerimin iki tugayını yerleştirmem gerekir. Bunlardan birini *Via Capitana*'nın sağına, öbürünü soluna koyarım. Daha sonra otuz iki adet çadırı *Via Capitana*'nın sağına, otuz iki adet çadırı da soluna yerleştiririm. Ama on altıncı çadır ile on yedinci çadır arasında otuz kulaçlık bir boşluk bırakırım ve burayı tugayın tüm çadırları arasında bağlantı sağlayan ve *Via Traversa* [Bağlantı Yolu] diyeceğim bir yol olarak kullanırım. Bu iki sıra çadırdan *Via di Croce*'nin her iki yanındaki birinciler silahlı korumaların komutanlarına ayrılır, her iki yandan da onları izleyen öbür on beş çadır ise onların silahlı korumalarının olur. Her tugayda yüz elli tane olduğuna göre çadır başına on silahlı koruma düşecektir. Komutanların çadırları kırk kulaç genişliğinde ve on kulaç uzunluğunda olacaktır. (Unutmayın ki *genişlik* derken güneyden kuzeye; *uzunluk* derken de batıdan doğuya doğru uzanan alanı kastediyorum.) Silahlı korumaların çadırları ise kırk kulaç uzunluğunda ve otuz kulaç genişliğinde olacaktır. *Via Traversa*'nın ötesinde yer alan ve silahlı korumalarınki ile aynı boyutlara sahip sonraki on beş çadıra ise yine yüz elli kişiden oluşan ve çadır başına onar onar yerleşecek olan hafif süvariye koyarım. Bu çadırların on altıncısı her iki yandan da bu süvarinin komutanına ait olacaktır ve boyutları da silahlı korumalarınkiyle aynı olacaktır. Böylece iki tugayın süvarisinin çadırları *Via Capitana*'nın iki yanına yerleştirilmiş olacak ve aynı zamanda birazdan izah edeceğim gibi piyadenin çadırlarının yerini belirlemede cetvel görevi görecektir.

¹ Machiavelli'nin kullandığı "kulaç" ölçüsünün yaklaşık elli, altmış santime denk geldiğini ve verilen uzunluk ölçülerinin metre cinsinden ne kadar ettiğini göz önünde daha somut canlandırabilmek için kulaç olarak verilmiş rakamları kabaca ikiye bölmenin yeteceğini anımsatalım.

Her bir tugaydaki üç yüz süvariye ve komutanlarını *Via Croce*'den başlayıp *Via Capitano*'ya dek otuz iki çadıra nasıl yerleştirdiğimi, on altıncı ve on yedinci çadırlar arasında *Via Traversa*'yı meydana getiren otuz kulaçlık bir boşluk bıraktığımı gördünüz. Şimdi de iki düzenli tugayı oluşturan yirmi taburu çadırlara yerleştirmeye sıra geldi. O halde her seferde iki tabur alarak onları süvarinin arkasındaki iki yana koyacağım. Onların da çadırları süvarilerinki gibi on beş kulaç uzunluğunda ve otuz kulaç genişliğinde olacak, ve süvarilerinkine arkadan bitecektir. *Via Croce*'yle bitişen her bir yanın ilk çadırı bir taburun komutanının olacak ve böylece tabur komutanı silahlı korumaların komutanı ile aynı hat üzerinde bulunacaktır. Bir tek bu çadırın genişliği yirmi kulaç ve uzunluğu on kulaç olacaktır. Her iki yandan *Via Croce*'ye dek uzanan on beş sıra çadıra da her bir yanda bir piyade taburu olacak şekilde yani dört yüz elli mevcuttan çadır başına otuz adam düşecek şekilde yerleştireceğim. *Via Traversa*'yı geçtikten sonra hafif süvarinin arkasına aynı büyüklükte on beş çadır daha koyacağım, bunların her birini iki yanda da birer piyade taburu işgal edecek. Bu iki yanda batıya doğru son iki çadır iki tabur komutanına ayrılacak ve hafif süvari komutanlarının çadırı ile aynı hat üzerinde bulunacak. Bu çadırlar da on kulaç uzunluğunda ve yirmi kulaç genişliğinde olacak. Böylece bu ilk iki sıra çadır süvari ile piyade arasında paylaşılacak; ve bu süvarinin, size demin de dediğim gibi, kendini tümüyle işine vermesi amacıyla ve süvariye hizmet ve atlarının bakımını için ayrıca hiçbir uşak da olmayacağına göre Romalılar'ın örneğinde olduğu gibi süvarinin arkasındaki taburlara ona hizmet etmesini ve kampa ilgili hizmetleri süvarinin sırtından almasını emredeceğim.

Bu iki sıra çadırın arkasında, her yanda otuz kulaçlık bir boşluk bırakacağım ki bu da biri *sağ kolda ilk sokak*, öbürü *sol kolda ilk sokak* diye adlandırılacak iki sokak meydana getirecek. Daha sonra her yanda birbirine arkadan bitişik başka otuz iki çadırılık çift sıra ve birincilerle aynı boyda çadır daha yerleştireceğim; bunlar on altıncı ve on yedinci çadır hizasında bir *Via Traversa* [Bağlantı Yolu] ile birbirlerinden ayrılacaklar. Oraya, daha önce belirttiğim gibi,

her yanda baş ve kış taraflarında komutanları bulunacak şekilde dört piyade taburu yerleştireceğim. Daha sonra her iki yanda yine otuz kulaçlık bir boşluk bırakacağım ki bunların biri *sağ kolda ikinci sokak*, öbürü *sol kolda ikinci sokak* adını taşıyacak. Aynı şekilde otuz iki çadırılık çift sıra bir başka düzenleme daha yapacağım ki orada da her yana başlarında komutanlarıyla birlikte dört tabur koyacağım. *Via Capitana*'nın her bir yanında üç sıra çadır süvari ve piyadenin iki düzenli tugayına yetecek.

Aynı sayıda askerden oluşan iki yardımcı tugay da düzenli iki tugay gibi onların iki yanına çadırlara yerleştirilecektir. Dolayısıyla yarısı süvariye yarısı piyadeye ait bu çift sıra çadırı birbirinden otuz kulaç aralıkla yerleştirip, birine *sağ koldan üçüncü yol*, öbürüne *sol koldan üçüncü yol* denecek iki sokak oluştururum ilkin. Daha sonra her yanda ötekiler gibi iki sıra çadır daha yerleştiririm; onlar da konumlarına ve sıralarına göre numara ve ad alırlar. Sonuç olarak, bütün bu ordu *Via Capitana* ve *Via Croce* dahil on üç sokak üzerine kurulu on iki çift sıra çadıra yerleşmiş olacaktır. Nihayet çadırlardan hendeğe dek yüz kulaçlık bir boş alan bırakacağım. Bütün bunları toplarsanız komutan çadırının merkezinden doğu kapısına değinki mesafenin altı yüz seksen kulaç ettiğini göürsünüz.

Bu yandan bize daha doldurmamız gereken iki alan kalıyor; biri, komutanın çadırından güney kapısına dek olan alan, öbürü kuzey kapısına dek olan alan. Bunların her biri, çadırın merkezinden ölçerek altı yüz yirmi beş kulaç tutmaktadır. Bu alanların her birinden komutan çadırını da içine alan elli kulaç, ortadaki meydandan alıp her bir kenara ekleyeceğim yirmi beş kulaç, her sokağın kapladığı otuz kulaç ve çadırlar ile hendek arasında her taraftan bırakılan yüz kulaç enindeki boşluk çıkarıldığında geriye yerleşim alanı olarak dört yüz kulaç genişliğinde ve komutan çadırının tuttuğu alanın uzunluğu dahil yüz kulaç uzunluğunda bir boşluk kalır. Dolayısıyla bu uzunlukları ikiye bölünce komutan çadırının her iki yanında her biri elli kulaç uzunluğunda ve yirmi kulaç genişliğinde kırkardan toplam seksen çadır kurulabilir. Bu çadırlara tabur komutanları, hazinedarlar, subaşıları ve ordunun gereksinimi olan

tüm öteki subaylar yerleştirilir; orduyu ziyarete gelebilecek yabancılar ile komutanın özel ricasıyla gelecek bazı askerler için de birkaç çadır boş tutulur.

Komutan çadırının arkasından güneyden kuzeye doğru otuz kulaç genişliğinde bir sokak daha geçireceğim ve ona *Via di Testa* [Baş Yolu] adını vereceğim. Bu yol demin sözünü ettiğim seksen çadır boyunca uzanacaktır ve o çadırlar başlarındaki komutan çadırıyla birlikte böylece bu sokak ile *Via di Croce* arasında bulunacaktır. Bu *Via di Testa*'dan çıkacak ve komutan çadırı ile karşı karşıya olacak şekilde batı kapısına dek uzanan on beş kulaç genişliğinde bir yol daha açarım. Bu sokak konumu ve uzunluğu itibarıyla *Via di Generale*'ye karşılık gelir ve onun adını da *Via di Piazza* [Meydan Yolu] koyarım. Bu iki yol açıldıktan sonra meydanı bir pazar yeri gibi düzenlerim. Meydan *Via di Piazza*'nın baş tarafında komutan çadırının karşısında ve *Via di Testa*'ya bitişik doksan altı kulaçlık bir dörtgen oluşturacak şekilde olur.¹ Bu meydanın sağ ve solunda her birinin uzunluğu on iki kulaç, genişliği otuz kulaç olan iki sıra sekiz çift çadır yer alır, yani on altışardan toplam otuz iki çadır. Bunlara yardımcı tugaylarda fazlalık olan süvarileri yerleştiririm; eğer tamamını almazsa kalanların bir bölümüne komuta karargâhının iki yanındaki çadırları, kalanına da hendeklerin tarafındaki çadırları ayırıyorum.

Şimdi geriye tugaylara bağlı ama özel görevli kargılı askerleri ve özel görevli hafif piyadeleri çadırlara yerleştirmek kalıyor. Biliyorsunuz ki bizim düzenimizde tugayların her birinin onar tabur dışında özel görevli bin kargılı askeri ve beş yüz hafif silahlı piyadesi bulunuyor, ki bu da toplamda özel görevli iki bin kargılı asker ve bin hafif silahlı piyade, bir o kadar da yardımcı asker eder. Demek ki daha hendekler boyunca yerleştirmem gereken altı bin as-

¹ Çizim no 7'de görüleceği ve İtalyan yayıncının da belirttiği gibi söz konusu meydan Machiavelli'nin öngördüğü gibi *kare* değil *dikdörtgen* olmaktadır. Bu nedenle *quadra* sözcüğünü *kare* olarak değil de *dörtgen* diye çevirmeyi yeğledik. Ancak açıktır ki Machiavelli'nin verdiği ölçü şaşmaktadır. Doksan altı kulaç uzunluk dörtgen meydanın uzun kenarını oluşturmaktadır.

ker var. Böylece kuzey tarafında *Via di Testa*'nın ucundan hendeklere dek yüz kulaç boşluk bırakarak uzunluğu yetmiş beş kulaç ve genişliği altmış kulaç yer tutacak bir sıra beş çift çadır yerleştireceğim; öyle ki her çadırın on beş kulaç uzunluğu ve otuz kulaç genişliği olacak. On çadır olacağına göre demek ki her çadırda otuz adam olacak şekilde üç yüz adamı onlara yerleştireceğim. Sonra otuz bir kulaçlık bir boşluk bırakarak aynı şekilde ve aynı boyutlarda bir başka beş çift sıra çadır daha, sonra bir başka beş çift sıra çadır daha, tâ ki kuzey tarafında tümü de hendeklerden yüz kulaç mesafede bin beş yüz adam alacak şekilde elli çadırlık bir düzen kuracağım. Daha sonra, sola dönüp oradan batı kapısına doğru aynı boyutlarda beş çift çadır daha yerleştireceğim, şu farkla ki bir sıradan öbürüne arada sadece on beş kulaçlık bir boşluk olacak. Onlara da bin beş yüz adam yerleştireceğim. Böylece kuzey kapısından batı kapısına dek hendekler boyunca her birinde beş çift çadır olan on sıra halinde toplam yüz çadır kurmuş olacağım. Onlara tüm özel görevli kargılı askerleri ve özel görevli hafif piyadeleri yerleştirebileceğim. Batı kapısından güney kapısına da hendekler boyunca aynı şekilde hep yüz kulaçlık boşluk bırakarak her birinde on çadır olan on sıra oluşturacağım, onlara da yardımcı tugayların özel görevli kargılı askerleri ile özel görevli hafif silahlı askerleri yerleşecek. Komutanlar hendek tarafına bakan sıradaki çadırların en rahat gibi gözlerine gözükkenlerini alacak. Nihayet topçuyu da hendekler boyunca yerleştireceğim.

Batı tarafında boş kalan tüm alana da daha sonra ordunun ağırlıkları ve tüm takım taklavatı yerleştiririm. Şunu bilmelisiniz ki Eskiler "takım taklavat" deyince bir ordu için askerlerden gayri gerekli olan dülgerler, demirciler, nalbantlar, kunduracılar, mühendisler, ve aslında gerçek anlamda asker sayılmak gereken humbaracılar; ordunun iâşesi için çok gerekli olan koyun ve sığır sürüleri ile onların çobanları ve daha başka birçok zanaattan adamlar gibi silahsız görevliler ile silah, cephane ve erzak taşıyan arabaları kastederdiler. Bütün bunların çadırlarını tek tek ayırmayacağım. Sadece açtığım çeşitli yolları işgal etmemelerine özen göstereceğim ve ordunun tümü için bu yolların oluşturduğu dört farklı

alan ayıracağım: Biri, sürtüler için; biri, zanaatçılar için; üçüncüsü, erzak için; dördüncüsü, mühimmat için. Açık kalması gereken yollar ise *Via di Piazza*, *Via di Testa* ve kuzey güney yönünde giden *Via di Piazza*'yı tam ortasından kesen yeni bir yol olan *Via di Mezzo*'dur. Bu yol *Via di Traversa*'nın doğu tarafında yaptığı etkinin bir benzerini batı tarafında yapar. Bunun yanı sıra kargılı askerlerin ve özel görevli hafif silahlı askerlerin çadırları boyunca arkadan geçecek bir başka yol daha açacağım. Tüm bu yollar otuz kulaç genişliğinde olacak ve topçu, demin dediğim gibi, ordugâhı çevreleyen hendeklerin berisine [içe] yerleştirilecektir.

Batista: İtiraf edeyim ki pek bir şey anlamıyorum ama bundan ötürü utanç duymuyorum çünkü askerlik benim mesleğim değil. Yine de öngördüğünüz düzenlemeler bana hayli iyi gibi geliyor. Sadece şu iki konuda kuşkularımı gidermenizi isteyeceğim: Çadırların çevresinde neden o kadar geniş alanlar ve yollar bırakıyorsunuz; ve özellikle kafamı kurcalayan bir soru, çadırlara ait boşlukları ne amaçla kullanacaksınız.

Fabrizio: Bildiğiniz gibi yollara otuz kulaçlık bir genişlik verdim, bunda amaç bir piyade taburunun cenk düzeninde geçebilmesini sağlamaktır ve anımsayacağınız gibi, her tabur yirmi beş otuz kulaç genişliğindedir. Çadırlar ile hendekler arasındaki boşluklara gelince, onlara da taburların ve topçunun rahatça hareket edebilmesi için; ganimeti kolayca geçirebilmek için, ve gerektiğinde yeni hendeklerin ve siperlerin gerisine kolayca çekilebilmek için yüz kulaçlık bir genişlik verdim. Kaldı ki çadırların siperlerden uzakta bulunması iyi olur; zira bu şekilde düşman ateşine ve hücumlarına daha az açık olurlar.

İkinci isteğinize gelince, çizdiğim her alanda sadece tek bir çadır olacağını ileri sürmüyorum; oraya yerleşecek olanlar kendilerine nasıl rahat geliyorsa ona göre az veya çok çadır kuracaklar, yeter ki kendileri için öngörülmüş hattın dışına çıkmassınlar. Bu çadırların yerleşimini iyi çizebilmek için çok deneyimli adamlar ve çok iyi mimarlar bulunmalıdır ve komutanın konaklama yerini seç-

mesiyle birlikte bunlar ordugâhın düzenini hemen belirlemeli, yerlerin dağıtımını sağlamalı, çadırların yerini ipler ve sııklarla ıştırlemeli ve tüm bu işleri o kadar tez olarak yapabilmelidirler ki iş bir çırpıda bitmelidir. Herhangi bir karışıklık olmaması için ordugâh hep aynı şekilde düzenlenmelidir öyle ki herkes çadırını hangi sokakta, hangi alanda bulacağını bilsin. Bu her zaman her yerde muhafaza etmek gereken bir alışkanlıktır öyle ki ordugâh nereye taşınırsa taşınısın seyyar bir kent gibi kendisiyle birlikte aynı sokakları, aynı yerleşim düzenini taşısın ve her zaman aynı görünümü göstere. Bu, doğası itibariyle çok güçlü olan konumlar aradıkları için o nedenle ordugâhlarının biçimini arazinin yapısına uyarlamak zorunda kalanların sahip olmadıkları bir avantajdır. Romalılar ise, tersine, ordugâhlarını hendeklerle, tabyalarla ve siperlerle berkitmekle yetiniyorlardı. Ordugâhın çevresine kazıklı duvarlar dikeyiyorlar ve onun önüne siper kazıyorlardı, genellikle altı kulaç genişliğinde ve üç kulaç derinliğinde bir siper. Düşmanın gözlerine daha korkutucu gelmesine veya daha uzun süre konaklamak istemelerine göre bu ölçüleri daha artırıyorlardı. Ben olsam, eğer kış orada geçirmeyeceksem kazıklı duvar çekmem. Yukarıda söylediğim ölçülerden daha küçük olmamak kaydıyla hendek ve tabyalarla yetinir, gerekirse daha büyültürüm. Ayrıca topçu için ordugâhın her köşesine yarım daire şeklinde bir hendek kazarım. Böylece siperlere hücumla geçecek düşmanı yanlardan topa tutmak mümkün olur. Askerleri böyle çeşitli ordugâh kurma usullerine talim ettirmek, komutanları çarçabuk bir yerleşim düzeni çizmeye ve askerleri bir bakışta farklı çadırları tanımaya alıştırmak gerekir. Bu hiç de zor olmayan bir talimdir, birazdan daha geniş olarak izah edeceğim. Çünkü şimdi nöbetçilerden söz etmek istiyorum, çünkü onlarsız bütün yaptıklarımız boşa gider.

Batista: Bu konuya geçmeden önce, şunu söyler misiniz: Düşmanın yakınlarında bir yerde konaklandığında ne gibi önlemler almak gerekir? Çünkü bütün bu söylediklerinizi tehlikede olmadan yapmak mümkün olmasa gerek.

Fabrizio: Şunu bilin ki hiçbir komutan düşmanın yakınına kamp kurmaz eğer onunla cenk etmek niyetinde değilse [ve cenki] düşman da istediği takdirde. Böyle olunca olağandan daha fazla bir tehlike söz konusu değildir; çünkü ordusunun iki bölümünü cenke hazır tutarken, bir bölümünü konaklama işlerine ayırır. Böyle bir durumda Romalılar ordugâhı berkitme görevini *triarii* [üçüncülere] veriyorlar, *principi* ve *astati* [birinciler ve mızraklılar] ise silah başında kalıyorlardı.¹ Çünkü *üçüncüler* cenge en son katılanlar oldukları için düşman geldiğinde silahlarını almak ve yerlerine geçmek üzere daima zaman bulurlardı. Romalılar'ı örnek alarak ordugâh kurma işini *üçüncüler* gibi ordunuzun son hattında yer alan taburlara verirsiniz. Ama biz yine nöbetçiler konusuna dönelim. Ben Eskiler'in gece boyunca hendeklerin biraz ilerisine günümüzde *gözcü*² denen muhafızlar koyduklarını anımsamıyorum. Kuşkusuz ordunun gece karanlığında yanıtılabileceğini, gözcülerin düşman tarafından baştan çıkartılabileceğini veya satın alınabileceğini düşünüyorlardı; dolayısıyla kısmen veya bütünüyle böyle bir güvenceye yaslanmak tehlikeliydi. Bu nedenle tüm muhafız güçleri hendeklerin ardındaydı ve büyük bir özen ve dikkatle nöbet tutarlardı zira bu görevlerini aksatanlar ölümle cezalandırılırlardı. Bu konudaki çeşitli kurallar üzerinde durmayacağım çünkü bu sizi gereksiz yere sıkamak olur; kendi kendinize daha kolayca öğrenirsiniz meğer ki kazara bugüne dek zaten bununla ilgilenmiş olasınız. Sadece kısaca ben ne yapardım onu söyleyeceğim. Olağan hallerde her gece ordunun üçte birini silahlı olarak bekletirdim ve onların dörtte biri ayakta nöbet tutardı. Bunlar ordugâhın tüm belli başlı noktalarında

¹ Bu terimlerin Roma ordusunda askerlerin durdukları safın sırasını belirttiğini; *principi* denen *birinci* sıradaki kılıç ve kalkanlı askerlerin mızrağın yaygın olarak kullanılmaya başlaması üzerine fiiliyatta ikinci sıraya alındıklarını, en öne *mızraklı askerlerin* [astati] konduğunu yeniden anımsattım.

² Machiavelli burada İtalyanca “ascolta” sözcüğünü kullanmaktadır ki bu sözcük *kulak vermek*, *dinlemek* anlamına gelen *ascoltare* fiilinden türemedir. Bizler ise aynı işlev için dinlemekten ziyade görmeye güveniyor olmalıyız ki Türkçe'de *gözcü* sözcüğünü kullanıyoruz.

ve siperlerde olurlar, tüm köşelerde çiftler çiftler bulunurlardı. Bazıları nöbetçi olarak yerlerinde sabit dururlar, bazıları da ordugâhın bir ucundan öbür ucuna sürekli devriye gezerlerdi. Ordunun düşmanın yakınında bulunduğu hallerde aynı düzen gündüz de sürdürülürdü.

Size *paroladan*, onu her gün değiştirmek gereğinden ve ordugâhın korunması için yapılması gereken tüm başka düzenlemelerden söz etmeyeceğim. Bunları herkes iyi bilir. Ama tam olarak uygulandığında pek çok tehlikeyi önleyen, lakin savsaklanırsa büyük sıkıntılara yol açan çok önemli bir önlem vardır; bu da geceleyin ordugâhtan ayrılanlar veya gizlice girmeye cesaret edenlerin son derece dikkatle gözlenmesidir. Kurmak istediğimiz düzende bu, uygulaması zor olmayan bir dikkattir. Zira her çadırda belli sayıda adam olduğu için fazla veya eksik varsa hemen belli olur. İzin almadan yerinden ayrılmış olanları kaçak sayarak cezalandırmak; yabancılara da kim oldukları, meslekleri, nasıl biri oldukları hakkında sorguya çekmek gerekir. Bu sıkı gözetim düşmanın adamlarınız arasında istihbarat çalışması yapmasını ve niyetleriniz hakkında bilgi toplamasını önler. Bu sürekli dikkat olmasaydı Claudius Nero, asla Annibal karşısında o'nun ruhu bile duymadan Marca'ya dek gidip geri gelecek kadar Lucania'daki ordugâhından uzaklaşmazdı.¹

Ama bu kuralların kendi başlarına yararlı olmaları yetmez, onları olanca ciddiyetle uygulamak da gerekir; zira bir ordudan başka hiçbir yerde bunca ciddiyetle uymak gereken bir şey yoktur. Dolaşısıyla bir orduyu güçlü kılmak için yapılan kurallar çok katı olmalı ve katı bir şekilde uygulanmalıdır. Romalılar gözcülük görevini aksatanları, cenk için kendisine verilmiş olan yeri terk edenleri, or-

¹ **Gaius Claudius Nero** İ.Ö. 207'de konsül olmuştu. İkinci konsül olan arkadaşı **Livius Salinator** ile birlikte Kartacalı önder **Annibal** ile savaşmışlardı. Salinator, Annibal'in komutanlarından **Asdrubal**'in ordusunun önünü kesmek istemiş ama güç duruma düşmüştü. Bunun üzerine Nero bir bölüm askeriyle gizlice arkadaşının yardımına gitmiş ve Marca'da Asdrubal'in ordusunu bozguna uğratmıştı. Dönüşte de Asdrubal'in kesik kafasını Annibal'in ordugâhına attırmıştı.

dugâhla ilgili şeyleri gizlice dışarı götürenleri, yapmadığı halde kahramanlık taslayanları, komutanının emri olmadan savaşanları veya düşman karşısında korkudan silahlarını atanları ölümle cezalandırırlardı. Ve eğer kazara böyle bir hatayı işleyen bir *coorte*¹ veya bütün bir lejyon ise tamamı idam edilemeyeceğine göre kura çekiliyor ve her on askerden biri ölüm cezasına çarptırılıyordu. Böylece cezalandırma herkes ceza görmese bile herkesin ceza korkusu çekeceği şekilde yapılmış oluyordu.

Cezaların çok ağır olduğu her yerde insanların korkmak ve umutlanmakta eşit güdülerinin olması için ödüllerin de büyük olması gerektiğinden Romalılar her güzel eyleme bir ödül belirlemişlerdi. Diyelim, cenk sırasında bir yurttaşının yaşamını kurtaran, kuşatılan bir kentin surlarından ilk atlayan veya düşman ordugâhından içeri ilk giren, düşmanı yaralayan veya öldüren ya da onu attan düşüren ödüllendiriliyordu: Tüm bu cesurca eylemler konsüller tarafından resmen tanınır ve ödüllendirilir, halk tarafından da övülürdü. Bu güzel eylemleri için çeşitli ödüller almış olan asker arkadaşları arasında edindiği şan ve saygınlığın yanı sıra memleketine döndüğünde ödüllerini görkemli törenlerle dost ve akrabalarına sergilerdi. O halde iyi veya kötü eylemleriyle övgü veya yergi almayı hak edenleri böylesine kesinkes ödüllendiren yahut cezalandıran bir halkın güçlü olmasına hiç şaşırmmalı.

Romalılar suskunlukla geçiştiremeyeceğim özel bir ceza düzeni getirmişlerdi. Biri tribünün veya konsülün gözünde suçlu damgası yemişe bunlar ilkin suçluya hafifçe sopa atarlar ve onun kaçmaya yeltenmesine, askerlerin de öldürmesine izin verirlerdi. Herkes taşlar veya silahla saldırırdı. Suçlunun uzağa kaçması çok zordu, pek azı canını kurtarabilirdi. Ama onlar bile rezil olmadan memleketlerine geri döneceklerdi, ölüm onlar için çok daha hafif bir ceza olurdu. Romalılar'daki bu cezaya İsviçreli de başvuruyor. İdama mahkûm askerleri herkesin gözü önünde arkadaşlarına öldürtüyor-

¹ Altı yüz mevcutlu lejyonun onda biri mevcudunda bir birlik. Mevcudu açısından değil ama taburun yapılanmasındaki yeri ve rolü açısından çağdaş ordulardaki *takım* karşılığı sayılır.

lar. Bu çok bilgece ve iyi düşünölmüş bir uygulamadır. Çünkü işle-
rinden birinin bir suçluya arka çıkmasını önlemenin en iyi yolu
bizzat o kimseyi suçlunun cezalandırılmasıyla görevlendirmektir.
Zira suçluyu cezalandırarak olan kendisi olduğu için ya da ceza-
landırma işi bir başkasına değil de kendisine verilmiş olduğu için
daha farklı bir gözle bakar. O halde demek ki halkın bir suçlunun
işbirlikçisi olmasını istemiyorsanız halkın onun yargıcı olmasını
sağlayın. Bu görüşü desteklemek üzere Manlius Capitolinus'u ör-
nek gösterebilirim. Senato tarafından suçlanırken halk onu savunu-
yordu ama aynı halk sonra yargıcı haline gelip yazgısına hakemlik
yapması söz konusu olunca ölüme mahkûm etti. Bu nedenle bu tür
ceza isyan çıkartmayı önlemekte ve adaletin yerine getirilmesini
sağlamakta çok elverişlidir. Ancak yasalardan veya başka insanlar-
dan korkmak askerler için yeterince güçlü bir dizgin olmadığı için,
Eskiler buna bir de Tanrı'nın buyurganlığını eklemişlerdir. Dolayı-
sıyla büyük dinsel törenler düzenleyerek askerlerine askerî dispi-
line sadık kalacaklarına ant içirirlerdi. Olabilen her yola başvurarak
onlarda dinsel duyguları güçlendirmeye çalışırlar, böylelikle göre-
vini yerine getirmeyen her askerinin sadece insanların intikamından
değil, tanrıların gazabından da korkmasını sağlamayı amaçlarlardı.

Batista: Romalılar orduya kadın sokulmasına veya askerlerin
bugünkü gibi talih oyunları oynamalarına izin verirler miydi?

Fabrizio: Her ikisi de yasaktı. Ve bu yasağı uygulamak pek
zor değildi çünkü tek tek veya toplu halde yaptıkları o kadar çok
talimleri vardı ki askerlerin kadın düşünmek veya kumar oynamak
için zamanları olmazdı.

Batista: Bunu sevdim. Ama söyleyin bana: Ordugâhı bozup
kaldırmak gerektiğinde ne yaparlardı?

Fabrizio: Komutanın borazancısı üç kez borazan çalardı. Bi-
rinci çalışta çadırlar toplanır ve düröülürdü; ikincisinde yük hayvan-
larına yükleme yapılırdı; üçüncüsünde yukarıda anlatılan düzen
içinde ordu yürümeye koyulurdu, ağırlıklar ordunun her kolunun
ardında ve lejyonlar ortada olacak şekilde. Ancak siz ilkin bir yar-
dımcı tugayı hareket ettirir, sonra onun kendi ağırlıklarını ve ordu-

gâhta onlara ayırdığım dört alandan birine tam olarak yerleşmiş ortak ağırlıkların dörtte birini yola çıkartırsınız. Ordugâhı bozup kaldırmak sırasında hangi tugayın hangi tugayı izleyeceğini bilmesi için bu alanlardan her birini bir tugaya ayırmak uygun olur. Ve her tugay, ardında kendi ağırlıkları ile ortak ağırlıkların dörtte biri olduğu halde Roma ordusundan söz ederken anlattığım düzenle yürüyüşe geçer.

Batista: Peki Romalılar'ın şimdi bize anlattığınızdan başka ordugâh kurma yöntemleri var mıydı?

Fabrizio: Yine söylüyorum, Romalılar ordugâhlarının biçimini hep muhafaza etmek isterlerdi; bütün öteki kaygılar bundan sonra gelirdi. Ama iki husus vardı ki onları asla gözden kaybetmezlerdi: Biri, güvenli bir yerde konaklamak; öbürü, düşmanın kuşatamayacağı ve su ve yiyeceklerini kesemeyeceği bir yerde konaklamak. Hastalıklardan kaçınmak için bataklıklardan veya sert rüzgâr alan yerlerden uzak dururlardı. Bu tehlikeyi arazinin yapısından ziyade ora insanların ten renklerinden anlıyorlardı. Ciltleri solgun, astımlı veya herhangi bir başka hastalığa yakalanmışlarsa ordugâhlarını başka bir yere götürürlerdi. Kuşatılma tehlikesiyle yüz yüze gelmemek için dostlarınız veya düşmanlarınız hangi tarafta, hangi yerdedir ona bakmalı ve neden korkmanız gerektiğine karar vermelisiniz. Bir komutan bulunduğu ülkenin tüm arazisini mükemmelen tanımalı ve çevresinde de bu konuda bilgili adamlar olmalıdır.

Açlık ve hastalıklardan kaçınmak için orduyu sıkı bir rejime uydurmalısınız. Askerlerinizin sağlığını korumak istiyorsanız onları hep çadırlarında yatmaya zorlamalısınız. Ordugâh kurmak için gölgelik ve yiyeceklerini pişirmek için ateş yakmaya yarayacak şekilde ağaçlık yerleri seçmelisiniz. Güneşin sıcağında yürütmemelisiniz. O halde yazın gün doğmadan yola çıkmalısınız. Kış boyunca ise ısınmak için odun bulabilecek durumda olduklarında ancak karlar, buzlar içinde yürüyüşe koyulabilirsiniz. Her zaman sıkı giymiş olsunlar ve asla pis sulardan içmesinler. Hasta olanları tedavi etmek üzere yanınızda her zaman hekim bulunsun. Zira aynı anda hem hastalıklarla hem de düşmanla boğuşan bir komutandan hiçbir

şey ummamak gerekir. Ama askerlerinizin sağlığını yerinde tutmanın en iyi yolu talimlerdir. O yüzden Eskiler askerlerini her gün talim ettirirlerdi. Bu talimlerin ne kadar değerli olduklarını görüyorsunuz işte. Konaklama sırasında size sağlık verirler, cenk sırasında da zafer.

Açlığa meydan vermemek için düşmanın sizin ikmal yollarınızı kesmesini önlemek yeterli değildir; ayrıca ordugâhınızda tepeleme yiyecek bulundurmali ve israfın önüne geçmelisiniz. O halde her zaman ordunuzun yanında bir aylık erzakınızı taşıyın. Müttelikleriniz her gün size yiyecek getirmekle yükümlü olsunlar. İyi korunan yerlerin bazılarında depolar oluşturun ve erzakınızı o kadar idareli kullanın ki her asker günde olağan bir ölçüde yemek yesin. Askerî yönetimin bu fasıyla bizzat siz dikkatle ilgilenin zira geçen zamanla birlikte insan orduda her şeyin üstesinden gelebilecek hale gelir ama sadece açlık zamanla size üstün gelir. Sizi açlıkla yenebilecek bir düşman asla kılıç kullanmaz. Bu yoldan elde edilmiş bir zafer pek onurlu olmasa da kesindir. Kılavuzu adalet olmayan ve erzakını ileriye düşünmeden, kapris uğruna har vurup, harman savuran her ordu için kaçınılmaz bir tehlikedir bu. Adaletsizlik tüm erzaklarınızın gelmesini engeller, çarçur etmekle de boşa harcanmış olurlar. Eskiler her askerin hem aynı anda, hem de aynı seferde kendisine verilmiş olan alanı tüketmesini isterdi. Modern orduların ne olduğunu ise herkes iyi biliyor. Eskiler gibi tutumluluk ve ağırbaşlılık örneği olmak şöyle dursun, tam tersine sefahat ve sarhoşluk yuvalarıdır.

Batista: Bize ordugâhtan söz etmeye başladığınızda demiştiniz ki tam bir orduyu konaklatmasını öğretmek amacıyla o zamana dek yaptığınız gibi iki tugayı değil de dört tugayı esas alacaktınız. Bununla ilgili olarak size iki sorum olacak: Asker sayısı daha az veya daha çok olursa yerleşim planımı nasıl çezeceğim? Ve herhangi bir düşmanla savaşmaya yetecek asker sayısı nedir?

Fabrizio: Birinci sorunuza yanıtım, eğer ordu aşağı yukarı dört bin altı bin arası bir mevcuda sahipse çadırların sırasıyla orantılı olarak eklenir veya çıkartılır, ve bu oran artış veya azalış yönünde sonsuza dek uzar. Ancak Romalılar iki konsül ordusunu bir-

araya getirdiklerinde birbirlerinden ayrı ama silahsız askerlerin bulunduğu arka yanlarından birbirine bitişik iki ordugâh kuruyorlardı. İkinci sorunuza gelince, anımsatırım ki, Roma ordusu olağan hallerde yuvarlak hesap yirmi dört bin mevcuttuydu ve bu mevcut çok zorda kalındığında en çok elli bine çıkartılıyordu. Kartacalılar' la birinci savaşın ardından [İtalya'ya] saldıran iki yüz bin Galyalı'nın karşısına da bu kadar asker çıkartılmıştı. Annibal'e de aynı şekilde karşı koymuşlardı. Romalılar'ın ve Yunanlılar'ın hep az mevcutlu ama [savaş] sanatını bilen ve disiplinli ordularla savaşmış olmaları çok dikkate değer. Doğulu ve batılı başka ordular ise hep çok kalabalık ordularla savaşmışlardır. Ama Batılılar içten gelen bir öfke ve şiddetle, Doğulular ise krallarına duydukları büyük bağlılıkla hareket ediyorlardı. Oysa İtalya ve Yunanistan'da doğal bir öfke veya krallarına doğal bir bağlılık olmadığı için sadece disipline dayanmak gerekmiştir ve o da o derecede güçlüdür ki az mevcutlu olarak bile muazzam bir kalabalığın öfke ve inadının üstesinden gelebilmişlerdir.

Biz de Romalılar'ı ve Yunanlılar'ı taklit etmek istediğimize göre askerlerimizin sayısı elli bini geçmemeli, hatta tercihan daha az olmalıdır. Çünkü kalabalık karışıklık yaratır ve ne disiplin kalır ne de talimlerle öğrenilmiş düzen. Pyrrhus hep derdi ki iyi yetişmiş on beş bin askerim olsa dünyayı fethederim. Her neyse biz başka bir konuya geçelim.

Ordumuza bir savaş kazandırdık ve cenk sırasında başgösterebilecek durumları gösterdik; sefere çıkarttık ve yol boyu ne gibi tehlikelerle yüz yüze gelebileceği üzerinde durduk ve son olarak konakladık, ordugâhımızı kurduk. Orada sadece yorgunluk atmakla yetinmeyeceğiz, ayrıca bir savaşı nasıl sona erdireceğimiz üzerinde de konuşacağız. Gerçekten de hele kırsal bölgelerde hâlâ düşman kalmışsa, kuşkulu veya açıkça düşman topraklar bulunuyorsa onları etkisiz kılmak, güvenliği sağlamak üzere neler yapılacağı hakkında düşünmenin tam yeri ve sırasıdır. Artık bu değişik konulardan söz etmek ve tüm bu güçlüklerin üstesinden şimdiye dek nasıl şanla gelmişsek yine öyle gelmek gerekir.

Ama, ayrıntılara geçmeden önce derim ki: eğer çok sayıda adam veya çok sayıda halk sana yararı dokunacak ama kendileri için zararlı birtakım eylemler içinde iseler, kentlerinin surlarını yıkmak veya yurttaşlarının bir bölümünü kent dışına sürmek gibi, ilkin öyle davranman gerekir ki hepsi de kendileriyle ilgilendiğini hiç sanmasınlar, ve birbirlerini kollamayı bir yana bıraktıklarında da art arda iflah olmaz şekilde ezilsinler. Veya koşullarınızı tümüne aynı günde dayatmalısınız. Her biri tek kaldığını sanarak direnmeye yeltenmeyecek ve buyruklarınızı yerine getirecektir.

Eğer bir halkın sadakatinden kuşkulanıyor ve ona ansızın saldırarak kendini güvenceye almak istiyorsan, amacını gizlemenin en emin yolu o halka bambaşka bir amaçtan söz etmek ve o konuda onun yardımını istemek, onun kendisiyle ilgisi olmayan bir konuyla uğraştığını sanmasını sağlamaktır. O zaman senin kendisine saldırmak istediğini aklına bile getirmeyecek ve tetikte durmayacaktır, sen de o zaman zahmetsizce istediğini yapabileceksin.

Eğer ordunda düşmanı planlarından haberdar eden bir casus bulunduğundan kuşkulanıyorsan yapılacak en iyi şey onun kallesliğinden yararlanmak, ona yapmayı düşünmediğin şeyleri bildirmek ve asıl düşündüğünü ondan saklamak; seni hiç kaygılandırmayan konularda korkuyormuş gibi yapıp asıl korkularını gizlemek; böylece düşmanın senin zihnini okuduğunu sanmasını sağlayıp önceden görebildiğin tarzda hareket etmesine yol açmaktır. Böylece ona kurmuş olduğun tuzağa düşer.

Eğer Claudius Nero'nun yaptığı gibi, bir dosta yardım etmek üzere düşmana fark ettirmeden ordunu azaltırsan da çadırlarını azaltmamalısın, tersine iç düzeni ve bayrakları yerlerinde tutmalı, aynı ateşleri yakıp aynı sayıda gözcü koymalısın. Eğer tam tersine yeni takviye birlikler aldığını düşmandan saklamak istersen ordugâhının alanını genişletmekten kaçınmalısın. Gördüğünüz gibi, bu tür savaş hilelerinde gizlilik alışkanlığı son derece önemlidir. O yüzden, ordularıyla İspanya'da olduğu sırada Metellus¹ ertesi gün

¹ **Quinto Caecilius Metellus Pius**, İ.Ö. 80'de konsül seçildi. Bir isyanı bastırmak üzere ertesi yıl İspanya'ya gitti.

ne yapacağını soran birine *eğer gömleğim bunu bilseydi onu yakardım* yanıtını vermişti. Marcus Crassus da kendisine orduyu ne zaman yola çıkaracağını soran birine “boru sesini duymayacağını mı sanıyorsun?” diye karşılık vermişti.

Düşmanın sırlarını anlamak ve yaptığı düzenlemeleri bilmek istiyorsan ona elçiler gönder ama yanında aileden biri imiş gibi görünen oysa savaş [konularında] uzman adamlar olsun. Bunlar düşman ordusunu yakından görmek fırsatından yararlanarak güçlü ve zayıf yanlarını gözlemlesinler ve ona nasıl üstün gelinebileceğini anlasınlar. Kimileri ailelerinden birini [görünüşte] sürgüne yollamışlar o da bu sayede hasmın niyetlerini öğrenmiştir. Düşmanın sırlarını öğrenmekte tutsaklardan yararlanmak da mümkündür. Cimbrilere karşı savaşında Marius Lombardiya’da yaşayan ve Roma halkıyla çok iyi geçinen Galyalıların sadakatine güvenip güvenemeyeceğini anlamak için kimi yapıştırılmış, kimi açık mektuplar göndermişti. Açık olan mektuplarda kapalı olanları ileride belirli bir tarihte açmalarını istemişti. Daha sonra o tarih gelmeden kapalı mektupları geri isteyince gördü ki kapalı zarfları zamanından önce açmışlardı, dolayısıyla onlara güvenemezdi.

Başka komutanlarsa saldırıya uğradıklarında düşmanın karşısına çıkmak istemeyip, düşmanın ülkesine saldırarak onu geri dönüp ülkesini savunmak zorunda bırakmışlardır. Bu çok kez başarılı olmuştur çünkü böylece askerlerin yenmeye alışmaya başlar, ganimet ve kendine güven kazanır; düşman ise kazanan iken kaybeden haline geldiğini görerek cesaretini yitirir. Bu şekilde yapılan aldatmaca çoğu kez çok başarılı olmuştur. Ancak bunun yapılabilmesi için kendi ülkenin, düşmanınkinden daha güçlü olması gerekir zira, aksi takdirde, kaybedersiniz. Ordugâhında iken düşman saldırısına uğramış bir komutanın yapacağı en iyi şey onunla anlaşıp çarpışmaya birkaç gün ara vermektir. Bu yolla düşmanın seni küçümsemesini, umursamaz davranmasını sağlamış olursun ki onun bu umursamazlığından yararlanarak elinden çok daha kolayca kurtulabilirsin. Sulla bu yolla düşmandan iki kez kaçabilmişti ve Asdrubal

İspanya'da kendisini kuşatan Claudius Annibal'in kuvvetlerinden yine bu şekilde kurtulabilmişti.¹

Yine buna benzer bir durumda düşman kuvvetlerinden kurtulmak, onu oyalamak için bu söylenenlerden başka bir iki hareket daha yapılabilir. Bu iki şekilde olur: Ya kuvvetlerinin bir bölümü ile düşmana saldırır, onu oyalarken geri kalan adamlarının rahatça kurtulabilmesini sağlarsın; ya da düşmanı kararsızlık ve şaşkınlık içinde bırakacak hiç beklenmedik bir iki hareket yaparsın. Bildiğiniz gibi, Fabius Maximus tarafından kuşatılmış Annibal, gece sırasında sığırların boynuzuna çalı çırpı demetleri taktı ve ateşe verdi; bu beklenmedik manzaradan huylanan Fabius [Annibal'in] başka geçiş noktalarını kapatmayı düşünmedi.

Bir komutan her şeyden önce ne yapıp edip savaşıacağı kuvvetleri bölmeye çalışmalıdır, ya düşman komutanın en çok güvendiği adamlarını onun gözünde kuşkulu hale getirmeli, ya da birliklerini birbirinden ayırmak ve böylece ordusunu zayıf düşürmek için o'nun gözünde bazı haklı nedenler yaratmalıdır. Birinci şıkta, hasmının bazı dostlarını kollayacak, savaş sırasında malına mülküne zarar vermeyecek, esir düşmüş çocuklarını veya dostlarını kurtulmalık almadan geri gönderecektir. Annibal, Roma çevresindeki tüm askerî kampları ateşe vermişken, Fabius Maximus'un kine dokunmamıştı. Coriolanus'un² da ordusuyla Roma'ya geldiğinde soylula-

¹ Romalı komutan **Cornelius Sulla**'nın İ.Ö. 92 ve 90 yıllarındaki savaşları kastediliyor. Birincisi bugünkü İtalya sınırına yakın Fransa topraklarında Isere Nehri dolaylarında bir iç savaşı. İkincisi, Pontos Kralı **VI. Mithridates**'in Valisi **Archelaos**'a karşı yürütülmüştü. Kartacalı komutanlardan **Astrubal** ise İ.Ö. 211'deki cenkte **Nero**'nun önünden kaçabilmişti ama daha önce gördüğümüz gibi İ.Ö. 207 yılında yenilmiş ve kafasını vermişti. (Bkz. sayfa 230, dipnot no: 1)

² **Caius Marcius Coriolanus** İ.Ö. 491'de Patricilerin [soyluların] lehine yaptığı bu eyleme rağmen Pleblerin [sade vatandaş halkın] direnişi başarılı olmuş ve Coriolanus sürgüne gönderilmişti. Bunun üzerine vatanına karşı tavır alan Coriolanus'un efsanevi yaşamı birçok tarihsel oyuna konu olmuştur ki bunlar arasında Shakespeare'in "Coriolanus" adlı oyunu sanatsal değerinin yanında "iktidar" konusuna yaklaşımındaki içeriğiyle de önemlidir.

rın malikânelerine ilişmediğini, sadece halkın mallarını nasıl ateşe verip yağmaladığını biliyorsunuz. Metellus¹ da Jugurtha'ya² karşı savaşında o'nun kendisine gönderdiği tüm elçileri efendilerini kendisine teslim etmeye davet ediyordu. Daha sonra onlara yazdığı mektuplarda da hep bu konuyu işliyordu. Kısa zamanda Jugurtha tüm danışmanlarından kuşkulandır hale geldi ve çeşitli yollardan onları ortadan kaldırdı. Annibal, Antiochos'a³ sığındığında Romalı elçiler o'nunla görünüşte o denli samimi bir diyalog kurdular ki Antiochos kuşkulandırmaya başladı ve o'nun tavsiyelerine hiç kulak asmadı.

Düşmanları bölme konusuna gelince, bunun en kesin yolu onları doğrudan kendi ülkelerinde vurmaktır böylece orayı savunma derdine düşüp savaşı terk edecektir. Galyalılar'ın, Etrüskler'in, Umbrililer'in ve Samnitler'in birleşik güçlerini göğüslemek durumunda kalan Fabius'un⁴ yaptığı bu olmuştur.

Kendisinininkinden daha üstün bir güce sahip düşman karşısında bulunan Titus Dimius düşmanın yolunu kesmek istediği bir Roma lejyonunu takviye olarak bekliyordu. Dimius düşmanın engelleme-sinin önüne geçmek için bütün ordusuna ertesi gün cenk yapacak-larını yaydı ve bir iki tutsağın da kaçmasına göz yumdu. Tutsaklar bu haberi kendi saflarında yayınca, düşman, gücünü bölmek için Roma lejyonuna saldırmaktan vazgeçti ve takviye kuvveti de

¹ **Caecilius Metellus Numidicus** Jugurtha ile savaş sırasında (İ.Ö. 108) Roma'nın Afrika ordusunda komutan. Numidya'ya karşı savaşta başarısından ötürü adına "Numidicus" lakabı da eklenmiştir.

² **Jugurtha** Kuzey Afrika'da Numidya kralı (İ.Ö. 118-105 arasında). Romalılar'la savaştı ama Marius'a yenildi ve Moritanya kralının yanına sığındı. Ancak konsül seçilen ve komutan olarak Afrika ordusunun başına atanan **Marius** (İ.Ö. 156-86), yardımcısı **Cornelius Sulla**'nın diplomasi yeteneğiyle kralın o'nu kendisine teslim etmesini sağlamıştır. Jugurtha, 1 Ocak 104'te Marius'un Roma'da düzenlediği zafer alayında teşhir edilmiş, daha sonra idam edilmiştir.

³ **III. Antiochos** Suriye kralı (İ.Ö. 223-187). "Büyük" ünvanı verilmiştir.

⁴ **Quantius Fabius Maximus Rullianus** İ.Ö. 310 ve 295'te konsül, Samnit Savaşları'nda komutan olarak görev yaptı.

hiç engellenmeden Dimius'un ordugâhına ulaştı. Burada söz konusu olan düşmanın gücünü zayıflatmak değil, kendi gücünü takviye etmektir.

Birçok komutan düşmanın kendi ülkelerine girmesine ve bazı tahkimli noktaları ele geçirmesine bile fırsat tanımıştır. Bundan amaç düşmanın oraları elinde tutmak için asker ayırmasını sağlamak, böylece de kuvvetlerini zayıf düşürmesine yol açmaktır. Böylece ona çok daha rahatça saldırabilecek ve yenebileceklerdi. Başka komutanlar da, bir ülkenin üstüne yürümek istediklerinde sanki bir başkasını hedefliyorlarmış gibi yapmışlardır; ve ansızın [asıl hedefledikleri yere] en umulmadık bir sırada hücum etmişler ve düşman oranın yardımına koşmak fırsatını bile bulamadan hedefi ele geçirmişlerdir. Çünkü düşman sizin ilk başta tehdit ettiğiniz yere dönüp saldırıp saldırmayacağınızı bilemediği için orayı terk etmeyi göze alamaz ve öbür tarafın yardımına küçük bir kuvvet ayırır. Sonuçta ne orayı ne burayı doğru dürüst savunamaz.

Bir komutan için çok önemli bir husus da kendi birlikleri arasında başgösterecek bir başkaldırı veya karışıklığı ustaca bastırmasını bilmektir. Bunun en iyi usulü suçlu elebaşları cezalandırmaktır ama bunu öyle tez yapmalısın ki daha ne olduğunu anlayamadan ezilsinler. Bu şöyle olur: Suçlu olanlar eğer uzak bir yerde iseler sadece onlar değil, herkes geri çağrılır, dolayısıyla kimse bunun cezalandırılmak için olduğunu düşünmez ve kaçmaya çalışmaz, tersine kendi ayaklarıyla gelirler. Eğer suç kendi bölgenizde işlenmişse masum olanları yanınıza alıp suçlu olanları onların da yardımıyla cezalandırın. Eğer birlikleriniz arasında birbirine düşme söz konusu ise en iyisi onları tehlikeli bir göreve yollamaktır; tehlike onları yeniden birleştirir. Ancak bir ordunun birliği her şeyin üstünde komutanına duyulan saygıya bağlıdır. Bu saygı da komutanın kanından veya buyurganlığından değil, kişisel yeteneklerinden ötürüdür, o olmadan hiçbir şey olmaz. Ve bir komutanın en başta gelen ödevi askerlerinin parasını da, cezasını da vermektir. Çünkü para ödeyemezseniz ceza da veremezsiniz. Eğer parasını ödemişsen, hırsızlık yapmış ve yaşamını sürdürebilmek için başka çaresi olmayan bir askeri nasıl cezalandırabilirsin. Ama eğer parasını

ödüyor lakin [gerektiğinde] cezasını vermiyorsan, askerler küstahlaşırlar, zira onların gözünde saygınlığın kalmaz, komutan olarak dediğini yaptıramazsın. O zaman da kaçınılmaz olarak kargaşa ve isyan patlak verir ki bunlar bir ordunun sonunu getirir.

Eski komutanlar şimdikilerin karşılaşmadıkları bir güçlüğü üstesinden gelmek durumundaydılar, bu da meşum kehanetleri veya olayları kendi lehlerine yorumlamak. Ordunun üstüne bir yıldırım düşmesi, bir güneş veya ay tutulması meydana gelmesi ya da bir deprem olması yahut bir komutanın at biner veya inerken düşmesi gibi birtakım kazalar askerler tarafından kötüye yorulur ve o kadar büyük korkuya yol açardı ki savaşta yenik düşmeleri kaçınılmaz olurdu. O yüzden komutanlarının bu kazaları doğal olaylarmış gibi açıklamaları ya da iyiye yormasını bilmeleri gerekirdi. Sezar, tam da Afrika kıyılarına ayak basarken kayıp düşünce "*Affrica, io t'ho presa!*" [Afrika, yakaladım seni] diye bağırıyordu. Başkaları da askerlerine ay tutulmasının veya yer sarsıntılarının nedenlerini izah etmişlerdir. Böyle durumlar günümüzde olmuyor, çünkü askerler eskisi kadar bâtıl inanç sahibi değiller veya bizim dinimiz bu tür korkuları yasaklıyor. Ama rastlantı eseri bunlara benzer bir kaza olacac olursa aynen bu eski devirlerdeki komutanlar gibi davranmak gerekir.

Eğer düşman, açıktan veya herhangi bir başka buna benzer gereklilikten ötürü umutsuzluğa düşüp de öfkeden gözü dönmüş bir şekilde üstünüze gelip sizi savaşmaya zorlarsa, ordugâhınızda kalın ve savaşı olabildiğince erteleyin. Lakedemonyalılar Mesenililer'e karşı, Sezar da Afranius ve Petreius'a karşı böyle yaptılar. Cimbrilerin savaşan öncü süvari birlikleriyle günler boyu yıpratma çarpışmaları yapan konsül Fulvius, düşmanın kendisini izlemek için her seferinde ordugâhının dışına çıktığını fark etti. Bundan hareketle Cimbrilerin ordugâhlarının arkasına pusu kurdu, yine süvarisi aracılığıyla vur-kaç hücumları düzenledi. Düşman da süvarinin ardına düşünce pusuya yatmış olanlar ordugâhın üstüne çullandılar ve yağmaladılar.

İki ordu karşı karşıya olduğunda, bir komutan pek çok kez kendi kuvvetlerinden birkaçının eline düşmaninkine benzer bayraklar

vererek kendi topraklarına saldırtmıştır. Düşman da bu görünüşe aldanarak o birliklere yardıma gelip ganimeti paylaşmak istemiştir. Oysa bunun üzerine düşman saflarında kargaşa başgöstermiş ve kolayca yenmek mümkün olmuştur. Bu çoğu kez işe yaramış bir savaş hilesidir. Epir Kralı Alessandro¹ İliyalılar'la savaşında ve Sirakuzalı Leptines² Kartacalılar'a karşı bu yola başvurmuştur. Her ikisi de hedefine kolayca ulaşmıştır. Çoğu da düzmece bir korkmuşluk havası yaratarak ordugâhlarını et ve şarapla dolu halde düşmanın istediği gibi yiyip içmesine terk edip çekilmiştir. Sonra düşman oraya girip de kendinden geçtiğinde geri dönüp büyük bir kırım yapmışlardır. Tomris³, Kurus'a, Tiberius Gracchus da İspanyollar'a böyle saldırmıştır. Birkaçı da zaferi iyice güvenceye alabilmek için şarapları ve başka yiyecekleri zehirlemiştir.

Size daha önce de sözünü etmiştim, eski devrin komutanlarında gece ordugâh dışında ileriye gözcüler diktiklerini gözlemledim. Sanırım bunun nedeni böyle bir şeyin sonucunda ortaya çıkabilecek tehlikelerin baştan önünü almaktır. Zira gündüz zamanı düşmanı gözlemekle görevli nöbetçiler çoğu kez bir ordunun çökmesine neden olmuşlardır. Şundan ki kazara düşmanın eline düştüklerinde düşman onlara birliklerini çağırmak için gerekli işareti zorla verdimiş, gelen birlikler de ya tutsak alınmışlar ya da öldürülmüşlerdi. Çoğu kez alışkanlıklarınızı değiştirerek düşmanı aldatmak önem taşır. Çünkü böylece onun gözünü boyadığınız şeylere dikkatini vererek yanılgıya kapılır. Buna bir örnek, düşmanın gelişini gece ateş yakarak, gündüz duman tüttürerek haber veren bir komutanın ansızın hiç ara vermeden ateş ve dumanla işaret verdirmeye koyulması, düşmanın gelişinde ise ateşi söndürtmesidir. Düşman, fark edilmemiş olduğunu sanarak güven içinde ve hiçbir önlem almadan ilerlemesini sürdürdü ve sonuçta kolayca bozguna uğratıldı. Rodoslu Menon da düşmanın elinden çok iyi tahkim edilmiş bir kaleyi almak isteyince ona yalandan bir kaçak gönderdi. Bu kaçak,

¹ **II. Alessandro** kastediliyor.

² **Leptines** Sirakuza (Sicilya) tiranı I. Dionysius'un kardeşi.

³ **Tomris**, Mesagetter'in kraliçesi

düşmana Mennon'un ordusunda isyan çıktığını, ordunun büyük bir bölümünün dağıldığını ihbar etmişti. Ve bu ihbarın doğruluğunu teyit için de Mennon orduda sözde bir iki başkaldırı hareketi düzenletmişti. Bunu gören düşman da güven içinde Mennon'un üzerine yürümüş ama kendisi bozguna uğramıştı.

Bir başka husus da düşmanı asla umutsuz bir duruma sokmaktır. Sezar bu kuralı Germenler'le savaşında uygulamıştır; düşmanın kaçamayacağını anlayınca aslan kesildiğini fark eden Sezar onlara bir kaçış yolu açmış, cenk meydanında yenmenin tehlikesi yerine ardısına gitmenin zahmetine katlanmayı tercih etmiştir. Lucullus da [kendi ordusundaki] bazı Makedon süvarilerin düşman safına geçtiğini görünce hemen cenk borusu çaldırarak ve askerlerine onların ardısına gitmelerini emretmiştir. Düşman ise Lucullus'un savaşa girdiğini sanarak bu Makedon süvariler üzerine büyük bir hışımla hücum etmiştir; o kadar ki onlar da kendilerini savunmak zorunda kalmışlar ve kaçmak yerine yiğitçe savaşa tutuşmuşlardır. Önemli bir şey de zaferden önce veya sonra sadakatinden kuşku duyduğun bir yerde güvenliği sağlama başarısını bilmektir. Eskiçağ'dan birkaç örnek size yol gösterecektir. Polpeus, Catinalılar'ın sadakatinden kuşkulanınca onlardan askerleri arasındaki bazı hastaları birkaç günlüğüne evlerine almasını rica etti ve en gözü pek askerlerinden birkaçını hasta gibi göstererek orayı ele geçirdi. Publius Valerius da Epidauri¹ kenti sakinlerinin sadakatinden kuşkuluydu. Onları kentin surları dışında bir tapınakta günümüzde günah çıkartma dediğimiz bir dinsel törene davet etti ve tüm halk dışarı çıktığında kapıları kapattı, bir daha içeri sadece güvendiklerini aldı. Asya seferine çıkmaya niyetlenen Büyük İskender de Trakya'dan emin olabilmek için bu memleketin tüm prenslerini yanına aldı, onlara ordusunda görev verdi ve Trakyahılar'ın başına da çapsız adamlar atadı. Bu yolla büyükleri para ödeyerek memnun etti, halkı da kendisini kaygılandıracak yöneticilerden yoksun bırakarak sakin kalmasını sağladı.

¹ Sicilya adasında Sirakuza'nın güneyinde kalan bir kent. Günümüzdeki adı Ragusa. Catina da (günümüzde Catania) Sirakuza'nın kuzeyindedir.

Ancak bir de komutanların halkın gönlünü kazanmasını sağlayan adalet ve erdem örnekleri vardır. Scipion'un¹ İspanya'da iken tutsak alınmış son derece güzel bir genç kıızı eşine ve babasına geri vermesi gibi. Bu davranışı o'nun tüm İspanyollar'ın kalbini kazanmakta silahlardan çok daha fazla işe yaramıştır. Sezar da Galya'da iken ordusu için yaptırttığı kazı¹'i siperlerde kullandığı odunların parasını halka ödeyince adaletiyle ün saldı ve bu da bölgeyi ele geçirmesini kolaylaştırdı.

Bu konuda söyleyegeldiklerime ekleyecek ne kaldı bilmiyorum, sanırım bir ordunun değişik koşullarda başına gelebilecek her şeyi tartıştık. Geriye sadece tahkimli kalelere saldırma ve savunma tarzı kaldı, sizi çok sıkmadıysam bu konuya da değinmekten zevk duyarım.

Batista: O kadar iyi bir insansınız ki bizde sizi istismar mı ediyoruz kaygısı uyandırmadan her isteğimizi yerine getiriyorsunuz, sormaya asla cesaret edemeyeceğimiz soruları kendiliğinizden yanıtlıyorsunuz. Sadece şunu diyebiliriz ki bu konuda akılyürütmekle bize çok büyük bir yarar sağlamış olacaksınız. Ama başka konuya geçmeden önce bir noktaya açıklık getirin: Savaşı, günümüzde olduğu gibi, kışın da sürdürmek mi iyidir, yoksa Eskiler'in yaptığı gibi yazın sefere çıkıp, kışın kışlaya kapanmak mı?

Fabrizio: İşte bakın, siz bilgece anımsatmasaydınız bu çok önemli ve ele almaya değer konuyu atlamış olacaktık. Size yine söylüyorum, Eskiler birçok şeyi büyük bir bilgelikle ve bizden çok daha iyi yapıyorlardı. Ve biz başka şeylerde ufak tefek hatalar yapıyorsak da savaşta her şeyi hatalı yapıyoruz. Bir komutan için kışın savaşmaktan daha tehlikeli veya daha ihtiyatsızca bir şey yoktur; ve kışın savaşmak saldıran için savunan taraftan çok daha tehlikelidir. Sebebi şu: Askerî disiplin için gösterilen onca özenin amacı orduya düşmanla cenk ederken düzenini korumasını belletmektir. Bir komutanın baş hedefi budur çünkü savaşın başarısı cengin sonucuna bağlıdır. Dolayısıyla ordusunu en düzenli ve en disiplinli şekilde cenk ettiren komutan cenk günü gelip çatığında daha avan-

¹ Scipion Africanus.

tajlıdır ve yenme umudu daha fazladır. Öte yandan, askerî manevraların başarısına arazinin engebeliliğinden veya yağışlı ve dondurucu havalardan daha büyük bir engel yoktur. Çünkü çetin ve engebeli arazilerde saflarınızı taktik kurallarına uygun olarak yayamazsınız, soğuk ve yağışlı havalarda askerlerinizi biraraya toplayıp düşmanın karşısına koca bir kütle olarak çıkamazsınız; tersine, düzensiz bir şekilde, uzak aralarla çadırlarınızı kurmak, kendinizi konakladığınız köylere, şatolara, çiftliklere uydurmak zorunda kalırsınız. Bu da ordunuza düzen disiplin kazandırmak için yaptırmış olduğunuz bütün talimleri boşa çıkartır.

Günümüzde kışın da savaşıyor olmasına şaşırmayın. Ordularımızda hiçbir disiplin kalmadığı için, ordunun tüm bölümlerini birarada tutmamanın yarattığı tehlike bilinmiyor, keza kimse disiplinin öneminin farkında olmadığı için talimleri ihmal etmenin yarattığı tehlikeden kimse kaygı duymuyor. Oysa kışın sefere çıkmakla ne gibi tehlikelerin göze alındığı üzerinde iyi düşünmek ve bin beş yüz üç yılında Garigliano'da Fransızlar'ı yenenin İspanyollar değil soğuk olduğunu anımsamak gerekir. Daha önce de dediğim gibi, düşman topraklarında savaşıldığında saldıran taraf daha dezavantajlıdır ve havaların kötü gidişinden o daha çok sıkıntı çeker çünkü eğer birliklerini birarada tutmak isterse ağını soğuk ve yağmurun tüm güçlüklerine göğüs germesi gerekir; veya bu zorluklardan çekiniyorsa ordusunun çeşitli bölümlerini ayırmak zorunda kalır. Ama, [saldırılmayı] bekleyen taraf kendi konumunu seçmekte bağımsız olduğuna göre, bir anda taze güçleri biraraya getirip yalıtılmış bir düşman birliğinin tepesine ansızın çökebilir, saldıran ise o durumda böyle bir hücumu direnemez. Fransızlar'ın bozguna uğramasının nedeni buydu ve kışın usta bir düşmana saldırarak tüm orduların yazgısı da aynı olacaktır. Bir ordunun gücünden, disiplininden, manevra yeteneğinden ve cesaretinden yararlanmak istemeyen biri kışın da savaşsın. Oysa Romalılar edinmek için onca çaba gösterdikleri bu avantajların işe yaramasını istedikleri için, tersine, kışın savaşmaktan, dağlarda veya askerî becerilerini tam olarak gösteremeyecekleri her türlü savaştan kaçınırlardı. Eğer sorunuza bu yanıt yeterliyse şimdi kentlerin savunulması ve ele geçirilmesi konusu ile buraları tahkim etme konusunu ele alalım.

YEDİNCİ KİTAP

Fabrizio: Bilirsiniz ki kentler ve kaleler güçlerini doğadan veya mimarlıktan alırlar. Bir kent, Mantova ve Ferrara gibi, nehirler veya bataklıklarla çevrili ise ya da Monaco ve Santo Leo¹ gibi kayalığa veya dik bir dağın tepesine kurulmuş ise gücünü doğadan alıyor demektir. Zira erişimi kolay dağlar üzerine kurulu kentler günümüzde topçu ve lağımcılar yüzünden içlerinde en zayıfıdır. O yüzden günümüzde kaleleri ovalara yapmak ve mimarlık sanatının olanaklarından yararlanarak tahkim etmek daha çok tercih edilmektedir.

Yapılacak ilk şey surları girintili çıkıntılı inşa etmektir, öyle ki düşman yanaşmasın ve sadece cepheden değil, yanlardan da kolayca vurulabilsin. Surlar çok yüksek yapılırsa topçu ateşine hedef olur, çok alçak yapılırsa tırmanması kolay olur. Tırmanmayı zorlaştırmak için surlarınızın önüne hendek açarsanız düşman onu doldurmaya çalışacaktır ki büyük bir orduyla bu fazla zaman almaz ve çok geçmeden surlarınıza egemen olur. Dolayısıyla ben o kanaatteyim ki bu çifte sakıncayı gidermek için surlar yüksek inşa edilmeli ve hendek, surların dışarısına değil içerisine kazılmalıdır. Bence güçlü bir kale inşa etmenin en iyi tarzı budur. Zira hem topçudan hem de tırmanmadan korur ve düşmanın hendekleri doldurması da kolay olmaz. Demek ki surları uygun bir yükseklikte inşa edeceksiniz, kolayca yıkılmasınlar diye üç kulaçtan² daha az

¹ Urbino dükalığına bağlı ve iyi tahkim edilmiş bir kalesi olan kasaba.

² Machiavelli'nin kullandığı Floransa kulacının metre olarak neye denk geldiğini az çok göz önünde canlandırabilmek için verilen rakamları ikiye bölmek gerektiğini anımsatalım.

kalın olmayacaklar, birbirlerinden iki yüz kulaç mesafede kuleleri olacak. Hendeğin genişliği en az otuz kulaç ve derinliği on iki kulaç olmalı. Hendekten çıkacak tüm toprağı kentten tarafa yığacaksınız ve bu toprak yığınına arkasına bir askerin rahatça saklanabileceğı şekilde, yani toprak düzeyinin çok üzerinde bir yükseklikte hendeğin dibinden başlayarak örülen bir surla destekleyeceksiniz. Böylece hendeğin derinliği de o ölçüde artmış olacak. Hendeğe iki yüzer metre aralıkla birer kazamat¹ yapacaksınız ve oraya inmeye kalkışacak düşmana karşı topçu yerleştireceksiniz.

Kenti savunan ağır topçuyu hendeğin surunun ardına koyacaksınız çünkü en öndeki sur yeterince yüksek olduğu için ancak küçük kalibreli topların hareketine elverişlidir. Eğer düşman sura tırmanmaya yeltenirse bu öndeki surun yüksekliği onun için üstesinden gelmesi zor bir engeldir. Ama eğer düşman ilkin topçusunu kullanırsa, güllerin etkisi hep surları hücum eden tarafa doğru düşürmek olduğuna göre o tarafta yıkıntıları içine alacak çukur bulunmadığı için sonuçta surun arkasında açılmış olan hendeğin derinliği daha da artacaktır. Ve o zaman da bu yıkıntılar, hendek ve hendek surunun ardına yerleşmiş topçunun ateşi tarafından durdurulan düşmanın ilerlemesi çok zor olacaktır. Hendeği doldurmak başka yapabileceğı bir şey yoktur ama bu çok zordur. Çünkü hendek hem çok derin hem de çok geniştir; sur, demin dediğim gibi, girintili çıkıntılı olduğundan rahatça yaklaşması zordur ve nihayet dediğim nedenle ancak pek büyük zorluklarla bu yıkıntıların üzerine çıkılabilir. Dolayısıyla kenti bu şekilde kurmakla onu almaz kılarım.

Batista: Eğer, surun arkasında bir hendekten başka dışarı tarafta da bir hendek kazılrsa kent daha güvenli olmaz mı?

Fabrizio: Kuşkusuz; ama ben tek bir hendek kazılacağı varsayımıyla akılyürüttüm, o takdirde de hendeği iç tarafta kazmak dışarıda kazmaktan daha iyidir.

¹ İtalyanca *casamatta*'dan; bir kalede yeraltına yapılan ve işlevi, içine birlik veya cephaneye yerleştirmek olan sığınak. İyi tahkim edilmiş yüksek siperlere de dendiğı olur ki buradaki anlamı budur.

Batista: Suyla doldurulmuş hendekleri mi tercih edersiniz, kuru olanları mı?

Fabrizio: Görüşler değişik; zira suyla doldurulmuş hendekler seni lağım açılması tehlikesinden korur, ama susuz hendekleri doldurması da daha zordur. Ama ben, iyice düşünüp taşınınca, hendekleri susuz yaptırıyorum çünkü bunlar daha güvenlidir; kışın suyla dolu hendeklerin buz tuttuğu olur, bu da kentin alınmasını kolaylaştırır. Papa II. Julius, Mirandola'yı kuşattığında böyle oldu.¹ Kaldı ki lağım açılmasına karşı kendimi koruyabilmek için hendeği çok derin kazmak gerekir, o zaman da düşman ilerlemek istediğinde mutlaka [yeraltında] suyla karşılaşır. Kalelerin sur ve hendeklerini de aynı tarzda ele geçirilmesi zor olacak şekilde inşa ederim. Kenti savunanlar için bir hususu anımsatmak isterim: Bu da surlardan ayrı ve dış tarafta hisar inşa etmemektir. Bir uyarı da kale inşa edenlere: Kale içinde ilk hattaki siperlerden atılanların sığınabilecekleri tahkimli mevziler yapmamak gerekir.

Birinci öğüdümün gerekçesi her zaman kötü bir başlangıçtan sakınmak gerektiğidir, çünkü o zaman sana olan güven yiter, yitince de emirlerine pek aldırmazlar. Savunacağın kalenin dışında burçlar inşa ettirirsen öyle bir terslikle karşılaşabilirsin çünkü topçunun ateşine hedef olurlar ve günümüzde böyle tahkimli yerler kendilerini uzun süre savunamazlar, sonunda onları yitirirsiniz ve böylece kendi yıkımınızın nedenini hazırlamış olursunuz. Cenovalılar Fransa Kralı Louis'ye² isyan ettiklerinde çevredeki tepelere böyle birkaç tane hisar inşa ettiler. Bu hisarların birkaç gün içinde düşmanın eline geçmesi kentin de yitirilmesine yol açtı.

İkinci uyarıma gelince, ısrar ediyorum bir kale için birliklerin yenilgi halinde çekilebilecekleri tahkimli mevziler olması kadar tehlikeli bir şey yoktur. Zira asker ön cepheyi terk ettiğinde geride güvenilir bir sığınak olduğunu bilirse gerçekten de orayı terk eder

¹ Papa II. Julius, 1511 yılı kışında İspanya'da Mirandola kentini kuşattığında hendeğin buz tutmasından yararlanarak kenti ele geçirebilmişti.

² Kastedilen XII. Louis'dir. 1507'de Cenovalılar isyan etti. 1507'de Fransızlar kenti yeniden işgal ettiler.

ve bütün kalenin düşmanın eline geçmesine neden olur. Buna yakın tarihten bir örnek de verebiliriz. Papa VI. Alessandro'nun oğlu olan ve Fransa kralının ordusu ile birlikte kendisine hücum eden Cesare Borgia'ya karşı Kontes Caterina'nın¹ savunduğu Furli Kalesi'nin düşüşü. Burası geri çekildikçe arka arkaya sığınabilecek tahkimli siperlerle doluydu. En başta asma köprüyle geçilebilen bir hendekle kaleden ayrılmış bir hisar vardı; kale üç bölüme ayrılmıştı ve her bölüm ötekilerden birer su dolu hendek ve asma köprüyle ayrılmıştı. Borgia bu bölümlerden birini topçusuyla yıkmış ve surlarda yarık açmıştı. Bu bölümü korumakla görevli beyzade Giovanni da Casale ise savunma yapmayı aklına bile getirmeden geri çekilmeyi tercih etmişti. Ve hiçbir direnişle karşılaşmadan bu bölüme giren Borgia'nın askerleri çok geçmeden tüm kaleye egemen olmuşlardı. Çünkü bölümleri birbirinden ayıran asma köprüleri ele geçirmişlerdi. O zamana dek alınamaz sanılan bu kale iki hata yüzünden elden çıkmıştı. Hatalardan biri çok sayıda tahkimli yer inşa etmiş olmaktı; öbürü, bölümlerin kendi asma köprülerine egemen olmayışlarıydı. Demek ki kalenin inşasındaki hatalar ve onu savunmaktaki beceriksizlik ne Napoli kralının² ne de Milano dükünün³ direnmeye cesaret edemedikleri bir orduya karşı koyma cesaretini gösteren kontesin büyüklüğünü de boşa çıkarmıştı. Ama, çabaları olumlu sonuçlanmamış bile olsa yürekliliğinin hak ettiği şanı elde etti.

O halde, ben bir kale inşa edecek olsaydım düşündüğümüz tarzda surlarını hayli sağlam tutar, etrafına da derin hendekler açardım; ve içeride de sadece zayıf ve fazla yüksek olmayan koruganlar inşa ederdim. Bunlar meydanın ortasında olurlar ve konumları itibariyle bulundukları yerden kalenin her noktasını görmek mümkün olurdu. Öyle ki komutan oradan bir bakışta nereye takviye yapması gerektiğini görürdü ve herkes de surları ve hendekleri kaybetmenin kaleyi kaybetmek anlamına geldiğini yü-

¹ **Caterina Riario Sforza**. Furli Kalesi 1500 yılında alındı.

² **Ferdinando d'Aragona** (1501)

³ **Ludovico il Moro** (1499)

reğinde hissederdi. Eğer içeride tahkimli mevziler inşa etmeye karar verseydim asma köprüleri her bölümün kendisinin egemen olacağı şekilde yapardım ve bunun için köprüyü hendeğin ortasında yükselen putreller üzerine oturturdum.

Batista: Dediniz ki günümüzde küçük yerleri savunmak mmkn değildir. Oysa bana öyle geliyor ki tersine bir yer ne kadar küçük olursa savunması da o kadar iyi olur diye dşnlyr.

Fabrizio: İyi anlamamışsınız. Zira bir yeri savunan birliklerin yeni hendeklerin ve yeni siperlerin gerisine çekilemediği yerlere günümüzde tahkimli mevzi denemez. Gerçekten de topçunun şid-det-i o kadar etkilidir ki günümüzde bir surun ya da tek bir siperin ardına saklanılabileceğini sanmak kendi kendini aldatmak olur. Ve hisarlar size sözünü ettiğim bu ikinci savunma hattını asla sağlayamazlar ve birkaç gün içinde dşerler, meğer ki alışılmış ölçülerden büyük olsunlar; ama o zaman da onlara hisar denmez kale denir. Dolayısıyla böyle hisarlar yapmaktan vazgeçmek, onun yerine kalelerin girişini güçlendirmek, kapıları düz bir hat halinde girip çıkmanın mmkn olmayacağı şekilde yarımay engellerle donatmak ve o engeller ile kapı arasına bir hendek ve asma köprü koymak uygun olur. Ayrıca kentlerin kapılarını iner çıkar parmaklıklarla da güçlendirmek gerekir öyle ki savaşmak üzere dışarı çıkan askerler pskrtldkleri takdirde geri kaçtıklarında düşmanın da onlara karışarak içeri girmesine meydan vermeden içeri alınabilsinler. Eskiden *cateratte* denen parmaklıklar kullanılıyordu, bunlar indirilince kaleyi kuşatanların yolunu kapatarak çoğu zaman içerdekileri kurtarıyordu. Çünkü bu durumda ne kapının ne de asma köprünün her ikisi de kalabalığın işgali altında oldukları için yararı olmuyordu.

Batista: Bu sözünü ettiğiniz parmaklıkları Almanya'da görmüştüm; onlar demirden yapılmıştı ve ızgara görünümünde ydiler. Oysa bizdekiler birbirine tutturulmuş kalın kerestelerden yapılmıştır. Bu farkın neden kaynaklandığını ve hangisinin daha güvenli olduğunu bilmek isterdim.

Fabrizio: Size yine söylüyorum, günümüzde tüm dünyada uygulanan savaş usulleri ve düzenleri Eskiler’inkilere kıyasla bozulmuştur. Ama İtalya’da tamamen kaybolmuştur. Eğer halen az çok güvenilir bir şey varsa onu da ötedağlılara¹ borçluyuz. Biliyor olmalısınız, arkadaşlarınız da anımsayabilir, bin dört yüz doksan dört yılında Fransa Kralı Charles’ın² İtalya’yı istilasından önce kalelerimiz ne kadar zayıf haldeydi. Surların kalınlığı yarım kulacı geçmiyordu. Top ve öteki silahların yerleştirildiği burçların ağız daracığı, içeri doğru genişliyorlardı. Bunun dışında uzun uzun anlatması sıkıcı olacak daha bir sürü yanlış yapılmıştı. Bu incecik surları havaya uçurmaktan daha kolay bir şey yoktur, ve bu şekilde yapılmış top yuvaları da kolayca yıkılıyordu.

Bugün ise Fransızlar’dan geniş ve büyük surların yapılışını öğrendik. Topların yerleştirildiği yuvalar ilkin iç tarafta geniş yapıyor, surun yarısında daralıyor, sonra dışa doğru yeniden genişliyor. Top atışları da böylece surları kolayca dağıtamaz oluyor. Fransızlar’ın daha böyle birçok usulleri var ama İtalyanlar’ın gözünün önünde olmadığı için dikkati çekmiyor. Bunlardan biri, ızgara biçiminde yapılmış olan bir çeşit parmaklıktır ve bizdekinden üstündür. Gerçekten de, bir kapı bizdeki gibi tek parçalı bir inerçıkarakapıyla kapatıldığında, onu aşağı indirince düşmana saldırmak mümkün olmaz. O zaman da düşman onu güvenlik içinde baltayla veya ateşle devirebilir. Ama bu inerçıkarakapı eğer ızgara biçiminde ise, indirildiğinde bile, deliklerin arasından mızrakla, oklu tüfekle veya buna benzer başka silahlarla savunmak mümkün olur.

Batista: İtalya’da ötedağlıların bir başka uygulamasını da biliyorum, o da topçu arabalarının tekerlek çubuklarının merkezde birleşmesi. Niçin böyle yaptıklarını bilmek isterim, çünkü bana kalırsa bizdekiler gibi dik inen çubuklu tekerlekler daha güçlüdür.

¹ O dönemde Alpler’in kuzeyinde, öte tarafında yaşayan yabancılara “ötedağlı” [oltramontani] dendiğini anımsatalım.

² Söz konusu olan: VIII. Charles.

Fabrizio: Sakın size olağandışı gelen şeylerin amaçsız olduğunu veya sırf daha güzel gözüksün diye yapıldığını düşünmeyin, yanılırsınız. Çünkü güçlü olmak söz konusu olduğunda güzellik aranmaz ama bu tarz tekerlekler gerçekten de sizinkilerden daha güvenilir ve daha sağlamdır. Bunun nedeni şudur: At arabası yüklenildiğinde üstündeki yükün ağırlığı ya eşit olarak iki tarafa dağılır, ya da bir tekerin üzerine biner. Eşit dağıldığında, her teker aynı yükü kaldırdığı için aşırı yük altında olmaz. Yük bir tarafa bindiğinde, bütün ağırlık tek bir teker üzerine gelir ve onun da çubukları düz ise kolayca kırılır. Çünkü onlar da ağırlıkla birlikte eğilirler. Dolaşısıyla yük eşit dağıldığında çubuklar güçlüdür; yük bir tarafa bindiğinde zayıftır. Fransızlar'ın eğik çubuklarında ise bunun tersine dir durum. Yük bir tarafa daha çok bindiğinde, olağan olarak eğik olan bu çubuklar doğrulurlar, dikleşirler ve bütün ağırlığı taşırlar. At arabası yürürken ve yük eşit dağılmışsa o zaman da her bir teker ağırlığın ancak yarısını taşır.

Her neyse biz yine kentlere ve kalelere dönelim.

Fransızlar bir kuşatma halinde birliklerin geri çekilişini ve çıkışını daha güvenli kılabilmek için demin sözünü ettiğim usullerden başka İtalya'da henüz bir örneğini görmediğim bir usul icat etmişlerdir. İnerkalkar köprüünün dış kenar ucuna iki duvarayağı dikerler, onların her birinin üstüne de bir kalas yerleştirirler; öyle ki kalasın yarısı köprüünün üzerinde, yarısı dışarıda bulunur. Bu iki kalas, dış tarafta, ızgara biçiminde yerleştirilmiş küçük döşeme kirişleriyle birleştirilir ve köprüünün iç kısımdaki iki ucuna bir zincir takarlar. Köprüyü dışarıya kapamak istediklerinde zincirleri koyverirler ve böylece kalasların bütün ızgaralı kısmını aşağı indirirler ve köprü kapanmış olur. Açmak istediklerinde, zincirleri çekerler ve kalaslar kalkar. Ama açıklığı bir süvarinin değil de bir piyadenin boyuna göre ya da sadece bir süvarinin yüksekliğine göre ayarlarlar ve derhal yeniden kapayabilirler. Çünkü bu kalaslar mazgal delikleri gibi yükselip alçalabilirler. Bu tarz kapı inerkalkar parmaklıktan çok daha güvenlidir, zira düşman onu düz inen parmaklığı rahatça payandalayabildiği gibi durduramaz.

Bir kent kurmak isteyenler bütün bunlara uymalıdır. Ayrıca surlardan en az bir mil öteye dek araziye ekin ekmek veya duvar çekmemek gerekir. Arazide kenti kuşatmaya gelecek düşmanı perdeleyebilecek, görülmesini engelleyebilecek hiçbir şey, ne bir ağaç, ne bir bina, ne bir set, ne de çalılık olmamalıdır. Şunu da aklınızdan çıkarmayın ki toprak düzeyinden daha yüksekte siperi olan bir avcı çukuru varsa hemen kaldırın, zira bu yükselti düşmanın sana saldırmasında işe yarar ama onu durdurmaya yaramaz çünkü ona siper görevi görür, topçusunu yerleştirmesine yarar.

Gelelim kentin içine.

Yiyecek içecek ve cephane yığmak konusunda daha önce söylediklerime ek olarak ne yapmak gerektiği üzerinde durarak zaman yitirmemizi istemiyorum, çünkü bunlar herkesin bildiği şeylerdir ve zaten onlar olmadan her şey boşunadır. Genelde iki şey yapılmalıdır: Kendiniz için yiyecek saklamak ve düşmanın ülkenizin mallarını kullanmasını engellemek. Dolayısıyla evde saklayamayacağınız tüm büyükbaş hayvanları, otu, samanı ve buğdayı yok etmelisiniz. Bir araziye savunmakta olan biri ayrıca gürültü patırtı ve düzensizlik içinde hiçbir şey yapılamayacağının bilincinde olmalı ve herkesin her durumda ne yapacağını bilmesini sağlamalıdır. Şöyle ki: Kadınlar, yaşlılar, çocuklar ve hizmet göremeyecek durumda olan herkes evlerine kapanmalı ve meydanı genç ve yiğit insanlara bırakmalıdır. Bunların silahlı olanları savunma görevlerini paylaşırlar, başgösterecek bir kargaşaya müdahale edebilmek üzere kapıları, surları, kentin başlıca yerlerini tutarlar. Ötekiler herhangi bir yerde durmak zorunda değildirler ama nerede ihtiyaç olursa orayı takviye etmeye hazır halde olurlar. Böylesi bir düzenlemede ortalığı karıştıracak bir şeyin patlak vermesi çok zordur.

Şunu da anımsatmak isterim ki bir kenti savunmakta veya saldırı yapmakta o kentin sakinlerinin düşmanı hiç görmemiş olmaları kadar saldıran tarafta zafer umudu uyandıran bir şey yoktur. Çünkü çoğu kez henüz saldırıya uğramadan sırf korku yüzünden birçok kent kaybedilmiştir. Ancak böyle bir kente saldırıldığında dehşet uyandırmak için her şey yapılmalıdır. Öte yandan, saldırılan taraf düşman nasıl saldırırsa saldırırsın gürültüye pabuç bırakmayacak ve

ancak silahtan anlayan yiğit kişilerle karşı koymalıdır. Çünkü, eğer bu ilk hücum boşa çıkartılırsa kuşatma altındakilerin cesareti artar, ve düşman da o zaman [korku salan] ününe değil, bileğinin gücüne güvenmek zorunda kalır.

Eskiler'in kentleri savunmakta kullandıkları *balista*, *onagra*, *scorpione*, *arcubalisto*, *fustibalo*, *funde* gibi silahları vardı. Bunun yanında *ariete*, *torre*, *musculo*, *pluteo*, *vinea*, *falca*, *testudine* gibi çok sayıda taarruz silahı da kullanıyorlardı.¹ Bunların yerine günümüzde topçu var, hem saldırıda hem savunmada kullanılıyor; ama ayrıntısına girmeyeceğim.

Dönelim bizim konumuza, özellikle de taarruza.

Bir kere, ne açlığa ne de saldıranların gücüne yenik düşmemek gerekir. Açlığa yenik düşmemek için daha kuşatmadan önce yeterince yiyecek içecek biriktirmiş olmak gerekir. Ancak uzun bir kuşatma sonunda yiyecek sıkıntısı başgösterince olağandışı bir yola

¹ **Balista:** (Latince *ballista*'dan) gülle atmakta kullanılan bir savaş aygıtı, mancınık. (Yunanca, *yaban eşeği* anlamına gelen *onagros*'tan) İtalyanca'ya geçme **onagra** da mancının balistadan daha büyük olanına denir. **Scorpione** (akrep) de yine bir mancınık türüdür, daha ziyade ok atmakta kullanılır; çoğu zaman temreni zehire bulan okunun öldürücü etkisinden ötürü bu ad verilmiştir. Biçim olarak büyük bir kundaklı yaya benzer. Bir çıkık aracılığıyla kurulur. **Arcubaliste** çok daha büyük boyda bir kundaklı yay veya fırlatma aygıtıdır. Metal saplı mızrak fırlatır. **Fustibale** ve **funda:** Değişik türde sapanlardır. **Ariete** surları ve ağır kale kapılarını yıkmakta kullanılan, demirden başlı uzun kalas, "koçbaşı". **Torre** yüksek surlara çıkmayı kolaylaştırmak üzere, tekerlekli uzun kule. **Musculo** genellikle hendekleri aşma veya surlara yaklaşma sırasında düşmanın ok atışından korunmak üzere pek çok ağacın biraraya getirilmesiyle oluşturulmuş ve çatıya benzer bir korunma aygıtı. **Pluteo** da *musculo*'ya benzer bir işlevi görür, yarım daire biçimindedir. **Vinea** da yine askerlerin korumalı bir biçimde surlara yaklaşmasını sağlamaya yönelik, vagon gibi uzun, tekerlekli bir savaş aracıdır. Üstü deri, bazen hasır kaplıdır. Keza **testudine** de benzeri bir amaca yöneliktir. Ama özel olarak **koçbaşı** kullananlara örtü sağlamaya yarar. **Falca** ise orak biçiminde bir kesici alettir ve *musculo* yahut benzeri bir tahta örtünün altında bulunan askerler tarafından surların taşlarını yerlerinden çıkartmakta kullanılır.

başvurarak sizin iyiliğinizi isteyen dışarıdaki dostlarınıza başvurmalısınız. Bu yol, eğer kentin içinden bir akarsu geçiyorsa daha kolaydır. Nitekim, Casalimum¹, Annibal'in kuşatması altında iken Romalılar başka türlü yardım edemeyince kentin ortasından geçen nehre çok miktarda fındık atarak Casalimumlular'ı uzun süre böyle beslemişlerdi. Kuşatma altındakiler düşmana yiyeceklerinin bitmediğini kanıtlamak ve kendilerini açlıkla yeneceği umudunu kırmak için sık sık surların üstünden ekmek atmışlar ya da düşmanın eline geçmesine göz yumdukları bir sığırı tıka basa doydurmuşlardır. Bundan amaç düşman, yemek için hayvanı öldürdüğünde midesini buğdayla dolu bulsun ve bol bol yiyeceği sahip olduklarını sansın.

Öte yandan, en iyi komutanlar düşmanı aç koymak için değişik yollara başvurmuşlardır. Fabius², Campanililer'in ekin ekmelerine izin verdi ama sonra onları ettikleri buğdaydan yoksun bıraktı. Dionysius³, Reggium'da konakladığında ora halkı ile anlaşmaya çalıştığı havasını yaratmış ve onları görüşmeler sırasında kendilerine yiyecek vermeye ikna etmişti. Bu yolla onların yiyeceklerini tüketince yeniden kuşatma başlatmış ve sonunda aç bırakmıştı. Büyük İskender⁴, Leucadia'yı⁵ kuşatmak istediğinde ilkin çevredeki tüm şatoları ele geçirmiş ve oralarda yaşayanların Leucadia'ya sığınmalarına göz yummuştu. Böylece nüfusu artan kent çok geçmeden açlık çekmeye başlamıştı.

¹ Günümüzde *Capua Nuova*.

² **Fabius Maximus**.

³ Sirakuza tiranı **I. Dionysius il Vecchio**.

⁴ Burada Machiavelli dalgınlıkla İskender'leri karıştırıyor. Gerçekte söz konusu olan (Makedonyalı, ünlü) Alessandro Magno [Büyük İskender] değil, Epir'li **I. Alessandro il Molosso** [Molos'lu İskender]'dir. (İ.Ö. 430-350 yıllarında Epir'de güçlü bir krallık kurmuş olan Moloslar kavmi yaşıyordu.) Nitekim Machiavelli'nin kaynak olarak kullandığı **Giulio Frontino**'nun *Stratagemes* [Savaş Hileleri] kitabında bu olay Epir Kralı Moloslu Alessandro'ya atfen anlatılmıştır.

⁵ Günümüzde Santa Maura.

Taarruzlara gelince, özellikle ilk hücumla karşı korunmanın önemine daha önce değinmiştim. Romalılar birçok yeri bu yöntemle, aynı anda her yönden saldırarak ele geçirmişlerdir, buna “Aggredi urbem corona” [kentlere çemberleme saldırmak] diyorlardı. Scipio, İspanya’da Cartagine Nuova’yı [Yeni Kartaca] böyle fetih etmişti.¹ Bu ilk saldırıya karşı konulabilirse [saldıranlar açısından] yenmek daha zor olur. Eğer kazara, düşman, surları zorlayarak kentin içlerine girebilmişse, kent halkının yerini terk etmediyse yapabileceği şeyler yine de vardır. Zira pek çok ordunun bir kente girdikten sonra geri püskürtüldüğü veya öldürüldüğü olmuştur. Savunanların yapabileceği şey yüksek yerlerde tutunmak ve evlerinden, kulelerden cenk etmektir. Bu nedenle kente girenlerin kazanmak için iki yolları vardır: Biri, kentin kapılarını açtırmak ve içerdikilerin güvenli bir şekilde çekip gidebilecekleri bir geçiş yolu açmak; öbürü, silahsız olanlara saldırılmayacağını ve silahlarını bırakanların bağışlanacağını duyurmak. Böyle yapmak birçok kente zaferi kolaylaştırmıştır.

Bundan başka, eğer fark ettirmeden yaklaşabilirsen de kentleri kolayca ele geçirebilirsin. Bunun için ordunun belli bir uzaklıkta konaklaması gerekir, öyle ki kent halkı onlara saldırmayacağınıza veya yapacağınız bir şeyi aradaki mesafeden ötürü önceden bileceklerine inansınlar. Dolayısıyla gizlice ve büyük bir sakınganlıkla saldırıya geçerseniz zaferiniz hemen hemen kesin gibidir. Günümüzden örnekler vermekten hoşlanmıyorum, çünkü kendim ve yakınlarım üzerine akılyürütmek bana doğru gelmiyor, başkalarından söz ederken de hata yapabilirim. Yine de Valentino dükü diye anılan Cesare Borgia örneğini suskunlukla geçiştiremeyeceğim. Adamlarıyla Nocera’da bulunurken Camerino’nun üzerine yürüyecekmiş gibi yapıp ansızın Urbino eyaletine saldırdı ve bir tek gün içinde fazla da zahmet çekmeden ele geçirdi.² Bir başkası çok daha fazla zaman ve güç harcardı.

¹ İ.Ö. 210’da.

² 1502 Haziranı’nda.

Kuşatma altında bulunanların özellikle düşmanın tuzaklarına ve savaş hilelerine karşı kendilerini koruması gerekir. Kuşatanların sürekli aynı şeyi yaptıklarını görürlerse bir tuzak kurduklarından kuşkulansınlar. Domitius Calvinus¹ bir kaleyi kuşattığında her gün askerlerinin bir bölümüyle surların çevresinde bir tur atmayı alışkanlık haline getirmişti. Kaledekiler sonunda bunun bir askeri talim olduğu kanaatini edindiler ve sakınmayı bıraktılar. Domitius derhal hücum etti ve kaleyi ele geçirdi. Kimi komutanlar da, kentleri kuşatma altında olanlara takviye geleceğini öğrenince askerlerine düşmanlarının giysilerini giydirdiler; onlar da bu sayede kente girince hiç zahmet çekmeden duruma egemen oldular. Atinalı Cimone kuşattığı bir kentin dışında bulunan bir tapınağı gece vakti ateşe verince kentliler yangını söndürmek üzere oraya koşuştular; kent de kuşatanların eline kaldı. Başka komutanlar da kuşatılan bir kalede hayvanları için ot biçen köylüleri öldürüp bir kısım askerlerine onların giysilerini giydirmişlerdir. Onlar da bundan yararlanıp kalenin kapılarını açmışlardır.

Eskiler'in kimi komutanları da, ele geçirmek istedikleri kentlerde gözcü olarak görev yapanları ortadan kaldırmak için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Scipio, Afrika'da iken Kartacalılar'ın elindeki bazı kaleleri ele geçirmek isteyince birçok kez saldırmış da başaramayıp geri çekilmiş gibi yaptı. Annibal, bu görünüşe aldanıp o'nun karşısına daha büyük güçlerle çıkmak ve daha rahatça yenmek için bu yerlerdeki tüm garnizonlarını çekti. Scipio, bunu öğrenince derhal komutanlarından Massinissa'yı oraları fethetmek için gönderdi. Kalabalık bir garnizon tarafından korunan İliro'nun başkentine saldıran Pyrrhus sonuç alamayacağını anlamış gibi yapıp başkan kentlere yöneldi. Başkent ise onlara takviye göndermek için kendi garnizonunu zayıf düşürdü ve böylece Pyrrhus'e kendisini ele geçirme olanağını vermiş oldu.

Çoğu kez kentlerin suyuna zehir atılmış ve nehirlerin yatağı değiştirilmiştir ama bu yol çok ender olarak başarı sağlamıştır. Kimi zaman da kuşatılanlar bir zafer haberiyle veya onlara karşı yeni

¹ İ.Ö. 54 ve 40 yıllarında iki kez konsül seçildi.

takviyeler geleceği haberiyle teslim alınmışlardır. Eskiler'in komutanları sık sık da ihanet yoluna başvurmuşlar, içerden adam satın almışlardır. Bunun için değişik yöntemler kullanmışlardır. Sık sık düzmece bir kaçak, kuşatılanlar nezdinde güven ve saygınlık kazanmış ve bundan kendisini gönderen komutanının lehine olacak şekilde yararlanmıştır. Kimisi korumaların yerlerini bildirmiş ve kentin nasıl daha kolayca ele geçirilebileceği hakkında bilgi vermiştir. Kimisi türlü bahanelerle kentin kapılarını bir araba veya kallaslarla zorlamış ve düşmanın içeri girişini kolaylaştırmıştır. Annibal, bir Roma kalesi sakinini gündüz düşmandan korkuyor bahanesiyle gece ava çıkar gibi kaleden çıkmaya, sonra da yanında av ekibinin arasına karışmış askerlere içeri girmeye ikna etmiştir. O askerler de nöbetçileri öldürüp kapıları Kartacalılar'a açmışlardır.

Kuşatılanlar, kale dışına çıkarak hücum ettiklerinde onları siperlerinden uzaklaştırmaya çalışmak gerekir. Böyle bir durumda birçok komutan ki bunlar arasında Annibal de vardır kuşatılanların geri çekilme yollarını kesmek ve kentlerini ele geçirmek için kendi ordugâhlarını bile kaldırmayı göze almışlardır. Kuşatmayı kaldırmak da çok iyi bir savaş hilesidir. Atinalı Formion da Kalkedon kentini almayı kafasına koyunca ilkin elçilerini kabul etti, onlara pek güzel vaatlerde bulundu, kent sakinlerinin güvenini kazandı ve sonra bu körcesine güvenden yararlanarak kentlerine egemen oldu.

Kuşatma altında olanlar, güvenmedikleri adamları göz önünden ayırmamalıdır. Ama kimi kez güvenlik cezayla değil, iyilikle sağlanır. Marcellus, Nola'lı Lucius Brancius'un Annibal'e eğilimi olduğunu biliyordu; yine de o'na o kadar iyilik ve cömertlikle davrandı ki gizli düzenlemelerini değiştirerek o'nu Romalılar'ın dostu yaptı.

Düşman yakında iken tetikte durmaktan ziyade asıl uzaktayken uyanık olmak gerekir ve en güvenli sanılan noktalara daha çok dikkat etmelidir zira pek çok kent düşmanın en az beklendiği taraftan alınmıştır. Bu tür sürprizlerin iki nedeni vardır: Ya kuşatılanlar düşmanın saldırdığı mevkiî erişilmez sanmışlardır ya da düşman, bir tarafa doğru düzmece bir hücum düzenlemiş, ama asıl hücumu başka tarafa yapmıştır. Dolayısıyla kuşatma altında olanlar bu iki

tehlikeyi önlemek için çok özen göstermeli, her zaman ve özellikle de geceleri surlara nöbetçi koymalı, surlarda sadece asker değil, ayrıca daha uzaklardan düşmanı koklayacak ve havlayarak varlığını belli edecek yırtıcı köpekler bulundurulmalıdır. Sadece köpeklerin değil, zaman zaman kazların da bir kenti kurtardıkları olmuştur. Galyalılar Capitol'ü kuşattıklarında Roma'da olan budur. Ispartalılar'ın Atina'yı kuşatmasında da Alkibiades muhafızların uyanıklığından emin olmak için gece vakti fenerle ışık tuttuğunda askerlerin de aynı şekilde ellerindeki feneri havaya kaldırmalarını emretmiş, aksi takdirde çok ağır şekilde cezalandırılacaklarını söylemişti. Atinalı Iphicrates uyuyakalmış bir nöbetçiyi öldürmüş ve o'nu nasıl bulduysa öyle bıraktığını söylemişti.

Kuşatılanlar dostlarına hallerini bildirebilmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Ulaklar aracılığıyla sözlü mesajlar yerine çeşitli şekillerde şifreli pusulalar göndermişlerdir. Şifreler düzenleyenin keyfine göredir. İletilme biçimi de çeşit çeşittir. Kimi yazdığı pusulayı kılıcının kınında saklar, kimi mektubu taşıyana vermek üzere pişirilecek ekmek hamurunun içine kor, kimi insan vücudunun en gizli yerlerinde taşır, yahut ulağa eşlik edecek köpeğin tasmaına gizler. Kimileri de sıradan bir mektup gibi yazar ama satırlar arasına ancak kâğıdı ısıtınca veya ısıtınca harfleri gözüken bir gizli mürekkeple yazılmış metin ekler. Günümüzde çok ustaca kullanılan bir usuldür bu. Kimisi de dostlarına araya aracı koymadan, gizlice bir haber iletmek istediğinde sıradan bir mektup yazar ama satır aralarına yukarıda sözünü ettiğim şekilde görünmez bir mürekkeple asıl bildirmek istediği haberi yazar ve mektubu sanki bir kiliseden aforoz bildirisi imiş gibi tapınağın kapısına asar. Mektubun muhatapları önceden kararlaştırılmış işaretlere göre onu bulup alırlar ve sonra rahat rahat okurlar. Bu yol en güvenilir ve tehlikesiz yoldur. Daha bunun gibi herkesin bulabileceği sonsuz sayıda yöntem vardır. Kaldı ki kuşatma altında olanlara dışarıdan pusula göndermek, içerden dışarı yazmaktan çok daha kolaydır. Gerçekten de içerdekilerin başvurabileceği bir yol olarak kendisine kaçak süsü veren birisini kullanmaktır ama bu yol çok tehlikelidir, hele uyanık ve her şeyden kuşkulanen bir düşman karşısında. Buna karşılık dışarıdan içeri mektup götürecek olanlar kuşatanlar arasına karışıp ilk uygun fırsatta bir şekilde içeri girebilirler.

Her neyse, şimdi de günümüzdeki fetihlere bakalım. Ben diyorum ki kentin içinde kalarak savaşmak durumundaysan ve demin anlattığım gibi hendekler surların iç tarafında yoksa düşmanın topçunun gedikler açtığı surları (zira bunu önlemek mümkün değildir) yıkıp içeri dalmaması için, topçu ateşi altında, surlara göre içerden tarafa en az otuz kulaç genişliğinde hendek kazdırman ve çukurdan çıkan toprağı [kentten tarafa] önüne yığıdırman gerekir; öyle ki bir set oluştursun ve hendeğin derinliğini daha artırsın. Bu işi tam zamanında yapmak uygun olur yani bir surda gedik açıldığında çoktan beş, altı kulaç derinliğinde bir hendek kazmış olmalısınız. Bu hendeği kazarken ayrıca her bir yanını kazamatla kapatmak şarttır. İlk sur, hendek kazmak ve kazamatla takviye etmek için yeterli zamanı verecek kadar sağlamlsa, kazılan hendeklerden çıkan toprağı yığarak yapılan ve kenti surlarla aynı şekilde çevreleyen siper de o derecede sağlam olacaktır. Ancak surlar dayanıksızsa ve sana yeterli zaman kazandırmadıysa o zaman iş bilek ve yürek gücüne kalır, tüm silahlı adamlarınla, tüm gücünle karşı koymalısın. Bu tarzda yeni bir mevzi yapımı Pisalılar tarafından kentlerini kuşatmaya gittiğinizde uygulandı.¹ Bunu yapabildiler çünkü surları sağlamdı, onlara zaman kazandırmıştı, ve toprak kolay kazılan türdendi, yüksek bir set olmuştu; bu iki avantaj olmasaydı, yanmıştılar. Dolayısıyla surlara göre kentin iç tarafına demin söylediğimiz şekilde hendek açmak ve set inşa etmek işine zamanlı başlamak yerinde olur; çünkü böylece ortaya ne kadar çirkin, hüznün verici bir görünüm çıksa da düşmanı güvenlik içinde beklemek mümkün olacaktır.

Eskiler, kentleri çoğu kez yeraltı tünelleri [lağımlar] açarak iki şekilde ele geçirirlerdi: Ya kentin içine kadar uzanan yeraltı tünelleri açarlar ve o yoldan içeri girerlerdi (Romalılar Veienti kentini böyle ele geçirmişlerdi) ya da surların altını oyarlar ve çökmesini sağlarlardı. Bu son usul günümüzde daha çok kullanılmaktadır. Çünkü yüksek tepelere kurulan kentlerin zayıf noktası budur, zira onların altını oymak daha kolaydır. Yeraltı dehlizi barutla dolduru-

¹ 1509 yılında Floransalılar'ın Pisa kentini kuşatmasına değiniliyor.

lup ateşlenince çöken sadece sur olmaz, dağ da yarılır ve kalenin büyük bölümü yıkılır. Bu tehlikeyi önlemenin yolu kentinizi ovaya kurmak ve kaleyi çevreleyen hendeği düşmanın ancak daha derinde suyla karşılaşacağı kadar derin kazmaktır. Düşmanın kazacağı lağımlara ancak böyle karşı koyabilirsiniz. Eğer bir tepeye kurulmuş bir kenti savunuyor olursanız düşmanın lağımlarına karşı kendinizi güvenceye almanın en iyi yolu kentin içinde çok sayıda derin kuyu açarak lağımları açığa çıkartmaktır. Bu yöntem çok iyidir ama usta bir düşmanın saldırısına uğramışsanız lağımları ortaya çıkarmak zor olur.

Kuşatılanlar özellikle bir saldırıyı göğüsledikten sonraki dinlenme anlarında, nöbet sonlarında yani sabah gün doğarken ve akşam gün batımında ve yemek sırasında gafil avlanmamaya dikkat etmelidirler. Çünkü kentlerin çoğu bu tür anlarda alınmıştır ve keza kuşatılanlar kuşatanları yine bu tür anlarda dağıtmıştır. Dolayısıyla her yönden savunmada olunmalı ve birliklerin büyük bölümünü her zaman silahlı halde tutmalıdır. Kaldı ki belirtmeliyim ki bir kentin veya ordugâhın savunulmasını güçleştiren şey kuşatılanların birliklerini hep bölünmüş halde tutmaları gereğidir. Düşman kendi birliklerini, istediği an, tek bir noktaya hücum etmek üzere bir araya getirebilirken kuşatılanlar sürekli her yönden tetikte durmak zorundadırlar. Yani düşmanları tüm güçleriyle saldırırken bunlar ancak birliklerinin bir bölümüyle savunma yapabilmektedirler. Ayrıca kuşatılanlar için kesin yenilgi söz konusu olabilir, oysa kuşatanlar en fazla geri püskürtülebilirler. Bu yüzden bir kentte ya da ordugâhta kuşatma altında olan komutanların sayıca az olduklarında bile çoğu kez tüm silahlı adamlarıyla dışarı çıkıp, savaştıkları ve düşmanı yendikleri görülmüştür. Marcellus'un Nola'da yaptığı bu olmuştur;¹ keza Sezar'ın Galya'da yaptığı da² Sezar, ordugâhında

¹ **Marcus Claudius Marcellus**, İ.Ö. 216'da Cannae'de uğradığı yenilgiden sonra Nola kentine çekilerek Annibal'in birliklerine karşı kenti savunmuştur.

² Machiavelli yanlış anımsıyor. İ.Ö. 57'de bugünkü Fransa'da geçen bu olayda söz konusu askerî çıkışı yapan Sezar değil, o'nun Fransa'daki elçisi **Servius Sulpicius Galbus** idi. Bkz. Sezar, *Galya Savaşı*, bölüm üç.

iken çok kalabalık bir Galyalı saldırısına uğradığında bulunduğu mevzileri bütünüyle savunmak için kuvvetlerini bölmesi gerektiğini ama o zaman da düşmanla başedemeyeceğini kavramış, onun üzerine ordugâhın bir bölümünü düşmana terk etmeyi göze alarak tüm kuvvetlerini bir tek noktada biraraya getirmiş ve düşmana büyük bir hırs ve cesaretle saldırı ve kazanmıştı.

Kuşatılanların kararlılığı ve sabırla direnmesi çoğu zaman kuşatmaları yıldırır ve umutsuzluğa düşürür. Pompeus'un ordusu Tesalya'da Sezar'ınkiyle savaşa tutuştuğunda Sezar'ın ordusu büyük bir yiyecek sıkıntısı içindeydi. Pompeus'a Sezar'ın askerlerinin yediği ekmeği göstermişler, o da bunun ottan yapılma olduğunu görünce kendi askerlerine gösterilmesini yasaklamıştı. Askerlerinin ne çetin bir düşmanla cenk ettiklerini anlayıp dehşete düşmelerini istemişti. Hiçbir şey Romalılar'ı Annibal'e karşı savaşlarında gösterdikleri sarsılmaz özgüven kadar onurlandırmamıştır. Bulundukları konum ne kadar vahim olursa olsun, başlarına ne büyük dert açılsa açılsın asla pes etmediler, asla en küçük bir yılgınlık göstermediler. Annibal, Roma kapılarına dayandığında bile kamp kurduğu arazi olağan zamanlardakinden daha pahalıya satıldı. Bükülmez inatları o derecedeydi ki Annibal'in Roma'yı kuşattığı sırada onlar da Capua'yı kuşatmakta idiler ve Roma'yı savunmak için Capua'yı kuşatmaktan vazgeçmemişlerdi.

Biliyorum ki anlattığım pek çok şeyi sizler de biliyor ve anlıyorsunuz; yine de bunları anlatmamazlık edemedim çünkü önerdiğim askerî şeyleri daha iyi göstermekte işe yaradılar; ayrıca bunları sizler kadar bilmeyenlerin de yararına olacaktır. Artık sanırım size söylemek üzere geriye birkaç genel kuralı saymak kaldı, bunları ne kadar iyi bellerseniz o kadar iyi olur:

- Düşmanın yararına olan ne varsa sana zarar verir, senin yararına olan ne varsa düşmana zarar verir,
- Kim ki düşmanın niyetini yakından izlemeye ve kendi ordusunu sık sık talim ettirmeye özen gösterir, o, savaşta daha az tehlikeyle karşılaşır ve zaferi daha çok umut edebilir.

- Askerlerini iyi eğitmeden, korkusuz ve kendilerine güven içinde olduklarından emin olmadan savaşa sürme, hele yenme umudu yoksa böyle bir şeyi denemeye bile kalkma.
- Düşmanı kılıçla yenmektense açlıkla yenmek evladır; zafer çoğu zaman yüreklilikten çok talihin işidir.
- En iyi kararlar uygulamaya geçirinceye dek düşmandan saklanabilmiş olan kararlardır.
- Savaşta fırsatları fark etmek ve değerlendirmesini bilmek başka her şeyden daha çok yarar sağlar.
- Doğa pek az kimseyi cesur yaratmıştır; ama talimle ve çok çalışmayla cesur olunur.
- Savaşta disiplin, gözükaralıktan çok daha işe yarar.
- Düşmandan kaçıp senin safına katılanlar sana sadık kalırlarsa bu senin için büyük bir kazanımdır. Çünkü kaçan bir adam bir orduyu ölen bir adamdan daha çok zayıflatır, her ne kadar bu kaçak adı onları yeni dostlarının gözünde kuşkulu kılsa da.
- Bir ordu cenk düzenine sokulduğunda ilk hattın arkasını takviye etmek cepheyi genişletmek adına güçlerini dağıtmaktan daha iyidir.
- Kendi gücünü ve düşmanın gücünü bileni yenmek zordur.
- Savaşta cesaret kalabalıktan iyidir; ama bundan da iyisi avantajlı mevzilere konumlanmaktır.
- Yeni ve beklenmedik şeyler bir orduyu dehşete düşürür; ama zamanla ve alışkanlıkla bu korkusunu yener; o halde yeni bir düşman söz konusu olduğunda büyük bir savaşa girişmeden önce küçük çarpışmalarla askerleri düşmana alıştırmakta yarar vardır.
- Bozgun halinde kaçan bir düşmanı dağınık bir şekilde kovalayan, zaferi yenilgiye dönüştürmek istiyor demektir.

- Yiyecek, içecek yedeklemesini yapmamış olan kesinkes yenilir.
- Süvarine mi piyadene mi daha çok güvendiğine bakarak cenk alanını seç.
- Eğer gündüzleyin ordugâhına bir casusun girip girmediğini anlamak istersen askerlerini çadırlarına yolla.
- Düşmanın senin ne yapacağını kestirdiğini fark edersen derhal hareket tarzını değiştir.
- Ne yapman gerektiği hakkında çok kişinin görüşünü al; ama ne yapacağını çok az kişiye aç.
- Askerlerin barış zamanı rahat durmasını sağlamak için korku ve ceza gerekir; savaşa giderken ise umut ve ödül.
- İyi komutanlar, ille gerekmedikçe ya da fırsat onları davet etmedikçe cenke girişmezler.
- Öyle davran ki düşmanların orduna nasıl cenk düzeni aldıracağını bilemesin: ve nasıl bir düzen aldırırsan aldır, birinci hat her zaman ikincinin, ikinci üçüncünün içine girebilsin.
- Cenk sırasında saflarında karışıklık çıksın istemiyorsan bir tabura daha önceden belirlemiş olduğundan başka görev yükleme.
- Beklenmedik kazalara çare bulması zordur; öngörülenlere kolay.
- Askerler, demir, para ve ekmek savaşın bam telidir. Ama bu dördünden en gerekeni ilk ikisidir çünkü askerler ve demirle ekmek de bulunur, para da; oysa para ve ekmekle ne demir bulunur ne de asker.
- Silahsız zengin yoksulun ödülüdür.
- Askerlerini iyi yiyecekleri ve güzel giysileri küçümsemeye alıştıır.

Sizlerin hep anımsamanızı istediğim genel kurallar bunlar. Bütün bu konularda çok daha fazla şeyler söyleyebilirdim ve size Eskiler'in birliklerini nasıl düzenlediklerini, giyimlerini ve talimlerini anlatabilirdim; ama bütün bunları gerekli görmedim zira sizler kendi başınıza da bunları öğrenebilirsiniz ve zaten benim amacım Eskiler'in askeri yapılanmasını anlatmak değil, bizim şimdiki ordularımızdan daha iyi ve daha güvenli bir ordunun nasıl kurulabileceğini göstermektir. Dolayısıyla Eskiler'in kurumlarından ancak size önerdiğim şeyleri daha iyi açıklayabilmek üzere söz ettim.

Belki de süvari konusunda daha uzun boylu durmamı ve deniz savaşından da söz etmemi isterdiniz zira askerî güç genelde kara ordusu kadar deniz gücünü de, piyade kadar süvariye de kapsar. Deniz savaşından size hiç söz etmedim çünkü bu konuda hiç bilgim yok. Bu konuyu Cenovalılar'a ve Venedikliler'e bırakıyorum, onlar deniz güçlerini artırmakta gösterdikleri sebatla çok iyi şeyler yapmayı başardılar. Süvariye gelince, daha önce dediklerimle kendimi sınırlıyorum çünkü atlı birliklerimiz ötekilere oranla çok daha az yozlaşmıştır. Kaldı ki bir ordunun can damarı olan piyade iyi ise süvari de genelde ister istemez iyi olur. Ben, ordu kurmak isteyecek birine¹ topraklarındaki atları çoğaltması için sadece iki öğütte bulunacağım:

¹ Machiavelli'nin burada kastettiği “ordu” yani o'nun söyleminde “la milizia” [milis], baştaki prensin kendisine bağlı ve dolayısıyla “merkezî, düzenli, sürekli, adeta ulusal” bir askerî güçtür. Dolayısıyla burada o'nun *Prens* adlı eserinde sözünü ettiği şekilde yürekli ve yetenekli birinin sıfırdan ordu yaratması değil, zaten başta bulunan kimsenin aslında derebeylerine bağlı ve ancak bir savaş, bir sefer halinde kendi emrine giren birlikler yerine kurmak isteyebileceği bir düzenli “ordu” söz konusudur. “Biri” ifadesini bu bağlamda algılamak gerekir; aksi takdirde ortaya anlamsız bir cümle çıkar veya bu cümleyi Fransızca'ya çevirenin yaptığı gibi Machiavelli'yi “düzeltip”, o'nun kullandığı “biri” sözcüğü yerine “hükümdar” [souverain] sözcüğünü eklemek gerekirdi. Ama Machiavelli, yine *Prens*'te açıkça belirttiği gibi, iktidarın başında ille de bir “kral”, yani “hükümdar” olmasını savunmamaktadır, cumhuriyet yönetimi altında “silvil bir prens [önder]” de olabilir.

1- Saf kan soylu atların ÷lke çapında yayılmasını sağlamak ve bu amaçla herkesi dana ve eşek yetiştirmenin yanı sıra tay yetiştirmeye teşvik etmek,

2- Atı olmayan bir kimsenin katır sahibi olmasını yasak etmek. At ticaretini canlandırmak için de bir katırı olanın bile ayrıca bir at alması zorunlu tutulmalı ve atları olmayan kimseler değerli kumaşlardan elbise giyememeli.¹

Zamanımızın bir prensinin böyle yaptığını ve bu sayede ÷lkesinde az zamanda harika bir s÷vari birliği oluşturduğunu öğrenmiş bulunuyorum. S÷vari hakkında söylenebilecek başka şeylere gelince, bu konuda size bug÷n söylediklerimi anımsayın ve göreneklere uyun, yeter.

Bir komutanın sahip olması gereken özellikler hakkında da konuşmamı ister misiniz? Bir iki c÷mleyle sizi tatmin edebilirim, çünkü ben olsam komutan diye bug÷n birlikte konuştuğumuz şeyleri yapabilecek birinden başkasını seçmezdim; ama o kişi gerek-sindiği t÷m kuralları kendi kafasıyla bulamazsa bu da bana yetmez, çünkü yaratıcı zihni olmayan biri kendi mesleğinde b÷y÷k adam olamaz. Yaratıcılık t÷m mesleklerde önem taşırsa da en çok askerlik mesleğinde insana şan, şeref kazandırır. Birisi bir şey icat etmişe, küçük bile olsa, yazarlar onu yazmıştır. Nitekim B÷y÷k İskender'in bir seferinde geri çekilmek emri verirken d÷şmana aktırmamak için boru çaldırmak yerine bir mızrağa başlık taktırmasını yazarlar vm÷şlerdir. Bir başka sefer de kapışmaya başlama aşamasında d÷şmanın ilk saldırısını daha sağlam geri p÷sk÷rtebilmek için askerlerine sol dizlerini yere koymalarını emretmişti. Bu yöntem o'na zafer kazandırınca o derecede v÷ld÷ ki o'nun adına şan olsun diye dikilen t÷m heykellerinde bu pozisyonda gösterildi.

¹ Bu ifade için de açıklama yapmak gerekiyor. Machiavelli “vestire di drappo” diyor yani “drappo giyinmek”. *Drappo* esas olarak *uha* [sık dokunmuş y÷nl÷] kumaş anlamındadır, ama özellikle o devirde genelde başka değerli, öncelikle ipekli kumaşlar için de kullanıldığı anlaşılıyor. İtalyan yayıncı bu ifade için “*Portare vesti preziose, lussuose* [değerli, l÷ks giysiler giyinmek] anlamına gelirdi” notunu d÷řm÷ř.

Neyse artık bu konuyu kapatalım ve başlangıçtaki hareket noktamıza dönelim. Böylece sizde, ülkeden ayrılıp da geri dönmeyenlere vermek âdet olan cezadan da kurtulmuş olacağım. Şaka bir yana, Cosimo, kuşkusuz anımsıyorsunuzdur, benim gibi Eskiler'in bu kadar ateşli hayranı ve yaşamda onları örnek almayanları ağır şekilde kınayan birinin nasıl oluyor da hem de yaşantımı adadığım savaşla ilgili şeylerde onların her dediğine uymayışımı anlamadığınızı söylüyordunuz. Ben de demiştim ki bir şey yapmak isteyen insanlar fırsat bulduklarında düşündüklerini uygulayabilmek için önceden ne yapacaklarını bilmelidirler.

Bu konu üzerinde bunca uzun tartıştıktan sonra milisi Eskiler'in kurumlarına göre uyarlayıp uyarlayamayacağıma siz karar verin. Bu konular üzerinde ne kadar çok kafa yormuş olduğumu ve uygulamaya koymam mümkün olsa ne kadar mutluluk duyacağımı sizin takdirinize bırakıyorum. Yapabilme imkânım olsaydı ya da bana bu fırsat verilseydi sonucun ne olacağını rahatça kestirebilirsiniz. Daha emin olmanız için ve şimdiye değin söylediklerimi doğrulamak üzere bunun nedenlerini de size anlatmak istiyorum. Böylece size söz vermiş olduğum gibi, bu şekilde bir uyarlamanın kolay ve zor yanlarının neler olduğunu göstermiş olacağım.

Dolayısıyla bugün insanlara ilişkin hiçbir etkinlikte Eskiler'in kurumlarına geri dönmenin ordudaki kadar kolay olmadığını söyleyeceğim. Ama bu kolaylık en azından on beş veya yirmi bin genci silah altında tutmanın mümkün olduğu devletlerde söz konusudur, zira böyle bir olanaktan yoksun olanlar için bundan daha zor bir şey de yoktur. Bu konuyu daha iyi anlamak için, övgüye değer görülmüş iki tür komutan olduğunu bilmelisiniz. Biri, daha baştan iyi kurulmuş ve doğal olarak disiplinli bir orduyla Roma kentlerinin çoğu ve onlarınki gibi ordulara komuta ederek büyük işler yapmış olanlardır. Ancak bu komutanlar orduyu daha iyi kılmak ve güvenli bir biçimde yönetmek için fazla bir zahmete girmemişlerdir.

Öbürü ise sadece düşmanı yenmekle kalmamış, daha cenge girışmeden önce ordularını daha düzenli ve iyi talimli kılmak için gerekeni yapmış olanlardır. Hiç kuşkusuz bunlar ellerinde zaten hazır ordularla büyük işler başarmış olanlardan çok daha fazla öv-

güyü hak etmektedirler. Böyle engellerin üstesinden gelmiş komutanlar arasında Pelopidas ve Epaminondas, Tullus Hostilius, İskender'in babası Makedonyalı Filip, Pers Kralı Kurus ve Romalı Gracchus anılabilir.¹

Tümü de savaşmadan önce iyi bir ordu kurmuş, sonra onu savaş sürmüşlerdir. Başarılı olmuşlardır çünkü tümü de hem sakıngan kimselerdi hem de buna benzer bir ordu kurma konusunda görüş sahibi idiler. Aksi takdirde, istedikleri kadar cesur ve becerikli olsunlar, kötü adamlarla dolu yabancı bir diyarda kendilerine itaat ettiremezler ve övülesi işler başaramazlardı.

Onun için günümüzde İtalya'da hazır bir orduya komuta etmesini bilmek yetmez, yönetmeden önce orduyu kurmanın gerekli olduğuna inanıyorum. Ama böyle bir başarıyı ancak geniş toprakları, kalabalık nüfusu olan bir devlete sahip prensler elde edebilir. Bunlara sahip olmadan yönetmem demiyorum ama yabancı ordulara ve benim değil de başkalarının iradesine boyun eğen askerlere asla komuta edemem. Ve size önerdiğim şekildeki bir disiplinin de böyle adamlarla sağlanıp sağlanamayacağını sizlerin takdirinize bırakıyorum. Bugünkü askerlerden hangisine günümüzde kullanılanlardan fazla silah, ve silahın yanında iki, üç günlük yemeğini, ve bir de çapa taşıtabilirsiniz? Hani nerede hem çapa sallayacak, hem de günde iki üç saat silah altında, düşman saldırısına nasıl karşı koyacağının talimini yapacak asker? Kim onları düşkün oldukları sefahatlarından, kumardan, küfürden, küstahlıklarından kurtarabilir? Kim onlara Eskiler'in ordularında görüldüğü gibi, ordugâhın ortasında dalları elma dolu bir ağacın el değmeden kalabilmesini sağlayan bir disiplini kazandırabilir? Savaş bitince benimle hiçbir ilişkileri kalmayacaksa onlar üzerinde nasıl saygı, sevgi veya korku uyandırabilirim? Hiçbir onur kavramı olmadan doğup büyümüşlerse onları neyle utandırabilirim? Beni tanımadıklarına göre niçin sayınsınlar? Hangi tanrı, hangi aziz üstüne yemin edecekler? Taptık-

¹ **Pelopidas** ve **Epaminondas** Thebai'li komutanlardı (İ.Ö. 4. yüzyıl). **Tullus Hostilius** Roma askeri düzeninin kurucusu idi. Romalı Gracchus diye anılan **Tiberius Sempronius Gracchus** ise ikinci Pun Savaşları'na katılmış ve askerî reformlar yapmıştı.

ları üstüne mi, küfür ettikleri üstüne mi? Taparcasına sevdikleri biri var mı bilmiyorum, ama nefret ettikleri bir yığın insan var. Hep hor gördükleri kimselere verdikleri sözleri tutacaklarına nasıl güvenebilirim? Kaldı ki Tanrıyı bile hiçe sayarlarken insanlara saygı duyarlar mı? Hal böyleyken, bu konuya damgasını vuracak en iyi kurumun ne olacağını sanıyorsunuz? Eğer bana İsviçreliler'in ve İspanyollar'ın bu konuda en iyiler olduklarını söyleyecek olursanız, itiraf ederim ki ben de onların uzun yıllardır İtalyanlar'dan daha iyi olduklarını kabul ediyorum; ama eğer söyleşimizi dikkatle izledi ve bu iki halkın askerî kurumları üstüne düşündü iseniz Eskiler'in mükemmelliğine ulaşmak için daha yapacakları çok şey olduğunu görürsünüz. Söyleşimizin başında belirttiğim nedenlerden ötürü İsviçreliler doğal bir şekilde iyi birlikler çıkarttılar. İspanyollar'a gelince zorunluluklar onları öyle yaptı: Yabancı bir diyarda savaşmışları için ya yenmek ya da ölmek durumundaydılar, kaçacak yerleri olmadığını bildikleri için iyi olmak zorundaydılar. Ancak bu türlü iyi olmak pek çok bakımdan yetersizdi zira düşmanı kılıcın ve mızrağın ucuna gelinceye dek beklemekten başka iyi sayılacak bir yanı yoktu. Ve onlara eksiklerinin ne olduğunu öğretecek, hele dillerini de bilmeyen birine hiç ihtiyaçları yok. Neyse biz bilge prenslere sahip olmadıkları için hiçbir iyi askerî kurum oluşturmamış ve İspanyollar gibi zorunluluk altında da olmadığı için kendilerini geliştirememiş ve bu yüzden dünyanın utancı haline gelmiş İtalyanlar'a dönelim.

Kaldı ki suçlamak gereken İtalya halkları değildir; sadece onların prensleri suçludur ki onlar da bilinçsizliklerinin cezasını devletlerini en küçük bir yüreklilik göstermeden çirkin bir şekilde yitirerek ağır bir biçimde çekmişlerdir. Bu söylediklerimin doğruluğunu kanıtlamamı ister misiniz? O halde [Fransa Kralı] VIII. Charles'ın [1494 yılında] istilasından günümüze dek İtalya'nın ne kadar savaş geçirdiğini bir düşünün. Genelde, savaşlar insanları daha yürekli, daha gösterişli kılar; ama bizde ne kadar büyük ve kıyıcı oldularsa askerleri ve komutanlarını o kadar küçük düşürdüler. Şundan ki bizim askerî kurumlarımız eskiden de iyi değildi, şimdi de iyi değil; ve yeni askerî düzenlemeleri uyarlamasını bilen yok. İnanın bana

İtalyan ordularını adam etmek için benim önerdiğim yoldan ve büyük İtalyan devletlerinin başındakilerin istemesinden başka çare yoktur. Çünkü bu tarz bir düzeni ancak sade, bozulmamış ve dürüst adamlarla gerçekleştirmek mümkündür, yoksa ahlaksızlar, kötü niyetliler ve yabancılarla değil. İyi bir heykeltıraş asla kötü bir taslaktan iyi bir heykel yapamaz, ona yontulmamış mermer gerekir.

Bizim İtalyan prenslerimiz dağın öte yanındaki ülkelerle yapılan savaşların acısını tatmadan önce sanıyorlardı ki iyi bir prens olmak için güzel bir dille mektup yazmasını bilmek, nükteli ve hazırcevap olmak, aldatıcı bir dil kullanabilmek, altınlar, incilerle bezemek, başkalarından daha çok yiyip içip uyumak, yakın çevresinde hafifmeşrep kimselere yer vermek, kibirli ve cimri bir yönetim tutturmak, ordu rütbelerini kayırdıklarına vermek, kendilerine övgüye değer tavsiyelerde bulunanları küçümsemek ve ağızlarından çıkan her sözün kehanet gibi sayılmasını istemek yeter. Böylece insanları ilk saldıracakların avı haline getirdiklerini fark etmiyorlardı. Bu yüzden bin dört yüz doksan dört yılında büyük acılar, alelacele kaçışlar ve olağanüstü kayıplar yaşanmıştır.

Böylece İtalya'nın en güçlü üç büyük devleti birçok kez talan edilmiş ve yıkılmıştır. Ama daha da acısı günümüzdeki prensler de aynı düzensizlik içinde yaşıyorlar ve aynı hataları işliyorlar. Akıllarına bile getirmiyorlar ki Eskiler'de her prens buyurganlığını kiskançlıkla sürdürüyordu ve size sözünü ettiğim tüm kuralları özenle uyguluyor, vücudunu düzenli olarak yorgunluğa, ruhunu tehlikelelere karşı güçlendiriyordu. İskender, Sezar ve o zamanın tüm başka büyük adamları her zaman en ön safta savaşıyorlardı, elde silah ya ya gidiyorlardı, devletlerini kaybetmektense yaşamlarını kaybetmeyi yeğliyorlardı, Yaşamları da, ölümleri de onurlu bir şekilde oluyordu. Onları veya içlerinden bazılarını çok fazla buyurgan oldukları için kınamak mümkün olsa bile, asla zayıf ve güçsüz oldukları yahut adamlarını dayanıksız ve çekingen yaptıkları için kınamak mümkün değildir. Eğer prenslerimiz bu konuştuklarımızı okusa ve benimseselerdi hiç kuşkusuz çok daha başka türlü bir yaşam sürerler ve kesinlikle devletlerinin yazgısını değiştirirlerdi.

Söyleşimizin başında kendi milisinizden memnun olmadığınızı söylemiştiniz. Eğer onu benim önerdiğim şekilde düzenledi ve yine de olumlu sonuç alamadı iseniz yakınmakta haklısınız. Ama eğer benim önerdiğimden bambaşka bir yol izlediyseniz milisiniz sizden yakınmalıdır mükemmel bir şekil yerine, kötü bir düzen verdiniz diye. Venedikliler ve Ferrara dükü başladılar ama arkasını getirmediler. Ama bundan ötürü sadece onları suçlamak gerekir, ordularını değil. Zaten, o iddiadayım ki önerdiğim bu yolu günümüzde İtalya'da ilk tutan prens ötekiler üzerinde de egemen olacaktır. Gücü Filip zamanındaki Makedonyalılar'ınki gibi olacaktır. [Bu prens] Epaminondas'tan bir ordunun nasıl kurulup disiplin altına alınacağını öğrenmişti. Yunanistan'ın geri kalan bölgeleri günlerini aylak aylak sadece komedi dinlemekle geçirirken, o, askerî düzenlemesi sayesinde her geçen gün gücünü artırdı ve o kadar güçlendi ki bütün Yunanistan'a egemen oldu ve oğluna dünyayı fethetmesine elverecek bir araç bıraktı. Kim ki bu kurumlara burun kıvrır, o eğer prens ise kendi buyurganlığına, yurttaş ise vatanına karşı ilgisiz demektir.

Bana gelince, yazgıma kızıyorum çünkü ya benim bunları bil-meme olanak vermeyecekti ya da bunları uygulamaya geçirmeme fırsat verecekti. Bugün ise yaşlandım ve artık herhangi bir fırsat çıkacağını sanmıyorum. Bu nedenle sizinle birarada iken kendimi özgür hissettim; iyi yetişmiş ve genç insanlar olarak, eğer dediklerim hoşunuza gittiyse koşulların daha elverişli olduğu zamanlarda prenslerinize yardım edip onlara tavsiyelerde bulunabilirsiniz. Kendinizi küçük görmenizi veya zorluklardan yılmanızı istemiyorum zira bu ülke şiir, resim ve heykelcilikte görüldüğü üzere ölmüş şeyleri [Antik devri] yeniden canlandırmak için doğmuşa benziyor. Ben kendim ise o günleri görebileceğimi ummuyorum. Aslında, eğer kader bana böyle bir amaç için yeterince güçlü bir devlet vermiş olsaydı, inanıyorum ki, çok kısa zamanda bütün dünyaya Eski-ler'in düzeninin değerini gösterirdim; ve hiç kuşkusuz ya şan kazanarak büyürdüm ya da şerefimle yok olurum.

Genel kanaat Machiavelli'nin düşünce tarihine, siyasal bilim kapısını açtığıdır. Oysa görece daha az bilinen bir başka gerçek şudur ki: Machiavelli, Arte'yle askerlik düşüncesinde Modern Çağ'ın bir öncüsü, başlatıcısı olmuştur. Günümüzde unutulmuş olsa da İsveç'ten Rusya'ya, Fransa'dan Almanya'ya büyük Avrupa devletlerinin orduları Machiavelli'nin düşünceleri temelinde kurulmuştur.

Elinizdeki kitabı İtalyanca aslından titiz bir çalışmayla Türkçe'ye tam ve doğru olarak aktaran, dipnotlarıyla zenginleştiren Nazım Güvenç, Sunuş yazısıyla da hem Machiavelli'nin bir askeri düşünür olarak 2500 yıllık Batı düşüncesi içindeki yerini ve rolünü analiz etmekte, hem de Antik Çağ'dan Birinci Dünya Savaşı'na dek uzanan bir tarihsel süreçte savaş, ordu, kahramanlık, disiplin gibi kavramların, şövalyelik kurumunun geçirdiği evrimi dilsel ve olgusal olarak sergilemektedir. Bu kitap baştan başa düşünce ufkunuzu genişletecek, askerlik, Modern Çağ, Rönesans ile ilgili yepyeni bir bakış açısı kazandıracaktır.



Machiavelli
**Askerlik
Sanatı**



ISBN 975-8612-10-7

